СТАРИ СРПСКИ АРХИВ
КЊИГА 6 (2007)

CDU 930.2:003.074(=163.41) ISSN–1451–3072

Faculté de Philosophie de Belgrade
Faculté de Philosophie de Banja Luka
Faculté de Philosophie d'Istočno Sarajevo
Institut d'Historie de Banja Luka
Archives Historiques de Čačak

ANCIENNES ARCHIVES SERBES

LIVRE 6 (2007)

Belgrade 2007

УДК 930.2:003.074(=163.41) ISSN–1451–3072

Филозофски факултет у Београду
Филозофски факултет у Бањој Луци
Филозофски факултет у Источном Сарајеву
Историјски институт у Бањој Луци
Историјски архив у Чачку

СТАРИ СРПСКИ АРХИВ

КЊИГА 6 (2007)

Београд 2007.

Овај број *Старог српског архива* штампан је уз финансијску помоћ Министарства за науку Републике Србије, у склопу пројекта *Друштво у српској дипломатичкој грађи* (147024Д, руководилац проф. др Андрија Веселиновић)

САДРЖАЈ

ДИПЛОМАТИЧКА ГРАЂА

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ ДИПЛОМАТАРУ

TABLE DES MATIÈRES

MATÉRIEL DIPLOMATIQUE

SUPPLÉMENTS AUX ARCHIVES DIPLOMATIQUES SERBES

Стари српски архив, књ. 6, стр. 11–17

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1316"

Снежана Божанић

ПОВЕЉА КРАЉА МИЛУТИНА БАРСКОЈ ПОРОДИЦИ ЖАРЕТИЋА

лето 1316.

Краљ Стефан Урош II Милутин (1282–1321) потврђује, према тексту повеља *светопочивших родитеља краљевства ми*, трећој генерацији породице Жаретић, Андрији Ловретићу и његовој браћи, села која су *држали у краљице Јелене* њихов отац Ловре и стриц, архиепископ барски, Марин. Повеља набраја пет села: Штитарије, Влаштаци, Маланин Кал, Прокупов Дол и Подмеличије. Право на породичну баштину загарантовано им је докле год су верни краљу. Повеља је издата на Романовој Луци. То је баштинска властеоска повеља.

D'après le texte de la charte de ses *parents royaux qui reposent en tant que saints*, le roi Stefan Uroš II Milutin (1282–1321) confirme à la troisième génération de la famille des Žaretić, Andrija Lovrentić et ses frères, les villages que *tenaient de la reine Hélène* leur père Lovre et leur oncle, l'archevêque de Bar, Marin. Il y énumère cinq villages: Štitarije, Vlaštaci, Malanin Kal, Prokupov Dol et Podmeličije. Le droit à la jouissance de ce patrimoine parental leur est garanti tant qu'ils seront fidèles au roi. Cet acte, qui est une charte seigneuriale de reconnaissance de patrimoine, a été délivré à Romanova Luka.

Оригинал повеље се чува у доминиканском манастиру у Дубровнику. Писана је на пергаменту ширине 19,3 цм и дужине 29,5 цм, канцеларијским брзописом, у 18 редова. Крст, испред и иза потписа, и сам потпис владарев, исписани су великим, црвеним словима. Текст се лако чита. На местима пресавијања пропао је незнатан део текста. Печата нема. Највероватније је откинут јер су остале четири рупице за висећи печат, између речи краљевог потписа.

Ранија издања

П. А. Сырку, *Краткий отчеть о занятияхъ за границей доцента П. А. Сырку в летние месяцы 1893. и 1894*, Известия ИАН 2, № 5, май 1895, Приложениа, стр. CXCVIII; *Acta Albaniae*, 172, № 581 (у изводу);

А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретића*, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију 3, св. 1–2 (1926) 117–125; исти, *Одабрани споменици*, 88–89, № 50; Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље*, Титоград 1987, 138–141.

Текст повеље[*]

+ Да ѥс(ть) вѣдомо всакѡмȣ. Видѣвь крал(ѥ)вс(тво) ми записание и ȣ|2|тврьждениѥ с(ве)топочив̾ших(ь) родитель крал(ѥ)вс(тва) ми |3| що сȣ запис(а)ли и ȣтврьдили Жаретеви и ѥговȣ с(и)нȣ |4| архиѥп(и)с(ко)пȣ Маринȣ и Ловретеви и ихь с(и)новомь и ȣнȣ|5|чию ихь, такѡжде и крал(ѥ)вс(тво) ми потврьдии Ловретиѥмь |6| Андрѣи ⟨с бр⟩атиѡмь що имь ѡ(ть)ць дрьжаль и стри|7|ць имь Маринь ȣ м(а)т(е)ре крал(ѥ)вс(тва) ми тогѥ да си и ѡни др|8|же тѣмжде ȣтврьждениѥмь и заклетиѥмь, догде |9| сȣ вѣрни крал(ѥ)вс(твȣ) ми, а именимь село Щитариѥ, и Влашщаке (!) |10| и Маланинь Каль и Прокȣповь Доль и Подмѣличиѥ, ка|11|ко имь ѥ запис(а)но ȣ прѣднихь повелꙗх(ь), такѡзи да си все |12| држе свободно с м(и)л(о)стию крал(ѥ)вс(тва) ми. Кто ли имь сиѥ |13| потвории да прииме клетвȣ писанȣ ȣ повелꙗхь с(ве)топо|14|чивших(ь) родитель крал(ѥ)вс(тва) ми и ѡд[ь] крал(ѥ)вс(тва) ми да ѥс(ть) проклеть |15| и такѡвы да прииме гнѣвь и наказаниѥ ѡд[ь] крал(ѥ)вс(тва) ми и да |16| платии тисȣкю перперь. А тȣ имь м(и)л(о)сть испросии воѥ|17|вода Дабиж(и)вь на Романи Лȣцѣ, кьди се стаꙗ крал(ѥ)вс(тво) ми з де|18|спотомь. А пис(а) калогѥрь Ан̾тониѥ и печатии.

+ СТЕФАНЬ ОУРОШЬ КРАЛЬ +

Превод

Да је знано свакоме. Пошто је видело краљевство ми запис и потврду светопочивших родитеља краљевства ми – шта су записали и потврдили Жарету и његовом сину архиепископу Марину и Ловрету и њиховим синовима и унуцима њиховим – потврдило је краљевство ми Ло-

[*] Редакција издања: Татјана Суботин-Голубовић. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

вретићима, Андрији са браћом, оно што им је држао отац и стриц им Марин код мајке краљевства ми, тако да и они држе са истом потврдом и заклетвом док год су верни Краљевству ми, а поименце: село Штитарје, и Влаштаке и Маланин Кал и Прокупов Дол и Подмеличије. Како им је записано у претходним повељама, тако да си све држе слободно, с милошћу краљевства ми. Ко ли им ово поквари, нека прими клетву записану у повељама светопочивших родитеља краљевства ми, и од краљевства ми да је проклет, и тај да прими гнев и казну од краљевства ми, и да плати хиљаду перпера. А ту им је милост измолио војвода Дабижив на Романовој Луци, где се састаде краљевство ми са деспотом. А писао је и ставио печат калуђер Антоније.

СТЕФАН УРОШ КРАЉ

Дипломатичке особености

Дипломатичком анализом повеља краља Милутина бавио се Владимир Мошин. Ову повељу је сврстао у групу краљевских аката које сачињавају повеље световним адресатима-законске одлуке о потврди права на поседовање неког имања, односно неке привилегије у судству и трговини. Све ове повеље су доста кратке. – В. Мошин, *Повеља краља Милутина – дипломатичка анализа*, ИЧ 18 (1971) 53–86.

Повеља почиње крстом, симболичком инвокацијом, иза које следи промулгација (**Да ѥс(ст) вѣдомо всакѡмꙋ**). Затим следи експозиција која говори о околностима које су претходиле правном чину и његовој документацији. Краљ Стефан Урош II Милутин потврђује, према тексту повеље *светопочивших родитеља краљевства ми*, трећој генерацији породице Жаретић, Андрији Ловретићу и његовој браћи, села која су *држали у краљице Јелене* њихов отац Ловре и стриц, архиепископ, Марин. Диспозиција је најважнији део повеље јер садржи материјални објекат који се даје дестинатару. Трећој генерацији Жаретића потврђује се пет села у власништво. Кратка санкција садржи претњу духовном и материјалном казном (у износу од 1.000 перпера). Повељу је писао и печатио калуђер Антоније.

Потпис је једноставан, исписан великим словима и црвеним мастилом: **СТЄФАНЬ ѴРОШЬ КРАЛЬ**, са крстом испред и иза. Повеља није датирана. Александар Соловјев као највероватнији датум издавања повеље узео је 1319. годину. Гордана Томовић је написала исцрпну расправу о

времену и месту издавања повеље. Ауторка је предложила датум лето 1316, који смо и ми прихватили.[1]

Просопографски подаци

Светопочивши родитељи краљевства ми, *12* (страна), 2, 7 (редови у издању) – Повељу је издао српски краљ Стефан Урош II Милутин (1282–1321) и према томе *родитељи краљевства ми* су краљ Стефан Урош I (1243–1276) и краљица Јелена.

Литература: *ИСН* I, 341–356 (С. Ћирковић).

Жаретићи (de Zare, de Çare), *12*, 3 – позната католичка, трговачка и властеоска породица из града Бара, крајем XIII и почетком XIV века. У неколико генерација ова породица је давала истакнуте пословне људе и клерике. Родоначелник породице био је Жаре (Petrus de Zare). Остали су сачувани подаци о везама краљице Јелене са овом барском породицом. У другој деценији XIV века део породице се преселио у Дубровник. Одлуком Малог већа, Грубе Жаретић је са члановима своје породице 17. јуна 1319. добио дубровачко грађанство. Они припадају оним породицама које су у Дубровнику деловале у неколико нараштаја.

Литература: Р. Ћук, *Дубровачка породица Жаретић пореклом из Бара у средњем веку*, ИЧ XLVIII (2001) 53–58.

Марин Жаретић, *12*, 4, 7 – барски архиепископ (1301 – 25. фебруар 1307). У чину архиђакона, 1291. био је посланик краљице Јелене код папе Николе IV. Деловао је против јеретика у Босни. Чувено је писмо папе Бенедикта IX (1303–1304) барском архиепископу Марину (Marinus episcopus Antibarensis) од 18. новембра 1303. године. Папа га је овластио да се брине о дисциплини и животу клерика, не само у подручним дијецезама, већ и у земљама краља Милутина, његовог брата Драгутина, њихове мајке краљице Јелене и на територијама византијског цара Андроника II Палеолога (1282–1328). У време архиепископа Марина обдарена је и бенедиктинска опатија Богородице Ратачке (Sancta Maria de Rotezo). Он се помиње у повељи краља Милутина којом потврђује поклоне своје мајке истоименом манастиру.

Литература: *Бар, град под Румијом*, Бар 1984, 17–18 (С. Ћирковић); *ИЦГ* II/1, Титоград 1970, 55; К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1981, 191; К. Јиречек, *Историја Срба* II, Београд 1981, 75, 91, 268;

[1] Г. Томовић, *На Романи Луце*, ИЧ 44 (1997) 89–101.

С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 604–605; ССА 1 (2002) 25–26 (С. Марјановић-Душанић).

Ловре Жаретић, *12*, 4 – трговац и дипломата. Његов отац је Жаре (Petrus de Zare) а рођени брат био му је барски надбискуп Марин. Његовим синовима, Андрији са браћом, краљ Милутин потврђује имања која су он и његов брат *држали у краљице Јелене*.

Литература: А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретић*, 117–125.

Андрија Ловретић, *12*, 5–6 – син Ловре Жаретића. Припадник треће генерације породице Жаретић којем је заједно са браћом краљ Милутин потврдио имања која су држали његов отац и стриц.

Литература: А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретић*, 120.

Војвода Дабижив, *12*, 17 – био је служби краља Милутина. Он је испросио милост за Андрију Ловретића и његову браћу код краља Милутина. Претпоставља се да је Дабижив са скадарским епископом Петром био посланик краља Милутина 1320. године у Дубровнику.

Литература: С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 1995, 106–108; М. Благојевић, *Државна управа у српским средовековним земљама*, Београд 1997, 75–76; Г. Томовић, *На Романи Луце*, 92.

Деспот, *12*, 18 – личност деспота у овој повељи није историјски решена. Александар Соловјев претпоставља да је реч о епирском деспоту Томи Анђелу (1296–1318) док Гордана Томовић сматра да је реч о деспоту Димитрију Палеологу (син Андроника II Палеолога), брату краљице Симониде.

Литература: А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретића*, 124; С. К. Кисас, *Данило II и солунска околина, Белешке о византијско-српским односима почетком XIV века*, Архиепископ Данило II и његово доба. Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Београд 1991, 29–41; Г. Томовић, *На Романи Луце*, 92, 95–97.

Калуђер Антоније, *12*, 18 – записао и печатио повељу коју је издао краљ Милутин Жаретићима. О њему нема других историјских података.

Литература: А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретића*, 118, 124.

Установе, важнији термини

Следећи појмови већ су спомињани у предходним бројевима Старог српског архива: *архиепископ* – ССА 4 (2005) 49 (Д. Живојиновић); *властела* – ССА 3 (2004) 12 (С. Мишић); ССА 4 (2005) 145 (С. Мишић); ССА 5 (2006) 145–146 (Р. Михаљчић); *село* – ССА 1 (2002) 66; (С. Мишић); ССА 2 (2003) 37 (С. Мишић); ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић); ССА 4 (2005) 21 (В. Тријић); ССА 5 (2006) 78 (С. Мишић); *перпера* – ССА 2 (2003) 140–141 (Ђ. Бубало), ССА 5 (2006) 97 (Н. Порчић); *милост* – ССА 1 (2002) 86–87 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 27–28 (Н. Порчић); 175 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 26–27 (Ј. Мргић-Радојчић), 147 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 146 (С. Мишић), 189 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић); *војвода* – ССА 1 (2002) 112 (С. Бојанин), 125 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 80–81 (С. Рудић); ССА 3 (2004) 149 (С. Рудић); *деспот* – ССА 1 (2002) 139 (А. Веселиновић); ССА 2 (2003) 201 (А. Веселиновић); *верна служба* – ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић), ССА 3 (2004) 27–28 (Ј. Мргић-Радојчић), 148 (С. Рудић); *записаније* – ССА 4 (2005) 189–190 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 97 (Н. Порчић); *братија* – ССА 1 (2002) 87 (Ј. Мргић-Радојчић), 127 (Р. Михаљчић); ССА 3 (2004) 28 (Ј. Мргић-Радојчић), 149 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 191 (С. Рудић).

Топографски подаци

Штитарије, *12*, 9 – насеље названо према занимању његових становника. То је село мајстора који су израђивали штитови. Александар Соловјев је претпоставио да су становници овог села израђивали штитове за град Скадар. То су данашње рушевине Штитар, на јужној обали Скадарског језера (22 км од Бара, 12 км од Скадра).

Литература: А. Соловјев, *Повеља краља Милутина барској породици Жаретић*, 121.

Влаштаци, *12*, 9 – Назив села је изведен из положаја зависног становништва које је у њему живело. Влаштаци су категорија зависних људи, за које се у новијој литератури употребљава назив кметови.

Литература: S. Ćirković, *Vlaštaci. Stranica iz socijalne istorije*, Godišnjak DI BiH 39 (1988) 34–41; *ЛССВ* 93 (С. Ћирковић).

На Романи Луце (Романа Лука), *12*, 17 – Име би у изворном облику требало читати *Романа Лука*, како је већ исправно учинио Јиречек. Први део назива представља присвојни придев изведен од

имена Роман У питању је тип придева који се градио додавањем суфикса *-j-* завршном сугласнику, што условљава његово умекшавање (**Романь**, **Романꙗ**, **Романьѥ**). Правилно написани локатив у тексту исправе изговара се *на Романи Луце*, а у преводу овај топоним би гласио *Романова Лука* (*на Романовој Луци*).[2] Место издавања повеље Гордана Томовић је идентификовала са топонимом Романа Лука / Румена Лука из турских дефтера, а који се налази на реци Пчињи близу њеног ушћа у Вардар.

Литература: Г. Томовић, *На Романи Луце*, 89–101.

Остала села не могу се ближе идентификовати.

[2] Подаци о изворном облику имена места преузети су, с дозволом аутора др Ђорђа Бубала, из Инвентара средњовековних српских повеља који је у припреми. Захваљујем му и овом приликом.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 19–34

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1326"

Небојша Порчић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГ ДУБРОВЧАНИМА ИЗ 1326. ГОДИНЕ

Дањ, 25. март 1326.

Краљ Стефан Дечански потврђује слободу кретања и пословања дубровачким трговцима у Србији и обавезује се да ће обезбедити надокнаду за сваку штету коју им нанесу његови поданици. Краљ такође обећава да његови поданици неће присвајати ствари са дубровачких лађа које претрпе бродолом уз српску обалу, а ако до тога дође, штета ће бити надокнађена. Неуобичајено за немањићка акта, повеља је датирана годином од Христовог рођења.

Le roi Stefan Dečanski confirme la liberté de déplacement et d'activités commerciales aux négociants ragusains exerçant en Serbie et s'engage à compenser tout dommage que pourraient leur causer ses sujets. Le roi promet également que ses sujets ne s'empareront pas, en cas de naufrage sur la cote serbe, des objets transportés par les navires ragusains et que, si cela venait à être le cas, il compensera les torts causés. A titre exceptionnel pour un acte des Nemanjić, cette charte est datée à compter de la naissance du Christ.

Повеља из 1326. године којом српски краљ Стефан Дечански јемчи слободу кретања и пословања дубровачким трговцима, као и безбедност спасених ствари у случају бродолома дубровачких лађа уз српску обалу сачувана је у оригиналу у Државном архиву у Дубровнику. Написана је на пергаменту приближно квадратног облика (26,6–27 цм висине са 28–29,5 цм ширине) читким канцеларијским брзописом у 13 редова, не рачунајући потпис изведен у две одвојене целине, смештене уз леву, односно десну маргину доњег дела листа, црвеним словима висине око 5 цм. Између два дела потписа налази се хоризонтални прорез величине приближно 6,5 са 3,5 цм, настао свакако услед уклањања печата које је извршено пре него што је повеља доживела прва издања.

Ранија издања

Издања повеље приредили су Ђорђе Николајевић (издао под својим именом Павле Карано-Твртковић, *Србскии споменицы*, бр. 36, стр.

44–45), Франц Миклошич (*Monumenta Serbica*, бр. 81, стр. 85) и Љубомир Стојановић (*Повеље и писма* I–1, бр. 47, стр. 41). Тадија Смичиклас (*Diplomatički zbornik* IX, бр. 231, стр. 284–285) и Стојан Новаковић (*Законски споменици*, бр. 31, стр. 163–164) преузимају Миклошичево читање.

Сразмерно кратак, читко исписан текст на добро очуваном материјалу није представљао веће тешкоће приређивачима досадашњих издања, тако да у њима нема крупнијих недостатака, осим оних који произлазе из начелног приступа појединих приређивача издавању средњовековних српских докумената (неразрешавање скраћеница, нераздвајање речи које су у изворнику спојене, изостављање белешке на полеђини, итд).

Ово издање приређено је на основу снимака из Архива САНУ, Стара збирка, бр. 443, табла 46. Снимци текста повеље (али не и белешке на полеђини) могу се наћи у истом архиву под сигнатуром 8876-а-14, као и у збирци Историјског института, бр. 15.

Текст повеље[*]

+ **Пише крал(е)в(ь)с(тво) ми да ѥсть вѣдомо всакомȣ. Створи м[и]л[о]с[т]ь крал(е)в(ь)с(тво) ми апоклисаремь**[1] **дȣбров(ь)чскимь** |2| **Жȣню Влькасовикю и Жȣню Дрьжикю и Жȣню Лȣкаревикю да имь ходе трьговʼци по землии** |3| **крал(е)в(ь)с(тва) ми и по трьговѣхь и по пȣтевѣехь, да имь нѣсть пакосте не и ѡд кога ȣ земли крал(е)в(ь)с(тва) ми,** |4| **да ходе свободно, да се никʼто за нихь не задегѥ. Испакости ли имь кʼто що или ȣ трьгȣ или ȣ жȣпѣ,** |5| **да имь сплати вʼсе жȣпа. Не сплати л имь жȣпа, да имь плати крал(е)в(ь)с(тво) ми из моѥ кȣкѥ. И пакь** |6| **имь створи м[и]л[о]с[т]ь крал(е)в(ь)с(тво) ми и записа, аке им се где слȣчи дрѣво, тере имʼ се разбиѥ на мори при** |7| **земли крал(е)в(ь)с(тва) ми, да се за ѡнози дрѣво никʼтѡ не задегѥ ѡд властель крал(е)в(ь)с(тва) ми ни ѡд велихь ни ѡд** |8| **малихь. Ꙗке ли имʼ се коꙗ чʼтета ȣчини ѡньдези, да имь сплате ѡколʼна села волꙗ град** |9| **кои бȣде. Не сплати ли им(ь), да имь крал(е)в(ь)с(тво) ми плати из моѥ кȣкѥ. Кто ли имь що ис-**

---

[*] Редакција издања и превода: Ирена Шпадијер.

[1] Миклошич и Стојановић: **а поклисаремь**.

пакости |10| трьговцемь ȣ земли крал(е)в(ь)с(тва) ми или дрѣвȣ, да приме гнѣвь и наказаниѥ ѡд крал(е)в(ь)с(тва) ми и да плати |11| крал(е)в(ь)с(твȣ) ми ·є҃· сьть пер(ь)пер(ь). А сию имь крал(е)в(ь)с(тво) ми записа м(и)л(о)с(т)ь на Дани, м(ѣ)с(е)ца марта к҃є д(ь)нь, |12| на Бл(а)говѣщениѥ, ⟨...⟩ а ѡд вльщениꙗ(!)[2] Х(ри)с(то)ва тисȣщꙗ и ·т҃кѕ҃· лѣто. А тȣ бѣ|13|ше воѥвода Младѣнь и теп҆чи Владоѥ и чел҆никь Гюрашь. И Раико[3] р(е)че писати.

|14| + **СТ(Є)ФАНЬ ȢРѠШЬ КРАЛЬ**

На полеђини белешка, вероватно из друге половине XIV века: Questa povela est per ambala de / merchadanti de Ragusi in Schi⟨avoni⟩a / over per rotura de barcha in terrada. / ⟨Scrisse(?)⟩ che pago la chontr⟨a⟩da tuto / … che … non … / … / hono dano che … / fo ambasadori Guno ⟨de Volc⟩has⟨o⟩, / Guno Dersa et Guno de Lucha⟨ri⟩ / in lo tempo de misser lo rex Stefano, filio de lo rex Uros Milotin, in MCCCXXVI, die XXV de marzo.[4]

Превод повеље

Пише краљевство ми да је знано сваком. Учини милост краљевство ми посланицима дубровачким, Јунију Вукасовићу и Јунију Држићу и Јунију Лукаревићу, да иду њихови трговци по земљи краљевства ми и по трговима и по путевима, да им се не чини нажао ни од кога у земљи краљевства ми, да иду слободно, да нико за њима не посеже. Ако им се учини нешто нажао било на тргу или у жупи, нека им жупа све надокнади. Ако им не надокнади жупа, надокнадиће краљевство ми из моје куће. И још им учини милост краљевство ми и записа – ако им се негде деси да им се лађа разбије на мору при земљи краљевства ми, да за оном лађом не посеже нико од властеле краљевства ми, ни од великих

[2] Уместо: **вьпльщениꙗ**.

[3] Николајевић и Миклошич (а за Миколшичем и Смичиклас и Новаковић), имају **Ранко**, али из савремене дубровачке белешке коју је издао М. Пуцић, *Споменици србски*, 6, јасно је да треба **Раико**. Уп. К. Јиречек, *Споменици српски*, 99.

[4] Од ранијих издавача покушај читања оштећене белешке на полеђини доноси једино Милкошич: Questa povela est per … de marchadanti de Raguxi in Schiavonia overo per rotura barcha in terra ... che passo la chontrada ... fo Guno … as … Guno Dersa et Guno de Luch … in lo tempo de misser lo rex Stefano, filio de lo rex Uros Milotin, in MCCCXXVI, die XXV de marzo. Занимљиво је да дубровачки канцелар као знак распознавања за краља Стефана Уроша II уводи његово народно име Милутин.

ни од малих. Ако им се онде начини некаква штета, нека им надокнаде околна села или град. Ако им они не надокнаде, надокнадиће краљевство ми из моје куће. Ако неко нешто учини нажао њиховим трговцима или лађи, нека прими гнев и наказаније од краљевства ми и нека плати краљевству ми 500 перпера. А ову им милост записа краљевство ми на Дању месеца марта 25. дана, на Благовести, а од оваплоћења Христовог хиљаду и 326. године А ту беху војвода Младен и тепчија Владоје и челник Ђураш. И Рајко рече да се запише.
СТЕФАН УРОШ КРАЉ

Белешка на полеђини: Ова повеља је за кретање трговаца дубровачких у Србији, као и за лађу која се разбије на обали. Пише да жупа треба да плати све … Посланици су били Јуније Вукасовић, Јуније Држић и Јуније Лукаревић, у време господина краља Стефана, сина краља Уроша Милутина, 1326, дана 25. марта.

Околности настанка

Са почетком владавине Стефана Дечанског чинило се да је у српско-дубровачким односима наступило раздобље мира и склада.[5] Још пре него што је Стефан својим крунисањем 6. јануара 1322. озваничио победу коју је однео у борби за власт после смрти свог оца, краља Милутина, Дубровчани су га признали за владара српске државе и добили од њега потврду ранијих повластица.[6] Такође, када се 1323. године српски краљ упустио у преговоре о брачном повезивању са напуљском владарском кућом, Дубровник је свесрдно подржао тај подухват, између осталог и придодавањем својих грађана српским посланствима упућиваним у Италију.[7] Најзад, Дубровчани су наставили своју разгранату привредну делатност у Србији која је обухватала и послове најнепо-

[5] Приказ српско-дубровачких односа од почетка владавине Стефана Дечанског до издавања повеље из 1326. и нешто касније даје Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968) 193–204. Допуне и понеку исправку доносе *Историја српског народа* I, 498–501 (С. Ћирковић) и Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986, 44–49.

[6] С. Ћирковић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49. Уп. исти, *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровнику*, Прилози КЈИФ 37 (1971) 208–212.

[7] *Monumenta Ragusina* V, 81–82, 90.

средније везане за српског владара, попут закупљивања права на убирање његових царинских прихода.[8]

У исто време, међутим, могу се уочити појаве које су претиле да помуте наизглед чврсто пријатељство. Поред мање-више уобичајених случајева узнемиравања дубровачких трговаца или намерника на српској територији и спорова који су произлазили из тесних привредних додира Дубровника са српским приморским градовима, ово раздобље обележено је низом тежих изгреда између Дубровчана и суседне српске властеле чија је самовоља добила снажан подстицај у несређеним приликама после Милутинове смрти. Посебно место у том погледу заузимала је властелинска породица Бранивојевић која се са својим поседима на полуострву Пељешцу и у суседним крајевима одметнула од владарске власти. С тим у вези на дневни ред српско-дубровачких односа поново је дошло и питање међусобне границе, то јест, сталне тежње Дубровчана да прошире своје скучене поседе изван градских зидина. У јеку сарадње поводом Стефанових напуљских планова дубровачке власти су понудиле српском владару да откупе појас спорног земљишта на брдима изнад града, али понуда је одбијена. Осујећени на том правцу, Дубровчани су могућности за проширење почели да траже у области Бранивојевића, према којој је сличне намере показивала још једна суседна држава, Босна.[9]

Повод да нагомилане супротности избију на површину указао се убрзо пошто су крајем лета 1323. нестали последњи изгледи да ће бити остварена брачна веза између Стефана Дечанског и напуљског двора. Када је те зиме Стефан заратио са својим братом од стрица Владиславом, неки дубровачки трговци који су се налазили на Владислављевој територији пружили су подршку Стефановом противнику. Српски владар у којем је очигледно нарастало нерасположење и неповерење према Дубровчанима оштро је укорио дубровачке власти и

---

[8] О томе сведочи упадљиво велики број сачуваних аката из овог раздобља о измирењу рачуна са појединим Дубровчанима који су узимали у закуп права на убирање српских царина – Андрије Пештића из 1323. (ССА 2, 12), те Луке Лукаревића (М. Пуцић, *Споменици србски* II, бр. 7), Паскоја Гучетића (*исто*, бр. 8) и поново Андрије Пештића (ССА 2, 22–23) из 1326. године.

[9] Разјашњавању сложених прилика на српско-босанско-дубровачкој тромеђи у ово доба посебно су допринели радови Вељана Трпковића, *Бранивојевићи*, ИГ 3–4 (1960) 55–85, и *Око „уступања“ Стона и Пељешца Дубровчанима (1326–1333)*, ИГ 1 (1963) 39–60. Уп. такође: С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 88–90; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 55–59.

чак позатварао дубровачке трговце затечене у Србији и запленио њихову робу. Замашним дипломатским подухватом у који су укључили и своје врховне господаре Млечане, Дубровчани су у пролеће 1324. успели да стишају Стефанов гнев, али повратка старом пријатељству није било. После још једног спора са српским градом Баром и пљачкашког напада српског великаша Војина, који је на тај начин покушао да издејствује повраћај неких својих драгоцености заложених у Дубровнику, почетком јесени 1325. дубровачке власти су поново одлучиле да због *огромних и незаконитих изнуда и похара које су нам починили и још увек чине господин краљ Урош и његови људи супротно миру и уговорима који постоје између нас и њега* потраже помоћ од Венеције. Ипак, у фебруару 1326, док је дубровачко посланство још боравило у Венецији покушавајући да од Млечана добије опипљиву подршку, пронео се глас да Стефан Дечански долази у приморје. Одбацујући предлог да се пошаљу само *писма оправдања*, дубровачке власти су одлучиле да преузму диломатску иницијативу и упуте српском владару посланство, не чекајући млетачко посредовање.[10] Почетком марта за посланике су изабрана три Јунија – Držić, Лукаревић и Вукасовић.[11] Они су врло брзо доспели пред краља и 25. марта добили од њега овде приложену повељу.[12]

Услед недовољног познавања околности у којима је настала, повељи из 1326. придаје се понекад превелик значај.[13] У ствари, када се

[10] *Monumenta Ragusina* V, 193–194.

[11] *Исто*, 195.

[12] Ваља напоменути да је датум издавања повеље значајан за разрешавање недоумица око времена боравка на српском двору византијског посланства чији је члан био знаменити историограф Нићифор Григора. Описујући тај догађај у два маха – у својој *Ромејској историји* и у писму свом пријатељу Андронику Зариди (видети: *Византијски извори за историју народа Југославије* VI, Београд 1986, 196, 620–627) – Григора као једину чврсту хронолошку одредницу нуди податак да је посланство затекло Стефана Дечанског у околини Скопља трећег дана после Ускрса и да се код њега задржало десетак дана. Многи истраживачи сматрали су да ова збивања треба сместити у 1326. годину у којој је Ускрс падао 23. марта. Међутим, као што је приметио Сима Ћирковић у коментару уз одломке из Григорине *Ромејске историје* (*исто*, 197, нап. 81), чињеница да је Дечански 25. марта 1326. издао повељу Дубровчанима у Дању онемогућава такво решење и упућује на наредну, 1327. годину.

[13] К. Јиречек, *Историја Срба* I, 204, сматра да је Дубровник био запао у незгодан положај према Србији током 1324. и 1325, али да је захваљујући подршци Млечана у Дању 1326. „обновљен мир“, док V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. godine* I, Zagreb 1980, 90, назива ову повељу мировним уговором којим је окончан некакав српско-дубровачки рат из 1325–1326.

упореди са питањима која су оптерећивала српско-дубровачке односе у том тренутку, њена садржина делује разочаравајуће. Од очекиваних одлука о међусобним границама, односу према Бранивојевићима и њиховој области, затварању дубровачких трговаца без најаве на коју је српски владар био обавезан према ранијим уговорима или решавању све учесталијих спорова са српском властелом и градовима нема ни трага. Уместо тога, ту је најпре потврда давно установљене и често понављане одредбе о слободи кретања и пословања дубровачких трговаца у Србији, оснажена прописима о накнади штете који прецизирају, па донекле и мењају, претходни пропис садржан у Милутиновој повељи из 1302,[14] а онда, по први пут у дугом низу српско-дубровачких уговора, одредба о поступању са стварима спасеним из бродолома дубровачких лађа којом српски владар практично у односима са Дубровчанима поништава *ius naufragii*, право господара земље да присвоји ствари спасене из бродолома уз његову обалу.[15] Мада је у претходним годинама заиста забележено неколико случајева када су нанесене штете дубровачким трговцима, биле су то безначајне појаве у поређењу са другим збивањима у српско-дубровачким односима, док се за другу одредбу уопште не може утврдити да ли је као повод за њен настанак послужио неки одређени догађај.

Неповезаност повеље са тренутним стањем јасно се види из даљег тока догађаја – још се ни мастило на њој није осушило када су удружене снаге Босанаца и Дубровчана скршиле моћ Бранивојевића и запоселе њихову област. Иако Стефан Дечански није гајио никакву наклоност према одметницима, Бранивојевићи су били у родбинским везама са

[14] Тамо је било предвиђено да штету надокнађује најближе село, а ако то изостане, надокнаду плаћа владар – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 52.

[15] Ово није први пример одрицања немањићких владара од ius naufragii. Већ 1309. Милутин је пристао на захтев Млечана да им буду враћене ствари спасене из бродолома једне њихове лађе, али је са извршењем његовог налога било потешкоћа (S. Ljubić, *Listine* I, 299; уп. Р. Ћук, *Србија и Венеција*, 42). Такође, Душан је у сличном случају 1341. поручио млетачком дужду да је *нашим краљевским законом и у нашем роду о бродоломима у лукама наше области прописано да сва добра или роба из речених бродолома припадају краљевству ми, али тога се према вама и вашој општини нећемо придржавати* (S. Ljubić, *Listine* II, 111–112; уп. Р. Ћук, *Србија и Венеција*, 56), што се већ може узети као начелно и трајно одрицање од овог права упоредиво са поступком према Дубровчанима у повељи из 1326. године. То је потврђено у Душановој великој повељи од 20. септембра 1349: *ако се разбије лађа млетачка или дубровачка, што утече у земљу царства ми и краљеву, да се не узме ништа – да је слободно* (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 147).

неким истакнутим српским велможама, док је њихову територију српски двор и даље сматрао делом своје државе. Дубровчани, пак, нису били задовољни краљевим односом према њиховим одштетним захтевима, а и спорови са српским приморским градовима су се заоштравали. Упркос посредовању Млечана, решење није постигнуто и најкасније почетком јесени 1327, само годину и по дана после издавања повеље у Дању, између Србије и Дубровника избио је отворени рат.[16]

Повеља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. очигледно није имала већег утицаја на расплет сложених међународних околности у којима је настала. Ипак, њен дугорочни значај није тако незнатан. Својим двема основним одредбама – првом која потврђује и разрађује већ присутна правила и другом која се јавља по први пут, али чији ће садржај, улазећи у велику повељу цара Душана из 1349, такође добити трајну вредност – она у сваком погледу чини једну од карика из дугачког низа докумената посвећених уређивању српско-дубровачких односа без које би сазнања о том процесу била осетно сиромашнија.

Дипломатичке особености

Попут свих претходних повеља издатих Дубровчанима откад се почетком последње четвртине XIII века усталио обичај да немањићки краљеви споразуме са Дубровником писмено уобличавају као даровнице којима суседном граду указују своју владарску милост, повеља Стефана Дечанског из 1326. године почиње симболичном инвокацијом и промулгацијом типа *пише краљевство ми да је знано сваком*.[17] Међутим, касније уобичајена експозиција са подацима о дубровачким посланицима по чијој интервенцији документ настаје овде се јавља први пут. До тада је навођење дубровачких посланика, ако га уопште има, по правилу смештано при крају, на месту уобичајеном за набрајање лица која су присуствовала издавању повеље, и то у улози средства субјективног датирања.[18] Тек са првом повељом Стефана Дечанског, из

[16] Б. Крекић, *О рату*, 200.

[17] Ова промулгација најчешће и дословно тако гласи – уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици – 6. Промулгација (Нотификација)*, Глас СКА 94 (1914) 253.

[18] На пример, код Милутина 1289. године: *а ту им милост учини краљевство ми када дођоше Лука Михаиловић и Петар Гојславић* (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 58), или код истог владара 1302: *када дођоше поклисари од Дубровника Никола Крусић и Бинчула Фосковић* (*исто*, бр. 53).

1321. године, овај састојак прелази у почетни део, али опет у улози датума.[19] У ствари, ни у повељи из 1326. његово претварање у експозицију није изведено до краја, него се он неспретном формулацијом практично претвара у инскрипцију уз почетак диспозиције, тако да испада да је српски владар своју милост указао не Дубровчанима или дубровачким трговцима уопште него тројици посланика лично.

У завршном делу, санкција којом се прописује кажњавање *гневом и наказанијем* и новчаном казном од 500 перпера такође је сразмерно млада – први познати случај налази се у једној недатираној Милутиновој повељи[20] – мада се сами „гнев и наказаније" јављају много раније.[21] Изразитија новина је помињање непосредног налогодавца чина састављања документа – тај састојак, који ће касније постати врло чест, бележи се пре овог случаја само у повељама Стефана Дечанског о измирењу рачуна за закуп царина са Андријом Пештићем из јуна 1323. и Луком Лукаревићем из јануара 1326. године.[22] Насупрот томе, набрајање присутних српских достојанственика састојак је чије се доба већ ближило крају – после ове, појавиће се још само у посебно свечаној Душановој повељи о уступању Пељешца из 1333. године.[23]

Ипак, најкрупнија дипломатичка особеност повеље Стефана Дечанског Дубровнику из 1326. састоји се у навођењу године издавања документа по Христовој ери. Једно од најупадљивијих обележја немањићке владарске канцеларије било је рачунање година према византијском начину, од стварања света. Тај поступак веома је доследно примењиван у документима српским дестинатарима који су и сами рачунали време на тај начин. Међутим, у повељама Дубровчанима и другим приморцима код којих је, као у целој тадашњој католичкој Европи, коришћено рачунање по Христовој ери, запажа се извесна склоност да се

[19] *Створи милост краљевство ми … када дођоше Грубеша и Никола поклисар на Стевандан на Дуго поље* (ССА 5, 44).

[20] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 54.

[21] У повељама Дубровнику први пут у поближе недатираној повељи краља Драгутина (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 16), али иначе већ у повељи краља Владислава манастиру Врањини (*исто*, бр. 32).

[22] ССА 2, 12; М. Пуцић, *Споменици србски* II, бр. 7. Иначе, С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици – 19. Наредба за писање повеље*, Глас 156 (1933) 71–72, налази да се овај састојак јавља тек од Душановог времена.

[23] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 87.

датирање врши и на друге начине.[24] Штавише, већ у повељи краља Владислава Сплићанима стоји да је издата *од рођења Христовог 1237*, а у латинском примерку првог уговора краља Уроша са Дубровчанима *године отеловљења Господа нашег Исуса Христа 1243*. Овим примерима се, додуше, може приговорити да нису сасвим меродавни, јер први потиче из документа сачуваног само у много познијем латиничном препису, а други из документа који је настао у Дубровнику, али зато повеља Дечанског из 1326, као и Душанова повеља из 1334, у којој се такође година наводи по Христовој ери,[25] не подлежу таквој сумњи јер је реч о оригиналним документима чији текст као састављаче изричито помиње службенике немањићке канцеларије.[26] Поред тога, у раздобљу од 1323. до 1347. датуми са годинама по Христовој ери јављају се и у седам докумената немањићких владара који су сачувани у савременим дубровачким преводима на староиталијански језик.[27]

Овако велики број примера из сразмерно кратког раздобља наводи на помисао да датирање по години Христове ере у повељи из 1326. није никакво одступање или редак изузетак, него последица постојања у тадашњој немањићкој владарској канцеларији праксе таквог датирања докумената намењених Дубровчанима која је била чак снажнија од

[24] Повеља краљице Јелене из око 1267. датирана је навођењем тадашњег дубровачког архиепископа и кнеза (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 66), а повеље краља Милутина и краљице Јелене из 1289. само кнеза (*исто*, бр. 58 и 59), док је за Милутинову повељу из 1302. и Стефанову из 1321. већ напоменуто да за датирање користе имена посланика који су том приликом дошли на српски двор.

[25] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 90.

[26] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици – 17. Датирање*, Глас СКА 132 (1928) 52–53, расправљајући о овој појави, као њен најранији пример наводи управо повељу Дечанског из 1326. године – документ из 1243. сасвим оправдано изоставља, док је онај из 1237. тек касније постао познат науци.

[27] То су разрешне повеље за Андрију Пештића из 1323. и 1326. године (ССА 2, 12, 23), Луку Лукаревића из 1326 (М. Пуцић, *Споменици србски* II, бр. 7), Јована Бунића из 1342 (*исто*, бр. 20) и Орса Чревића из 1347 (К. Јиречек, *Споменици српски*, бр. 9), те разрешна писма за Домању Менчетића из 1339. и Марина и Миху Бунића из 1340 (М. Пуцић, *Споменици србски* II, бр. 65, односно 19). Овом списку може се додати и разрешно писмо Владислава II, наследника „сремског краља“ Драгутина, за Климу Држића из 1323 (ССА 1, 34). О разрешним повељама и писмима видети Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II кнезу и општини дубровачкој*, ССА 1 (2002) 37–39, и исти, *Акт једног српског краља о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 13–14.

иначе преовлађујуће праксе датирања по византијском рачунању.[28] Та пракса опстала је током најмање четврт века и преживела више смена канцеларијског особља, а на њено коначно напуштање лако је могло утицати проглашење царства 1346. и с тим повезано још чвршће везивање за византијске дипломатичке обрасце – последњи документ са годином по Христовој ери настао је 14. јуна 1347, а већ од августа исте године почиње низ докумената са годином по византијској ери који тече све до краја немањићког раздобља. Тешко је, међутим, нешто одређено рећи о пореклу ове праксе – да ли се радило о захтеву самих дестинатара да добију документе са датумским подацима којима ће моћи лакше да баратају или је то било решење настало у српској средини из жеље да се изађе у сусрет потребама одређене скупине дестинатара са којом је постојао посебно жив и уходан промет докумената? Одређена несигурност која се може запазити при бележењу датума у овој повељи – погрешно написана реч *оваплоћење* и оштећење на том месту које би лако могло да буде последица отклањања још неке крупније грешке у датуму – као да говори у прилог првој могућности. У сваком случају, нема сумње да је и ова најзнатнија дипломатичка особеност повеље у ствари аутентична и оригинална, те да не доводи у питање аутентичност и оригиналност документа у целини.

Просопографски подаци

Осим Стефана Дечанског, забележеног у више наврата кроз израз *краљевство ми* и кроз потпис *Стефан Урош краљ*, у повељи су поменута тројица дубровачких посланика и четворица српских достојанственика.

Јуније Вукасовић (Junius de Volcasso), *20* (страна), 3 (ред у издању) – дубровачки властелин, водећи представник породице која је почетком XIV века важила за најбогатију у Дубровнику. Подаци о његовом животу који обухватају раздобље од 1301. до 1340. представљају га као веома предузимљивог пословног човека, али и личност којој се често поверавају одговорне политичке улоге – у време избора у ово посланство био је члан Малог већа. Занимљиво је да управо у раздобљу после посланства из 1326. Србија постаје посебно важно поље његове

[28] У истом раздобљу годинама по византијском рачунању датирана су само два документа – повеље о уступању Пељешца из 1333. и укидању царине слуге Дабижива из 1345 (F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 89; ССА 5, 85) – док у 15 њих нема датума или датум не садржи податке о години настанка.

разгранате привредне делатности, као и да му је у тим подухватима најближи сарадник био колега посланик Јуније Лукаревић.

Извори и литература: *Monumenta Ragusina* V, 180; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 441–443.

Јуније Држић (Junius de Dersa), *20*, 3 – дубровачки властелин чију делатност извори прате кроз готово целу прву половину XIV века. Углавном препуштајући пословне подухвате својој браћи, Јуније се определио за истакнутију улогу у јавном животу, а посебно је често извршавао дипломатске задатке везане за односе Дубровника са Србијом и Босном. У време избора у ово посланство био је члан Већа умољених, а већ у следећем мандату, септембра 1326, улази у Мало веће. Његова дипломатска звезда, која је у време овог посланства још била у успону, достиже врхунац 1332/1333. године када је предводио дубровачки покушај посредовања у српско-босанском сукобу, учествовао у преговорима о куповини Пељешца од српског краља Душана и постао дубровачки конзул при српском двору.

Извори и литература: *Monumenta Ragusina* V, 181, 222; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 189–190.

Јуније Лукаревић (Junius de Lucaro), *20*, 3 – дубровачки властелин чији се животни пут може пратити кроз прве четири деценије XIV века. Са братом Марком, који је умро 1326, убрајао се међу оне Дубровчане који су били посебно вични српским приликама и посебно блиски српском двору, што га је препоручивало за посланичке али и друге јавне дужности – у посланство из 1326. изабран је као члан Већа умољених, а септембра исте године постаје члан Малог већа. После повратка из Дања неко време био је посебно живо укључен у сређивање српско-дубровачких односа – већ крајем априла 1326. један је од двојице посланика младом краљу Душану по питању обрачуна са Бранивојевићима, у августу члан петочлане комисије која води прве званичне преговоре о куповини Пељешца, а наредног пролећа један од тројице посланика упућених на српски двор у последњем покушају да се спречи избијање рата.

Извори и литература: *Monumenta Ragusina* V, 181, 202, 213–214, 221, 236; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 295–298.

Војвода Младен, *21*, 21 – српски властелин. Мада је у историографији углавном привлачио пажњу као родоначелник великашке и владарске лозе Бранковића, у своје време Младен је био једна од најзначајнијих личности у Србији. Не зна се ко су му били родитељи али постоји претпоставка да води порекло од Вукана Немањића. У изворима

се јавља крајем Милутинове и током Стефанове владавине, понекад са наследним звањем жупана, а понекад, као овде, у звању војводе којим су означавани највиши војни заповедници после владара. Мада су се баштински поседи његове породице налазили на Косову, целокупна Младенова позната делатност везана је за шире залеђе Дубровника, где је очигледно заузимао високе управне положаје – убрзо после издавања ове повеље забележен је као *стегоноша* младог краља Душана, што указује да је био постављен за најближег сарадника Стефановог тек стасалог сина којем је била поверена управа над пространом облашћу у приморским крајевима немањићке државе. Налазећи га вољног и способног да обузда самовољне поступке тамошње властеле, Дубровчани су му се више пута обраћали за помоћ, па је тако и посланицима из марта 1326. пред полазак било наложено да управо њему и *нотару господина краља* поделе дарове у укупној вредности до 100 перпера. Ипак, он је пре свега био припадник српског великашког слоја. У том смислу треба тумачити податак да је једну кћер удао за Алтомана, сина војводе Војина, такође истакнутог велможе са којим су Дубровчани често имали неприлика. Каснија лоза Бранковића потиче од Младеновог сина Бранка који је у Душаново време са титулом севастократора управљао Охридом.

Извори и литература: М. Пуцић, *Споменици србски* II, бр. 63 (допуна: К. Јиречек, *Споменици српски*, 103); *Monumenta Ragusina* I, 93, 96, V, 194, 202, 203, 226; Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, бр. 136; И. Руварац, *Вукан, најстарији син Стефана Немање, и Вукановићи*, Годишњица НЧ 10 (1888) 8–9; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 165; М. Динић, *Област Бранковића*, Прилози КЈИФ 26, 1–2 (1960) 5; *Историја Црне Горе* II–1, Титоград 1967, 69 (С. Ћирковић); М. Спремић, *Бранковићи – Обласни господари Косова*, Свети кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 121–122; М. Благојевић, *Државна управа*, 44–46.

Тепчија Владоје, *21*, 21 – српски властелин. Звање тепчије, достојанственика који се старао о владаревом земљишном фонду, носио је већ под краљем Милутином, али га је пре краја владавине Стефана Дечанског на том положају заменио Градислав.

Извори и литература: С. Новаковић, *Законски споменици*, 639; М. Благојевић, *Државна управа*, 26–27.

Челник Ђураш, *21*, 22 – српски властелин. Најстарији од тројице познатих синова Илије, владарског намесника у Зети крајем Милутинове и почетком Стефанове владавине. У време издавања ове повеље

налазио се на почетку каријере, али с обзиром на то да носи звање челника, давано владару блиским појединцима којима су поверавани одговорни задаци различите природе, може се закључити да је већ био личност од угледа. Штавише, из других извора види се да је био један од блиских сарадника Стефановог сина Душана који у ово време управља Зетом као млади краљ-престолонаследник. Душаново поверење очигледно је уживао и крајем 1355. када је први српски цар њему и његовој браћи чија су имена забележена само у једном млетачком документу – *Bladinus et Nicolaus* – поверио сложени задатак одбране наслеђа своје сестре Јелене, удовице хрватског великаша Младена III Шубића, од угарског напада. Ђураш се у изворима последњи пут јавља у лето 1362. године. Према касније забележеном предању убили су га браћа Балшићи који су у време расула државе Немањића загосподарили Зетом. Тој причи, међутим, не иде у прилог могућност да су *Никола војвода и Младен Илић*, који се јављају у служби Балшића 1386. године, Ђурашева браћа. Претпоставка старије историографије да од Ђураша потиче властелинска породица Ђурашевић-Црнојевић која од краја XIV века има веома запажену улогу на простору Зете, оспорена је у новије време подацима из Которског архива који указују на друго, вероватније решење.

Извори и литература: *Listine* III, 304–305; *Monumenta Ragusina* V, 214, 247; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, бр. 114; М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 64; И. Руварац, *Ђураш Илић и Ђурашевићи*, Гласник СУД 47 (1879) 206–213; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 235–236, 398–399, II, 41, 391–392; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 27; *Историја Црне Горе* II–1, Титоград 1967, 66–68, 70 (С. Ћирковић); Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1975, 125–126; М. Благојевић, *Државна управа*, 199, 210–212.

Рајко, *21*, 22 – управник канцеларије Стефана Дечанског. Осим у овој повељи, помиње се у улози непосредног налогодовца при издавању пуномоћја за подизање Светодмитарског дохотка ујесен 1325. и разрешнице рачуна за Луку Лукаревића од 11. јануара 1326, те у улози писца хрисовуље о међама хиландарске Крушевске метохије од 6. септембра 1327. године, где се уз његово име по први пут у Србији као назив за управника владареве канцеларије јавља византијска титула логотета. Налог дубровачке владе посланицима из 1326. да поделе дарове у укупној вредности до 100 перпера војводи Младену и *нотару господина краља* несумњиво се односи на Рајка и речито је сведочанство о његовом утицају на двору.

Извори и литература: М. Пуцић, *Споменици србски* II, бр. 6 и 7; *Monumenta Ragusina* V, 194; К. Јиречек, *Историја Срба*, Београд 1952, 23, нап. 147; М. Благојевић, *Државна управа*, 168; С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Хиландару о спору око међа Крушевске метохије*, ССА 3 (2004) 7, 10, 11.

Важнији појмови

Појмови **милост**, **трг**, **перпера**, **војвода**, **тепчија** и **челник**, већ су објашњавани у претходним бројевима *Старог српског архива* и њихова употреба у овој повељи не показује никакве одлике вредне посебне пажње.

Апоклисар, *20*, 2 – један од назива за дипломатског представника. Потиче од грчке речи ¢pokrisiŸriov („одговородавац") којом су у раном средњем веку називани папски посланици при византијском двору. У Србији се јавља почетком XIV века и најчешће има облик *поклисар*, што је навело Миклошича и Стојановића да у својим издањима ове повеље слово *а* одвоје као посебну речцу – *учини милост краљевство ми а поклисарима дубровачким*. Облика *апоклисар* нема ни у Даничићевом *Рјечнику*, али да је он ипак био присутан поред овог документа потврђује и повеља цара Уроша од 25. априла 1357. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 163; Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 345–346; *Histoire des relations internationales: I Le Moyen Age*, Paris 1953, 39 (F. Ganshof); *ЛССВ*, 538–539 (С. Ћирковић).

Жупа, *20*, 7, 8 – у основном значењу природно заклоњен предео са обрадивом земљом и благом климом густо насељен земљорадничким становништвом, овде означава територијално-управну целину коју чини неки такав предео са својим насељима, становницима и добрима. У том смислу, жупе су биле правна тела са одређеним колективним правима и обавезама, попут овом повељом прописане обавезе надокнаде штете причињене трговцима на њиховој територији. При том је за правни полужај жупа и тргова значајна појединост да је жупа очигледно обавезна да надокнађује и штету претрпљену на трговима који се налазе на њеној територији.

Литература: *ЛССВ*, 195–197 (Г. Томовић).

Кућа, *20*, 9, 15 – овде назив за владарев двор, то јест, још уже, за владареву имовину, пре свега ризницу или комору, која се налази на двору и чији је управник у немањићкој држави неретко називан *кнез кућни*.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа*, 188–189; *ЛССВ*, 311–312 (М. Маловић-Ђукић), 356 (С. Ћирковић).

Град, *20*, 14 – један од средњовековних српских назива за насеље урбаног типа, подразумева пре свега одбрамбено-управну улогу таквог насеља као утврђења и седишта јавне власти. Његова употреба у овој повељи очигледно се односи на градове у јадранском приморју немањићке државе где је могло доћи до бродолома дубровачких лађа. С тим у вези, пажњу привлачи различит приступ српског владара надокнади штета које су Дубровчани могли да претрпе *у тргу или у жупи*, дакле, у унутрашњости Србије, и услед бродолома *при земљи краљевства ми* – за надокнаду првих одговорна је жупа, а других најближа села или град, што речито говори о томе које су управне јединице сматране основним носиоцима месне власти у појединим областима, односно о самоуправном положају приморских градова који је за насеља урбаног типа у унутрашњости углавном остао недостижан све до краја средњег века.

Литература: С. Ћирковић, *Неостварена аутономија: градско друштво у Србији и Босни*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 259–276; *ЛССВ*, 122–124 (Љ. Максимовић).

Топографски подаци

Дањ, *21*, 19 – утврђени градић на јужној обали реке Дрим, 10-ак км југоисточно од Скадра. У средњем веку био је седиште католичког епископа, али највећи значај имао је као полазна тачка једног крака трговачког пута *via de Zenta* који је из зетског приморја водио до главних привредних и политичких средишта државе Немањића на Косову и у северној Македонији. О улози у трговачком промету говори и податак да се испод тврђаве, близу газа и скеле преко Дрима, најкасније од друге половине XIV века налазила царинарница. Опустео после коначног турског освајања у другој половини XV века.

Литература: S. Novaković, *Brskovo, Danj, carina i Svetoga Spasa i putovi s jadranskoga primorja u stare srpske zemlje*, Rad JAZU 37 (1876) 19–21; К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник КЈ I, Београд 1958, 279–280; М. Антоновић, *Град и залеђе. Град и жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд 2003, 64–65.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 35–54

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"13"
УДК 091=163.41"1332"

Раде Поповић

ПОВЕЉА БАНА СТЈЕПАНА II КОТРОМАНИЋА О РЕШАВАЊУ СПОРОВА ИЗМЕЂУ БОСНЕ И ДУБРОВНИКА

1332, август 15, индикт 15.

Босански бан Стјепан II потврђује Дубровнику „закон“ који се од старине поштовао и примењивао на дубровачке трговце у Босни. У решавању насталих спорова између Дубровчана који живе у Босни и банових поданика посебну је улогу имала порота. У Хумској земљи односи између Дубровчана и становника Хума регулисани су такође „законом првим“, то јест „законом“ од старине, који се поштовао у Хуму.

Le ban de Bosnie Stjepan II confirme à Raguse la “loi” qui depuis les temps anciens est respectée et s’applique sur les commerçants ragusains en Bosnie. Dans la résolution des litiges survenus entre les Ragusains qui vivent en Bosnie et les sujets du ban un rôle particulier revenait à un jury. Dans la terre de Hum (Humska zemlja) les rapports entre les Ragusains et les habitants de cette région (Hum) étaient de même réglés par la “première loi”, c’est-à-dire une “loi” remontant aux temps anciens, qui était respectée sur la terre de Hum.

Опис повеље

Повеља бана Стјепана II Дубровнику није сачувана у оригиналу већ само у препису који је према њој сачинио дубровачки граматик Степан Бенчулић у Codex Ragusinum, fol. 52b, 53a, 53b.

Копија повеље („хрисовој“) је написана на папиру беле боје и грубе израде; омеђен правим линијама (две вертикалне и две хоризонталне). Формат је књишке величине: 25 х 35,6 цм (пола арка), док маргинални простор износи: лево око 4 цм, десно око 2,6 цм, изнад 3 цм. Текст повеље исписан је ћирилицом – канцеларијском минускулом, у 83 реда, са размаком око 5 мм, црним и црвеним мастилом, на три непотпуна листа папира: први лист, 52б (број редова: 33), други, 53а (32) трећи, 53б (18). У тексту су скраћенице означене титлама, као и слова

бројне вредности.[1] Украсних елемената и појединих увећаних слова нема, изузимајући вербалну инвокацију која доминира својим крупним словима, величине око 10 мм, у првом реду. Исписана је великим задебљаним уставним словима, црвеним мастилом, како су обично исписани потписи (нпр. босанских краљева), која испуњавају први ред.[2] Занимљиво је да се код ове инвокације местимично испод великих слова виде танко исписана слова нешто већа од оних којим је исписан цео текст. Како изгледа преко њих је доцније друга рука насликала крупна и задебљана слова црвеном бојом. На почетку инвокације, у речи *ИМЕ* у слово *Е* уцртан је стилизовани крстић (+), који обично стоји испред текста као симболична инвокација, што овде није случај. Највише се ипак истиче иницијал *В* по својој величини, која обухвата први ред инвокације и још два прва реда текста, и украсним елементима – кукицама на левој маргини. Захваљујући црвеним украсним словима инвокације, повеља изгледа свечано.

На свакој од три странице повеље постоје, на маргинама, белешке дубровачке канцеларије. Изнад крупних слова којима је исписана вербална инвокација, у три реда готицом: *1332 die 23 de otubrio priuilegio de / ban Stipan per li piaidi e scoder debito in Bosna con sacramento e per guera dar / termene a Raguxei mexi VI*. У левој маргини у висини другог реда готицом: *1332 di ban Stepan*. У истој маргини према редовима 7–13 трагови белешке испране и нечитке, видљиво само: *... lo piaido tra Bosn(exi) e (Ragu)xei*. Према редовима 30–33 (последњи редови на страници) читко само: *... question tra Raguxei ... pacare ... (Bo)ssnani*. На другој страни трагови маргиналних бележака у 5 редова, према редовима 10–12 и 17–21 испрани и нечитки осим речи: *... per guerra tra Ra ...* На трећој страни при крају исто белешке у два блока само у траговима.[3]

У препису повеље спомиње се печат Општине дубровачке, којим је био печаћен (видети: *Дипломатичке особености*). Иначе, овај препис је један од најстаријих преписа повеља бана Стјепана II, сачињен је након два месеца и осам дана од издавања повеље.

---

[1] У Миклошићевом издању скраћенице су решаване, док је Стојановић остао при тексту повеље.

[2] Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. Инвокација*, Глас СКА 90 (1912) 68–113.

[3] Ове белешке доносимо према читању академика С. Ћирковића, на чему му срдачно захваљујемо.

Препис се данас налази у Државном архиву Дубровника у Codex Ragusinus, fol. 52b, 53a, 53b.

Ранија издања

Препис повеље бана Стјепана II издавали су: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, стр. 101–103, бр. LXXXV; С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 164, бр. XXXII (непотпуно); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, стр. 43–45, бр. 51.

Ово издање приређено је на основу снимка у Дубровачком архиву.

Текст повеље[*]

ВꙖ ИМЄ Ѡ(ТЬ)ЦꙖ И СИНꙖ И СВЄ(Т)ꙖГѠ ДꙊХꙖ. |2| **Сиѥ писанѥ ѡд[ь] порогеньꙗ Сина Божьꙗ лиеть** |3| **·а҃т҃л҃в҃· лѣ[то], индикьы(т)ионь ·є҃і҃·, авгꙋ(ст)а м(исе)ца ·є҃і҃· дань,** |4| **на св(ет)е Мар(и)ѥ, гѡ(спо)д(и)нь бань Степань ꙋтврьди закон(ь),** |5| **ки ѥ пр(ѣ)во био мегю Боснѡм(ь) и Дꙋбровникомь,** |6| **да зна всаки чловекь кои ѥ законь пр(ѣ)во биль.** |7| **⟨Ꙗко⟩ има Дꙋбровчан(и)нь кою правдꙋ на Бошна**|8|**нинꙋ, да га позове прѣд(ь) гѡ(спо)д(и)на бана илли прѣд(ь) негѡва** |9| **владаоца, рока да мꙋ не бꙋде ѡдговор(ѣт)и, ако Бо**|10|**шнанинь запши да ние дꙋожань да мꙋ нарече** |11| **прѣсеки самошестꙋ, коѥ любо постави бань** |12| **родь, ако бꙋде подобань ѡд[ь] банова рода тко да мꙋ** |13| **сꙋ поротници ѡд[ь] негова племена, кога мꙋ хотенѥ,** |14| **а тои да се зна да не може техеи побегнꙋти,** |15| **а веке не може прѣд[ь] никога мꙋ нареки. Ꙗко ли гово**|16|**ри Бошнанинь на Дꙋбровчанина, да га позове прѣдь** |17| **Дꙋбровчани на поредꙋ, ако запши, да мꙋ нарече** |18| **пр(ѣ)секи самошестꙋ, кои сꙋ ꙋ Босни на своюю волю,** |19| **а Дꙋбровчанинь да може побегнꙋти трех(ь), ако ле** |20| **прѣѥме, коѥ мꙋ нарече Бошнань, а рока такоге** |21| **да не бꙋде Дꙋбровчанинꙋ, кои сꙋ ꙋ Боснꙋ, да томꙋ** |22| **поротници ꙋ Босни, а кои ꙋ Заврьшю, такое** |23| **ꙋ Завр(ь)шю, а ине(мь) ꙋ Завр(ь)ши, тими ꙋ Заврьши такое** |24| **поро(т)ници да сꙋ и Бошнанинꙋ з Дꙋбровчани, а кто** |25| **Дꙋбровчанинь ꙋбиѥ алли посече ꙋ Босни, илли** |26| **Бошнани(нь) Дꙋбровчанина, таи правда да ѥ пр(ѣ)дь** |27|

[*] Редакција издања: Татјана Суботин-Голубовић.

го(спо)д(и)номь банѡм[ь], а ѡсȣдь да греде банȣ на нихь. |28| Ꙗко бȣде свада Бошнанина з Дȣбровчаниномь |29| ȣ Дȣбровници, да сȣди кнезь дȣбровачки и сȣдиѥ, |30| а глоба опкини. Ꙗко има свадȣ Дȣбровчанинь |31| з дрȣгѡм(ь) своѥм[ь] ȣ Босне, гѡ(спо)д(и)нь бань да не има печали. |32| Ꙗко ли се позовȣ прѣд[ь] бана, да даде ѡсȣдь гѡ(спо)д(и)нȣ банȣ, |33| ȣ щто се ѡсȣде. Ꙗко Бошнанинь ȣхити ȣ Дȣбро|34|вчанина за коꙉа, а ѡнь бȣде ȣкрадень илли ȣхȣ|35|шень, а прави Дȣбровчанинь моѥ конь вла⟨щи⟩, |36| волꙉа га самь кȣпио не знамь ѡд[ь] кога, воллꙉа(!) |37| повѥ, ѡд[ь] кога ѥ кȣплень, волꙉа пр(ѣ)сеже само|38|шесть, чисть дȣога да бȣде, и ако Бошнанинь |39| бȣде дȣожань, а побегне изь Босне з дȣгомь, |40| да мȣ ниѥ виере ни рȣке ѡд[ь] гѡ(спо)д(и)на бана; и ако |41| Бошнанинь ȣзьме добитакь дȣбровачки |42| на верȣ, а книга бȣде ȣ Дȣбровници, ако |43| кнезь и сȣдиѥ пошлю да ѥ книга права, да ѥ |44| верована, да плати Дȣбровчанинȣ и безь прѣ|45|ставщине; ако ли тать или хȣсарь ȣзме |46| Дȣбровчанинȣ ȣ бановȣ владаню, тко се ȣвѥ, |47| да плати Дȣбровчанинȣ и безь прѣставщине, |48| а гѡ(спо)д(и)нȣ банȣ всаки ·ѕ҃· волова на свою главȣ |49| и да се не врате. Ꙗко рать бȣде, чеса Б(о)гь ȣлиши, |50| мегю Боснѡм(ь) з Дȣбровникѡм(ь), да да гѡ(спо)д(и)нь бань |51| Степань рокь Дȣбровчанѡм(ь) ·ѕ҃· м(исе)ца, да си погю |52| ȣ Дȣбровникь слободно, на то им е вера гѡ(спо)д(и)на |53| бана Степана. А Дȣбровчане да живȣ хȣмскомь |54| землѡм[ь] ȣ них(ь) законȣ ȣ пр(ѣ)вѡм[ь], а овомȣи писаню |55| сведокь жȣпань Кр(ѣ)кша и велики воѥвода |56| Владисавь Галешикь и Вокосавь Тепчьикь, |57| Радосавь Хлапеновик(ь), Степко Радосаликь, |58| Милош Вȣокасикь, Степань Дрȣжчикь, Бȣ|59|дисавь Гоисаликь, Владисавь Вȣокасикь, |60| Миотень Драживоѥвикь, Пр(ѣ)бисавь Мило|61|братикь, а ѡд(ь) Заврьшꙉа жȣпань Ивахань Прь|62|биловикь, Влатко Добровоѥвикь, чеоник |63| Хлапь, Ивань Бȣдисаликь, Дивош Тиехорадо|64|викь, Гоисавь Воисиловикь и Бранош Чепрьник(ь), |65| кнезь Павао Хрьватиникь, Станаць Воисаликь, |66| а сиюи книгȣ писа Пр(ѣ)боѥ диꙉакь велики славь|67|нога гѡ(спо)д(и)на бана Степана, гѡ(спо)д(и)на свем[ь] землꙉамь(!) |68| босансцем[ь], и хȣмьсцем[ь] и донем[ь] краѥм[ь]

гѡ(спо)д(и)нь |69| а саи прѣписань хр(ѣ)совои, кои прѣнеше поклиса|70|рьѥ дȣбровачци ѡд[ь] гѡ(спо)д(и)на бана, Лȣче Марька Лȣ|71|каревика и Феличь Матинь Пеличевика, |72| како ѥ законь био мегю господѡм[ь] босанскѡм[ь] |73| старѡм[ь] и ѡд[ь] почела све(т)опочивша, да се не поме|74|те, паче да се зна, ѡвои да храни гѡ(спо)д(и)нь бань |75| ȣ своню кȣкю, а дрȣги хрȣсовои да храни гѡ(споди)на |76| бана Степана Степань Бенчȣликь. Пр(ѣ)пи|77|сахь ѡд[ь] заповеди кнеза дȣбровачкога и свега |78| викꙗ що им се видело, тои писах[ь], ни прѣмкохь |79| ни ȣмкох[ь], и запечатих[ь] печатю ѡпкине |80| дȣбровачке, и потврьдих[ь], ꙗко да ѥ всакомȣ веро|81|вано ꙗко граматик(ь) опкине дȣбровачке |82| ȣ вр(ѣ)ме кнеза Маврожтика ȣплȣкениѥ Исȣ(са) Х(рис)та |83| ·а҃·т҃·л҃·в҃· лѣ(то), ин(ди)к(т)иона ·ꙉ҃і· м(и)с(е)ца ѡк(тобр)ꙗ ·к҃·г҃·.

Превод повеље

У име Оца и Сина и Светога духа. Ово писање од рођења Сина божијег лета 1332, индикт 15, аугуста месеца, 15. дан, на Свету Марију. Господин бан Степан утврди закон, какав је прво био међу Босном и Дубровником. Нека је на знање сваком човеку, који је закон прво био. Ако има Дубровчанин какву парницу са Бошњанином, да га позове пред господина бана или пред његова владаоца, рок да му не буде одређен. Ако Бошњанин порекне, да није крив, да му именује пороту од пет чланова, које год постави банов род, ако буде подобног од бановог рода, да су му поротници од његовог племена, кога му воља; и то нека се зна, да не може тај побећи, а више не може пред ниједнога другога пријавити. Ако ли говори Бошњанин против Дубровчанина, да га позове пред дубровачки суд. Ако порекне, да му одреди пороту од пет чланова, који су у Босни, по својој жељи, а Дубровчанину да могу побећи тројица, ако прихвати које му одреди Бошњанин, а рока такође да не буде Дубровчанину. Који су у Босни, да су им поротници у Босни, а који су у Завршју, такође у Завршју, а другима у Заврши, њима у Заврши такође поротници да су и Бошњанину с Дубровчанима. Ако Дубровчанин убије или рани у Босни Дубровчанина или Бошњанин Дубровчанина, та парница да је пред господином баном, а глоба да иде бану за њих. Ако буде свађа Бошњанина с Дубровчанином у Дубровнику, да суди кнез дубровачки и судије, а глоба општини. Ако има пар-

ницу Дубровчанин с другом својим у Босни, господин бан да нема бригу. Ако ли се позову пред бана, да даде глобу господину бану, у што се осуде. Ако Бошњанин ухвати Дубровчанина за коња, а он буде украден или плен пљачке, а каже Дубровчанин: „Коњ је мој сопствени“, или: „Купио сам га, не знам од кога“, или да каже од кога је купљен или присегнути се са пет присежника, слободан од дуга да буде. И ако Бошњанин буде дужан, а побегне из Босне с дугом,[4] да му није вјере ни руке од господина бана. Ако Бошњанин узме зајам дубровачки на поверење, и исправа буде у Дубровнику, ако кнез и судије пошаљу, да је књига истинита, да је веродостојна, да плати Дубровчанину и без приставштине. Ако ли лопов или разбојник опљачка Дубровчанина у банову владању, ако се ухвати, да плати Дубровчанину без приставштине, а господину бану сваки шест волова на своју главу, и да се не врате. Ако рат буде, чега нека Бог ослободи, међу Босном и Дубровником, да господин бан Степан да рок Дубровчанима шест месеци, да си пођу у Дубровник слободно: на то им је вера господина бана Степана. А Дубровчани да живе у Хумској земљи у њиховом закону у првом. А овоме писању сведоци: жупан Кркша, велики војвода Владислав Галешић, Вукосав Тепчић, Радосав Хлапеновић, Степко Радосалић, Милош Вукашић, Стефан Дружчић, Будисав Гојсалић, Владисав Вукашић, Миотен Драживојевић, Прибисав Милобратић, а од Заврщја: жупан Ивахан Прибиловић, Влатко Добровојевић, челник Хлап, Иван Будисалић, Дивош Тиехорадовић, Гоисав Воисиловић, Бранош Чепрнић, кнез Павао Хрватинић и Станац Воисалић.

А ову књигу је писао Прибоје, дијак великославнога господина бана Степана, господина свим земљама босанским и хумским и доњим краји господин. Овај горе писани хрисовој, који принеше посланици дубровачки од господина бана, Луче Марка Лукаревића и Фелич Матин Пеличевић, како је закон био међу господом босанском старом и од почетка светопочивша, да се не смете, паче нека се зна, овај да чува господин бан у својој кући, а други хрусовој да чува господина бана Степана, Степан Бенчулић. Преписах по наредби кнеза дубровачког и свога Већа, како им се видело, то писах, ни додадох ни одузех, и запечатих печатом општине дубровачке, и потврдих, тако нека је свакоме истинито као граматик Општине дубровачке у време кнеза Маврошића, оваплоћења Исуса Христа лета 1332, индикт 15, месеца октобра 23.

[4] У изворнику: *другом*.

Дипломатичке особине

Повеља бана Стјепана II од 15. августа 1352. године, коју савременици називају хрисовуља и која по својој садржини представља уговор закључен између Босне и Дубровника, није сачувана, већ само њен препис који се чува у Хисторијском архиву у Дубровнику. Њен текст, исписан канцеларијским брзописом, доста се лако чита, изузев појединих речи: страна 1 – на почетку редова 2–7, 10; страна 2 – на крају редова 2–8, 11, 13, 18–21, 32; страна 3 – на почетку редова 3–9, 11, 12, слова су већ изблеदела као и она на маргинама. Пада у очи да језик повеље има доста елемената народног изговора, што доприноси бољем разумевању текста и тумачењу појединих термина. Најуочљивија особеност ове хрисовуље, како је назива дубровачка канцеларија, јесте њен правни садржај, који заузима велики простор и обухвата „закон“ и низ одредаба о решавању различитих спорова између Дубровчана и банових поданика – „Бошњана“.

Аутентичност ове исправе није спорна, што се може закључити из белешке у тексту о њеном препису. Граматик коме је дубровачки кнез поверио да препише банову повељу каже *писах, ни примкох ни умкох, и запечатих печатју опкине дубровачке и потврдих* (редови изворника: 78–80). У једној другој белешци први пут се спомиње израда две повеље и чување на два места: … *да се зна, овој да храни господин бан у своју кућу, а други хрусовој да храни господина бана Степана, Степан Бенчулић* (ред. 74–76), затим у бановој повељи из 1333. године: *А томуи су 4 повелле једнако, двие латинсци а дви српсцие, а све су печакене златиеми печати: двие ста повелле у господина бана Стефана а двие повелле у Дубровници*.[5] Иако је овај податак усамљен он заслужује посебну пажњу, јер указује на чињеницу да је банска канцеларија издала четири истоветна примерка једне те исте повеље и то: две на латинском језику и две на српском језику.

Формулар. – Ово је стари босански формулар који користи банска канцеларија све до појаве новог формулара, који је увео краљ Твртко I под утицајем српске канцеларије. Приметно је да наша повеља нема заклетву, која је иначе уобичајена у босанским повељама, и да су неке формуле кратке и недоречене: интитулација, експозиција, промулгација и формула сведока.

[5] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 46.

Инвокација. – На почетку повеље налази се вербална инвокација: *У име Оца и Сина и Светога духа* – крупна слова исписана црвеним мастилом. Овде је примењена стара Кулинова инвокација, која се јавља у свим повељама бана Стјепана II, изузев из 1333. године: *Ва начетак Отца, в испљњеније Сина и Светога духа*,[6] која се касније налази, са малом разликом, у повељи краља Твртка I из 1380. године, као и у повељама његових наследника (краља Остоје).[7] У нашој повељи инвокација на крају нема реч *амин*, која се јавља у ранијим повељама бана Нинослава и касније у повељама бана Твртка.[8] Испред текста повеље нема крста (+) у значењу симболичке инвокације, као што је то случај у повељама бана Кулина, бана Нинослава и бана Твртка I. Једино крст стоји на почетку текста повеље банице Јелисавете и њеног сина Стјепана кнезу Вукцу Хрватинићу.[9]

Датум. – Формула датума је уобичајена у банској канцеларији, са свим елементима који се у повељи наводе: годином, индиктом, месецом, даном и благданом. Повеља је датирана од рођења и оваплоћења Христовог и има уписана два датума. Први датум је забележен одмах иза инвокације, *година 1332, индикт 15, аугуст месец 15, на дан Свете Марије*, и означава време када је донета одлука о изради банове повеље. Други датум се налази на крају повеље, *година 1332, индикт 15, месец октобар 23*, и означава време када је дубровачка канцеларија преписала банову повељу. Стојановић је у своме издању узео први датум: 15. аугуст 1332. године, док је Миклошић узео други датум: 23. октобар

[6] *Исто*, 45.

[7] Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу*, ССА 1 (2002) 117–129; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I, 426.

[8] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 6, 7, 9, 72; L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig 1914, 19, 21, 23; ССА 2 (2003) 167 (Ј. Мргић-Радојчић).

[9] L. Thallóczy, *Studien*, 15. У издању Љ. Стојановића (*Повеље и писма* I–1, 43) на почетку ове повеље стоји знак крста (+) као симболичка инвокација, док га у Миклошићевом издању нема (*Monumenta Serbica*, 101). Пошто је на нашој фотокопији невидљив, постоји једина могућност да је Стојановић видео знак (+) на оригиналу, с обзиром на то да је овде у питању препис дубровачке канцеларије. Међутим, ствар је нешто друкчија у повељи бана Твртка из 1367. године, где знака (+) нема у оригиналу, има га у препису дубровачке канцеларије (*Повеље и писма* I–1, 72). Босанска банска канцеларија је повремено употребљавала знак крста (+), али само у државним уговорима са Дубровником, док се чешће користи у повељама босанских краљева, а нарочито у писмима. Уп. A. Solovjev, *Jesu li bogomili poštovali krst?*, GZM n. s. 3 (1948) 81–102.

1332. године. Ова разлика у датирању јавља се, пре свега, из разлога како аутори схватају повељу, да ли као препис или оригинал у препису. Иначе, оба датума су употребљива, први за оригинал, а други за препис повеље. С обзиром на то да је исти индикт и на првом и на другом датуму што значи да није почињао 1. септембра.

После датума следе две обичне и кратке формуле: експозиција и промулгација, У првој је изложен главни мотив извршења правног чина, а у другој коме је то упућено.

Диспозиција. – Повељу (хрисовуљу) је босански бан Стјепан II Котроманић издао Дубровнику 15. августа 1332. године. У самој диспозицији, као централној формули ове повеље, саопштава се шта све обухвата „закон“ који се од старине поштовао и примењивао на дубровачке грађане у Босни. Укратко, саопштавају се одредбе о судском поступку у случају убиства, о наплати дуга, о потраживању украденог коња, као и низ других одредаба о решавању различитих спорова између Дубровчана и банових поданика. Ови прописи су у складу са основним нормама Нинослављевих повеља и са одредбама Дубровачког статута о суђењу са странцима. Треба одмах напоменути да је ове Стјепанове законе од старине и књиге потврдио и бан Твртко Дубровчанима повељом из 1367. године.[10] У решавању насталих спорова између две стране важну улогу је имала порота. За дубровачке трговце и друге њихове грађане који се налазе у Босни једна одредба предвиђа следеће: *кои су у Босну да тому поротници у Босни, а кои у Завршју такоие у Завршју, а инем у Заврши тими у Заврши, такое поротници да су и Бошнанину з Дубровчани* (ред. 21–24). Овом одредбом се поштује територијална надлежност суда. Када судски спор покрене Дубровчанин против бановог човека, поротници ће се састати у оној области у којој живи дубровачки грађанин који је спор покренуо и обрнуто.[11] Поред исцрпног набрајања „закона“ који су се превасходно поштовали „у Босни“, помиње се, у једној краткој одредби, Хумска земља и њен „закон први“ (ред. 53–54). Из одредбе се види да ће се у односима између Дубровчана, који живе у Хумској земљи, и Хумљана поштовати „први закон“, у ствари, стари закон.[12] На основу ових и других одредаба ове повеље може се претпоставити да се бан Стјепан II није бавио реформама законодавства, него је поштовао и примењивао

[10] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 75.

[11] С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 100; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 130.

[12] С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 198, 199.

затечене „старе законе“, Исто тако, није поклањао пажњу ни уређењу судства, тако да је у земљи постојао само банов суд, који је изрицао правду према потреби.

Сведоци. – Улога сведока у босанским повељама је позната. Пре свега, сведоци су бирани из редова угледне и утицајне властеле, која је заступала област из које долази. Поред сведочења сведоци су били гаранти да ће садржај правног чина бити поштован од банових поданика. Овде су сведоци записивани нешто другачије него иначе, без одреднице из које су области, а многи без титула и звања. После израза: *а овомуи писанију сведок*, уписана су имена једанаесторице сведока, потом после имена једанаестог последњег сведока стоји израз: *а од Завршја*, уписана су имена још деветорице сведока, дакле укупно 20 сведока (видети: *Просопографски подаци*). – М. Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, Београд 1955, 14–22 (= *Из историје средњега века*, Београд 2003, 242–250); М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 132–138; ССА 1 (2002) 85–86 (Ј. Мргић-Радојчић), 127 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 174 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 26 (иста); ССА 4 (2005) 107 (иста), 190 (С. Рудић).

Интитулација. – У овој повељи титула долази одмах иза формуле датума и стоји испред имена владара: *господин бан Степан*. Међутим, израз *господин бан* употребљава се на више места у повељи без имена владара, а на појединим местима и одвојено. На крају текста повеље писар Прибоје каже да је он: *дијак велики славнога господина бана Степана, господина свим земљама Босанским и Хумским и Доњих Краја господин*. Ово титулисање бана од стране његовог дијака није потпуно, јер су изостављене неке жупе и области које су такође елементи банске титуле, а помињу се уз имена сведока повеља. – С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. II Интитулација*, Глас СКА 90 (1912) 68–113; ССА 1 (2002) 83 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 171 (иста); ССА 3 (2004) 23 (иста); ССА 4 (2005) 178 (С. Рудић); ССА 5 (2006) 163 (исти).

У овој повељи бана Стјепана II Дубровнику печат се не помиње, једино се спомиње у препису-хрисовуљи: *печат Општине дубровачке* (ред. 79, 80).

Просопографски подаци

Кркша, жупан, *38* (страна), 46 (ред у издању) – сведок „од Босне“. У том својству уписан је међу „добре Бошњане“, сведоке од уже „Бо-

сне“, и на једној претходној повељи бана Стјепана II Котроманића из око 1326. године.

Литература: L. Thallóczy, *Studien*, 8; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 102; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 44; P. Anđelić, *Barones regni i državno vijeće srednjovjekovne Bosne*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 11–12 (1976) 39, 40; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, Зборник ФФ у Београду XIV–1 (1979) 133.

Владислав Галешић, велики војвода, *38*, 46 – сведок „од Босне“. Титула коју је носио и друго место у редоследу сведока, свакако говори о његовом високом положају у државној управи. Ово је његов једини помен у изворима.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 133.

Вукосав Тепчић, *38*, 47 – сведок „од Босне“. Вукосав, син тепчије Радосава, први пут се помиње као једини „пристав од двора“ у истој повељи бана Стјепана II из времена после 1329. године, где је његов отац као тепчија био сведок „од Босне“. После 1332. године Вукосав се такође јавља у својству сведока „од Босне“, али са друкчијим именом „Вучина“ Тепчић у повељама из 1353/1354. године, и са титулом жупана у повељи из 1354. године (Thallóczy, *Studien*, 20, 22, 23). И најзад, када је Вукосав или Вучина постао тепчија, помиње се у банским повељама као „тепчија Вучина“, без презимена Тепчић (E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 34; Thallóczy, *Studien*, 26).

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 133; исти, *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској*, ИГ 12 (1976) 27–37; ССА 3 (2004) 32 (Ј. Мргић-Радојчић).

Радосав Хлапеновић, *38*, 47 – властелин бана Стјепана II Котроманића. Он је са презименом „Хлапеновић“, без титуле и назива области којој припада, записан само у овој повељи, где је био четврти по реду сведок „од Босне“.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 133.

Степко Радосалић, *38*, 48 – сведок „од Босне“, ово је његов једини помен.

Милош Вуокасић, *38*, 48 – без титуле, шести по реду сведок „од Босне“. Милош би могао да буде син босанског војводе Вука Штитковића, који је у претходним повељама поменут у својству пристава „од двора“ и сведока „од Босне“.

Литература: Thallóczy, *Studien*, 8, 14; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 133; ССА 3 (2004) 30 (Ј. Мргић-Радојчић).

Степан Дружић, *38*, 48 – сведок „од Босне“ на повељама бана Стјепана II из 1332, 1333. и 1345. Представник властеоског рода Дружића „из горње (‘праве’) Босне“.

Литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 44, 46; Thallóczy, *Studien*, 331; P. Anđelić, *Barones regni*, 39.

Будисав Гоисалић, *38*, 49 – без ознаке титуле и функције, записан је као осми сведок „од Босне“. Он је, ако узмемо у обзир његово презиме, вероватно припадао властеоском роду из Треботића као и Гоисав Обрадовић, који је поменут у повељи из 1329/1330. године у својству сведока „од Треботића“, а можда су били и родбински тесно везани.

Литература: П. Анђелић, *О усорским војводама и политичком статусу Усоре у средњем вијеку*, Прилози Института за историју у Сарајеву 13 (1977) 17–44 (= *Студије о територијалнополитичкој организацији средњовјековне Босне*, Сарајево 1982, 164); ССА 3 (2004) 32 (Ј. Мргић-Радојчић).

Владисав Вуокасић, *38*, 49 – без титуле, сведок „од Босне“. Сматра се да је Владисав Вукашић био син властелина Вука Вучковића, који је записан као сведок „од Неретве“ на повељи из 1329. године.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 134; ССА 3 (2004) 30 (Ј. Мргић-Радојчић).

Миотен Драживојевић, *38*, 49 – спомиње се први пут у функцији члана државног сабора и сведока „од Босне“ на овој повељи. Милтен (Миотен) је позната историјска личност из дубровачке грађе. Носио је титулу жупана, припадао властели „од Загорја“ и, надасве, родоначелник чувене властеоске породице Санковића. Његови матични поседи налазили су се „у западном делу Загорја и у суседству жупе Неретве“.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 134; Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, ИЧ 11 (1960) 20, 21, 31.

Прибисав Милобратић, *38*, 50 – без титуле, последњи сведок из групе сведока „од Босне“. Он је такође био властелин из жупе Загорја, где је породица Милобратића имала своје поседе.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 134.

Ивахан Прибиловић, жупан, *38*, 51 – први по реду сведок „од Завршја“. Жупан Ивахн се помиње као сведок „од Треботића“ у повељама из 1326. и 1329/30. године, где је, додуше, записан без презимена, али може се лако утврдити да је у питању иста личност са Ивахном Прибиловићем. Његови потомци су били Твртко, Новак и Ивахн Ивахнић, који су такође заузимали истакнута места у државној управи за време бана Твртка I Котроманића.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 135, нап. 25; P. Anđelić, *Postojbina i rod Divoša Tihoradića*, Slovo 25–26 (1976) 253; ССА 3 (2004) 32 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 76 (С. Рудић).

Влатко Добровојевић, *38*, 51 – други по реду сведок „од Завршја“, који је потицао, како изгледа, из жупе Треботић као и жупан Ивахн Прибиловић. Влатко је вероватно припадао истом роду као и кнез Влај Добровојевић.

Литература: М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 136; P. Anđelić, *Barones regni*, 40; ССА 2 (2003) 76 (С. Рудић), 177 (Ј. Мргић-Радојчић).

Хлап, челник (чеоник), *38*, 51 – сведок „од Завршја“. У две претходне повеље бана Стјепана II из 1326–1329. године, челник Хлап је записан у једној као сведок „от Соли“, заједно са жупаном Будошем, док је у другој, без титуле (вероватно писарска грешка), наведен у својству сведока „од Босне“. Из повеља у којима се помиње челник Хлап као сведок, може се закључити да је он вршио функцију челника или чеоника (ретка титула у средњовековној Босни), пре свега у жупи Соли, затим на босанском двору и најзад у области Завршје.

Челник Хлап, без сумње, припада солској властели као и његови синови Прибислав, Шћитко и Радослав Хлаповић и Стипоје Челничић, који су такође вршили високе функције у локалној и државној управи.

Литература: Thallóczy, *Studien*, 8, 14; P. Anđelić, *Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji*, 170–171; ССА 1 (2002) 90 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 181 (иста); ССА 3 (2004) 29 (иста).

Иван Будисалић, *38*, 52 – наведен је, без титуле и ознаке порекла, као четврти сведок „од Завршја“. Иван Будисалић је, по свој прилици, припадао солској властели, можда чак истом роду жупана Будоша, али се претпоставка, на основу презимена, да је он био можда Будошев син, засад, због оскудних података, са сигурношћу не може доказати.

Литература: P. Anđelić, *Barones regni*, 38; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 136; ССА 3 (2004) 31 (Ј. Мргић-Радојчић)

Дивош Тихорадић, *38*, 52 – пети по реду сведок „од Завршја“, док је у наредној повељи из 1333. године вршио функцију пристава. На обе повеље наведен је без ознаке титуле и порекла. Дивош Тиехорадовић или Тихорадић, позната је историјска личност, наручилац чувеног рукописа познатог као „Дивошево јеванђеље“. Браћа Дивош и Витан Тихорадић, као и њихови потомци, припадали су властели „од Усоре“. Дивошеви синови су били Милош, Сладоје и Доброслав Дивошевић.

Литература: P. Anđelić, *Postojbina i rod*, 231–239; ССА 2 (2003) 181 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 3 (2004) 31 (иста).

Гоисав Воисиловић, *38*, 52 – сведок „од Завршја“. Јавља се једино у овој повељи, без ознаке титуле и порекла. Он би можда могао да буде син војводе Војка, који се на две повеље бана Стјепана II помиње међу сведоцима „од Усоре“, заједно са кнезом Витаном Тихорадићем и Браношем Чепрнићем. Пошто је Гоисав Воисиловић записан као шести сведок „од Завршја“ и то између имена двојице сведока који су из Усоре, Дивоша Тихорадића и Браноша Чепрнића, то се поуздано може узети да је и он припадао усорској властели, независно од степена сродства са војводом Војком, који је био и „војвода усорски“.

Литература: L. Thallóczy, *Studien*, 8, 15; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 137; ССА 3 (2004) 31 (Ј. Мргић-Радојчић).

Бранош Чепрнић, *38*, 53 – седми по реду сведок „од Завршја“. У једној претходној повељи бана Стјепана II из 1326–1329. године, наведен је „с братиом“ као сведок „од Усоре“, заједно са војводом Војком, што несумњиво значи да је његов род био из Усоре.

Литература: L. Thallóczy, *Studien*, 8; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 137.

Павао Хрватинић, кнез, *38*, 53 – осми по реду сведок „од Завршја“. Кнез Павле Хрватинић (1323–1332, умро пре 1351), господар града и жупе Земуника, припадао је познатом и разгранатом роду Хрватинића из „Доњих Краја“.

Литература: L. Thallózy, *Studien*, 13; ССА 1 (2002) 84, 89 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 2 (2003) 176, 177 (иста); ССА 4 (2005) 111 (иста).

Станац Воисалић, *38*, 54 – последњи и девети по реду сведок „од Завршја“. С обзиром да је Станац Воисалић, без титуле и посебне ознаке порекла, уписан одмах иза кнеза Павла Хрватинића, господара Земуника, можда су се и његови поседи налазили тамо као другог сведока и представника доњокрајске властеле.

Литература: P. Anđelić, *Barones regni*, 37; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 137.

Прибоје, дијак, *38*, 54 – писар на двору великославнога господина бана Стјепана II Котроманића, у временском периоду од око шест година (1326–1332). Од Прибоја су остале две „књиге“, једна повеља из 1326–29. и друга из 1332. године, писане ћирилицом (устав, брзопис).

Литература: L. Thallóczy, *Studien*, 8; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 44.

Степан Бенчулић (Stephanus de Bincola), *39*, 63 – припада дубровачком властеоском роду Bincola, његово постојање се може пратити од краја XII до XVII века. У ствари, Bincole потичу од рода Бодача (Bo-

daza), који је већ од краја XII века припадао најутицајнијим дубровачким родовима. Један члан овог рода Bincola Bodatie посебно се истицао тако да су и синови и унуци називани његовим именом, иако је у XIII веку дошло до настанка самосталног огранка Бодача са именом Бинчола. Родоначелник сада новог рода Bincola Bodatie имао је бројно потомство, шесторицу синова, три кћери и унучад. Занимљиво је да су у другој половини XIII века скоро сви синови Бинчоле играли истакнуту улогу у јавном животу. Чешће се спомињу као iudices и consiliarii Малог већа и као дубровачки посланици.

Међутим, за Бинчолине унуке може се рећи да нису стекли такав углед и утицај, какав су уживали деда и његови синови. Од њих треба издвојити једино сина Виталиса Бинчоле, Stephanus de Bincola (1283–1339), чије је име записивано и у латинским документима у словенском облику „Степан“. Он је много година обављао дужност дубровачког словенског канцелара. У том својству Степан Бенчулић се помиње у повељи бана Стјепана II из 1332. године, која му је била поверена на чување. Као граматик Општине дубровачке Степан је ову повељу дословно преписао и запечатио печатом Општине.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 131–135 (са изворима); о роду Бодача (Bodacia), *исто*, стр. 140–144.

Луче Марка Лукаревића (Luce de Marcho de Lucari), *39*, 58 – дубровачки властелин, припадник познате старе и разгранате породице Lucari (Lucaro) из Дубровника. Његов отац Marcus de Lucaro (1284–1326) је имао, поред приватног деловања, значајну улогу у политичком животу Дубровника. Обављао је разне функције у граду, а био је члан Већа умољених, Малог већа и посланичких мисија. Марко Лукаревић је имао веома добре односе са српским двором, а спомиње се и као службеник краља Уроша II. Године 1308. налазио се у краљевом посланству Француској. У привредном пословању он се највише бавио како трговином у Србији тако и поморском трговином.

После смрти Марка Лукаревића 1326. године његовом имовином управљали су, једно време заједно, брат Јуније и синови Никола и Луче, који нису прекидали раније дипломатске и пословне везе са српским двором. Одмах након очеве смрти Luce de Lucharo се спомиње као закупник царине у Новом Брду. Од 1332. године, када је већ била подељена очевина, јавља се као власник солана у Затону. У више махова вршио је дужност судије (iudex). Године 1331/32. Luce de Marcho de Lucharo налази се у посланичкој мисији на босанском двору, где преговара са баном

Стјепаном II у вези са доношењем пописа („закона“) о регулисању односа између Босне и Дубровника.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 295–299.

Фелич Матин Пеличевић (Felix de Mathia de Felice), *39*, 59 – дубровачки властелин, припадник лозе Felice рода Grade (Градић), Феличев отац Mathias de Felice (1282–1319) припадао је најутицајнијем кругу дубровачког патрицијата, био је члан Малог већа (1312) и Већа умољених (1313). У приватном пословању највише се бавио трговином жита. Такође се трговином разне робе бавио и његов син Felix de Mathia de Felice (1313–1348). Он је у новембру 1322. године ишао са робом у Босну, заједно са још двојицом трговаца. Касније, у октобру 1332. године боравио је, у друштву Luce de Lucari, на двору босанског бана Степана II као дубровачки посланик.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 189, 281–282, 395.

Кнез Мавроштић, *39*, 68 – Лодовико Маурочено, припадник познате венецијанске патрицијске породице Маурочено или Морозини. Спомиње се као дубровачки кнез у два маха: 1322–1324. и 1330–1332. године. На тој дужности је био и 23. октобра 1332. када је издао наредбу о писању ове повеље.

Литература: ССА 1 (2002) 46 (Н. Порчић), са изворима.

Стјепан II Котроманић, *37*, 4, 7; *38*, 42, 44; *39*, 55, 58, 62 – познати босански бан (1322–1353).

Литература: С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, према регистру; ССА 4 (2005) 108 (Ј. Мргић-Радојчић).

Установе и важнији термини

Бан, *37*, 4, 7, 10, 11; *38*, 23, 27, 28, 34, 38, 40, 42, 44; *39*, 55, 58, 62 – видети: ССА 5 (2006) 153 (Р. Поповић).

Господин, *37*, 3, 7; *38*, 23, 26, 28, 34, 39, 40, 42, 44; *39*, 55, 58, 62 – јавља се као титула босанских владара први пут у повељама бана Стјепана II. У овој повељи спомиње се господин, као део Стјепанове интитулације, који је придодат уз титулу бана, и самостално, са владарским значењем. Стјепан II је назван *свим земљама Босанским и Хумским и Доњим крајима, господин*.

Литература: ССА 1 (2002) 52 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 176 (Ј. Мргић-Радојчић), 192 (А. Фостиков); ССА 3 (2004) 27 (Ј. Мргић-Радојчић), 121 (М. Шуица), 137 (А. Фостиков); ССА 5 (2006) 153–154 (Р. Поповић).

Судије, у Дубровнику, *38*, 25, 36 – видети: ССА 1 (2002) 52 (Н. Порчић).

Мало веће, у Дубровнику (Consilium Minor), *39*, 64 – видети: ССА 1 (2002) 50 (Н. Порчић).

Поклисар, *39*, 57 – У овој повељи спомињу се дубровачки поклисари Луче Марка Лукаревића и Фелич Матин Пеличевић (видети под: *Просопографски подаци*).

Литература: *ЛССВ*, 533 (С. Ћирковић); ССА 2 (2002) 67 (С. Марјановић-Душанић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић).

Граматик, *39*, 67 – један од назива службеника писара словенске канцеларије у Дубровнику (видети под: *Просопографски подаци – Степан Бенчулић*).

Литература: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Логотет*, Глас СКА 106 (1925) 50–96; *ЛССВ*, 127 (Т. Суботин-Голубовић).

Дијак, *38*, 54 – Оригинал ове повеље је писао Прибоје дијак (видети под: *Просопографски подаци*).

Литература: ССА 1 (2002) 51 (Н. Порчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић); ССА 3 (2004) 103 (Д. Живојиновић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић).

Хрисовуља, хрисовој, *39*, 57, 62 – Дубровачка канцеларија је, у овом случају, преписала банову повељу, коју назива „хрисовој", „хрусовој" и други примерак узела на чување. Овај назив за владарски документ дубровачка канцеларија користи, вероватно, угледањем на српску владарску канцеларију.

Литература: ССА 1 (2002) 77 (Д. Живојиновић), 96 (С. Ћирковић); ССА 2 (2003) 38 (С. Мишић), 116–117 (Ђ. Бубало); ССА 5 (2006) 133 (Ж. Вујошевић), 147 (Р. Михаљчић).

Књига, *38*, 54 – један од најстаријих назива за документ, који је издавала босанска владарска канцеларија и друге словенске канцеларије. У босанским владарским повељама израз књига се повремено користи за најважнији правни акт-повеља. У том значењу термин књига јавља се први пут у Кулиновој повељи из 1189. године.

Литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 2; Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XXII Назив повеља*, Глас СКА 161 (1934) 126.

Бошњанин, Бошњани, *37*, 7, 9, 14, 17, 22; *38*, 24, 28, 33, 34 – овим термином се означава становник средњовековне босанске државе (или човек из Босне). Дубровчани су у својим исправама босанске становнике такође називали Бошњанима и наглашавају да су они њихови пријатељи,

дакле, све у државном смислу. У босанским владарским повељама израз Бошњанин се често употребљава у разним околностима, нарочито у својству сведока повеља: „добри Бошњани“.

Литература: L. Thallóczy, *Studien*, 8, 14, 18, 20, 22; F. Miklošić, *Monumenta Serbica*, 440; M. Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1982, 36, 102, 119.

Владалац, *37*, 8 – назив за службеника у средњовековној Босни, превасходно у служби босанског владара или обласног господара. У повељи бана Стјепана II Котроманића из 1326–1329. године, издатој у корист кнеза Вукослава Хрватинића, спомиње се његов „владавац“ и „владавци“ кнеза Вукослава. Владалци су иначе заузимали важна места у дворској и државној управи. У нашој повељи владалац се спомиње у служби двора бана Стјепана II, где је вршио дужност судије и учествовао на суђењу у различитим парницама.

Литература: L. Thallóczy, *Studien*, 8; *ЛССВ*, 85 (М. Благојевић).

Поротници, *37*, 11, 18, 20 – термин у старом (обичајном) босанском праву означава људе честите, поштоване, веродостојне и угледне у својим срединама, који су под заклетвом вршили одређене судске послове. Овде се поротници спомињу у судским парницама између Бошњана и Дубровчана. Заклетву је, по закону, полагало пет људи с туженником („самошести“), која је сматрана као најважније доказно средство у судском поступку. Улога поротника у томе процесу је била да само потврде да ли је оптужени крив или није. Поротници су се окупљали, у истом броју, на територијалном принципу, у оквиру области „у Босни“ и „у Завршју“, у случају спора између Дубровчана и поданика босанског бана Стјепана II.

Литература: К. Јиречек, *Историја* Срба II, 124, 126; *ЛССВ*, 722–723 (А. Веселиновић), 204–205 (Л. Ћаповић).

Вјера и рука, *38*, 34, 35, 44 – овде изрази вјера и рука господска стоје једно уз друго, који у правном смислу означавају сигурност личну, породичну, имовинску уопште и судску заштиту властелину у бановој вери. У једној одредби се наводи када властелину престаје вјера господска. У случају да властелин („Бошњанин“) буде дужан и побегне из Босне с дугом˙ „да му није вјере ни руке од господина бана“. Овде се вером означава и дозвола одласка Дубровчана. Босански бан даје Дубровчанима, ако би се десио рат у Босни, рок од шест месеци и гаранцију да могу напустити Босну слободно: *на то им је вера господина бана Степана*. На овом месту помиње се вера коју дубровачки кредитори дају дужницима: *ако Бошнанин узме добитак дубровачки на веру, и*

књига буде у Дубровници. Иначе се у босанским повељама XIV и XV века вјера господска спомиње често и у ширем значењу.

Литература: С. Ћирковић, *„Верна служба“ и вјера господска*, Зборник ФФ у Београду 6–2 (1962) 95–112 (= *Работници, војници, духовници*, 318–335); *ЛССВ*, 76 (С. Ћирковић), 160–161 (под: *добитак* – Ђ. Тошић); 634 (под: *рука* – С. Шаркић); ССА 1 (2002) 125 (Р. Михаљчић); ССА 2 (2003) 82 (С. Рудић); ССА 3 (2004) 28 (Ј. Мргић-Радојчић); ССА 4 (2005) 112 (Ј. Мргић-Радојчић).

Приставштина (accessio), *38*, 37, 39 – термин који означава судско-управне таксе и глобе које се помињу у овој повељи. Приставштина значи и награду приставу који извршава одређене судско-истражне радње, у овом случају, везане за решавање спорова између Дубровчана и банових поданика. У повељама бана Стјепана II не помињу се тарифе награде приставу. Изгледа да је та награда, по старом обичају, износила до 10 процената дуга, који плаћа дужник преко износа на који је осуђен, односно плаћа она страна која је изгубила парницу. С тим у вези, споменућемо чланак С. Ћирковића, „Издава“ у *ЛССВ*, стр. 251, где је показано да је на издавштину утрошено тачно 10% од суме колико је била цена исплаћена војводи Радославу Павловићу за половину Конавала.

У овој повељи предвиђало се да банов поданик, за кога се на основу писаног документа утврди да је дужан, мора да плати дуг Дубровчанину и то да буде: без приставштине. На исти начин се плаћала накнада Дубровчанину за претрпљену штету услед крађе или разбојништва на бановој територији, док су починиоци, поред тога, морали бану да плате сваки по шест волова. Из ових одредаба се јасно види банова намера, да се Дубровчани ослободе плаћања приставу кад добију оно што је било њихово.

Литература: *ЛССВ*, 251 (С. Ћирковић), са изворима и литературом.

Закон, *37*, 4, 5; *38*, 45; *39*, 59 – Овде је реч о међудржавном уговору којим су регулисани односи између две државе: Босне и Дубровника. Бан Стјепан II је, у ствари, потврдио Дубровчанима старе законе босанске господе, који утврђују начин решавања насталих спорова између његових поданика и дубровачких грађана у Босни, изузимајући оне Дубровчане који живе у Хумској земљи, јер је за њих важио хумски закон. Неке одредбе о надлежности бановог суда и места суђења преузете су из повеља бана Нинослава, са незнатним изменама. Доцније, овај закон је бан Твртко (1367) потврдио Дубровчанима: *који су закон имали с нашим стрицем, с господином баном Стјепаном*.

Литература: Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 6–10, 72–74; *ЛССВ*, 205–206 (С. Шаркић); ССА 4 (2005) 118 (Ј. Мргић-Радојчић).

Кућа, *39*, 62 – термин кућа у босанским повељама XIV–XV века јавља се у више значења. У овом случају кућа је синоним за банов двор као место где је писана повеља и где је била на чувању.

Литература: *ЛССВ*, 354–356 (С. Ћирковић).

Топографски подаци

У овој повељи се спомињу само добро познати топоними – Босна, Дубровник, Завршје, Хумска земља, Доњи Краји.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 55–67

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1340"

Смиља Марјановић-Душанић
и Татјана Суботин-Голубовић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА О ПОКЛОНУ ХИЛАНДАРУ ЦРКВЕ СВ. ЂОРЂА И СЕЛА ПОЛОШКО

фебруар 1340.

Краљ Стефан Душан у фебруару 1340. дарује Хиландару цркву Св. Ђорђа и село Полошко у којем је црква, са међама, засеоцима, млиновима, сенокосима и са свим правинама тога села. Такође и село Драгожељу са засеоком Кошани и са виноградима, међама и свим правинама тога села. Овај је дар учињен на молбу деспотице, тада монахиње Марије, а у спомен њеног почившег сина Јована Драгушина, чији се гроб налази у његовој задужбини – поменутој цркви Св. Ђорђа у Полошком.

Le roi Stefan Dušan fait donation à Chilandar, en février 1340, de l'église Saint-Georges et du village de Pološko où se trouve cette église, avec les bornages, hameaux, moulins, champs de foin et tous les autres droits de ce village. Et il en est de même pour le village de Dragoželja avec son hameau de Košani et ses vignes, bornages et tous ses autres droits. Cette donation est faite selon le vœu de la despoina, alors moniale Marija, et pour la commé-moraison de son fils défunt Jovan Dragušin dont la tombe se trouve dans ladite église Saint-Georges à Pološko, fondation de ce dernier.

Повеља којом краљ Стефан Душан дарује Хиландару цркву Светог Ђорђа и село Полошко сачувана је у Хиландарском архиву, бр. 18, топографска сигнатура А 10/1. Написана је на пергаменту димензија 76,1 x 27,9 цм, црним мастилом, лепим уставним писмом, у 53 реда после којих долази владарев потпис. Иницијал и потпис исписани су црвеном бојом. Изостављена је симболичка инвокација. Рукопис документа сличан је рукопису у неким другим Душановим повељама из истог времена (уп. повељу о Хрељином дару Хиландару Хил. III–4 и повељу краља Душана хиландарском пиргу о даровању цркве Св. Богородице у Липљану из 1336/7.

године, Хил. 147).[1] Печат повеље је откинут; сачувана је љубичаства трака правилно провучена на четири места.[2]

Издања повеље

В. Григорович, *Очеркъ путешествія по Европейской Турціи*, II, Москва 1877, 43; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, 409–410 (извод); *Actes de Chilandar* II, бр. 30, 469–471; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, 122–125.

Фотографије: Архив САНУ (7903–а/24); НБС (Ф 2753); Архив Србије (А 10/1). Ово издање приређено је на основу фотографије из Архива Србије.

Текст повеље

Земʼльнаꙗ земʼли ѡставʼльше и тлѣнʼныих(ь) и и прьстʼныих[ь] ѡшьдʼше пр[и]д[е]те вьзʼни|2|кʼнѣмь и на висотоу ѡчи вьзʼнесѣм(ь) и разоум вьперимь гл(аго)лющe кь прѣвѣчʼномоу |3| и безʼначелʼномоу ѡ(ть)цоу, бл(а)гомоу вл[а]д[и]цѣ н(е)б(е)сномоу и тʼворʼцоу вʼсеѥ твари вид[и]миѥ и невиди|4|мыѥ, ѥдиночедомоу с(ы)ноу ѥго, кь надежди и похвалѣ рода хр(и)стиꙗнʼскаго го(спод)оу Б(ог)оу Сп(а)соу |5| нашемоу Іс(оусь) Х(ри)с(т)оу и прѣс(ве)т(о)моу и бл(а)гомоу и животʼворещомоу д(оу)хоу ѥго вьпиюще: |6| Слав(а) тебѣ трьс(ве)таꙗ Троице вь ѥдиномь б(о)ж(ь)ствѣ вь вѣкы ам(и)нь. Поньже бл(а)гоизво|7|ливь пославы ѥдиночедыи с(ы)нь твои на земли сп(а)сениꙗ ради чл(о)в(ѣ)ч(ь)скаго, ꙗдрь же |8| тебѣ бл(а)гаго ѡт(ь)ца неѡтлоучивʼ се, любьзныи І(соу)с(ь) Х(ри)с(т)е, прѣвѣчʼны и бесʼконьчʼны ц(е)с(а)роу, |9| Г(оспод)и мои творʼче сьздателю вʼсеи твари и всакого диханиꙗ иже прѣславʼноую и все|10|дрьжавною роукою вʼса сьдрьжеи и имѣѥ власть н(е)б(е)сными и земльными непрѣ|11|ходимы и неконʼчаваѥмы, Г(оспод)ь сь с(ы)номь и сь д(оу)хомь, вʼсею дрьжавою покланꙗѥмы |12| и славимы вь вѣкы, ам(и)нь. Вʼседрь-

[1] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, бр. 45 и 58.

[2] Белешке на полеђини: Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 18.

жителю выш''ни, вл[а]д[и]ко Г(оспод)и вь любьви си сьхранꙗи |13| мою д(ѹ)шѹ иже боꙗти се прѣс(ве)таго имени твоѥго, всегда ѹгод'но творити волю твою |14| на всако врѣме и живота моего дан'наго ми тобою, слад'кы Х(ри)с(т)е мои, мнѣ же рабѹ |15| твоѥмѹ по вѣлицѣи м(и)л(о)сти твоѥи, нь, ѡ вл[а]д[и]ко твор'че мои, азь рабь твои бл(а)говолѥ|16|ниѥмь и щедримь чл(о)в(ѣ)клюбиѥм' ти, азь Стефань крал(ь) в'сѣхь срьп'скыхь и по|17|мор'скыхь земль, вѣди те скора вь м(и)л(о)сти и щедра на грѣш'ныѥ вь бл(а)го, прошѹ |18| и припадаю кь скорои ти м(и)л(о)сти и кь поѹчинѣ бл(аго)сти твоѥи, ꙗко чл(о)в(ѣ)колюбиѥ бы|19|ти ми вь помощь твоѥ дьлго трьпѣниѥ вь д(ь)нь испитаниꙗ ѡного страш'наго ч(а)са, |20| м(и)л(о)срьд'нама ѡчима вьзри на с'мѣренoѹю мою д(ѹ)шѹ. Ти же в'седрьжителю Сп(а)се мои |21| по м(и)л(о)сти т'воѥго чл(о)в(ѣ)колюбиꙗ сиѥга дара и ждрѣбиꙗ прѣдрьжати прѣстоль ѡт(ь)чь|22|ст'ва моѥго родитель и прародитель, величаю и прославлꙗю прѣс(ве)тоѥ име твоѥ |23| и ѡ домѹ слави твоѥѥ попечениѥ творѹ ѥлико силѣ ѹз'мож'но даровано тобою, |24| некли быхь бл(а)госрьдиѥмь ти спод[о]блѥнь быль сь ѹгожьшимь ти и веселещих' се |25| вь с(ве)тѣ истин'нѣ и прѣс(ве)ты глас(ь) твои ѹслишаль: Придѣте бл(аго)с(ло)в(е)ни ѡ(ть)ца моѥго, наслѣ|26|дѹите ѹготованоѥ ц(а)р(ь)ство н(е)б(е)сноѥ. И сиꙗ с'мисливь крал(ѥ)вс(тво) ми изь глѹбины с[ь]рд[ь]чныѥ, |27| и проразѹмѣхь гор'ки и притран'ны час(ь) сьмр'тныи како прѣдстати тебѣ вл[а]д[и]це мо|28|ѥмѹ Х(ри)с(т)ѹ ꙗкоже быв'ши дрѣв'ни ц(е)с(а)риѥ и с(ве)тыи прародителиѥ и родителиѥ крал|29|(ѥ)вс(тва) ми иже се дрьже скѹф'тра ц(а)р(ь)скаго и ѡбладающа зем'лꙗми, и болꙗри и воѥвода|30|ми и саномь цр(ь)ковнымь, патриꙗр'си и св(е)щен'ныци, вси сьмр(ь)тию скон'чаше се, |31| и нич'тоже полѹчише мира сего. Ꙗко истин'ны и всеср[ь]дчны брать крал(ѥ)в'(ства) ми Дра|32|гѹшинь кь вѣчномѹ Твор'цѹ и некон'чаваемѹ немимоходимѹ и вса мира |33| сего ѡстав'ль, а вл[а]д[и]це своѥмѹ Х(ри)с(т)ѹ привеза се, и мѣсто иже ѥс(ть) изнашьль брать крал|34|(ѥ)вс(тва) ми Драгѹшинь идеже ѥс(ть) поставлѥно тѣло ѥго, цр(ь)ковь ѹ селѣ Полош'комь, |35| с(ве)ты и славны м(ѹ)ч(е)н(и)кь Х(ри)с(то)вь Геѡргиѥ, тѣм'же и крал(ѥ)вс(тво) ми приѥ

прошениѥ и м(о)лѥниѥ |36| в҆сеср[ь]д[ь]чноую и истин҆ноую м(а)т(е)рь крал(ѥ)вс(тва) ми деспотицоу, иже сь оуспѣхомь ср[ь]д[ь]чнымь |37| и любовию раждеженою оуспоменоу крал(ѥ)вс(тво) ми, и сии мали дарь приложихь Б(огороди)ци |38| хилан҆дар҆скои цр(ь)квь с(ве)т(а)го и слав҆наго великом(оу)ч(е)н(и)ка Х(ри)с(то)ва Геѡргиꙗ, село Полош҆ко |39| с҆ мегами и сь засел҆ци и с҆ млины и сь сѣнокоси и сь всѣми правинами села тога; |40| село Драгожелю и сь засел҆комь Кошане, и с҆ виногради и с҆ мегами и с҆ всѣми правина|41|ми села того, да ѥс(ть) тази цр(ь)квь и с тѣмизи селами Б(огороди)це хилан҆дар҆ске до д(ь)ни и до |42| вѣка оу помень крал(ѥ)вс(тва) ми и братоу крал(ѥ)вс(тва) ми Драгоушиноу и оу вѣчноу память, |43| с воломь и сь хотѣниѥмь крал(ѥ)вс(тва) ми деспотице, и да ѥс(ть) неѿт[ь]ѥмлѥ|44|мо ѿт[ь] домоу пр(ѣ)ч(и)стиѥ Б(огороди)це хилан҆дар҆ске доклѣ и с(ве)ты и б(о)ж(ь)ствьны манастирь Хи|45|лан҆дарь, ꙗкоже и с(ве)ты прародителиѥ и родителиѥ крал(ѥ)вс(тва) ми ѥлико ѥс(ть) комоу при|46|ложити было оузмож҆но. И тоузи цр(ь)квь храмь с(вета)го Геѡ҆гиꙗ и села иже под[ь] ѡбла|47|стию ѥго ѡсвободихь ѡд[ь] всѣхь работь и подан҆кь крал(ѥ)вс(тва) ми велихь и малихь, ѡд[ь] по|48|зоба и ѡд[ь] п҆сарь и просто рещи, ѡд[ь] всѣхь работь крал(ѥ)вс(тва) ми. Кто ли хощеть, или наваждени|49|ѥмь или оухыщреныѥмь диꙗвол҆скымь, разорити сиѥ записаниѥ, таковыѥ да |50| разорить г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)ста ѥго М(а)ти бл(аго)д(ѣ)тел҆ница и застоуп҆ница хилан҆дар҆ска м(и)л(о)сть |51| своюѿт[ь] нѥго[3] и да боудеть проклеть ѡд[ь] ·т҃· ·и҃і· с(ве)тыхь ѿт(ь)ць никеискыхь, и с(ве)ты |52| славны Х(ри)с(то)вь м(оу)ч(е)н(и)кь Геѡр҆гиѥ вь д(ь)нь ст҆раш҆наго соуда Х(ри)с(то)ва да моу ѥс(ть) соупьр҆ныкь. |53| Сиѥ записа и оутв҆рьди крал(ѥ)вс(тво) ми м(е)с(е)ца ферв(а)ра вь лѣт(о) ·ѕ҃·ѿ҃·м҃и҃·.

СТ(Є)ФАНЬ ВЬ Х(РИСТ)А Б(ОГ)А ВѢР(Ь)НИ КРАЛ(Ь)

Превод повеље

Пошто земаљска земљи оставите и удаљите се од тљеног и телесног, дођите да се усправимо и ка висинама очи подигнемо и разум усмеримо,

[3] Недостаје глагол.

обраћајући се превечноме и безначелноме Оцу, благоме Владици небесноме и творцу свега постојећег, видљивог и невидљивог, јединочедоме Сину Његовом, нади и похвали рода хришћанскога, Господу Богу спасу нашему Исусу Христу, и пресветоме и благоме Духу Његовом, узвикујући: Слава Теби пресвета Тројице у једном божанству, у векове – амин! Јер, када си благоизволео да пошаљеш јединочедог Сина свога на Земљу спасења ради човечијег, ниси се одвојио од недара свога благога Оца, драги Исусе Христе, превечни и бесконачни царе, Господе мој творче, саздатељу свега постојећег и сваког даха, који преславном и моћном руком све држиш и имаш власт над небеским и земаљским стварима, непролазни и вечни Господ са Сином и са Духом, коме се из све снаге клањамо и славимо (Те) у векове, амин! Сведржитељу вишњи, Владико Господе, у љубави својој чувај моју душу, јер у страху од пресветог имена Твојег, свагда и са задовољством извршавам вољу Твоју у сваком тренутку живота мога који си ми Ти дао, слатки Христе мој, мени који сам слуга Твој по великој милости Твојој.

Но, о Владико творче мој, ја – раб Твој по вољи Твојој и штедром човекољубљу Твојем, ја Стефан, краљ свих српских и поморских земаља, знајући да си брз у милости и штедар добротом према грешницима, молим и падам на колена пред брзом Ти милости и пред пучином благости Твоје, да би ми човекољубље Твоје и дуго стрпљење били на помоћ у дан искушења онога страшнога часа – милосрдним очима погледај на моју смерну душу. А Ти, сведржитељу Спасе мој, по милости Твога човекољубља учини ме достојним овога дара и у дела – да држим престо родитеља и прародитеља отачаства мога. Величам и прослављам пресвето име Твоје и старам се о дому славе Твоје колико год ми је могуће према снази коју си ми даровао, докле год лично бејах удостојен доброте Твоје срдачности, заједно са угодницима Твојим и с онима који се веселе у светој истини, и зачуо сам пресвети глас Твој: Дођите благословени Оца мојега, наследите припремљено царство небеско. И краљевство ми, пошто сам размислио о овоме у дубини срца, и пошто разумех горки и страшни час смртни када ћу стати пред Тебе Владику мога Христа као и некадашњи древни цареви и свети прародитељи и родитељи краљевства ми, они који држе скиптар царски и владају земљама и бољарима и војводама и чиновима црквеним, патријарси и свештеници – сви умреше и ништа не добише од овога света, као ни истински и веома љубљени брат краљевства ми Драгушин који се, оставивши све овоземаљско, придружио вечноме Творцу, бескрајном и неизбежном, па и место које је пронашао брат краљевства ми Драгушин и где је положено тело

његово, цркву у селу Полошком, свети и славни мученик Христов Георгије. И стога, прими краљевство ми молбу и обраћање веома вољене и истинске матере краљевства ми деспотице, која срећно срцем и љубављу подстакнута спомену краљевству ми, па приложих овај мали дар Богородици Хиландарској цркву светог и славног великомученика Христовог Георгија: село Полошко са међама и засеоцима и са млиновима и са сенокосима и са свим правинама села тога. Село Драгожељу, и са засеоком Кошане и са виноградима и са међама и са свим правинама села тога. Да припада та црква, заједно са свим селима, Богородици Хиландарској заувек и довека, у помен краљевству ми и брату краљевства ми Драгушину у вечну памет, вољом и жељом краљевства ми и мајке краљевства ми деспотице, и да је неотуђиво од дома пречисте Богородице Хиландарске док год постоји свети и божанствени манастир Хиландар, као што су и свети прародитељи и родитељи краљевства ми прилагали, колико је ко могао. И ту цркву, храм светога Георгија и села која су под његовом влашћу, ослободих свих работа и давања краљевству ми великих и малих, од позоба и од псара, просто речено – од свих работа краљевства ми.

А ко усхте, било искушењем или преваром ђаволском да поквари све ово записано – таквога да разори Господ Бог и пречиста Његова Мати, чуварка и заступница хиландарска, и да му (ускрати) милост своју, и такав да буде проклет од 318 светих отаца никејских, и свети славни мученик Христов Георгије да му буде противник на дан страшнога суда Христовог.

Ово записа и утврди краљевство ми месеца фебруара, године 6848.

СТЕФАН, У ХРИСТУ БОГУ ВЕРНИ КРАЉ

Дипломатичка анализа

Аренга. – Повеља нема ни симболичну нити вербалну инвокацију. Почиње типском аренгом која се први пут у српској дипломатици јавља у повељи краља Милутина за пирг Хрусију из 1313,[4] а потом и у Призренској повељи краља Стефана Дечанског.[5] У аренги је употребљен цитат из икоса са службе Вазнесења (*Оставивши земаљска земаљским и удаљивши се од тљеног праха, дођите да се усправимо и у*

[4] Уп. *Споменици на Македонија* I, 326.

[5] Уп. С. Мишић, *Повеља краља Стефана Уроша III манастиру Хиландару*, ССА 5 (2006) 66, редови 1–8.

висину очи подигнемо и разум усмеримо...). Обраћање *превечноме и безначелноме Оцу*, потом Сину и Духу светоме, уз варирање цитата *слава теби пресвета Тројице*..., налазимо у стихири Лава Мудрог песаној на вечерњу у недељи Педесетнице.[6] Иста аренга касније је употребљена у Штипској повељи Јована Драгаша из 1377. године и у три повеље Константина Дејановића из 1379, 1380. и 1388. године.[7]

Аренга документа интонирана је као молитва аутора Господу, у којој је изречена молба да чува његову душу. Краљ Душан назива себе слугом Господњим и извршитељем његове воље, који је обузет страхом Господњим, одликом идеалног владара. Ако се упореди аренга документа која изражава аукторов идеолошки програм са портретима у цркви Св. Ђорђа у Полошком, пада у очи разлика у тону владаревог обраћања Свевишњем. Чини се као да 1340, у време настанка повеље, аренгом провејава тон страха од Страшног суда и суочавања са самртним часом, очекиван у време краљеве озбиљне болести, за разлику од тријумфалног расположења три године доцније, видљивом у сликарству цркве Св. Ђорђа у Полошком, посебно у иконографији монументалног владарског портрета. Он је смештен у контекст сцене божанске инвеституре круном и мачем, у потпуности се подударајући са владарским програмом изложеним у повељама из периода 1343–1345, а најуочљивијим у специфичној формули у њима употребљене интитулације.

Интитулација – Реч је о стандардној краљевској интитулацији (*Ја, Стефан, краљ свих српских и поморских земаља*), која одговара положају српског владара и његове државе из 1340. године.

Експозиција. – Документ има развијену нарацију, у којој су објашњене околности у којима је учињен дар цркве у Полошком Хиландару. У контексту посвете читавог документа једном задушном даривању, ваља разумети и нагласак наративног дела текста на владаревој молитви за Христову помоћ на дан Страшног суда. Обраћање Богу поприма тон директне комуникације у којој земаљски пастир чује глас Свевишњег, који га позива, као изабраника, да наследи припремљено му царство небеско. Експозиција повеље јесте својеврсна припрема владарева за суочавање са смртним часом. Краља Душана је на овакво расположење могла навести сопствена болест, за коју знамо да је била битан елемент политичке ситуације 1340. године, али и непосредни повод издавања документа – даровање храма у спомен на изненада преминулог блиског Душановог сродника,

[6] Уп. коментар В. Мошина у *Споменици на Македонија* I, 326, нап. 2.

[7] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, 188.

љубљеног брата краљевства ми Драгушина. Спознаја трошности земаљске славе, као и неминовност смрти која не зависи од добара овога света, боји редове нарације у којој краљ уводи читаоца у околности везане за завештање Хиландару храма у Полошком, где је положено тело Драгушиново.

Драгушин је очевидно пронашао место и почео подизање сопственог гробног храма још 1334. године, да би после његове изненадне смрти, ктиторско дело рано изгубљеног сина довршила његова мајка. То је у повељи поменута деспотица, у часу настанка документа монахиња Марија, коју краљ Душан назива *вољена и истинита матера краљевства ми*.

Експозиција садржи типичну формулу петиције (*Прими краљевство ми молбу и обраћање деспотице Марије, која срећно срцем и љубављу подстакнута спомену краљевству ми, па приложих овај мали дар...*) која објашњава конкретне околности које су претходиле извршењу правног чина.

Диспозиција. – У диспозитиву документа прецизно се наводе међе села која краљ дарује Хиландару, а која припадају цркви Св. Ђорђа – села Полошко и Драгожеља са међама, засеоцима (за село Драгожељу наводи се име засеока – Кошани, као и виногради), млиновима, сенокосима и свим правинама. Овај дар се у спомен на Драгушина, а вољом и жељом краља и деспотице неотуђиво поклања Хиландару, ослобођен свих работа, од којих се изреком помињу сенокоси, позоб и псари.

Санкција. – Реч је о уобичајеној духовној санкцији, у којој се прекршиоцу прети ускраћивањем милости Божје и милости Богородице, чуварке и заступнице хиландарске, као и проклетством 318 никејских отаца и самог патрона храма у Полошком, светог Георгија.

Датум. – Повеља је датирана у месец фебруар 6848. године. Датум је смештен у формулу короборације (*ово записа и утврди краљевство ми*), што је обичај преузет у Рашкој под утицајем дубровачке канцеларије. Од времена краља Стефана Дечанског, српска владарска канцеларија рачунала је године по мартовском стилу, што значи да у случају повеље за цркву Св. Ђорђа у Полошком као тачан датум издавања документа добијамо фебруар 1340. године. О мартовском датирању повеља у канцеларији Дечанског видети В. Мошин, *Мартовско датирање*, ИГ 1–2 (1951) 19–87.

Завршне формуле. – Владаревом потпису (*Стефан, у Христу Богу верни краљ*) претходи уобичајени крст изведен црвеним мастилом. Печат је откинут, али је сачувана љубичаста провучена трака која све-

дочи да је оригинално постојао печат, што уосталом потврђује и формула короборације.

Питање аутентичности акта. – На основу приложене анализе могу се извести јаки разлози за закључак да је реч о оригиналном документу или препису повеље који садржи веродостојне податке о даривању Хиландару цркве Св. Ђорђа у Полошком са припадајућим имањима.

У поседу Хиландара црква је остала до 1372–1375. године, када су је браћа Драгаш поклонила манастиру Светог Пантелејмона на Светој гори. О томе сведочи њихова даровна повеља манастиру.[8] Два манастира – Хиландар и Свети Пантелејмон – су била у спору, те су вероватно тада настали преписи. Како је с правом приметила М. Живојиновић,[9] да би обештетили Св. Пантелејмон због преласка Брезнице у посед Хилнадара, деспот Јован и господин Константин издали су два акта овом манастиру, настојећи да заокруже његове поседе, што се добро види увидом у карту.[10] Поређењем даровница пада у очи да се у акту Светом Пантелејмону из 1372–1375.[11] у диспозитиву помињу даривања села Полошко, Кошане, Дражеља, Обстраница и Желишта, од којих су села која припадају цркви Св. Ђорђа – Полошко и Драгожеља са међама, засеоцима и виноградима, млиновима, сенокосима и свим правинама – била од времена издавања даровног акта краља Душана из фебруара 1340. године у поседу Хиландара. Како сачуване верзије повеља за манастир Светог Пантелејмона нису беспрекорне, помен ових села као поседа Пантелејмона није аргумент за довођење у сумњу Душанове даровнице из 1340. Наиме, у измењеним приликама у којима су се српске земље нашле после Маричке битке, браћа Драгаши дошла су у посед распрострањене државе. Прилажући у тим околностима многе територије светогорским манастирима у жељи пре свега да обезбеде опстанак бројним црквама у крајње несигурним историјским околностима, они

---

[8] *Actes de Saint-Pantélèmôn*, éd. diplomatique par P. Lemerle, G. Dagron et S. Ćirković, Archives de l`Athos XII, Paris 1982, acte no. 6, 1372–1375, 169–172.

[9] М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006) 43.

[10] Исто, карта на стр. 52. Наиме, манастир Св. Ђорђа са припадајућим селима остао би издвојен хиландарски посед окружен имањима Светог Пантелејмона. У таквим ситуацијама, манастири су, по правилу, тежили заокруживању поседа. О томе уп. исто, 47 и нап. 51. Ипак, поседи наведени у повељи из 1340. са разлогом могу довести у сумњу верзију В повеље за Св. Пантелејмон, као што указује и С. Ћирковић у напоменама уз акта Пантелејмона (*Actes de Saint-Pantélèmôn*, 171).

[11] Реч је о интерполацији у верзији В: *Actes de Saint-Pantélèmôn*, 169–170, planches XLIX–L.

су тражили милост и помоћ и за себе саме оваквим побожним даривањима. Угледајући се на цареве Душана и Уроша они прилажу дарове Светом Пантелејмону поменутим повељама о чијим верзијама детаљно пише С. Ћирковић (*Pantélèmôn*, 169–171).

У анализи питања аутентичности повеље из 1340. године ваља указати на већ поменуту чињеницу да се иста аренга јавља код неких фалсификованих повеља Милутиновог времена (акт за Хрусију). Ово је, по нашем мишљењу, недовољан аргумент за довођење у сумњу акта из 1340. Та околност пре би ишла у прилог мишљењу да је црква у Полошком са селима била у поседу Хиландара, те да је повеља о томе чувана у архиву манастира, одакле је њена аренга могла послужити као модел за потоње хиладарске фалсификате. Душанова размишљања о смрти, очекивана када је реч о задушном даривању, указују, као уосталом и несумњиво хиландарско порекло живописа у цркви Св. Ђорђа у Полошком, с једне стране, о веродостојности текста екпозиције, а с друге, о везама ове цркве с Хиландаром.

Личности

Јован Драгушин, *57* (страна), 49 (ред у издању); *58*, 62 – син деспота Алдимира (Елтимира).[12] Алдимир је био куманског порекла, а деспотску титулу је добио највероватније као зет бугарског цара Смилца.[13] Преко брака са Маријом, рођеном сестром Теодоре (прве жене Стефана Дечанског и мајке Стефана Душана) и кћерком бугарског цара Смилца, био је у блиском сродству са владарским родом Немањића. Преко мајке, Јован Драгушин је био у роду са династијом Смилца и Палеолога (жена цара Смилца, мајка Марије и Теодоре, била је пореклом Гркиња, кћер севастократора Константина Палеолога, брата византијског цара Михајла VIII Палеолога), а преко оца са династијом Тертера (Алдимир је био млађи брат бугарског цара Георгија I Тертера). После смрти цара Смилца 1298. године, деспот Алдимир је играо кључну политичку улогу у борби бољара за трновски престо. Могуће да је као изасланик Смилчеве удовице, а

[12] Име Алдимир (Елдимир) је куманско-туркменског порекла. О том имену које се јавља у натпису у Бојанској цркви широку литературу дају Ц. Грозданов и Д. Ћорнаков у свом раду посвећеном реконструкцији манастирске цркве Св. Ђорђа у Полошком код Кавадара. Видети Ц. Грозданов – Д. Ћорнаков, *Историјски портрети у Полошком* I, Зограф 14 (1983) 64 и нап. 36.

[13] Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 145–147.

сопствене таште, почетком 1299. боравио на двору краља Милутина. Изгледа да је она тада српском краљу нудила брак и бугарски престо. Међутим, 1300. године власт је у Бугарској преузео Теодор Светослав, Алдимиров синовац. Алдимир је под новом влашћу задржао управу над Крнском облашћу, која је била баштина породице цара Смилца. Борећи се на страни новог владара, он се истакао против побуњеног Смилчевог брата, севастократора Радослава, који је био експонент Византије. Цар Андроник II је, преко Алдимирове таште, настојао да дође до помирења са Алдимиром, тако да је деспот средином 1305. године постао византијски савезник у часу када је стари цар повео борбу за обарање бугарског цара Теодора Светослава. Претпоставља се да је деспот Алдимир ушао у ову коалицију уз претходно обећање византијске стране да би нови владар на трновском престолу био његов син, Јован Драгушин. Таква је претпоставка логична, јер је Јован Драгушин био наследник три велике династије – Смилца, Тертера и Палеолога и као такав, идеалан кандидат за наслеђе трона. Међутим, овај план је остао неостварен, јер је Алдимира поразио његов синовац, цар Теодор Светослав, тако да деспот после 1305. године нестаје са политичке сцене. После овог пораза, једино је византијски цар могао пружити подршку и уточиште Смилчевој удовици, њеној кћери и унуку Јовану Драгушину, тако да су они после 1305. боравили у Цариграду. Ту су се 1314. године срели са прогнаним рођаком Стефаном Дечанским, који је са женом Теодором и синовима Душаном и Душицом био талац на Андрониковом двору. После повратка у Србију и, посебно, крунисања Стефана Дечанског 1322. године, Алдимирова породица нашла је ново боравиште на српском краљевском двору.

После Душанових освајања византијских области у Македонији, крај око Полошког на Црној реци нашао се на новој српско-византијској граници. Након померања границе на југ око 1334. године, створени су услови да породица Јована Драгушина добије поседе у овом крају. Ту је већ исте 1334. године Јован Драгушин одабрао место за свој гробни храм. На северној страни западног зида цркве насликан је његов посмртни портрет са ознакама деспотског достојанства – стематогирионом са висећим препендулијама, дугој пурпурној хаљини са златним двоглавим орловима и појасом од металних делова који се спушта уз десни бок фигуре и прстеном, као ознаком властелина. Између рамена и нимба сачуван је натпис на грчком језику (*Представи се раб божји Јован Драгушин и син деспота Алдимира и истинити брат преузвишеног краља и господара нашег, а настао је овај храм у његов помен и*

Бог ће да га спасе).[14] Чишћење натписа омогућило је коначан суд о сродству Драгушиновом са српском владарском породицом, о којем су пре овога сазнања изнете различите научне претпоставке.[15] Пада у очи, међутим, чињеница да натпис јасно сведочи о томе да Јован Драгушин није носио деспотско достојанство. Ипак, околност да је насликан са свим инсигнијама и одећом са којом су у византијском свету сликани деспоти, као и да носи титуларно име Јован, указивала би да је у његовом случају игнорисано правило о ненаследности деспотског положаја. То би значило да је он ипак наследио право на ношење знакова очевог деспотског достојанства независно од чињенице што није био и носилац деспотске титуле.[16] Портрет указује на високи третман Јована Драгушина на двору краља Душана, који, сва је прилика, почива на околностима блиског сродства, тако да можемо закључити како је овај великаш, назван у повељи *братом краљевства ми*, односно *истинитим и веома љубљеним братом краљевства ми*, припадао реду високих феудалаца најтешње повезаних са краљем Душаном.

Деспотица Марија, *58*, 63 – кћер бугарског цара Смилца, тетка краља Душана, која је као жена деспота Алдимира имала право на титулу деспотице. После смрти свог јединца она се замонашила, примивши име Марија. Натпис уз њен ктиторски портрет у манастиру Св. Ђорђа у Полошком гласи: *Моление рабе божије Марије преблагородне деспотице назване Марина*(?) *и ктиторке храма*. После синовљеве смрти она је довршила зидање храма у Полошком, док је живописање цркве у целини везано за њено ктиторско дело и приведено крају најраније 1343. године. Хронологија живописања портрета краља Душана објашњава сцену двоструке инвеституре, а присуство анђела који владару дарује мач подвлачи успехе српских освајања византијских територија, која су се у периоду између 1343. и 1345. одразила и у владаочевој титули у коју се убацује израз „чесник Грком“.

[14] Натпис су, после извршених конзерваторских радова у Полошком, објавили Ц. Грозданов и Д. Ћорнаков, *Историјски портрети*, 64.

[15] Обимну литертуру о овом питању доносе, уз објављени натпис, Ц. Грозданов и Д. Ћорнаков, *Историјски портрети*, 64 и нап. 35. Детаљно је о портретима у Полошком последњи писао И. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд 1994, 147–150, где је дат исцрпан преглед старије литературе.

[16] Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 15–16, је показао да титула деспота није била наследна у Византији.

Работе

Позоб, *58*, 70 – обавеза давања зоби (овса) и сена коњима на којима путују владар и његова пратња.

Литература: *ЛССВ*, 535 (М. Благојевић), са наведеном широм литературом

Псари, *58*, 70 – Зависни владареви људи, чувари и дресери ловачких паса, који су се бринули за владареве псе. По угледу на владаре и обласни господари су имали своје псаре.

Литература: *ЛССВ*, 602–603 (С. Мишић), са наведеном широм литературом.

Сенокос, *58*, 58 – радна обавеза зависног становништва (првенствено меропаха и сокалника) да припрема сено. Обавеза је обично износила три радна дана (кошење, уплашћивање и садевање сена).

Литература: *ЛССВ*, 667 (М. Благојевић) са наведеном широм литературом.

Топографски подаци

Повељом се дарују село Полошко на Црној реци, село Драгожеља и заселак Кошани (*57*, 50; *58*, 57–59). Сва три наведена топонима наводе се као поседи руског манастира Пантелејмона са Свете горе у повељи деспота Јована Драгаша и његовог брата Константина из око 1380. године (*Actes de Saint-Pantéléèmôn*, 170).

Стари српски архив, књ. 6, стр. 69–82

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1343/1345"

Ђорђе Бубало

ПОЧЕТАК ТРЕЋЕ ДЕЧАНСКЕ ХРИСОВУЉЕ
(fol. 2–7)

Издање непознатог почетка најмлађе верзије оснивачке хрисовуље манастира Дечана из 1343–1345. Ради се о листовима 2–7 који су пронађени и прикључени 1988. године главном делу рукописа у Архиву САНУ (Историјска збирка бр. 360). Текст обухвата аренгу, нарацију и део пописа житеља села Дечани.

Edition du début, encore récemment inconnu, du texte de la version la plus récente (troisième) de la charte de fondation du monastère de Dečani, datée de 1343-1345. Il est question des feuilles 2 à 7 qui, après leur découverte, ont été réunies en 1988 à la partie principale du manuscrit conservée dans les Archives de SANU (Recueil historique n° 360). Le texte englobe un préambule, une narration et une partie des signatures des habitants du village de Dečani.

Оснивачка хрисовуља манастира Дечана сачувана је у три различите верзије,[1] две изашле из канцеларије краља Стефана Дечанског, а трећа, најмлађа и најпотпунија, редигована на подстицај краља Душана око 1343–1345. Убрзо након откривања све три су, до 1880, учињене приступачним у штампаним издањима.[2] Оригинали су с временом доживели различиту судбину: ДХ I се после доста неизвесности нашла у Београду, сачувана је у целости и данас представља највећу драгоценост Архива Србије; ДХ II се замео траг након издавања 1880, а ДХ III је,

---

[1] Обележаваћемо их скраћеницама ДХ I, ДХ II, ДХ III, које су у науку увели П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.

[2] П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 321–337, № 176 (ДХ I); Г. Јуришић, *Дечански првенац. Описание манастира Дечана, диплома краља Дечанског, описаније Ипећске патријаршије, многи стари зданија, многи места Старе Србије и Косовског поља*, Нови сад 1852, 47–67 (*исто*); F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 88–101, № LXXXIII (*исто*; исправке читања на стр. IX–XI, према Верковићевом препису, који му је послао Гиљфердинг); С. Веркович, *Дарственная грамота короля Стефана Уроша III-го Монастырю Дечанскому*, Известия ИАН по отд. русскаго языка и словесности 7 (1858) 223–240 (*исто*); М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД, друго одељење, књ. 12 (1880) 1–142 (ДХ II, ДХ III).

након нестанка у Првом светском рату, пронађена између два рата и откупљена за Српску академију, у чијем се Архиву и данас чува.[3]

ДХ III била је некомплетна већ у време када је приређивано прво издање 1880. – недостајало је првих седам листова и 178. лист.[4] После проналаска главног дела рукописа веровало се да је почетак трајно изгубљен. Међутим, више од столећа након првог издања ДХ III, изненада се појавио доказ да је шест од првих седам листова ипак сачувано. Године 1988. тадашњи жупник цркве Св. Стасија у Доброти, дон Бранко Сбутега поклонио је САНУ фотокопије ових листова и о томе је јавност обавештена посредством дневне штампе.[5] Тада се изгледа још увек није знало где се налази оригинал. Он се, незнаним путем, обрео у рукама британског колекционара Џефрија Сакса, од којег је откупљен и смештен у Архив САНУ уз главни део рукописа.[6] Већ тада је недвосмислено утврђено да је реч о листовима 2–7, да се сам почетак повеље налази на листу 2, те да је текст поново био целовит.[7]

Међутим, све до данас овај део ДХ III није публикован. Томе је вероватно допринела и чињеница да он не доноси садржајно много новога – аренга и нарација су идентичне с онима у ДХ I и ДХ II, изузев мањих разлика (побројане су у variae lectiones после издања текста), али је зато потпуна новост био до тада недостајући део пописа житеља села Дечана. С обзиром на то да још увек немамо критичко издање Дечанских хрисовуља – научницима су на располагању појединачна издања, али и комплетни снимци ДХ I и ДХ III[8] – корисно је да се, док тај зах-

[3] Опширније о историјату повеља П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 20–33; М. Грковић, *Прва хрисовуља манастира Дечани*, Београд 2004, 19–21, 27–31.

[4] Видети мој чланак *Два прилога о Дечанским хрисовуљама* у овој свесци.

[5] П. Ивић – М. Грковић, *Непознати почетак Дечанске хрисовуље*, Политика, Београд 21. мај 1988, стр. 11.

[6] Архив САНУ, Стара збирка № 360. Уп. М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 31.

[7] Видети о томе детаљно у чланку наведеном у нап. 4.

[8] Осим издања наведених у нап. 2 С. Новаковић, *Законски споменици*, 645–655; А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 112–116, № 58; П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље* (фотографије ДХ I и ДХ III и факсимил Милојевићевог издања ДХ II; пропратни текстови тичу се, поред осталог, композиције хрисовуље, описа и историјата рукописа, прегледа и оцене издања укључујући и узорке одступања од оригинала, расправе о садржајном, наменском, генетском и временском односу верзија, уз упоредни преглед елемената њиховог садржаја; у напоменама преглед целокупне литературе); М. Грковић, *Прва хрисовуља* (ДХ I, текст у оригиналној графији и транскрибован, превод на енглески и српски, регистри, фотографије у боји, детаљан коментар, опис, историјат, са посебним освртом на језик и ономастику, упоредан енглески превод читавог текста).

тевни посао не буде предузет, изда и почетак ДХ III и тиме текст ове верзије учини доступним у целини за научни рад.

Спољашња обележја пронађених шест листова идентична су са онима из остатка рукописа. Будући да је главни део рукописа већ детаљно описан,[9] овде ће бити изнесени само најнужнији подаци и особене појединости. Просечна дужина листова је 270 мм, а ширина 215 мм. Редови и маргине су ишпартани. Свака страна има 22 реда, изузев прве (2r) на којој је због исписивања свечаног наслова преостало места за 19 редова. Оштећења у горњем десном углу, из recto перспективе, исте су врсте и обима као и у остатку рукописа што говори да је до њих дошло када је рукопис био целовит. Степен очуваности пергамента и мастила исти је као и у главном делу, осим прве, потамнеле странице, где су слова почела да бледе али су и даље лако читљива. Нема никаквих трагова пагинације. На доњој маргини прве странице налази се новији запис курзивом: **Сербскаго монастирѧ Свѧто** ... (последња реч је нечитка).

Ово издање није праћено уобичајеним коментаром и објашњењима појмова и имена јер је реч само о почетку једног далеко обимнијег састава. Варијанте у критичком апарату иза издања текста обухватају одговарајуће одељке ДХ I и ДХ II. Реч је о аренги и нарацији, и то у целости за ДХ I, а делимично за ДХ II услед фрагментарне очуваности почетка. Варијантама није обухваћен део пописа житеља Дечана, јер ДХ I не пружа поименичне спискове земљорадника, а у ДХ II тај део је изгубљен. Будући да се текстови у наведеним одељцима готово у целости поклапају, сразмерно је мали број разлика. У варијанте се убрајају само синтаксичке, лексичке и разлике редакцијског типа. При томе се не наводе они примери испуштања и додавања текста (речце *бо*, *же* или *и*) који не мењају смисао. У свим случајевима у којима ДХ I одступа од ДХ III, ДХ II се слаже са ДХ III, осим у једном случају разлике у падежној конструкцији.

Текст почетка повеље

ХРИСОВОУЛЬ ПАНДОКРАТ⟨ОРА⟩

В҆седрьжитель Г(оспод)ь и твор҆ць всач҆скымь, |2| **сьдрьжеи ѡбластию всоу тварь, ѥдин҆** |3| **вь свѣтѣ присносоущ҆нѣмь, вь трех҆** |4| **сьставѣхь**

[9] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 30–31; П. Ивић – В. Јерковић, *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља*, Нови Сад 1982, 6.

прѣбываѥи, Б(ог)ь ѡт Б(ог)а, свѣ|5|ть ѡт свѣта, животь и животоу податѥ|6|ль, прѣвѣчʼнаа моудрость и сила, иже |7| безь м(а)т(е)ре на н(е)б(е)сѣхь знаѥмь и пакы на|8|шего рад[и] сп(а)сениꙗ безь ѡ(ть)ца на земли, ѡт |9| м(а)т(е)ре вид(и)мь, Б(ог)ь чл(о)в(ѣ)кь да чл(о)в(ѣ)кы сп(а)сеть |10| и вь прьвоую породоу вьведеть раискаго |11| веселиꙗ, вса прѣтрьпѣ на земли хо|12|теи(!). Анг(е)ломь и арханг(е)ломь и всѣмь |13| н(е)б(е)сныимь силамь вл[а]д[ы]ка и г(оспод)ь, похоулꙗ|14|ѥмь и ѡклеветаѥмь, пороугань, ра|15|спинаѥмь и смрть поносноую приѥмь |16| и вьскр(ь)сь изʼ мрьтвыхь, ѡт ада вьзведе |17| ѥс(ть)ство чл(о)в(ѣ)чʼскоѥ и на н(е)б(е)са вьзнесе(!) кь |18| Ѡ(ть)цоу, ап(осто)ломь и оучеником ѥго зрещи|19|мь и жалоующимь ѡ разлоучении ѥго. 2v ⟨Имьже ѡбеща се⟩[10] послати прѣс(ве)тыи Д(оу)хь |2| ⟨и наста⟩вити ихь на всакоу истиноу, и не |3| тьчию ѥдинѣмь оученикомь ѥго нь |4| и всѣмь вѣроующимь вь име ѥго, и|5|мʼже вьразоумлꙗѥмии и наоучаѥ|6|мии вси с(ве)тыи славоу ѥго полоучише, |7| ѥже ѡко не видѣ, ни оухо слыша, ни |8| на ср[ь]д[ь]це чл(о)в(ѣ)коу вьзиде.[11]

И кʼто доволʼнь |9| изʼгл(агол)ати силы г(оспод)нѥ?[12] К нѥмоу же и намь |10| лѣпо ѥс(ть) вьперивʼше ср[ь]д[ь]чнѣи и д(оу)шевʼнѣи |11| ѡчи смысльно разоумѣти кто сьи ѥс(ть) |12| ц(а)рь ц(а)рѥмь и г(оспод)ь г(о)с(по)демь, ѡтѥмлѥи д(оу)хы |13| ц(а)рем и кнеземь, вь нѥгоже роукоу |14| всако дыханиѥ сь страхомь и радости|15|ю припадати ѥмоу, по пр(о)р(о)коу Д(а)в(и)доу |16| рекшоумоу: „Работаите Г(осподе)ви сь страхо|17|мь и рад[о]уите се ѥмоу с трепетомь“,[13] и па|18|кы: „Вьзмѣте жрьтвы и вьходите |19| вь дворы ѥго“,[14] и пакы: „Принесите Г(осподе)ви |20| славоу и ч(ь)сть“.[15] Ѥгоже вьзлюбише ѡ(ть)ци |21| наши и на нѥго оупваше, оупваше бо |22| и сп(а)сли се соуть, вьзненавидѣвʼше бо 3r всего

[10] Нестали делови текста на почецима или крајевима 1. и 2. реда, у зависности од тога да ли је recto или verso страна, реконструисани су према ДХ I. Ово није било могуће остварити за 7. лист јер ДХ I не садржи пописе земљорадника, а у ДХ II тај је део изгубљен.

[11] 1 Кор 2, 9.

[12] Пс 106, 2.

[13] Пс 2, 11.

[14] Пс 96, 8.

[15] Пс 96, 7.

земльнаго по⟨печечник вь д(оу)хо⟩|2|в҆ныи разоумь и страхь Б(о)жии в⟨ьсели⟩|3|в҆ше, и измѣнише земльныимь ц(а)р(ь)ство|4|мь н(е)б(е)сное житие и славоу неконча|5|моую, оставльше намь достохвалны|6|е памети на земли, всакого наслажде|7|нига и веселига напльнгающе д(оу)ше и те|8|леса наша. Рекоу же Симеона Неманю, |9| прьваго и с(ве)т(а)го г[оспо]д[и]на, от(ь)чьствоу люб҆ца, про|10|свѣтителга срьб҆скаго и новаго мурото|11|ч҆ца, и от него рожден҆наго с(ы)на из҆ млада |12| Б(ого)мь вьзлюблен҆наго, с(ве)т(а)го и прѣос(ве)щена|13|го Савоу, прьваго архиеп(и)с(ко)па срьб҆скаго |14| и брат[а] его по пльти, прьвовѣнчан҆наго крал(га)[16] |15| Стефана и по сихь всѣхь родитель на|16|шихь вьсигав҆шихь от нихь и ц(а)р(ь)ствовав҆шiх(ь) |17| на земли, им҆ же боуди вѣч҆на память.

|18| Оть них҆ же племене и азь грѣш҆ныи и не|19|достоиныи рабь Х(ри)с(т)оу Стефань, крал(ь) и сь |20| Б(ого)мь самодрьж҆ць всѣхь срьб҆скихь и по|21|мор҆скихь земль, прѣвьноукь с(ве)т(а)го Си|22|меона Немане и вьноукь Стефана 3v **⟨Прьвовѣнчан҆наго⟩ крал(га) и с(ы)нь с(ве)т(а)го и крѣпка|2|⟨го и п⟩рѣвысокаго крал(га) всѣхь срьб҆скихь |3| и помор҆скихь земль, Стефана Оуроша, |4| с(ы)нь и наслѣд҆никь с(ве)т(а)го корѣне ихь, вѣ|5|т҆вь и от[ь]расль единород҆на родителю |6| моемоу с(ве)томоу, вьзлюблень вь ср[ь]д[ь]ци его |7| паче всего живота его, под[ь]порь и крѣпо|8|сть старости его. Злага же мога гаже по|9|страдахь вьврьзѣ изрекоу, не мое рад[и] бо|10|лѣзни юже приехь, нь славы рад[и] Б(о)жие |11| да вси слышеще, по семь наоучет҆ се люби|12|ти Г(оспод)а и богати се сь страхомь гако Б(ог)а все|13|могоущаа.**

Тако оубо живоущоу ми вь лю|14|б҆ви родител҆скои и вь славѣ земльнои, ве|15|селещоу ми се всегда, нь злыи окан҆ныи |16| дигаволь испрьва ненавидеи рода чл(о)в(ѣ)ч҆|17|скаго, вьз҆бѣсивыи прѣжде братию про|18|дати прѣкраснаго Иосифа брата своего |19| и вьложивыи прѣдателю Июдѣ вь ср[ь]д[ь]це прѣ|20|дати Г(оспод)а своего на пропетие, забывь

[16] Разрешавање скраћеница за именице *краљ* и *краљевство*, код којих се уз надметнуто *л* изоставља наредно слово које га умекшава, заснива се на доследно спроведеном писању група *ља*, *ље* и *љу*, уз помоћ веза с лигатурама **га**, **е**, **ю**, у читавој повељи укључујући и ових шест листова (уп. П. Ивић – В. Јерковић, *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља*, Нови Сад 1982, 58–63).

вса |21| бл(а)гаꙗ ѹчениꙗ и наслаждениꙗ ихʼже на|22|слади се ѡт ѹчИтелꙗ своѥго сь с(ве)тыми ап(о)с(то)лы, 4r тьжде и здѣ вьсели се ⟨вь злонʼравиѥ и зло⟩|2|мысльныѥ чл(о)в(ѣ)кы, ихʼже вь⟨спитѣше с(ве)ты⟩ |3| родителиѥ крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми и само крал(ѥ)в(ь)с(тво) ми сʼ лю|4|бовию ср[ь]д[ь]ца ꙗко брат[и]ю и чеда, иже ѡста|5|вльше Б(ог)а и великѹю любовь нашѹ забы|6|вʼше, начеше помалѹ сѣꙗти злыѥ плѣ|7|велы междѹ мʼною и родителѥмь крал(ѥ)|8|в(ь)с(тва) ми. Намь различно вѣрʼни сь льстию |9| ꙗвлꙗюще се горʼшии и ѡканʼнѣи невѣ|10|рʼныхь ꙗвише се. Иже поревновавʼше мо|11|ѥмѹ добромѹ житию, свещаниѥмь злы|12|мь и непод[о]бныимь наведоше ѥго на тако|13|воѥ дѣло страшʼноѥ и непод[о]бноѥ ꙗко не|14|ѹдобь слыщати ни вь ѹмь чл(о)в(ѣ)комь вь|15|мѣнити. Створише ѡ мнѣ ѥже и ство|16|рише и послѹшавь ихь вьскорѣ свѣ|17|та ѡчию моѥю лиши ме, не потрьпѣвь, |18| ни испытавь истины, ни расѹдивь и|19|спытно сѹда, ꙗко сѹдь Б(о)жии ѥс(ть). Ѥще |20| же к семѹ и вь заточениѥ вьдасть ме |21| и сь чеды моими прѣдати ме дрьжати |22| вь Костанʼтини градѣ ц(а)рѹ Анʼдроникѹ, 4v ⟨рекʼше ꙗко по семь не⟩ꙗвити се имени моѥ|2|⟨мѹ ни⟩ чедомь моимь, ни видѣти землѥ |3| ѡт[ь]чьства моѥго. Бл(а)гы же Б(ог)ь испрьва вса |4| вѣдыи, испытаѥи ср[ь]д[ь]ца, ѹкрѣпивыи |5| проданʼнаго прѣкраснаго Иѡсифа и ство|6|ривыи ѥго ц(а)ра многымь ѥзыкомь и на|7|дь своѥю брат[и]ѥю, тьжде свѣдыи любʼвь и |8| правдѹ ср[ь]д[ь]ца моѥго кь моѥмѹ родителю, |9| ꙗвии ѡ мʼнѣ великоѥ м(и)л(о)ср(ь)диѥ своѥ, свѣ|10|ть ѡчию моѥю вьзвративь просвѣтии |11| и ꙗко ѡт самѣхь ѹсть смрьтоносного Ада |12| истрьже ме и изведь, посади ме на прѣ|13|столѣ с(ве)тыхь родитель и прѣродитель |14| крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми и ꙗко ц(а)ра и вл[а]д[ы]кѹ постави ме |15| г[оспо]д[и]на всемѹ стежанию ѡ(ть)ца моѥго, ꙗко |16| не ѹтаило се ѥс(ть) сиѥ страшʼное дѣло всѣмʼ |17| дрѹгомь крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми, крал(ѥ)мь и ц(а)ремь ѡ|18|кр(ь)сть нас(ь) живѹщимь и всѣмь странамʼ |19| слышавʼшимь.

И Б(о)гомь даровавʼнымь |20| вѣнʼцемь крал(ѥ)вʼства србʼскаго вѣнʼчань |21| быхь на крал(ѥ)вʼство вь ѥдинь д(ь)нь сь Б(о)го|22|дарованʼнымь с(ы)номь крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми Стефа5rномь, вь лѣт(о) ѕ҃ ѡ҃ к҃ ⟨ѳ҃, м(ѣ)с(е)ца генар(а) ѕ҃ д(ь)нь⟩ |2| инʼдикта е҃, вь празд[ь]никѣ ⟨Б(о)гоꙗвʼлѥни⟩|3|ꙗ, бл(а)г(о)с(лове)ниѥмь и рѹкою прѣѡс(ве)щенаго |4| арʼхиѥп(и)-

с(ко)па Никодима и всѣхь ѥп(и)с(ко)пь |5| и вʼсего сʼбора срьбʼскаго, ꙗко звати се |6| Стефан, Б(о)гомь помиловаными и Б(о)гомʼ |7| просвѣще-ныи крал(ь) Оурошь третии.

|8| Ꙗзʼ же, веселе се д(оу)шею и тѣломь ѡ б(о)ж(ь)ствʼ|9|нѣмь дарѣ ѥже ми дас(ть) Вл[а]д[ы]ка мои Х(ри)с(т)ь |10| и сь прѣвьзлюблѥнымь с(ы)-номь крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми, |11| младымь крал(ѥ)мь Стефаномь.

Что ти |12| вьздамь Вл[а]д[ы]ко мои Х(ри)с(т)е за вса ꙗже ми |13| вьз-дасть,[17] ꙗко падʼша ме вьздвиже и оу|14|мрьщʼвлѥна ме оживии. И вь оумь вь|15|сʼприѥмь страшʼныи час(ь) смрʼтныи ꙗко |16| вси пр(о)р(о)ци и ап(о)с(то)ли и м(оу)ч(е)ници и с(ве)т(ите)лиѥ |17| и ц(а)риѥ смрʼтию сконʼчаше се и ни ѥди|18|нʼ же ихь не изʼбыс(ть), вси вь гробь вьселише се |19| и всѣхь приѥть землꙗ ꙗко м(а)ти, и боѥ се |20| ѥгда на соудѣ тво-ѥмь вьзоупиють анг(е)ли: |21| „Понесѣте дѣла да мʼздоу примете“, к те|22|бѣ припадаю свѣдоущоумоу вса моꙗ 5v ⟨прѣгрѣшениꙗ ꙗвл⟩ѥнаꙗ и неꙗвлѥнаꙗ |2| ⟨трѣбоуѥ тво⟩ѥ помощи великиѥ, боѥ се |3| ѡ все д(оу)ше и желаѥ послѣдовати оучению |4| и дѣломь добрыимь с(ве)тыхь родитель и прѣ|5|родитель моихь и недостатьчʼнаꙗ ихь |6| испльнити и свршити.

И вь сихь всѣхь |7| бл(а)жоу и славлю Савоу, бл(а)женаго и прѣ-ѡ|8|с(ве)щенаго паче всѣхь троужд[ь]ша се ѡ с(ве)тыхь |9| заповѣдехь Б(о)жиихь, ѥгоже и самь Х(ри)с(т)ь оу|10|бл(а)жии и прослави на земли и на н(е)б(е)си |11| неизреч(е)нʼною славою. Иже оукрасии и прѣѥ |12| прѣ-столь крал(ѥ)вʼства србʼскаго, Ꙗрʼхиѥп(и)с(ко)пию |13| сьзда и инии мно-гыѥ цр(ь)кви ѡт начела |14| сьзда и оукрасивь постави вь нихь ч(ь)ст-ныѥ |15| моуже, ѡвы ѥп(и)с(ко)пы, ѡвы игоумены |16| и много множство сьбравь чрьнʼць и вса|17|кого чина цр(ь)ковʼнаго на славословиѥ Б(о)-жи|18|ѥ, прѣдас(ть) дрьжати по чиноу.

Иже и здѣ |19| вь мѣстѣ семь нареч(е)нѣмь Дѣчани, вь |20| жоупѣ За-трьнавьскои, ѡбрѣть мѣсто |21| красно и под[о]бно на сьзданиѥ домоу Б(о)жиꙗ, |22| назнаменавь проче бл(а)г(о)с(ло)вии с(ве)тыма роу6rкама своима быти ⟨ѥмоу мѣстоу свѣти⟩|2|лищʼномоу. Нѣкако врѣме⟨ни ѥмоу не оу⟩|3|спѣвʼшоу сьздати си храмь, вьзиде на прѣ|4|н(е)б(е)снаꙗ села кь

[17] Пс 116, 12.

любимомоу юго Х(ри)с(т)оу, вьзи|5|скаю намь свршенаго сп(а)сенига гако па|6|стырь истин҆ныи всегда пекии се ѡ стадѣ |7| своюмь.

Мнѣ же грѣш҆номоу и недосто|8|иномоу рабоу сего с(ве)т(а)го, Стефаноу, Б(о)гомь |9|пом(и)лованомоу крал(ю) всѣхь срьб҆скихь и по|10|мор҆скихь земль, Оурошоу третиюмоу,|11| м(о)л(и)твами юго ѡт[ь]кри се скровище сие скр҆|12|венюе на сиюмь селѣ[18] сиимь с(ве)тымь г[оспо]д[и]но|13|мь моимь и за толико врѣме м҆ного по|14|щедѣно м҆нѣ и с(ы)ноу моюмоу, младомоу |15| крал(ю) Стефаноу. Начехь з[и]дати домь Г(осподе)ви Б(о)гоу,|16| моюмоу Пан҆дократороу, и сьздавь оукра|17|сихь всакими красотами вьноутрьни|18|ми и вьнѣш҆ними и нарекохь юго игоу|19|менига ѡб҆ще мѣсто чрьн҆цемь, сь бл(а)г(о)с(лове)ні|20|юмь г[оспо]д[и]на ми и ѡ(ть)ца, архиеп(и)с(ко)па Данила |21| и всѣхь еп(и)с(ко)пь и всего сбора срьб҆скаго.

|22| И юлико ми быс(ть) вьзмож҆но приложити 6v ⟨храмоу семоу сель⟩ и катоунь влаш҆ких(ь) |2| ⟨и арбанаш҆ки⟩хь и книжига и ч(ь)стные |3| кр(ь)сти ѡковани и позлакиени с҆ бисеромь |4| и камениюмь и иконе красне и различ҆не |5| ѡковане сребромь и златомь сь вьсакимь |6| оукрашениюмь и ч(ь)стные сьсоуды с(ве)ще|7|ные и кан҆дила и рипидига, кадил҆ни|8|це и свѣщ҆ники и красными ризами |9| и петрахили и нароуквицами и набе|10|дрьницами и трапезафори и завѣси |11| и фелони и диплами и всакими кра|12|сотами, на просвѣщение домоу Б(о)жига |13| и ина многа притежанига гаже на крь|14|моу и на ѡдѣние всѣмь слоужителюмь |15| цр(ь)ков҆нымь и маломощ҆нымь и стра|16|н҆нымь вь паметь и вь помень м҆нѣ |17| и с(ы)ноу моюмоу, младомоу крал(ю) Стефаноу |18| и всѣмь родителюмь и прѣродителюмь |19| крал(е)в(ь)с(тва) ми.

Село прьво Дѣчани а оу нюм҆: |20| попь Мирославь, а с(ы)нь моу Драгославь и До|21|броуи и Богою и Радило, а дѣдь имь Прьво|22|славь; Берислав, а с(ы)нь моу Ѡбрадь и До7rброю, а дѣдь имь Щр. . . . . |2| Радота, а ѡт(ь)ць имь Богою; Др. . . . . . |3| рагь; Хрелица, а с(ы)нь моу Богдань и Радѣи; |4| Братигакь, а с(ы)нь моу Миле и Милеша; Болою |5| Драгановикь и Приб҆ць и Раико; Богою, а бра|6|т моу Тврьдою, а ѡт(ь)ць имь Хран҆ко; Милошь |7| Доубрав҆чикь, а с(ы)нь моу Богою; Богдань, а

[18] Уп. Мт 13, 44.

с(ы)нь |8| **моу Доброславь и Драико и Хран҄ко и Милош҄** |9| **а дѣдь имь Шлѣмань; Краиславь, а брат(ь) моу** |10| **Ѡбрадь и Хран҄ко и Смиль Нѣгокєвик(ь); Радо**|11|**мирь Драгославик(ь), а с(ы)нь моу Воико и Градоѥ** |12| **и Радославь и Пригакь; Врьсаль, а с(ы)нь моу Ра**|13|**дославь и Богоѥ и Милованӕ и Хранє и Радиѥ,** |14| **а дѣдь имь Ютров҄ць; Прѣлюбь, а с(ы)нь моу Го**|15|**иславь и Храниславь и Богань и Тишань; До**|16|**бромирь, а с(ы)нь моу Богоѥ и Богославь и Смил҄** |17| **и Мирославь; Братославь, а с(ы)нь моу Радослав҄** |18| **и Мил҄ша, а дѣдь имь Балга; Радомирь, а с(ы)нь** |19| **моу Степ҄ко и Рагь и Роух҄та, а дѣдь имь Дра**|20|**говань; Хран҄ко, а брат моу Радѣи и Витоѥ** |21| **и Приб҄ць, а дѣдь имь Богдань; Раико дигакь,** |22| **а с(ы)нь моу Гоиславь и Говорь и Мильмань** [7v] . . . . **.новь моу Какарикь** |2| . . . . . ⟨**Рада**⟩[19]**новикь, а брат(ь) моу Доброславь** |3| **и Милошь, а дѣдь имь Глават҄ць; Толиславь,** |4| **а с(ы)нь моу Толинь и Мил҄ко; Доброславь Трь**|5|**гов҄чик(ь), а брат(ь) моу Рад҄ко и Милошь, а дѣдь им҄** |6| **Беривои; Добрѣи Богокєвик(ь), а брат(ь) моу Богосла**|7|**вь и Драгошь; Добретинь, а с(ы)нь моу Раико** |8| **и Доинь; Сеславь, а с(ы)нь моу Мил҄ко и Драг҄чѹи;** |9| **Ӥрославь, а с(ы)нь моу Воихна и Богошь, а дѣдь** |10| **имь Радославь; Дражоѥ, а с(ы)нь моу Драгослав҄** |11| **и Радоуи, а дѣдь имь Низоуклинь; Хранисла**|12|**вь, а с(ы)нь моу Милошь; Доброславь, а с(ы)нь моу** |13| **Срьдань и Радаль, а дѣдь имь Драгаль; Пела**|14|**тикь Прьвошевик(ь), а с(ы)нь моу Богоѥ и Милош҄;** |15| **Доинь Юнотикь, а с(ы)нь моу Радославь; Болоѥ,** |16| **а с(ы)нь моу Боико и Милошь, а дѣдь имь Хра**|17| **нимирь; Доброуи Драгоутиник(ь); Бог҄ша,** |18| **Милошь и Радославь, а дѣдь имь Дроужоѥ;** |19| **Рад҄ко, а брат моу Доброѥ; Ѡбрадь Главачик(ь),** |20| **а брат҄ моу Мил҄ць и Хран҄ко; Оумѣнь и Дра**|21|**гань; Воихна Щрьбовикь; Боико и брат(ь) м(о)у** |22| **Милошь; Сеславик(ь) Мил҄ко, Доброуи Мо** (–**трикь**; низ се наставља на 8. листу).

Fol. 2r, l. 11/12 **хотеи** *lege* **ходеи** || fol. 2r, l. 17 **вьзнесе** *lege* **вьзнесе се** || fol. 2v, l. 6 **єго** om. ДХ I || fol. 3v, l. 17 **прѣжде** om. ДХ I || fol. 4v, l. 17 **крал(ѥ)мь и ц(а)ремь** inv. ДХ I || fol. 4v, l. 21/22 **сь Б(о)годарован҄нымь**

[19] Реконструкција према потезима који залазе у доњи међупростор.

с(ы)номь крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми Стефаномь : **сь с(ы)номь моимь** ДХ I || fol. 5r, l. 9 **Владыко мои Христе** ДХ I, ДХ II || fol. 5r, l. 10 **прѣвьзлюблѥныимь** : **прѣ** om. ДХ I || fol. 5v, l. 18 **по чиноу** : **своѥмоу** add. ДХ I || fol. 6r, l. 15 **Стефаноу** om. ДХ I || fol. 6r, l. 20 **архиѥп(и)с(ко)па** om. ДХ I || fol. 6v, l. 5 **сребромь и златомь** inv. ДХ I || fol. 6v, l. 17 **младомоу крал(ю) Стефаноу** om. ДХ I || fol. 6v, l. 19 **крал(ѥ)в(ь)с(тва) ми** : **вь вѣки амин** add. ДХ I

Превод[20]

Сведржитељ Господ и Творац свега, који влашћу својом држи сву твар, једини у светлости вечној, који у три састава пребива, Бог од Бога, светлост од светлости, живот и живота податељ, превечна мудрост и сила, који је без матере на небесима познат, и опет, нашега ради спасења без оца на земљи од матере видљив, Богочовек да људе спасе и у први рај уведе, у рајска весеља. Он све претрпе на земљи ходећи, анђелâ и арханђелâ и свих небеских сила Владика и Господ, хуљен и клеветан, поруган, разапињан, и смрт срамотну примивши и васкрснувши из мртвих, из ада узведе природу људску, на небеса се узнесе ка Оцу, док су га апостоли и ученици гледали и туговали због растанка с њим. Њима и обећа да ће послати Пресветог Духа и упутити их свакој истини; и не само ученицима његовим него и свима који верују у име његово. Њиме поучени и научени сви свети славу његову стекоше коју око не виде, ни ухо чу, ни на срце човеку не узиђе.

И ко је способан да опише силе Господње? И нама, дакле, приличи да, уперивши к њему очи срца и душе, разумно схватимо ко је овај Цар царева, и Господ господара, који узима душе царевима и кнежевима, у чијој је руци све што дише да му се са страхом и радошћу клања, по пророку Давиду, који рече: „Служите Господу са страхом и радујте се њему с трепетом“; и опет: „Узмите жртве и уђите у дворе његове“; и опет: „Принесите Господу славу и част“. Њега завољубише оци наши и у њега се уздаше, уздаше се и спасли су се, јер, омрзнувши све земаљ-

[20] Превод аренге и нарације даје се према Димитрију Богдановићу, уз нужне стилске корекције и оне у вези с разликама између ДХ III и ДХ I и ДХ II: *Задужбине Косова*; *Писах и потписах. Аутобиографске изјаве средњег века*, прир. Р. Маринковић, Београд 1996, 112–118; *Косово у повељама српских владара*, Бања Лука – Београд 2000, 77–79. Видети такође превод ових одељака М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 85–89.

ско, и примивши у себе старање о духовном сазнању и страх Божји, заменише земаљско царство небеским живљењем и славом бесконачном, оставивиши нам на земљи хвале достојне успомене што сваком насладом и весељем испуњавају душе и тела наша. Споменућу Симеона Немању, првога и светог господина, отачаствољупца, просветитеља српског и новог мироточца; и од њега рођеног сина, од младости Богом вазљубљенога, светог и преосвећеног Саву, првога архиепископа српског; и брата његова по телу првовенчаног краља Стефана; и после ових, свих родитеља наших који засијаше од њих и који цареваху на земљи – њима нека је вечни спомен!

Од њиховог племена сам и ја, грешни и недостојни раб Христу, Стефан, краљ и с Богом самодржац свих српских и поморских земаља, праунук светога Симеона Немање и унук Стефана, првовенчаног краља, и син светог, и моћног, и превисоког краља свих српских и поморских земаља, Стефана Уроша, син и наследник светога корена њиховог, грана и изданак јединородни родитеља мојега светога, љубљен у срцу његовом више од свега живота његова, потпора и крепост старости његовој. Зла моја што претрпех укратко ћу изложити, не због онога бола који ми беше нанет, него ради славе Божје, да би се сви који чују после овога научили да љубе Господа и да га се боје са страхом као Бога свемогућег.

Тако, дакле, док сам живео у љубави родитељској и у слави земаљској веселећи се свагда, зли и бедни ђаво, који од искона мрзи род људски и који је најпре залудео браћу да продаду прекрасног Јосифа, брата својега, и који је Јуди издајнику ставио у срце да преда Господа својега на распеће, заборавивши све добро учење и насладе којима се науживао од учитеља својега са светим апостолима, он се и овде уселио у злонаравне и зломислене људе, које отхранише свети родитељи Краљевства ми, и само Краљевство ми с љубављу срца као браћу и чеда. Оставивши Бога и велику љубав нашу заборавивши, они почеше по мало сејати зли кукољ између мене и родитеља Краљевства ми. Претварали су се на разне начине да су нам верни, али се показаше гори и беднији од неверних. Они позавидеше мојему добром живљењу, те га саветом злим и недоличним наведоше на тако страшно и неподобно дело, да није згодно слушати па ни људима на ум да дође. Учинише са мном оно што учинише. И послушавши их брзо, светлости очију мојих лиши ме родитељ мој, не сачекавши, не испитавши истину, и не расудивши пажљиво суда, је ли то суд Божји; па још и у заточење даде ме, с чедима мојим, да предан будем цару Андронику, да ме он држи у Константинову граду, како се после тога ни име моје не би

поменуло, ни име деце моје, нити да видим земље отачаства мојег. Но, благи Бог, који од почетка све зна и испитује срца, који је оснажио проданог прекрасног Јосифа и учинио га царем над многим народима и над својом браћом, знајући љубав и правду срца мојега према мојем родитељу, показа велико милосрђе своје према мени, светлост очију мојих врати ми и просветли, и као из самих уста смртоноснога ада истрже ме, изведе ме и посади на престо светих родитеља и прародитеља Краљевства ми, и као цара и владара постави ме за господара свему што стече отац мој. Није се утајило ово страшно дело ни од једнога краља и цара, пријатеља Краљевства ми, који око нас живе; све земље чуле су за то.

И Богом дарованим венцем Краљевства српског венчан бих на краљевство, у исти дан са богодарованим сином Краљевства ми Стефаном, лета 6829, месеца јануара 6. дан, индикта 5. на празник Богојављења, благословом и руком преосвећеног архиепископа Никодима и свих епископа и свега сабора српског, да се зовем Стефан, Богом помиловани и Богом просветљени Краљ Урош Трећи.

А ја, веселећи се душом и телом божаственом дару што ми га даде Владика мој Христ, с превазљубљеним сином Краљевства ми, младим краљем Стефаном, шта да ти дам Владико мој Христе за све што ми даде, јер палог ме подиже и умртвљеног ме оживе. Дође ми на ум страшни час смртни, јер сви пророци, и апостоли, и мученици, и светитељи, и цареви смрћу скончаше и нико од њих не остаде, сви се у гроб уселише и све их прими земља као мати. И бојећи се када на суду твом повичу анђели: „Понесите дела да плату примите!“, припадам к теби, који знаш сва моја прегрешења јавна и нејавна, тражећи твоју помоћ велику, бојећи се свом душом и телом, и желећи да следим за учењем и делима добрим светих родитеља и прародитеља мојих, те да оно што они нису стигли – испуним и довршим.

И међу свима њима хвалим и славим Саву блаженог и преосвећеног, који се више од свих трудио око заповести Божјих, којега и сам Христос похвали и прослави на земљи и на небу неизрецивом славом; који украси и прихвати престо краљевства српског, архиепископију сазда и многе друге цркве од почетка сазда, и украсивши их постави у њима часне људе, једне епископе и друге игумане, и сабравши велико мноштво монаха и сваког чина црквеног на славословље Божје предаде да их држе по чину.

Он и овде, у месту овом које се зове Дечани, у Затрнавској жупи, обрете место красно и подобно да се подигне дом Божји, обележи га и онда благослови светим рукама својим да му буде место светилишно.

Али му времена не би довољно да сазида овај храм: узиђе у пренебеска насеља ка своме љубљеном Христу, иштући за нас савршено спасење, као пастир истинити свагда се бринући о стаду свом.

Мени пак грешном и недостојном рабу светога, Стефану, Богом помилованом краљу свих српских и поморских земаља, Урошу Трећем, молитвама његовим откри се ово скровиште што га је овај свети господин мој сакрио у овом пољу и кроз толико дуго време уштедео за мене и сина мога, младога краља Стефана. Почех зидати дом Господу Богу, мојему Сведржитељу, и саздавши украсих сваким красотама унутрашњим и спољашњим, и назвах га игуменијом и општежићем монаха, с благословом господина ми и оца архиепископа Данила и свих епископа и свега сабора српског.

И приложих храму овоме, колико ми је било могућно, селâ и катуна влашких и арбанашких, и књиге, и часне крсте, оковане и позлаћене с бисером и драгим камењем, и иконе красне и различне, оковане сребром и златом са сваким украшењем, и часне сасуде свештене, и кандила и рипиде, кадионице и свећњаке, и красним ризама, и епитрахиљима, и наруквицама, и набедреницама, и трапезофорима, и завесама, и фелонима, и диплама, и сваким красотама на сјај дома Божјег; и многа друга добра за храну и за одевање свима служитељима црквеним, и маломоћнима, и намерницима, за успомену и за помен мени и сину мојему, младому краљу Стефану, и свим родитељима и прародитељима Краљевства ми!

Село прво Дечани, а у њему: поп Мирослав, а синови му Драгослав, и Добруј, и Богоје и Радило, а дед им Првослав; Берислав, а синови му Обрад и Доброје, а дед им Штр … ; Радота, а отац им Богоје; Др … раг; Хрељица, а синови му Богдан и Радеј; Братијак, а синови му Миле и Милеша; Болоје Драгановић и Прибац и Рајко; Богоје, а брат му Тврдоје, а отац им Хранко; Милош Дубравчић, а син му Богоје; Богдан, а синови му Доброслав, и Драјко, и Хранко и Милош, а дед им Шлеман; Крајислав, а браћа му Обрад, и Хранко и Смил Негојевић; Радомир Драгослалић, а синови му Војко, и Градоје, и Радослав и Пријак; Врсал, а синови му Радослав, и Богоје, и Милован, и Хране и Радије, а дед им Јутровац; Прељуб, а синови му Гојислав, и Хранислав, и Бојан и Тишан; Добромир, а синови му Богоје, и Богослав, и Смил и Мирослав; Братослав, а синови му Радослав и Милша, а дед им Баља; Радомир, а синови му Степко, и Рађ и Рухта, а дед им Драгован; Хранко, а браћа му Радеј, и Витоје и Прибац, а дед им Богдан; Рајко дијак, а синови му Гојислав, и Говор и Милман … нов му Какарић … Радановић, а браћа

му Доброслав и Милош, а дед им Главатац; Толислав, а синови му Толин и Миљко; Доброслав Трговчић, а браћа му Радко и Милош, а дед им Беривој; Добреј Богојевић, а браћа му Богослав и Драгош; Добретин, а синови му Рајко и Дојин; Сеслав, а синови му Миљко и Драгчуј; Јарослав, а синови му Војихна и Богош, а дед им Радослав; Дражоје, а синови му Драгослав и Радуј, а дед им Низуклин; Хранислав, а син му Милош; Доброслав, а синови му Срдан и Радаљ, а дед им Драгаљ; Пелатић Првошевић, а синови му Богоје и Милош; Дојин Јунотић, а син му Радослав; Болоје, а синови му Бојко и Милош, а дед им Хранимир; Добруј Драгутинић; Богша, Милош и Радослав, а дед им Дружоје; Радко, а брат му Доброје; Обрад Главачић, а браћа му Милац и Хранко; Умен и Драган; Војихна Штрбовић; Бојко и брат му Милош; Сеслалић Миљко; Добруј Мо...

Стари српски архив, књ. 6, стр. 83–101

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1345"

Драгић Живојиновић

ХРИСОВУЉА КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА ХРУСИЈСКОМ ПИРГУ О ПОКЛОНУ СЕЛА ГАИДАРОХОРА

1345, индикт 13, јануар 1.

Краљ Душан, на интервенцију хиландарског игумана Арсенија и свог духовника, баште Амфилохија, поклања Хрусијском пиргу село Гаидарохор у долини Струме, са свим засеоцима, као и млин код села Мармариона, у близини већ постојеће хиландарске воденице. Новодаровани млин постаће предмет дуготрајног спора српских и бугарских светогорских монаха. Детаљно се описују и међе новог поседа, а он се ослобађа свих дажбина и намета. Хрисовуља је обнародована 1. јануара 1345. године и писао ју је логотет Хрс. Примерак, највероватније аутентичан препис из 70-тих година XIV столећа, одавно је нестао из Хиландарског архива, а сачуване су једино његове фотографије.

Le roi Dušan, sur intervention de l'higoumène de Chilandar Arsenije et de son père spirituel, le bašta Amfilohije, offre au pyrgos de Chrysè le village de Gaidarochorion sis dans la vallée de la Struma, avec tous ses hameaux, ainsi qu'un moulin sis dans le village Marmarion, à proximité d'un moulin à eau appartenant déjà à Chilandar. Ce moulin, nouvellement offert devait devenir, par la suite, l'objet d'un long litige entre les moines hagiorites serbes et bulgares. Suit une description détaillée des limites du nouveau bien qui est exempté de tous impôts et toutes redevances. Ce chrysobulle a été délivré le 1er janvier 1345 et rédigé par le logothète Hrs. Ce document, très vraisemblablement une copie authentique des années 70 du XIVe siècle, a depuis disparu des archives de Chilandar et ne subsiste que sous forme de photographies.

Арсеније, старешина српске обитељи на Гори атонској, и старац Амфилохије, духовни отац краљев, боравили су код Стефана Душана у Скопљу и тражили економску помоћ за хиландарски пирг на мору (у Хрусији) – задужбину краља Милутина. Будући да је пирг поседовао у долини Струме само село Куцово, српски владар му додаје суседно село Гаидарохор, са засеоцима Валавиром, Куцулатима и Прклиштима,

прецизно говорећи о његовим међама, и ослобађа нови хрусијски посед свих обавеза према држави. Хрисовуљу 1. јануара 1345. године XIII индикта, по краљевском наређењу, **прѣроучи писать** логотет Хрс.

Овај документ је, нажалост, пре више од 75 година нестао из Хиландарског архива,[1] где је био заведен под бројем 22. Према сведочанству Душана Синдика, 1973. још увек се могао наћи у српском манастиру нејасан реверс за ту златопечатну повељу, док данас ни тога више нема.[2] Преостале су само фотографије у Санкт Петербургу (колекција П. И. Севастјанова, I, n° 7) и Београду (АСАНУ 8876–е/50).

Наше издање почива на снимку из Архива САНУ. Са фотографије се види да је хрисовуља, која укупно броји 44 реда, писана уставним писмом и, знатно избледелим, црним мастилом, док су киноваром изведени крст симболичке инвокације, почетни иницијал **Б**, иницијали **С** (у речи „село" – 19. ред), **И** (28. ред) и **В** (у предлогу „вь" – 42. ред), речи **ХРЫСОВОУЛЬ** (30. ред), **СЛОВОМЬ** (31. ред) и **СЛОВО** (33. ред), потпис, као и крстови који му претходе и следе. Од Мошина потиче податак да је акт написан на пергаменту и да је имао златан печат који је висио на црвеној врпци, провученој кроз две рупе.[3] Иако се печат не види на фотографији, на доњем делу пергамента се примећује врпца, вероватно црвене боје, како пролази кроз два прореза.[4]

Ранија издања

Први пут је на светлост дана, користећи снимак Севастјанова, хрисовуљу изнео Т. Флоринскій, *Аθонскіе акты и фотографическіе снимки съ нихъ в собраніяхъ П. И. Севастьянова*, С. Петербургъ 1880, 66–68. Затим је С. Новаковић, *Законски споменици*, 487–489, дао непотпуно издање без аренге и описа међа и са скраћеном санкцијом, да би, поново се служећи фотографијом Севастјанова, уследила још једна руска

---

[1] Уп. исказ Владимира Мошина у *Споменици на Македонија* I, 359.

[2] Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 22, 34.

[3] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 59, 175. О постојању печата сведочи и В. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 34, 480. Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345–1371)*, ЗРВИ 31 (1982) 82, нап. 128, каже да се ради о Душановом царском знамењу, али не објашњава како је дошао до тог податка.

[4] Нажалост, фотографија у овом издању завршава се испод реда са обавештењем о заповести за писање акта, тако да се не види крај пергамента где су пробушене рупе и кроз њих провучена врпца. За комплетну фотографију уп. *Споменици на Македонија* I, Т. 38 (уз стр. 359).

публикација: B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 34, 478–480. Низ је окончао Мошин у едицији *Споменици на Македонија* I, 359–362. Што се описа документа тиче, њих су дали: Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 59, 174–175 и Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 22, 34.

Ниједан од издавача није доводио у питање веродостојност хрисовуље; Мошин је, чак, одлучно тврдио како је исправа несумњиво оригинална.[5] Ипак, Душан Кораћ није искључио могућност да се ради о препису, док Мирјана Живојиновић сматра да је реч о аутентичној копији.[6] Наше пак мишљење блиско је ставовима двоје претходно наведених истраживача; сматрамо да је документ пред нама, по свему судећи, веродостојан препис направљен, можда, током осме деценије XIV века.[7]

Текст исправе[*]

+ Бл(а)гочьстивно что и бл(а)гоприѥтʼно и похвално всѣмь хр(и)столюбивимʼ же ц(а)рѥмь и кралѥмь ѥже любиї |2| и желаниѥ тепло имати кь с(ве)тымь и б(о)ж(а)ствнымь цр(ь)квамь, вь нихже ѡбразь Б(ог)а и чл(о)в(ѣ)ка и с(ве)тыихь ѥго |3| написа се. Ѹкрашаѥтʼ бо се ц(а)рь диꙗдимою и камениѥмь бесцѣнʼныимь и бис(е)ром(ь), нь иже кь Б(ог)ѹ бл(а)гочь|4|стиѥмь и вѣрою кь с(ве)тымь ѥго цр(ь)квамь чьстию, имʼже и крал(ѥв)ство ми помазаниѥ имыи ѡт Г(оспод)а Б(ог)а и агг(е)ло|5|вомь прѣданиѥмь бл(а)гочьстива христиꙗньства стола с(ве)топочившихь кралѥи срьпʼскыхь, и люб(о)вь те|6|плоѹю имыи кь Б(ог)ѹ и ч(ь)сть кь с(ве)тымь ѥго цр(ь)квамь и б(о)ж(а)ствномоѹ ѡбразоѹ ѥго, нь и паче ѡбновлѥниꙗ |7| ради и помѣна и зад(ѹ)шьꙗ с(ве)топочившихь кралѥи срьпʼскыхь прьвопрѣстолникь стола срʼпскааго. |8| Того ради и азь, рабь Х(рист)ѹ, Стефан Четврьтыи вь Х(рист)а Б(ог)а вѣрны крал(ь), самодрьжьць всѣхь срʼпскыхь земʼль и

[5] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 59, 175.

[6] Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу*, 82–83; M. Živojinović, *Le domain de Chilandar sur le territoire byzantin de 1345 à 1371*, Mount Athos in the 14th–16th Centuries, Athonika Symmeikta 4 (1997) 18, нап. 4.

[7] О аргументима в. завршна разматрања у рубрици *Дипломатичке особености*.

[*] Редакција издања и превод: Ирена Шпадијер.

ч(ь)сть|9|никь грьчьскымь странамь, и кралѥвство ми ѡномоѹ законоѹ и прѣданию навыкь, много дрьзнове|10|ниѥ и надеждоѹ имѣѥ кь с(ве)т(о)моѹ и б(о)ж(а)ствномоѹ храмоѹ пр(ѣ)с(ве)тыѥ вл[а]д[ы]ч[и]це наше Б(огороди)це, иже вь С(ве)тѣи горѣ афонь|11|сцѣи, рекомы Хиланⸯдарь, припадаю и молю се: М(и)л(о)ср(ь)днима оочима вьзри на смѣренⸯноѹю мою д(оѹ)шоѹ, ты |12| иже Г[оспо]жде мога по м(и)л(о)сти с(ы)на твоѥго чл(о)в(ѣ)колюбива, величаю и прославлꙗю пр(ѣ)с(ве)тоѥ име твоѥ, ѡ домоѹ славы |13| твоѥѥ попечениѥ твороѹ, ѥлико ми ѥс(ть) вьзможⸯно хотеи вса исⸯпльнити пр(ѣ)ч(и)стомоѹ домоѹ твоѥмоѹ, изь|14|волѥниѥмь и помоцию с(ы)на твоѥго. Приде кр(а)л(ѥв)ства ми ч(ь)стьнїи игоѹмень пр(ѣ)ч(и)стыѥ Б(огороди)це хиландарьскыѥ |15| ѡт(ь)чьства н(а)ш(е)го, кѵр(ь) Арсениѥ, и сь нимь ч(ь)стьни старьць и д(оѹ)ховникь крал(ѥ)вьства ми баща Амфилѡхиѥ, |16| и говорише крал(ѥ)вⸯствоѹ ми за пирⸯгь що ѥс(ть) сьзидаль г(осподи)нь с(ве)ты крал(ь), дѣдь крал(ѥ)вства ми, на мори ȣ Хрисыи, како |17| не има на Строѹмѣ лихо ѥдно село Коѹцово, и ѥс(ть) село Гаидарохорь соѹмегь с Коѹцовѡмь. И по прошению ихⸯ |18| бл(а)гоизволи крал(ѥ)вство ми, раждегⸯ се срдьчною любовию и смисливь д(ь)нь страшнаго истезаниꙗ вл[а]д[ы]кы моѥго, |19| дахь ѡнои село Гаидарохорь и сь заселци села того: Валавирѡм и с Коѹцоѹлати и с Прьклици. И ѡще |20| имь придаде крал(ѥ)вство ми земⸯлю що ѥ дрьжаль Срьбо. И меꙗ села того: како иде поѹть ѡт Коѹцова ȣ Лиѱохорь, |21| где пристаѥ синорь ѥмноѹховьскы ѡт поѹти, ѡт Каламице ȣзбрьдо по дѣлоѹ, ȣправь како иде синорь ѡт землѥ |22| ѥмноѹховьске, ȣпⸯравь на грамадоѹ, на распоѹтиѥ како иде колникь изь брьда оѹ Ѥмноѹхово, а дроѹгыи поѹ|23|ть како иде ѡд Валавира оѹ Ипатово, и ѡт тоѹ ѡд распоѹтиꙗ меꙗ с [и]патовьскомь землѡмь, ȣправь на Радо|24|воѹ грамадоѹ, и ѡд Радове грамаде все поѹтемь до стоѹденца, до црькве С(ве)т(а)га Николе, и ѡт тоѹд[а] ȣзбрьдо на дель вⸯсе |25| колⸯникомь, на писани доѹбь, на гроблѥ, поѹтѣмь на стоѹденⸯць Месопотамитовь, и ѡт стоѹденⸯца оѹ гороѹ |26| на Илїинь кр(ь)сть, и ѡт Илїина кр(ь)ста низбрьдо на Ꙃилоспите, на распоѹтиѥ Хоѹсарⸯско, на дивыю смоквоѹ,

|27| на синорь градьчьскы, и ѿт тоу ѿд дивыꙗ смокве, оуправь сь ѡнє странє Сопота на грамадоу, низдоль на вї|28|рь коуцовьскы. И ꙗще имь придаде крал(ю)вьство ми водѣницоу на Мар҄маре, ꙋзь хыландар҄скоу водѣ|29|ницоу. И сиꙗ приложи крал(ю)вьство ми и ѡсвободи ѿт всѣхь работь ц(а)рскыхь, просто рек҄ше ѿт малих(ь) и ве|30|лих(ь). Извѣстнаго же рад[и] оутврьждениꙗ даровах(ь) си(и) свѣтли и златопечат҄ни ХРЫ(СО)ВОУЛ(Ь) крал(ꙗв)ства ми и сего рад[и] |31| подписахь и оутврьдихь СЛО(ВО)МЬ крал(ю)вства ми, ꙗко да ꙗс(ть) тврьдо и непоколѣбимо никымь довѣка. |32| Ѡбаче и по сьмр҄ти крал(ю)вства ми, кога Б(ог)ь изволи господс҄твоующа, или с(ы)нь крал(ꙗв)ства ми, или соурodникь крал(ю) |33|вства м(и), или кто любо ꙗмоу же дасть Б(ог)ь, сиꙗ златопечат҄ноꙗ СЛОВО крал(ꙗв)ства ми не потворити, нь паче |34| бол҄ше потврьдити. Ꙗще ли кто дрьзнеть диꙗволимь наваждениꙗмь, Б(ог)а не боꙗ се, ни страшнаго соуда |35| поминаꙗ, сиꙗ разорити или ѿтнети что ѿт сихь записаних(ь) мною крал(ю)мь Стефаномь, таковаго |36| да оубиꙗть Г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)стаꙗ Д(ѣ)ва и Б(огороди)ца, и да га поразы сила ч(ь)ст(ь)наго и животворещаго кр(ь)ста Х(ри)с(то)ва, и да |37| ꙗс(ть) проклеть ѿт ·т҃·и҃і· с(ве)тых(ь) ѿт(ь)ць иже вь Никеи и ѿт ·в҃і· ап(о)с(то)ль и ѿт с(ве)т(а)го Сvмеѡна, новаго мѵ|38|роточ҄ца срьп҄скааго, и с(вети)т(е)лꙗ Савы, и да ꙗс(ть) причтень сь Июдою прѣдателꙗмь и рекшиих(ь): „Крьвь ꙗго на |39| нас(ь) и на чедѣхь наших(ь)“. И вси с(ве)тыи раш҄ци да моу соу соупостати на страшнѣмь и нелицемѣрнѣмь |40| соудоу Х(ри)с(то)воу. И ѿт мене, крал(ꙗ) Стефана, да нѣс(ть) бл(аго)с(ло)вень ни вь сии вѣкь, ни вь приидоущи. Ꙗм[ы]нь, ам[ы]нь, |41| амынь. И анаѳема ꙗмоу боуди. Записа же се сиꙗ златопечатноꙗ словѡ крал(ю)вства ми ѡбразомь |42| и знамениꙗмь крал(ю)вства мы. Вь лѣт(о) ·ѕ҃·ѿ҃·нг҃· индиктиѡн(а) ·г҃і· м(ѣ)с(е)ца ген(варꙗ) ·а҃· д(ь)нь.

|43| + СТ(Є)Ф(Ꙗ)НЬ ВЬ Х(РИ)С(Т)Ꙗ Б(ОГ)Ꙗ БЛ(Ꙗ)ГОВѢРНИ И СꙖМОДРЬЖ[ꙖВ]НИ КРꙖЛЬ +

|44| Повелѣниꙗмь г(осподи)на с(ве)т(а)го крал(ꙗ), логоѳеть Хрьс(ь) прѣроучи писать оу славномь градоу оу Скопи.

Превод

Благочастиво је и пријатно и за похвалу да сви христољубиви цареви и краљеви имају љубав и топле жеље према светим и божаственим црквама у којима је представљен лик Бога и човека и светих његових. Јер, цар се украшава круном и драгоценим камењем и бисером, а према Богу – побожношћу и поштовањем према његовим светим црквама, па тако и краљевство ми, имајући помазање од Господа Бога, и апостолским предањем благочестивог хришћанског престола светопочивших краљева српских, и имајући топлу љубав према Богу и поштовање према Његовим светим црквама и према Његовом божанском лику, а још више због обнављања и помена и подушја светопочивших краљева српских, првопрестолника стола српскога.

Стога и ја, раб Христу, Стефан Четврти у Христа Бога верни краљ, самодржац свих српских земаља и удеоник у грчким земљама, пошто сам поучио краљевство ми у оном закону и предању, имајући велику смелост и наду према светом и божаственом храму пресвете Владичице наше Богородице, који је у Светој Гори атонској, званом Хиландар, припадам и молим се: „Погледај милосрдним очима моју смерну душу, Ти која си Госпођа моја по милости Сина твога човекољубивог – величам и прослављам пресвето име Твоје, старам се, колико могу, о дому славе Твоје, желећи све да учиним пречистоме дому Твоме, вољом и уз помоћ Сина Твога.“ Дође краљевства ми часни игуман пречисте Богородице хиландарске, отачаства нашега, кир Арсеније, и са њим часни старац и духовник краљевства ми башта Амфилохије, и говораху краљевству ми за пирг што га је подигао господин свети краљ, дед краљевства ми, на мору у Хрусији – како има на Струми само једно село Куцово, и да село Гајдарохор има заједничку међу са Куцовом.

И по молби њиховој благоизволело је краљевство ми, распаливши се искреном љубављу и сетивши се дана страшног мучења Владике мога, па дадох оно село Гајдарохор заједно са засеоцима тога села: Валавиром и са Куцулатима и са Прклиштима. И још им придодаде краљевство ми земљу коју је држао Србо. А међа тога села: како иде пут од Куцова у Липсохор, где пристаје синор јемнуховски од пута, од Каламице узбрдо по падини, управо како иде синор од земље јемнуховске, право на грамаду, на раскршће како иде колник из брда у Јемнухово, а други пут како иде од Валавира у Ипатово, и одатле, од раскршћа међа са ипатовском земљом, право на Радову грамаду, и од Радове грамаде све путем до студенца, до цркве светога Николе, и отуда узбрдо на па-

дину све колником, на обележени храст, на гробље, путем на студенац Месопотамитов, и од студенца у гору на Илијин крст, и од Илијиног крста низбрдо на Ксилоспите, на Хусарско раскршће, на дивљу смокву, право са оне стране Сопота на грамаду, надоле на вир куцовски. И још им даде Краљевство ми воденицу на Мармари, уз хиландарску воденицу. И ово приложи Краљевство ми и ослободи од свих работа царских, просто речено – од малих и великих. Да би ово било јавно потврђено, даровах овај светли и златопечатни ХРИСОВУЉ краљевства ми и тога ради потписах и потврдих СЛОВОМ краљевства ми, тако да је тврдо и да га нико довека не прекрши. А и по смрти краљевства ми, онај коме Бог одреди да влада, било да је син краљевства ми, било да је сродник краљевства ми, (или) било ко други, ово златопечатно СЛОВО краљевства ми да не прекрши, него да га још више учврсти. Ако ли се дрзне ко, ђаволским искушењем, не бојећи се Бога нити се опомињући страшнога Суда, ово да разори или да отме нешто од онога што сам ја, краљ Стефан, записао – таквога да убије Господ Бог и Пречиста Дева и Богородица, и да га порази сила Часног и животворног крста Христовог, и да је проклет од 318 светих отаца у Никеји, и од дванаест апостола, и од Светог Симеона новог мироточца српског, и светитеља Саве, и да буде прибројан Јуди издајнику и онима који су рекли: „Крв Његова на нама и на чедима нашим.“ И сви свети Рашани да су му противници на страшном и нелицемерном суду Христовом. И од мене, краља Стефана, да није благословен ни у овом веку ни у будућем. Амин, амин, амин. И нека му је анатема. Записа се ово златопечатно слово краљевства ми на начин и са знамењем краљевства ми године 6853, индиктиона 13^{ог} у први дан месеца јануара.

СТЕФАН, У ХРИСТУ БОГУ БЛАГОВЕРНИ И САМОДРЖАВНИ КРАЉ

По наређењу господина светога краља логотет Хрс је дао да се испише у славном граду Скопљу.

Дипломатичке особености

Документ се назива златопечатном хрисовуљом (30. ред – овакви плеоназми[8] нису неуобичајени у српској канцеларији), словом (31. ред) и златопечатним словом (33. и 41. ред), што су све домаћи синоними за

[8] Нпр. у хрисовуљи Стефана Дечанског за Хиландар од 9. јула 1327. Уп. ССА 2 (2003) 32, ред 28 (С. Мишић).

дипломатички документ највишег ранга у Византији – царску повељу са златним печатом. Сам печат, премда није сачуван (читав акт је, уосталом, нестао), спомиње се испред датума (41. ред) као „образ и знаменије краљевства ми“. Занимљиво је и то да је реч „слово“ последњи пут (у истом реду где се говори о печату) написана не црвеним, већ обичним црним мастилом.

На почетку акта је крст симболичке инвокације, а за њим следи аренга (ред. 1–7) у којој се истиче како је богоугодно и сваке хвале вредно када христољубиви цареви и краљеви воле и поштују свете цркве, баш као што су то радили и сви српски владари, Душанови претходници. Слична аренга јавља се у више српских и две бугарске повеље: Уроша II за манастир Светог Николе у Врањини,[9] Стефана Дечанског за Светог Николу у Орехову од 9. септембра 1330,[10] два примерка Душанове краљевске хрисовуље за Хиландар о поклону протосеваста Хреље,[11] краља Душана за старца Григорија од 19. маја 1343,[12] краљевској исправи Стефана Душана за властелина Рудла,[13] цара Јована

[9] А. Соловјев, *Одабрани споменици*, n° 43, 67. Повеља није датована, а као време њеног настанка предложена је 1296. година, са чиме су се саглашавали сви медиевисти који су је публиковали (Новаковић, Соловјев, Шекуларац). Смиља Марјановић-Душанић (*Владарска идеологија Немањића. Дипломатичка студија*, Београд 1997, 136–137) је, међутим, након брижљиве анализе унутрашњих података, предложила 1314. као вероватнију годину обнародовања овог акта. Сличног је мишљења и Ђорђе Бубало, *Средњовековни архив манастира Врањине (Прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) 257–258, када сугерише 1314–1318. као период настанка.

[10] ССА 1 (2002) 56–57, ред. 1–6 (С. Мишић). Аутентичност ове хрисовуље је под великим знаком питања. Постоје снажна мишљења да је реч о преради повеље бугарског цара Јована Александра из 1347, упућене истом дестинатару. За литературу о ставовима у прилог и против веродостојности уп. ССА 1, 56, 61–62 (С. Мишић), а нарочито С. Марјановић-Душанић, *О питању аутентичности повеља мрачког комплекса*, ССА 3 (2004) 153–166.

[11] Реч је о познатим фалсификатима (уп. С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, ЗРВИ 21 (1982) 106–108), где је први, Хил. 15, датован 6. мајем 1334. XI индикта (Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 15 (A 1/5), 29), а други, Хил. 16, 6. мајем 1336. године XI индикта (B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 27, 461, ред. 94–95; аренга је на стр. 458–459, ред. 1–20). У обе верзије индикт се не слаже с годином.

[12] А. Соловјев, *Одабрани споменици*, n° 63, 125.

[13] B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 35, 481, ред. 1–22. Датум на хрисовуљи је 28. март 1345. индикта XI (*исто*, 483, ред. 67–68). Месецу марту 1345. одговара XIII, док би се XI индикт слагао са 1343. годином. У сваком случају, интитулација у којој Душан, између осталог, присваја наслов **чьстьникь грьчьскымь странамь** (исто као и у повељи за Хрусијски пирг) одговара раздобљу 1343–1345.

Александра за обитељ Светог Николе Мрачког од 1. децембра 1347,[14] цара Душана о поклањању цркве Светог Николе у Псачи Хиландару,[15] деспота Угљеше о давању села у Мавровском пољу светогорском општежићу Кутлумушу из априла 1369,[16] браће Драгаша и Константина Дејановића за Свети Пантелејмон из периода 1372–1375.[17] и цара Јована Шишмана за Рилски манастир од 21. септембра 1378. године.[18]

Милутинова исправа за Врањину, Дечанског за Мраку и ореховска хрисовуља Јована Александра творе први подтип; казивање њихових аренги је сажето. Подврсту блиску претходној чиниле би хрисовуља цара Душана за Псачу и повеље деспота Угљеше и господина Константина. Коначно, краљевски акти Стефана Душана и рилска златопечатна повеља Јована Шишмана припадају трећој варијанти овог проемијума.[19] У њему је приповедање опширније; наглашава се да је владарска доброта према црквама награђена помазањем од стране Бога, а да је љубав према Господу и његовим светим храмовима благотворна за душе почивших предака и предшасника на престолу.

Интитулација (**азь рабь Христоу Стефан Четврьтыи вь Христа Бога вѣрны краль самодрьжьць всѣхь ср҆пскыхь зем҆льь и чьстьникь грьчьскымь странамь**) је идентична као у Хрељином фалсификату и хрисовуљи за Рудла,[20] слична као у повељама о Светом Николи у Врању и за старца Григорија,[21] а помен „Стефана Четвртог“ срећемо и у санкцији

[14] А. Даскалова, М. Райкова, *Грамоти на българските царе. Увод. Текстове. Речник. Библиография*, София 2005, 41, ред. 1–4.

[15] ССА 5, 136, ред. 1–4 (С. Мишић). Хрисовуља носи датум од 25. марта 1358, времена када је први српски цар одавно био мртав. Мишљење приређивача најновијег издања јесте да се ради о интерполисаном препису оригиналног документа из последњих година Душанове владавине (уп. исто, 141–142).

[16] P. Lemerle, A. Soloviev, *Trois chartes des souverains serbes conservées au monastère de Kutlumus (Mont Athos)*, Annales de l'Institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum) XI (Belgrade 1940), n° II, 134, ред. 1–2.

[17] *Акты русскаго на Святомъ Аѳонэ монастыря св. великомученика и цэлителя Пантелеимона*, Киевъ 1873, n° 53 (Срб. 7), 374; за ову хрисовуљу, нарочито о њеном датовању, уп. *Archives de l'Athos XII. Actes de Saint-Pantéléèmôn*, édition diplomatique par P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris 1982, n° 6, 169–172.

[18] А. Даскалова – М. Райкова, *Грамоти на българските царе*, 44, ред. 1–12.

[19] Захваљујемо колеги Жарку Вујошевићу који нам је помогао приликом употпуњавања листе свих докумената са овом аренгом.

[20] B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 27 (Хреља), 459, ред. 12–14 (у издању испуштено „Четврти“ иза „Стефан“) и n° 35 (Рудл), 481, ред. 12–14.

[21] ССА 4 (2005) 70, ред. 16–18 (С. Марјановић-Душанић) – „ја у Христу Богу верни Стефан Четврти, по милости Божјој краљ свих српских и поморских земаља и

Душанове исправе о цркви Светог Николе у Добрушти.[22] Проблем нумерације уз Душаново титуларно име отвара бројне нерешиве расправе, од безазленог питања да ли је он био Стефан Урош IV, до озбиљних размишљања о томе да је формула „Стефан Четврти“ неодржива, чиме се, барем делимично, оспорава аутентичност докумената у којима се јавља.[23]

Експозиција (ред. 9–17) даље говори како се српски владар одувек молио светој Богородици, не би ли она посредовала код свог сина у његову корист, те да му никада није било страно да помаже њеном дому на Атону – обитељи хиландарској. Сазнавши да задужбина његовог деде, хиландарски пирг у Хрусији, поседује само једно село, Куцово, у долини Струме, о чему су га обавестили игуман Арсеније и башта Амфилохије, Душан је изашао у сусрет њиховим молбама. Стога у диспозитиву (ред. 18–30) додељује Хрусијском пиргу село Гаидарохор, засеоке Валавир, Куцулате и Прклишта, даје опис међа новог поседа и ослобађа свој поклон свих „работа царских, малих и великих“. Треба истаћи да царева општа хиландарска хрисовуља о потврди хиландарских имања у „Србији и Романији“ из 1348. пописује Гаидарохор, Валавир и Прклишта као део властелинства српске светогорске монашке заједнице.[24]

Међу даровима је и млин на Струми: **И кщє имь придадє кралєвьство ми водѣницоу на Мар҆марє, ѹзь хыландар҆скоу водѣницоу** (ред. 28–29). Поменута хиландарска воденица изграђена је 1321/22. код села Хандака, док је место за ову другу, коју сада владар поклања, Хрусијском пиргу завештао епарх Михаило Мономах и управо је она била предмет дуготрајног спора са бугарском обитељи Зографа.[25]

удеоник Грцима“; А. Соловјев, *Одабрани споменици*, n° 63, 125 – „ја грешни, недостојни роб Христов Стефан Четврти, по милости доброг твојег човекољубља, Богом постављеног краља свих српских и поморских земаља“.

[22] ССА 4, 54, ред 62 (Ж. Вујошевић). Овај документ је, највероватније, настао маја 1334.

[23] О томе исцрпно С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија*, 57–58. О бизарној формулацији „краљ Стефан Трећи и син мој Урош Четврти“ из Душанове хрисовуље манастиру Светих Петра и Павла на Лиму уп. ССА 3, 64–65 (Ж. Вујошевић).

[24] B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 496–497, ред. 134–135. Куцулати се не помињу, док сазнајемо да су у струмској области постојала два села са именом Гаидарохор. Иначе, карактеристично је за општу хрисовуљу да пружа јединствен инвентар поседа, не водећи рачуна при набрајању шта је припадало самом Хиландару, а шта његовој келији у Кареји или пиргу на мору.

[25] Детаљно о томе M. Živojinović, *Chantax et ses moulins*, ЗРВИ 23 (1984) 119–139.

После имунитетне формуле долази короборација: **Извѣстнаго же ради оутврьждениꙗ дароваχь сии свѣтли и златопечатьни ХРЫСОВОУЛЬ кралѥвства ми и сего ради подписаχь и оутврьдиχь СЛОВОМЬ кралѥвства ми, ꙗко да ѥсть тврьдо и непоколѣбимо никымь довѣка** (ред. 30–31). Одавно је примећено да короборације у Душановим актима нису ни честе, ни стереотипне;[26] у нашем случају ради се о уобичајеној краљевској потврди.[27]

Санкција (ред. 32–41) почиње захтевом владара да они који га наследе на престолу[28] поштују одредбе његовог златопечатног слова. Онима који би, подбодени од ђавола, прекршили краљеву вољу прети се Христом, Богородицом, Часним крстом, светим учесницима Никејског сабора, дванаесторицом апостола, домаћим светитељима – Симеоном и Савом, изједначавањем са Јудом Издајником (уз чувени јеванђеоски цитат: „Крв његова на нас...“ – уп. *Мт* 27:25); све су то конвенционални чиниоци Душанових, и уопште немањићких, санкција.[29] Оно што је ново, јесте то да се само у овој исправи појављују „сви рашки свеци“[30] као прекршиочеви супарници на Страшном суду. Санкцију завршавају уобичајени елементи, ускраћивање краљевог благослова и бацање анатеме.

Апрекација (ред. 40–41) је уметнута у санкцију пре анатеме. У владарској канцеларији Немањића не јавља се превише често.[31] Први пут се среће у мљетској повељи Стефана Првовенчаног и то не у есхатоколу, већ између аренге и експозиције.[32] Од тог времена се спорадично јавља, да би

[26] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XI Короборација*, Глас СКА CVI (1923) 16. Уп. короборације у Душановој краљевској (ССА 5, 85, ред. 21–22 (Н. Порчић)) и царској исправи (*исто*, 102, ред. 46–48 (Д. Живојиновић)).

[27] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 59, 174.

[28] **или сынь кралѥвства ми, или соурodникь кралѥвства ми, или кто любо кмоу же дасть Богь**. Слично је у две краљевске повеље о Светом Николи Мрачком, из 1339. и 1342, где се као могући наследник помиње и „брат краљевства ми“ – уп. ССА 2, 58, ред. 60–61 (С. Марјановић-Душанић) и ССА 3, 37, ред. 39–40 (иста).

[29] V. Mošin, *Sankcija u vizantijskoj i u južnoslavenskoj ćirilskoj diplomatici*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku III (1954) 34–41, 44. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. X Санкција*, Глас СКА C (1922) 27–45.

[30] V. Mošin, *Sankcija*, 40.

[31] Уп. С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XII Апрекација*, Глас СКА CVI (1923) 19–21.

[32] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, n° XVII, 10.

најприсутнија била у исправама Стефана Дечанског.[33] Међу Душановим краљевским документима појављује се се у повељи Светом Николи у Добрушти.[34] На апрекацију у облику троструког амин, као што је случај у овој хрисовуљи, наилазимо у повељама Уроша I за Свете апостоле на Лиму и Светог Николу у Хвосну.[35]

Хрисовуљу завршавају помен печата (**Записа же се сиѥ златопечатноѥ словѡ кралѥвства ми ѡбразомь и знамениѥмь кралѥвства мы**), датум (**Вь лѣто ·ѕ҃·ѡ҃·нг҃· индиктиѡна ·г҃і· мѣсеца генварıа ·а҃· дьнь**), потпис (+ **СТЕФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНИ И САМОДРЬЖАВНИ КРАЛЬ** +) и обавештење о заповести за писање акта (**Повелѣниѥмь господина светаго крала логоѳеть Хрьсь прѣроучи писать оу славномь градоу 8 Скопи**). Датум је коректно написан – година се слаже са индиктом, мада би се са становишта византијске дворске канцеларије могла упутити замерка што индикцијска бројка и последње две цифре у години нису извучени црвеном бојом. Та примедба, међутим, није толико озбиљна, јер чак ни у времену када је Душан носио највиши владарски наслов, српска канцеларијска пракса није подразумевала доследно спровођење цариградских дипломатичких канона. Потпис је садржински идентичан онима у „Хрељиним фалсификатима“, а веома сличан као у хрисовуљи за властелина Рудла.[36]

Потребно је, на крају, расветлити, колико је то могуће, и питање оригиналности акта који се налази пред нама. Примећује се из претходног излагања колике су сличности између ове хрисовуље и докумената Хил. 15 и Хил. 16: аренга, интитулација, санкција, потпис – слободно се може

[33] ССА 3, 7, ред 75 (С. Мишић); ССА 5, 55, ред 79 (В. Тријић); исто, 68, ред 47 и 72, ред 58 (С. Мишић).

[34] ССА 4, 55, ред 70 (Ж. Вујошевић).

[35] За Свете Апостоле уп. Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 10; у продужетку акта је потврда архиепископа Арсенија I која, такође, садржи идентичну апрекацију (исто, 11). За Светог Николу уп. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, n° LXXI, 73; коначне одговоре на питања о ауктору и датуму повеље пружа Д. Синдик, *Ко је аутор оснивачке повеље храма Св. Николе у Хвосну?*, ИЧ XIX (1972) 67–77; в. и Ђ. Бубало, *Средњовековне повеље у архиву манастира Савине*, ИЧ XLIX (2002) 100–106.

[36] Хил. 15 није издаван, за њега уп. Д. Синдик, *Српска средњовековековна акта*, n° 15 (А 1/5) 29 и Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 43, 131–132; за Хил. 16 уп. B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 27, 461, ред 96–97; у хрисовуљи за Рудла потпис гласи: **СТЕФАНЬ ВЬ ХРИСТА БОГА ВѢРНИ И САМОДРЬЖАВНИ КРАЛЬ** (исто, n° 35, 483, ред 69).

рећи да је то један исти формулар, чак су и личности у петицији-интервенцији, игуман Арсеније и башта Амфилохије, идентичне,[37] а логотет Хрс се помиње у две од ове три повеље. На све што је речено надовезује се и тврдња да писмо ових споменика припада истом типу.[38] Стога није неразумно закључити да су настали у блиском временском интервалу.

Сима Ћирковић је показао да су „Хрељини фалсификати" утемељени на аутентичном предлошку из, највероватније, 1343. године. Сврха њиховог настанка била је ојачавање позиције Хиландара у дуготрајним споровима (оквирне границе, 1364–1375/76) са руском обитељи Светог Пантелејмона око поседа у Струмичком пољу.[39] У тај временски период треба сместити писање Хил. 15 и Хил. 16, што нас наводи на основану претпоставку да је током осме деценије XIV столећа начињен и овај, ван сваке сумње аутентичан, препис хрисовуље за Хрусијски пирг, обнародоване 1. јануара 1345.

Просопографски подаци

О *игуману кир Арсенију* (страна *86*, редови у издању 26–28) в. ССА 2, 139 (Ђ. Бубало); о *башти Амфилохију* (*86*, 29) уп. ССА 5, 38 (Д. Живојиновић); о *светом Симеону* (*87*, 70) уп. ССА 4, 18 (В. Трујић); за *светитеља Саву* (*87*, 71) в. ССА 3, 97 (Д. Живојиновић).

Србо, *86*, 38 – непознат из других докумената. На основу тога како се у хрисовуљи говори о њему: **И ѡще имь придаде кралѥвство ми зем҄лю щѡ ѥ дрьжаль Срьбѡ**, могло би се закључити да је реч о бившем пронијару. Његово име сведочи да је, и на територијама Византијског царства на којима је преовлађивао грчки етнос, било припадника земљовласничке аристократије словенског порекла.

Литература: *Споменици на Македонија* I, 361, нап. 5.

Логотет Хрс, *87*, 83 – колико је до сада познато, трећи по реду, након Јоаникија (првог српског патријарха) и Припца (оца кнеза Лазара), Душанов логотет. Посведочен је у раздобљу 1343–1345, најпре у краљевској хрисовуљи од 19. маја 1343. којом се старцу Григорију потврђује црква Светог Петра у Кориши. Ту још увек не носи звање логотета, већ се за њега каже: **И прѣроучихь Хрьсоу писати оу Призрѣне**. Само по имену спомиње се и у недатованој (и непотписаној) повељи за

---

[37] То је нагласио још С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, 115.
[38] Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 59, 174.
[39] С. Ћирковић, *Хрељин поклон Хиландару*, 112–116.

манастир Трескавац (вероватно из времена 1344–1345). Као логотет се титулише у првој верзији Хрељиног фалсификата (Хил. 15) који је настао, највероватније 1343, на основу аутентичног предлошка. У нашој исправи припада му исто звање, док је у јесен 1345, као „дворанин краљевства ми и логотет“, одаслан у поверљиву мисију на Свету гору, да са првим људима монашке републике преговара о условима под којима би они признали власт српског владара. О томе какав је споразум Хрс склопио са светогорцима говори општа атонска хрисовуља Стефана Душана из новембра 1345. године.

Извори: А. Соловјев, *Одабрани споменици*, n° 63, 127; А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље*, n° V, 30, ред. 14–16; *Споменици на Македонија* IV, 153.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици. XIV Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА CVI (1923) 85; Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*, n° 43, 132; Д. Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345–1371)*, ЗРВИ 31 (1992) 23, 24, 45–46; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 168, 181; Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, n° 15 (A 1/5), 29.

Установе, важнији термини

О *храму* (*86*, 18) уп. ССА 5, 40 (Д. Живојиновић); о *духовнику* (*86*, 28) и *пиргу* (*86*, 30) в. ССА 3, 104 (исти); о *игуману* (*86*, 26) в. ССА 2, 36 (С. Мишић); о *башти* (*86*, 28) уп. ССА 3, 12 (исти); за *синор* (*86*, 39, 40; *87*, 50), *студенац* (*86*, 45, 47) и *сопот* (*87*, 51) в. ССА 5, 78 (исти); за *работе царске* (*87*, 54) уп. ССА 4, 146–147 (исти) и 84 (С. Марјановић-Душанић), ССА 3, 122 (М. Шуица), ССА 5, 133 (Ж. Вујошевић); о *логотету* (*87*, 83) в. ССА 2, 142 (Ђ. Бубало), ССА 3, 13 (С. Мишић), ССА 4, 129 (С. Бојанин), 158 (Р. Михаљчић) и 206 (А. Фостиков); о *хрисовуљи* (*87*, 56) в. ССА 2, 38 (С. Мишић); за *слово* (*87*, 57) уп. ССА 3, 13 и ССА 4, 147 (исти); о *златопечатном слову* (*87*, 62, 77) уп. ССА 1, 77 (Д. Живојиновић) и 96 (С. Ћирковић).

Дијадема, *85*, 5 – (грч. diŸdhma) једна од најзначајнијих, уз престо, владарских инсигнија у средњем веку. Термин који се данас најчешће користи у српском језику, круна, потиче из латинског (corona), а у том облику, **короуна** или **кроуна**, бележе га и поједини стари споменици. Одговарајући српскословенски појам, и најчешће употребљаван, био је

вѣньць, што је превод грчког stafanov. Синоними **стєпсаник** и **стѣма**, изведени од stamma, као и **диꙗдима**, знатно су се ређе јављали. Штавише, када српски извори доносе израз „дијадима“ онда се углавном ради, не о круни, већ лоросу – широкој траци урешеној драгим камењем која се носила преко владарске хаљине. Из доба Стефана Душана и сина му Уроша потичу одређени документи у којима дијадема означава царски венац, што је, претпоставља се, преузето из бугарског дипломатичког материјала, где се овај појам користио у оригиналном значењу.

Литература: Ђ. Даничић, *Рјечник* I, 196, 272, 477, 494; С. Марјановић-Душанић, *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, Београд 1994, 26–30, 57–59, 124–128; *ЛССВ*, 334–335 (С. Марјановић-Душанић).

Топографски подаци

Поред добро познатих географских назива, као што су град Скопље (*87*, 84) и река Струма (*86*, 32), и неколико локалних међника који су означавали границе гаидарохорског властелинства (*86*, 38–53), а о којима не бисмо могли ништа одређеније да кажемо, хрисовуља садржи и топониме о којима расправљамо у наредним редовима.

Хрусија, *86*, 31 – место на атонској обали, удаљено око 2 км од Хиландара. Ту је почетком XIV столећа краљ Милутин подигао пирг, посвећен Вазнесењу Христовом, како би заштитио српску обитељ од опасности које су вребале са мора. За време Стефана Дечанског у пиргу је подигнута црква посвећена светом Василију, те је од тог доба обалска тврђавица позната и као Василијев пирг. Задужбина у Хрусији била је више пута предмет даривања краља Милутина и његовог унука Душана.

Извори: *Животи краљева и архиепископа српских. Написао архиепископ Данило и други*, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 133–134; Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*, прир. Г. Мак Данијел, Д. Петровић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књига шеста, Београд 1988, 130; *Споменици на Македонија* I, 295, 314, ред. 145–147, 354.

Литература: М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972, 117–128; иста, *Хиландар и пирг у Хрусији*, Хиландарски зборник 6 (1986) 59–80; иста, *Историја Хиландара I. Од*

оснивања манастира 1198. до 1335. године, Београд 1998, 141–142, 145–147, 185–186.

Куцово, *86*, 32 – данашње име Евкарпија; налази се 20 км на сз. од ушћа Струме у Орфански залив и 4,5 км од десне обале те реке. У средњовековним споменицима јавља се и под називом Кучево. Хиландару га је, октобра 1313, поклонио Андроник II, на иницијативу краља Милутина, одужујући се тиме зету на војној помоћи против Турака. Потврдна хрисовуља византијског цара, из децембра 1324, сведочи о размени добара између Хрусијског пирга и матичне обитељи. Пирг је стекао Кучево, а манастир је дошао у посед Светог Никите у Бањанима (пре 1308. постао хрусијско власништво) и села Тморана. Ова размена одиграла се пре смрти Стефана Уроша II. На помен овог села наилазимо и у општој хиландарској хрисовуљи цара Душана из 1348.

Извори: L. Petit, *Actes de Chilandar* I, n° 101, 210, ред. 6–9 и 16–21; B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 496, ред 134; *Archives de l'Athos XX. Actes de Chilandar I, des origines à 1319*, édition diplomatique par M. Živojinović, V. Kravari, Ch. Giros, Paris 1998, n° 29, 207, ред. 138.

Литература: М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови*, 119, 125, 126; иста, *Хиландар и пирг у Хрусији*, 70–72; P. Bellier, R.-C. Bondoux, J.-C. Cheynet, B. Geyer, J.-P. Grélois, V. Kravari, *Paysages de Macédoine, leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs*, présenté par J. Lefort, Paris 1986, 179; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, САНУ – Галерија, прир. Г. Суботић, Београд 1998, 78; *Archives de l'Athos XX*, 45, 66; М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, 150, 186, 217; иста, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 46 и нап. 65.

Гаидарохор, *86*, 32, 35 – данашње име Аиданохорион; налази се 4 км на јз. од Евкарпије (Куцова). У општој хиландарској златопечатној повељи каже се: **села по Строумѣ**: ... **два Гаидоурохора**. На основу података из наше повеље, пре свега описа граница, не може се рећи где би се „други Гаидарохор" могао налазити.

Извори: B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 496–497, ред. 134–135.

Литература: *Paysages de Macédoine*, 122; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, 78; иста, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана*, 46 и нап. 67.

Валавир, *86*, 36, 43 – спомиње се још само у Душановој општој хрисовуљи из 1348.

Извори: B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 497, ред 135.

Литература: М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана*, 46 и нап. 67.

Прклишта, *86*, 37 – када се пописују међе у практику Михаила Неокаисаритиса из септембра 1318, којим се Хиландар уводи у посед села Јемнухова (Евнухова) и Липсохора, помињу се Preklªista cwr¿on, прклиштанска добра и пут од Евнухова до Прклишта. На овај топоним наилазимо и у општој хрисовуљи Стефана Душана из 1348.

Извори: B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 497, ред 135; *Archives de l'Athos XX*, n° 40, 258, ред 78 и 259, ред. 85 и 107.

Литература: М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана*, 46 и нап. 67.

Куцулати, *86*, 36 – осим у нашој хрисовуљи, на помен овог села наилазимо још у старословенском преводу хиландарског практика (грчки оригинал из новембра 1300. је изгубљен). Ту се за Јована, сина Христодула Фруга, каже да, поред других добара, има и виноград у Куцулатима који му је жена донела у мираз.

Извори: В. Мошин, *Акти из светогорских архива*, Споменик СКА XCI (1939) 206, ред 47.

Литература: *Archives de l'Athos XX*, App. II, 290, 297.

Липсохор, *86*, 39; **Јемнухово**, *86*, 39, 41, 42 – постају део хиландарског властелинства 1318; помињу се у потврдним хрисовуљама Андроника II српском манастиру из марта 1319. и јуна и септембра 1321. године. Бележи их и општа хрисовуља цара Душана. Липсохор није лоциран, док је Јемнухово (у изворима се јавља и као Евнухово; до 1926. звало се Мунухи) данашње село Мавроталаса, смештено 3 км на сз. од Евкарпије (Кучева) и 5 км од десне обале Струме.

Извори: L. Petit, *Actes de Chilandar* I, n° 60, 142, ред. 23–24; n° 70, 159, ред. 24; B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, n° 38, 496, ред 134; *Archives de l'Athos XX*, n° 40, 256–260; n° 42, 268, ред. 85 и 89.

Литература: *Paysages de Macédoine*, 209; М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, 190, 217; иста, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, 78; *Archives de l'Athos XX*, 45, 66; М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара према хрисовуљи цара Душана*, 46 и нап. 63.

Ипатово, *86*, 43 – спомиње се у већ навођеном практику Михаила Неокаисаритиса из септембра 1318, у склопу описа граница Евнухова и Липсохора.

Извори: *Archives de l'Athos XX*, n° 40, 259, ред. 88, 95 и 96.

Синор градачки, *87*, 50 – односи се на атар села Градца (Кастрин, данашње име Кастри), смештеног око 3 км на јз. од Кучева (Евкарпије). Завештањем деспота Јована село је намењено српској обитељи, што је унапред потврђено хрисовуљом Михаила VIII из априла 1271. Хиландар је у посед ушао пре јула 1277. године, будући да је тада обнародована нова потврдна хрисовуља истог владара која сведочи о власничким правима српских монаха. Убрзо, међутим, светогорско општежиће из непознатих разлога губи ово добро. Такво стање, ипак, није превише трајало јер на концу столећа, захваљујући интервенцији моћног краља Милутина, византијски цареви Андроник II и Михаило IX златопечатним повељама из јуна и јула 1300. утврђују хиландарско господство над Кастрином.

Извори: *Archives de l'Athos XX*, n° 8, 126–128; n° 10, 135–138; n°s 19–20, 175–180.

Литература: *Paysages de Macédoine*, 170; М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, 117–118, 149, 217; *Archives de l'Athos XX*, 36–37, 44, 49, 64.

Мармаре, *87*, 52 – село чија је убикација спорна. Према једном мишљењу, налазило се на десној обали Струме, 5 км од њеног ушћа и 1 км северно од данашњег насеља Неа Кердилија. Друга хипотеза смешта га на леву обалу, око 6 км на сз. од ушћа. Припадало је зографском властелинству, да би га крајем XIV столећа преузео Пантократор. Бројни су његови помени у актима из архиве бугарског манастира на Светој гори. Из септембра 1318. потиче практик где се, приликом описа међа хиландарског метоха Здравика, у два маха говори о путу према Мармариону. Спомиње и се на полеђини грчког акта из априла 1308, којим сељак Лебунис и његова породица продају Хиландару њиву у близини њиховог млина код Струме. Ту, наиме, стоји белешка на старом српском језику: **За нивоу прѣдь водѣницомь Минзаньимь на Мармарѣ**. О тој воденици поново нас обавештава акт из марта 1358, који сведочи о спору Зографа са Василијевим пиргом око млина у близини Мармариона; том приликом сведочили су, у корист Зографа, и стариници поменутог села. Из протатске исправе (новембар 1366) сазнајемо да та парница још увек није окончана.

Извори: W. Regel – E. Kurtz – B. Korablev, *Actes de l'Athos IV. Actes de Zographou*, Византийскій Временник, приложение къ XIII тому, С. Петербургъ 1907, n° XXVI, 60, ред 71; n° XXXII, 74, ред 18; n° XXXIII, 78, ред 75; n° XXXIV, 82, ред 86; n° XXXVI, 87, ред. 4, 13 и 88, ред 21; n° XL, 95, ред 22; n° XLI, 96, ред. 2, 3; n° XLII, 97, ред. 2, 4; n° XLVII, 107, ред. 6, 7; n° XLVIII, 107, ред 2 и 109, ред 109; n° XLIX, 112, ред 3; L. Petit, *Actes de Chilandar* I, n° 152, 321–322; *Archives de l'Athos XX*, n° 41, 261, ред. 9 и 11.

Литература: P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, 172, нап. 1; М. Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови*, 119; иста, *Хиландар и пирг у Хрусији*, 75; *Paysages de Macédoine*, 189; *Archives de l'Athos XVII. Actes du Pantocrator*, édition diplomatique par V. Kravari, 33–34 и мапа на стр. 32; *Archives de l'Athos XX*, n° 24, 190.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 103–111

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1348"

Драгић Живојиновић

ПРОСТАГМА ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА ХИЛАНДАРСКОМ ИГУМАНУ КАЛИНИКУ

[1348], индикт 1, јануар

Јануара 1348. цар Душан, за време свог деветомесечног боравка на Светој гори, издаје, на захтев монаха манастира Светог Јована Претече на Меникејској гори код Сера, простагму старешини српске атонске обитељи, кир-Калинику, којом му наређује да престане да узнемирава меникејце на њиховом стримонском метоху Есфагмену и да им врати њихових осам чамаца које је узурпирао. Оригинални документ је одавно изгубљен, а сачуван је препис у картулару Меникејског манастира, тзв. „Кодекс Б“, из XIV века. Простагма је, вероватно, издата у два примерка, где је свака од супротстављених страна, српска и грчка, добила верзију на свом језику.

En janvier 1348 - par conséquent lors de son séjour de neuf mois à l'Athos - l'empereur Dušan délivre à la demande des moines du monastère Saint-Jean-Le-Précurseur sis sur le mont de Ménécée, près de Serrès, un prostagma destiné à l'ancien de la confrérie athonite serbe, kyr Kalinik, par lequel il lui ordonne de cesser d'importuner le métoque des "Ménéciotes" à Esphagmenou, sur le Strymon, et de leur rendre les huit barques qu'il a usurpées. Ce document, dont l'original est depuis longtemps perdu, est conservé sous forme d'une copie entrée dans un cartulaire du monastère de Ménécée, appelé "Codex B" et daté du XIVe siècle. Ce prostagma a vraisemblablement été rédigé en deux exemplaires de sorte que chacune des parties en litige, serbe et grecque, a reçu une version dans sa langue.

Из јануара месеца индикта првог потиче царска простагма Стефана Душана на грчком језику, упућена хиландарском игуману Калинику. У њој се од првог човека српског манастира захтева да више не ствара неприлике монасима Претечине обитељи са Меникејске горе код Сера на њиховом поседу Есфагмену (смештен у доњем току Струме) и да им врати отете чамце, њих осам на броју. Простагма је, по свим правилима византијске дворске канцеларије, датована само менологемом, али је време њеног издавања лако одгонетнути, јер у Душановој царској епохи јануар индикта првог одговара само 1348. години.

До наших дана очувао се само препис ове исправе, у картулару из XIV столећа манастира Светог Јована Претече. Оригинал простагме поделио је судбину осталих оригиналних аката из архиве Меникејског манастира и нетрагом нестао током бурних историјских дешавања којима југоисточна Македонија никада није оскудевала. Срећом, бројни документи су преживели захваљујући чињеници да су преписивани у два картулара, кодексе А и Б. После I светског рата чинило се да су и ти кодекси заувек изгубљени, али су, након извесног времена, пронађени и сада су доступни научној јавности – кодекс А у Универзитетској библиотеци у Прагу; кодекс Б у Центру за словенско-византијске студије „Иван Дујчев“ у Софији.[1]

Кодекс Б садржи око 295 папирних страница, димензија 280 x 210 мм. На доњој четвртини 196. и првој трећини 197. стране (пагинација је, највероватније, извршена у XX веку; коришћене су арапске цифре и љубичасто мастило – можда се ради о хемијској оловци; бројеви су у горњем десном углу) налази се Душанова простагма за Калиника. Преписивач је на почетку ставио наслов: „Друга простагма цара кир-Стефана о праву на риболов и чамцима“, са њим исправа броји укупно 13 редова. Документ је местимично оштећен: отргнут је доњи леви угао 196. странице, а на следећој страни, због деловања влаге, текст је тешко читљив у горњем десном делу (понегде су слова сасвим избрисана).

Ранија издања

Простагма је научну премијеру доживела у збирци Александра Соловјева и Владимира Мошина: *Грчке повеље*, n° XLIII, 332–334, али само у фрагментарном облику, јер су је њени издавачи објавили на основу преписа из тзв. „Ристићевог рукописа“ (рукопис n° 615 Народне библиотеке у Београду, сачињен средином XIX века, изгорео у априлском бомбардовању 1941). Поред тога што је ова верзија садржала само почетак исправе, њена интерпретација се битно разликовала од приче из кодекса Б, будући да је испадало како су игуман Калиник и Претечини монаси заједнички обавестили краља Душана о невољама које им нека непозната особа прави због чамаца – фрагментарност исправе условила

[1] О занимљивом историјату ових драгоцених рукописа, са потпуном библиографијом, уп. Д. Живојиновић, *Калиник, игуман манастира Хиландара*, ИЧ LII (2005) 110–112.

је да идентитет узрочника неприлика и место на коме се радња одвијала остану непознаница. Штавише, помен краљевске титуле навео је Соловјева и Мошина да недатовану простагму сместе у период септембар – децембар 1345. године, пошто из тог времена постоје још три краљевске исправе исте врсте упућене обитељи Светог Јована код Сера. Како се једино у овом документу о Калинику говори као о игуману Хиландара, то је и његово начелствовање смештено на крај 1345, уместо на почетак 1348, чиме је додатно закомпликовано, иначе сложено, питање хронологије хиландарских старешина средином XIV века.

Исти одломак публиковао је и A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée*, Paris 1955, n° 41, 133, темељећи своје издање на претходном раду двојице учених Руса. Једина новина коју је Андре Гију увео била је та што је предложио померање крајње границе на април 1346, тј. на време Душановог царског крунисања, не водећи рачуна да се српски владар крајем 1345. прогласио императором и да већ из јануара 1346. постоји његова хрисовуља на грчком језику у којој користи царску титулу.[2]

Проналаском картулара Б створени су услови за издавање „интегралне" верзије простагме, што је и урадила L. Bénou, *Le Codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serrès) (XIIIe–XVe siècles)*, Paris 1998, n° 199, 393–394.

Наше издање базира се на фотографијама страница из кодекса Б које смо начинили у Софији и доноси мање разлике у односу на читање и реконструкције које је предложила Лиза Бену. Користимо ову прилику да се захвалимо љубазним колегама из Центра „Иван Дујчев" на срдачном пријему и пријатељској помоћи приликом снимања ове простагме и осталих докумената из картулара везаних за личност Стефана Душана.

Текст простагме[*]

+ Ἕτ(ερον) πρόσταγμα τοῦ βασιλ(έως) κυ(ρίου) Στ(ε)φάν(ου) περὶ τῆς ἁλεί(ας) καὶ των σανδαλ(ίων) +

|2| ⟨+ Καθηγούμενε τῆς σε⟩βασμί(ας) μον(ῆς) τοῦ Χελανταρίου κυ(ρίε) Καλλίνικε, οἱ μοναχοὶ τοῦ τιμίου Προδρόμου |3|

[2] Реч је о златопечатној повељи за манастир Ивирон. Уп. Д. Живојиновић, *Регеста грчких повеља српских владара*, Мешовита грађа (Miscellanea – Нова серија) XXVII (2006), n° 5, 67–68.

[*] Редакција издања и превода Мирјана Живојиновић.

⟨ἀνήγγειλαν εἰς τὴν βασιλείαν[3] μου⟩ ὅτι καταδυναστεύοντ(αι) παρὰ σοῦ εἰς τὰ σανδάλια, ἅπερ ἔχωσι̣[4] εἰς |4| ⟨...±25...⟩αν δὲ τῇ βασιλεία μου οἱ τοιοῦτοι μοναχοὶ τῆς σε(βασμίας) μο⟨νῆς τοῦ |5| Προδρόμου... ±45...⟩ δικαιοῦντα αὐτοὺς εἰς τό |6| μετόχ(ιον) τοῦ Ἐσφαγμενου μετὰ τῶν ἐν αὐτῶ βιβαρί(ων) (καὶ) αὐλακίων κ(αὶ) ⟨...±15...⟩ |7| προσκαθημένων αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἔχει θέλημα καὶ δι⟨ορίζεται ἡ βασιλεία μου⟩ |8| ἵνα τηνικαῦτα ἐάσης τὰ σανδάλια τὰ ὀκτώ (καὶ) κατέχοντ(αι) παρά τῆς τοιαύτης μον(ῆς) |9| τοῦ Προδρόμου ἀνενοχλήτως (καὶ) ἀδιασείστως, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἔφθασας καὶ ἀπήρας ⟨...±5...⟩ |10| τῶν, ἀντίστρεψον (καὶ) τοῦτο χωρὶς λόγου τινὸς κ(αὶ) προφάσεως· εἰ δ᾿ ἴσως ἔχεις τινὰ λόγον |11| περὶ τούτου, ἔρχου ἔμπροσθ(εν) εἰς τὴν βασιλείαν[5] μου εἰς τὴν κρίσιν τοίνυν ποίησον ἀνυ|12|περθέτως ὥς τὸ παρὸν τῆς βασιλεί(ας) μου διορίζετ(αι) πρόσταγμα.

+ Εἶχε (καὶ) ὑπογραφήν |13| δι᾿ ἐρυθρῶν γραμμάτων, μηνὶ Ἰαννουαρίω, ἰν(δικτιῶνος) α̂ης' +

Превод

Друга простагма цара кир-Стефана о праву на риболов и чамцима.

Игумане часног манастира Хиландара кир-Калиниче, монаси часног Претече обавестише царство ми да их ти угњетаваш због чамаца које имају у ⟨...±25...⟩, али царству ми ови монаси часног манастира Претече ⟨...±45...⟩ да оно што им по закону припада у метоху Есфагмену, заједно са рибњацима и водовађама у њему и ⟨...±15...⟩ њиховим насељеницима. Због тога царство ми жели и наређује да се одсада оканеш тих

---

[3] Код Лизе Бену (*Le Codex B*, n° 199, 393, ред 2) kralÊthtŸ, зато што, реконструишући лакуну на основу A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome*, n° 41, 133, механички преузима формулу „краљевство“, иако се из саме простагме јасно види да је реч о „царству“ (уп. овде ред. 4, 11, 12).

[4] Крај одломка објављеног у А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље*, n° XLIII, 334 и A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome*, n° 41, 133. Код њих текст почиње речју „пошто“, именице „игуман“, „кир“ и „Калиник“ стоје у номинативу, а soØ („тебе“ – 3. ред овде) је прочитано као toØ (генитив једнине мушког и средњег рода члана); тиме је промењен смисао документа, јер је испало да игуман Калиник и монаси из Меникејског манастира заједно траже владарску заштиту од непознатог угњетача.

[5] L. Bénou, *Le Codex B*, n° 199, 394, ред 10, чита: ¯rcoy ¯mprosq(en) t°v basile¿(av).

осам чамаца и да их овај манастир Претеча држи неузнемиравано и неометано. Ако си их већ уграбио 〈...±5...〉, врати их и то без икаквог објашњавања и изговарања. Али ако би имао неку примедбу поводом тога, дођи пред царство ми на суд. Поступи, дакле, без одлагања онако како наређује ова простагма царства ми.

Имала је и потпис црвеним словима: у месецу јануару, индикта првог.

Дипломатичке особености

Документ се назива простагмом (ред. 1, 12) и по својој структури одлично кореспондира са том врстом византијских царских исправа: нарација је сажета, диспозиција почиње (¯cei qªlhma kaÀ diorÀzetai ´ basile¿a moy) и завршава (áv tË parËn tºv basile¿av moy dior¿zetai prÊvtagma) класичним формулама цариградске канцеларије, на крају је менелогем – име месеца, индикт и његов број исписани црвеним мастилом.

На почетку простагме је адреса (ред 2) хиландарском игуману Калинику, а затим следи експозиција (ред. 2–7) у којој му се ставља до знања да су се меникејски монаси жалили цару на његове поступке у вези са чамцима на Струми код села Есфагмена. Будући да је Стефану Душану било јасно да је тај посед законско власништво грчких монаха,[6] наређује старешини српске обитељи – о томе говори диспозитив исправе (ред. 7–12) – да сместа ослободи осам меникејских барки и врати их законитим власницима. Игуману је омогућено и право жалбе, иако апелација не одлаже извршење царске пресуде. Оригинална простагма сигнирана је менелогемом: јануар, индикт I; што сазнајемо из завршне белешке преписивача (ред. 12–13) и поклапа се са праксом у свим познатим царским простагмама Стефана Душана на грчком језику.[7]

---

[6] У оштећеном делу простагме (5. ред) несумњиво је стајало како су грчки монаси поднели доказе о својим правима. И сам Душан је, уосталом, у октобру 1345. издао потврдну хрисовуљу Претечиној обитељи, а међу њеним метосима набројан је и Есфагмен са риболовиштима, водовађама, чамцима, насељеницима и свим правима (уп. А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље*, n° II, 12, ред. 81–84).

[7] Уп. Д. Живојиновић, *Регеста грчких повеља*, n° 11, 71–72, n° 25, 82. У тешко оштећеној простагми за 20 светогорских манастира (око 1348?) сачувани део менелогема је на српском језику: **мѣсець**, што је јединствен случај (видети *исто*, n° 23, 81). Краљевске простагме на грчком потписиване су формулом Stªfanov krŸlhv (*исто*, n°s 2–4, 64–66).

Већ је речено да овај документ потиче из јануара 1348, јер је то једина година Душановог царевања која одговара првом индикту. Време издавања ове простагме открива нам, уједно, и место њеног обнародовања – Свету гору, где српски владар борави са породицом у периоду август 1347 – април 1348, скривајући се од велике бубонске пошасти која пустоши „Стари континент".[8] Током продуженог боравка на Атону Стефан Душан издаје још пет хрисовуља на грчком (манастирима Филотеју, Есфигмену, Лаври, Светом Пантелејмону и Ватопеду) и једну на српском језику (Хиландару о селу Потолино).[9] Не знамо када су монаси из Сера долазили да се туже цару на Калиниково понашање, вероватно не много пре издавања ове исправе, тј. док се суверен налазио у монашкој републици. Налазећи се у близини хиландарског игумана, Душан је био у положају да осигура брзо спровођење своје одлуке.

Ова простагма има додирних тачака са једном из краљевских дана Стефана Душана, упућеној кефалији Рајку.[10] Обе разликују две врсте дестинатара: оне којима се простагма директно обраћа наредбодавним тоном и оне који су оштећени деловањем првопоменутих. Оба акта написана су на интервенцију и у корист оштећених страна које су грчке народности (епископ Ферема, монаси Светог Јована), док су њихови угњетачи (кефалија, игуман) Срби. То је био добар начин да се владар са претензијама на универзално царство представи као особа која поданике посматра кроз призму Закона и Правде, не водећи рачуна о њиховој етничкој припадности. У простагми упућеној кефалији наређује се да она буде достављена феремском архијереју „за сигурност" (eÂv ¢sfŸleian),[11] односно као сведочанство да га је владар узео у заштиту. Простагма за Калиника не садржи сличну напомену вероватно зато што је издата у два примерка, по један за сваку страну у спору. Узмемо ли у обзир да није познат ниједан грчки акт неког српског средњовековног владара за манастир Хиландар, можемо да претпоставимо како је Калиников примерак настао на старом српском језику. Не изненађује чињеница да у Хиландарском архиву нема ни трага таквој исправи – какав би интерес имали српски монаси да је чувају? Братственици Све-

[8] За литературу о Душановом боравку на Атону уп. Д. Живојиновић, *Калиник*, 119, нап. 41.

[9] За документа на грчком уп. Д. Живојиновић, *Регеста грчких повеља*, n°s 15–18, 75–78, n° 20, 79; за хрисовуљу о Потолину в. ССА 5 (2006) 115–136 (Ж. Вујошевић).

[10] О издањима и литератури уп. Д. Живојиновић, *Регеста грчких повеља*, n° 4, 65–66.

[11] А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље*, n° IV, 26, ред 21.

тог Јована на Меникејској гори, међутим, сачували су у свом картулару верзију на грчком језику, будући да она, уз остала документа из канцеларије Стефана Душана, сведочи о пажњи коју је моћни српски владар посвећивао угледној монашкој обитељи крај Сера.

Просопографски подаци

О *цару кир-Стефану* (страна *105*, ред у издању 1) уп. ССА 5, 109 (Д. Живојиновић).

Игуман кир-Калиник, *105*, 4 – на челу Хиландара провео око годину дана, начелствовао после Теодула (јануар 1347), а пре Јована или Саве (1348?). Забележен у мају 1349. као епископ Велбужда (Бање) који интервенише код цара Душана у корист цркве Светих арханђела код Габрова. Можда је био штићеник чувеног јеромонаха Калиника, спретног хиландарског дипломате из времена краља Милутина и цара Андроника II, и управник хиландарског метоха Светог Николе у Каменикеји код Сера.

Извори: *Акты русскаго на Святомъ Аѳонэ монастыря св. великомученика и цэлителя Пантелеимона*, Киевъ 1873, n° 49 (Срб. 3), 358–361; С. Новаковић, *Законски споменици*, 758–760.

Литература: В. Мошин – А. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Скопље 1940, 66–67; Д. Живојиновић, *Калиник*, 124–134.

Установе, важнији термини

О *простагми* (*105*, 1; *106*, 8) уп. ССА 5, 110–111 (Д. Живојиновић); о *манастиру* (*105*, 3; *106*, 7, 12) в. ССА 4 (2005) 49 (исти); за *метох* (*106*, 8) уп. исто, 146 (С. Мишић); за *рибњак* (*106*, 9 – bibar¿on) в. ССА 1 (2002) 65 (исти); о *Хиландару* (*105*, 3) в. ССА 2 (2002) 141 (Ђ. Бубало).

Право на риболов (¡ le¿a), *105*, 2 – Будући да је риба представљала значајан део средњовековне исхране, риболовачкој делатности је поклањана знатна пажња. Да су владајући слојеви тежили да риболов држе под контролом сведоче повеље које садрже казнене одредбе за криволов. Властити рибњаци или слободан приступ речним токовима и језерима богатим рибом нарочито су били важни за манастире, јер су им омогућавали несметано снабдевање овом врстом намирница. Хрисовуља из новембра 1345. показује да је један од услова светогорских манастира, не би ли признали Стефана Душана као свог законитог владара

и помињали му име у молитвама, био да њихове лађе и чамци рибаре по Струми без плаћања пореза.

Извори: А. Соловјев – В. Мошин, *Српске повеље*, n° V, 32–34, ред. 56–62.

Литература: *ЛССВ*, 619–620 (С. Мишић).

Претеча, *105*, 4*; 106*, 8, 13 – манастир Светог Јована Претече на Меникејској гори код Сера основао је око 1275. светогорски монах Јоаникије, пореклом из богате серске породице. Као његов први игуман, Јоаникије купује винограде у околини Сера 1278/1279, а у наредним годинама улаже знатне своте новца у изградњу манастира. Пошто је јула 1290. постао епископ Јежеве, на игуманском положају га наслеђује Јоаникије Калудис, за чијег мандата се посед општежића знатно увећава. После смрти оснивача, око 1300, његов синовац Јоаким, епископ Зихне, постаје други ктитор и посвећује се дограђивању и украшавању манастира, као и повећавању имања обитељи, тако да Претеча израста у највећи манастир у Македонији. Монашка заједница Светог Јована уживала је изузетну наклоност краљице Симониде, а од 1332. њен покровитељ је Јован Кантакузин. Од тог доба у манастиру постоји скрипторијум из кога излазе рукописи велике уметничке вредности. У време српске власти манастир напредује, о чему сведоче простагме и хрисовуље Стефана Душана. Навалом Турака обитељ губи велики број добара, али успева да се одржи и добије султанску заштиту, што потврђују привилегије које су им издали Мурат I (1362–1389) и Мехмед I (1402–1421), а потврђивали Мурат II (1421–1451), Мехмед II (1451–1481) и Бајазит II (1481–1512). Почетком XVI столећа манастир почиње економски да стагнира, а у озбиљну кризу доспеће 1830, после пожара који је уништио највећи део манастирских зграда. Оно што је ватра прогутала изграђено је тек после 18 година, уз велика задуживања, да би већ 29. јуна 1849. нова несрећа погодила монахе – у пожару који је опустошио Сер изгорео је сав иметак обитељи у том граду. Почетком XX века игуман Христофор примећује како економска ситуација није сјајна, али да је духовно стање одлично, а углед манастира неокрњен. У метежу светских ратова Претечина обитељ је остала без својих рукописа, књига и дела уметничких предмета, али је сачувала довољно добара за опстанак и пристојан живот.

Литература: A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome*, 5–15.

Водовађа (aÕlŸkia), *106*, 9 – помоћни канал који, путем природног пада, спроводи воду од главне иригационе артерије (познате у споменицима као извод) до сваке појединачне парцеле која се наводњава.

У изворима се употребљавају алтернативни појмови вада и бразда, али је термин водовађа најчешћи.

Литература: *ЛССВ*, 94–95 (С. Мишић); M. Živojinović, *L'irrigation des terres en Serbie médiévale*, ЗРВИ 39 (2001/2002) 183–195.

Топографски подаци

Есфагмен, *106*, 9 – вероватно идентичан са напуштеним селом Сфаменос на локалитету Плаикос (5 км од Тахинског језера) на левој обали Струме, мање од 30 км на сз. од ушћа те реке и око 15 км на ји. од Меникејског манастира. Претечина обитељ постала је у марту 1305. власник дела Есфагмена донацијом Симеона Мадаритиса, локалног земљопоседника. Иста личност продала је монасима, у јануару 1310, и остатак тог имања. Андроник II је, простагмом из септембра 1317, потврдио власништво манастира, а у јуну 1321. хрисовуља истог владара помиње Есфагмен као део метохије Меникејског манастира. Током владавине Андроника III (1328–1341) синовац покојног Мадаритиса, Ризинос, причињавао је неприлике обитељи Светог Јована због овог села, па је манастир морао да тражи, и коначно добије, царску простагму којом се властелину забрањује да узнемирава калуђере на њиховом имању. Власт Светог Јована над Есфагменом потврдио је и краљ Душан хрисовуљом из октобра 1345. године.

Извори: А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље*, n° II, 12, ред. 81–84; L. Bénou, *Le Codex B*, n°s 19–22, 55–65; n° 25, 70–71; n° 190, 374.

Литература: A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome*, 6–7 (карта); P. Bellier, R.-C. Bondoux, J.-C. Cheynet, B. Geyer, J.-P. Grélois, V. Kravari, *Paysages de Macédoine, leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs*, présenté par J. Lefort, Paris 1986, 147; Д. Живојиновић, *Калиник*, 114–115, нап. 19.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 113–121

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"1346/1355"

Сима Ћирковић

ПРЕВОД ПОВЕЉЕ ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА ГРАДУ СКАДРУ

(1346–1355)

Веће града Скадра 10. маја 1393. потврђује и укључује у градски статут „привилегију“ са златним висећим печатом, додељену од стране цара Стефана, која се тиче рибара. Већи део се односио на дажбине рибара градском кнезу, а поред тога садржала је и царине и таксе на другу робу којом се трговало. Тачно време издавања није познато, по царској титули се може закључити да је из раздобља 1346–1355.

Le 10 mai 1393, le conseil de la ville de Skadar confirme et rattache aux statuts de la ville un privilège avec sceau en or, octroyé par l'empereur Stefan et concernant les pêcheurs. La plus grande partie du texte se rapporte aux taxes dont les pêcheurs sont redevables au knez de la ville, auxquelles s'ajoute aussi le montant des taxes de douane et autres prélevées sur d'autres marchandises faisant l'objet d'échanges commerciaux. La date exacte de délivrance de cet acte n'est pas connue, mais d'après le titre impérial de Stefan il est possible de conclure qu'elle se situe entre 1346 et 1355.

Опис и ранија издања

Оригинал повеље није сачуван, похрањен је био у Скадарској општини. Њен садржај је постао актуелан у мају 1393. вероватно у вези са успостављањем млетачке власти (1392) и увођењем кнезова послатих из Венеције. Тада је садржај повеље унет у одлуку Већа, која ће постати саставни део Статута Скадра. При томе су само делимично очувана дипломатичка обележја повеље, али елементи описа садржани у одлуци, затим појединости из садржаја и формула санкције, показују да су скадарски већници располагали аутентичним царским актом.

Иако је забележен у једној италијанској библиографији статутâ, Скадарски статут је остао непознат све до пред крај XX века, кад је откривен,

издат и темељно проучен.[1] Чува се међу рукописима Музеја Корер (Museo civico Correr) у Венецији: ms Correr 295. Према опису Лучије Надин у цитираном издању, има облик малог кодекса од 40 листова 20 х 14, повезан у пергаменат. Преписан је у XVI веку од стране иначе непознатог Марина Дулчића, који каже да је преписао из примерка Већа десеторице. Исписан је калиграфски, али са бројним лакунама због тога што је преписивач изоставио делове текста. Наслови глава су црвеним мастилом као и знаци где почињу поједине ставке у тексту који иначе није подељен на пасусе. Глава која репродукује царску повељи налази се на f. 37–37v. Снимак је прибављен захваљујући љубазном посредовању мр Катарине Митровић, којој срдачно захваљујемо.

Текст превода повеље

[Cap. 274] Del pesce tocha al conte et pagar d'altre mercantie

|2| In nomine Christi amen. MCCCLXXXXIII, die X de mazo.

|3| Nui tuto lo Comun de Scutari, grandi e picoli, de bono |4| e sano concordio, fizando congregati nel capitulo de |5| li cannonici tanto quanti, volemo et confirmano(!) lo pri|6|uilegio che ne fo ceduto per lo imperator Stephano cum |7| la sua bolla d'oro pendente per facto de li peschieri.

Che |8| lo conte possa toier la nona angula; et deli chuli |9| la nona; et de li altri pesci toia la sexta non plui; et to|10|ia per bove che ara I cr[uches] et per vacha granda cr[uches] I |11| del porta voia al mercato; et porco toia mezo cr[uches] non |12| plui; et per bestimo menudo per chavo toia cruches |13| I non plui, et per cavallo toia cr[uches] VI; et per furmento |14| che se vende toia suldin I per mozo, e per fel de casa |15| toia de XXXIIII cr[uches] I, non plui; lo _________________ [2] |16| de vestimento che se vende toia de XXXIIII l'una cr[uches] non plu |17|; et del pesce che che se vende et va fora toia lo octavo cr[uches] |18| non plu; et de le serache de primavera de XXXIIII |19| l'uno et vaia francamente de fora; e del pesce |20| che vien de Baltha se fosse de plan toia XXXIII l'uno |21| cr[uches] non piu, e se pesce fosse de monte toia lo octavo cr[uches] |22| non plu. E se algun nostro citadino vo-

[1] *Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizioni fino al 1469*, a cura di Lucia Nadin, traduzione in albanese a cura de Pëlumb Xhafi con saggi introductivi di Giovan Battista Pellegrini, Oliver Jens Schmitt e Gherardo Ortalli, Roma 2000 (Corpus statutario delle Venezie 15).

[2] Празнина око 17 слова.

lesse mandar |23| pesce o portar a sui amici, che lo mandasse voia che lo portasse |24| ____________________[3] et non lo potesse tener, et |25| quel zurasse che ‘l non vendesse. E se alchun nostro ci|26|tadino tole marcadantia et volisse andar per la con|27|trada de signor, non debi pagar nuia, salvo se an|28|dasse de fora del tener del signor è tenudo de pagar. |29| E se algun forestier venisse de fora et portassi pomo ad |30| alcuno suo amico che l ____________________[4] non li pos|31|sa dar briga salvo se ‘l truva vezando che quel lo po|32|tesse toierlo. Et conte che habia per suo disnar de |33| li cefali di conti habia VIII non piu.

E zaschadu|34|no conte che fosse de Scutari, voia frustier fosse, vole|35|mo et comandemo che debia obedir et observar tuti |36| li comandamenti sovra scripti; et se contrario fesse a li no|37|stri comandamenti de sovra scripti, la maledictione de |38| Deo et de la Vergene Maria et de li XII apostoli |39| et del nostro confalonier miser san Stephano et de li |40| martiri miseri san Sergi et Bacchi sia so|41|pra lui et sopra li sui heredi, et che paghi per pena perperi L, la mita |42| al signor et la mita al Comune.

|43| Et io Stefano, fiolo del quondam conte Petri Berchigna, |44| nodar del Comun de Scutari, scrissi questo scripto proprio |45| de mia mano el meo proprio signo signai.

Превод

Глава 274: О риби што припада кнезу и плаћању друге робе

У име Христово, амин, 1393, дана 10. маја.

Ми цела Општина Скадра, мали и велики, будући сакупљени у каптолу каноника, добром и здравом сагласношћу, сви колико нас има, хоћемо и потврђујемо привилегију о рибарима, која нам је дата од стране цара Стефана са његовим златним висећим печатом.

Да кнез може узети девету јегуљу и од (од риба званих) *кули* (ципал) деветину, а од других риба нека узме шестину, не више. И да узме од вола који оре 1 *кручес*, и од велике краве 1 *кручес*, на капији или на тргу, и за свињу нека узме пола *кручес*, не више. И за ситну стоку од главе да узме 1 *кручес*, не више, и за коња да узме 6 *кручес*, и за жито које се прода да узме *сулдин* 1 за модиј. И за *фел*[5] од куће да узме од 34

[3] Празнина око 20 слова.
[4] Празнина од око 20 слова.
[5] Реч непозната и необјашњена у глосару приложеном уз издање.

један *кручес*, не више, ___ од одеће (за одећу) што се продаје од 34 *кручес*, од једне, не више. И од рибе која се продаје и извози (иде ван) осми *кручес*, не више, и од пролећних сарага од 34 једна и слободно да иде ван, и од рибе која долази од Језера (скадарског), ако је из равнице од 34 један *кручес*, не више, и од рибе која би била са брда да узме осми *кручес*, не више. И ако би неки наш грађанин хтео да пошаље рибу или донесе својим пријатељима, нека пошаље или донесе ___ а не може држати и да се закуне да неће продати. И ако би неки наш грађанин узео робу и хтео да иде кроз земљу господара, не треба да плаћа ништа, осим ако би ишао изван државе господара, тада је дужан да плати. И ако би неки странац дошао споља и донео воће неком свом пријатељу да ___ му не може забавити, осим ако се нађе да се види да би га онај могао узети.[6] И кнез да има за свој оброк од ципала кнежевих 8 и не више.

И сваки кнез који би био, било из Скадра, било странац, хоћемо и налажемо да је дужан да се покорава и поштује горе писане заповести. Ако би био супротан нашим заповестима горе писаним, да је на њему и његовим наследницима проклетство божје, Девице Марије и 12 апостола и нашег заставника господина светог Стефана и мученика господе светог Срђа и Вакха, и да плати казну 50 перпера, половина господару и половина Општини.

И ја Стефан, син покојног кнеза Петра Берчића, нотар Општине Скадра написао сам ово писаније својом руком и својим сопственим знаком обележио.

Време и околности издавања повеље

У одлуци скадарског већа није поменут датум царевог акта упућеног граду. Могао је бити издат било које године између 1346. и 1355. Можда се може повезати са таласом реформи у царинским пословима почетком 1349. о коме сведоче реакције трговаца које су стизале до млетачких и дубровачких власти. Трговци су се жалили да је цар увео од 1. јануара 1349. увећане царине на робу коју увозе странци који тргују у његовом царству.[7] Пре марта 1349. жалбе су доспеле и до Вене-

[6] Текст се због празнине не може разумети.

[7] *Monumenta Ragusina* II, 58, od 27. januara 1349: ....quod occasione litterarum nuper receptarum a mercatoribus Sclauonie pro novitatibus nuper factis in quibus continetur, quod domunius imperator Raxie noviter ordinaverit, quod quilibet mercator foresterius, qui vellet decetero ferre drappos vel alias mercationes in eius imperium debeat solvere pro qua-

ције, где су изазвале одлуку о слању посланства, које је пошло у Србију тек у јесен исте године и као резултат имало издавање познатих повеља из септембра 1349.[8]

Дипломатичке особености

Инкорпорацијом у градски Статут, царски акт – по садржају простагма, мада се у опису спомиње *златан печат* – нужно је изгубио нека обележја специфична за царску канцеларију. У овом случају губитак је утолико већи што се садржај састоји скоро искључиво од кратких ставки, које наводе износ таксе или дажбине и немају никакве формалне особености. Тек завршни део акта има нешто што се даје упоредити са дипломатичким формулама владарских аката. У пуној мери се то односи на казну као део формуле санкције (poena spiritualis): прекршитељу заповести – односи се на царску заповест – прети се проклетством Бога, Богородице, 12 апостола и светим Стефаном, који је назван „нашим заставником“, и мученицима св. Срђем и Вакхом.

Претња анатемом се и садржајно и формално слаже са оном какву имамо у познатим повељама, али у контексту градског Статута није искључено да је прилагођена ситуацији 1393. године. У прилог томе би говорио израз „нашег заставника“ – gonfaloniere nostro – добро познат из дубровачких и которских аката, у којима се односи на градског патрона.

Скадар је имао катедралу Светог Стефана, али његови патрони су били свети Срђ и Вакх; свети Стефан би могао бити царев патрон. У српској дипломатици је познато да се у формули анатеме имена светаца прилагођавају цркви за коју се издаје повеља,[9] тако да се наводи онај светац коме је посвећена црква. У Жичкој повељи се уз Спаситеља и Богородицу прети анатемом „светих небесних сил“, Јована Крститеља, светих преславних апостола (не 12 апостола, испуштена имена св.

---

libet pecia stameti yperperos V et pro qualibet pecia celonis yperperos VII et de aliis mercantiis per rationem, pro ratione videlicet doane; et quod iste terminus ad faciendam taliter solutionem a kalendis ianuarii preteritis citra...

[8] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I, 59–66. У Венецији је 31. марта 1349. одлучено да се упути посланство у Србију због штета нанетих трговцима и спорова са Дубровчанима. Que quidem novitates, gravitates et damna eis importabilia, ipsos astringunt de regno recedere et in ipso more solito non merchari. S. Ljubić, *Listine* III, 115.

[9] С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици, X Санкција,* Глас 100 (1922) 42–43.

Петра и Павла), светог првомученика Стефана и светог Саве.[10] У Светостефанској хрисовуљи су такође поименично наведени Јован Креститељ, 12 апостола, 318 отаца из Никеје, свети првомученик Стефан и свети Симеон и Сава.[11] Мање је вероватно да би и св. Срђ и Вакх потицали из царске повеље. Анатема из ове статутске одлуке имаће свакако извор у Душановој повељи. Иначе су приликом укључивања у Статут изостављени потпис и друге појединости из есхатокола као и уводни делови. После духовне казне следи световна казна од 50 перпера карактеристично подељена између господара и општине, како се то чини више пута раније у Скадарском а и у Которском статуту.

Установе и важнији термини

Дажбине – Скадрани су царев акт назвали „привилегиј о рибарима" мада су дажбине рибара кнезу тек један део садржаја повеље. Непосредно после дажбине у рибама наведене су дажбине од продате стоке. Уосталом, наслов главе 274 Статута говори и о плаћању за другу робу, што је ближе садржају, али остаје нејасно да ли су све прописане таксе плаћане кнезу. Само је у почетку текста несумњиво реч о правима кнеза. Из Будванског статута[12] је познато да су regalie del conte биле бројне и разноврсне: pratich (?) од риба које продају странци, од барке жита или соли један модиј (ако је са једним јарболом а два модија ако је са два). То кнез дели попола с Општином. Припадао му је и четврти део онога што се од продаја узимало за цара.

Ставке се могу поделити у три групе 1. приходи кнезу од риболова; 2. приходи кнезу од пијачне таксе; и 3. извозне царине. Дажбине су одмераване у натури и у новцу. Код риба се примењују оба начина у натури као девета или шеста риба (1|9 или 1|6), и у новцу, при чему се полазило од вредности таксираних објеката у новчаним јединицама (од 34 један, што значи 3% или „осми *кручес*" што је значило 12,5 %).

У царској повељи за Скадар се непосредно после дела уловљених риба, које несумњиво иду кнезу, прелазило на таксе од продатих животиња: вола који оре, велике краве, свиње, ситне стоке и коња са различитим износима: за коња 6 новчаних јединица (види ниже *Новац*) за

[10] А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 23.

[11] Љ. Ковачевић, *Светостефански хрисовуљ*, Споменик СКА 4 (1890) 10.

[12] *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae,* ed. S. Ljubić, репринт у оквиру књиге *Средњовјековни Статут Будве*, превео Н. Вукчковић, Будва 1988, 91–92.

вола, краву, ситну стоку 1 јединица и за свињу пола јединице. Продавање се овде изричито не спомиње, али се може закључити из ставке која говори о такси за велику краву, где капија или трг подразумевају место наплате. Можда се ово може упоредити са дажбином коју у Дубровнику кнез добија од кланице: од вола или краве 16 фолара, од свиње 8 од остале ситне стоке 4 фолара.[13]

О продаји се изричито говори у следећој ставки која прописује да се на модиј жита узима 1 *сулдин.* У прилог тумачењу да је реч о такси у корист кнеза може се навести чињеница да је у Дубровнику викар, заменик кнеза, добијао moçaticum од жита странаца.[14] I, 17, 30, ukinuta ta odredba Statuta VIII, 53.

Две ставке код којих празнине отежавају разумевање (прибор за кућу, текстил?) имају таксу од 3 % која се иначе јавља као честа царинска стопа. О продаји, извозу и увозу риба изричито говори следећи блок у коме главно место имају сараге (укљеве), веома популарне у трговини околине Скадарског језера. На рибу уопште, која се извози, плаћа се 1/8 или 12,5 %, а код сарага се појављују занимљиве разлике. Кад се извозе пролећне сараге плаћа се само 3 %. Код рибе која долази из Скадарског језера, ако је из равнице плаћа 3 %, али ако је са брда (de monte) онда чак 12,5 %. Риба намењена пријатељима као поклон не подлеже наплаћивању, али се мора заклети да није за продају.

Општег карактера је одредба да грађанин Скадра не плаћа царину на робу коју носи у цареву земљу, али плаћа ако излази ван њених граница.

На крају се текст опет враћа на кнеза и рибе. Кнез добија per disnar, што свакако значи оброк, од кнежевских ципала – cefali de li conti – само 8, не више.

Новац – У свом основном делу насталом пре 1346. Скадарски статут у великом броју чланова оперише са српским новцем – moneda de Sclauonia. Новчане јединице припадају систему: перпера – грош – фолар. Тек у накнадно додатим члановима јављају се soldo у члановима 276, 278 и 279, а пре тога у глави 274, којом је инкорпорирана „привилегија“ цара Стефана Душана, загонетни cruches и препознатљиви suldin.

---

[13] *Liber statutorum civitatis Ragusii,* edd. V. Bogišić – C. Jireček, Zagreb 1904, као репринт у књизи: *Statut grada Dubrovnika 1272,* prev. M. Križman – J. Kolanović, Dubrovnik 1990, 7–8 (= 272–272).

[14] Исто, 12–13 (= 276–277).

Назив cruches се не јавља не само у осталим деловима Статута, него ни у документима, па за њега не знају ни речници ни приручници. Једино што следи из самог текста јесте да је тим именом означавана новчана јединица позната у Скадру средином и у другој половини XIV века и да није идентична са новцем који је циркулисао у залеђу.

По сличности имена, а још више по економско-политичком контексту у коме се појављује, cruches би могла бити она moneta curace или coracii, која је погрешно повезивана са крстатим грошевима српских владара.[15] Од веома малобројних помена овог новца најважнији се чини онај из 1392, из млетачког одговора посланицима Ђорђа Топије, који је као господар Драча био штићеник Републике. Посланици су тражили да се онамо, тј. у Драч не шаље illa moneta, que vocatur ibi coracii et est nostrorum tornesiorum.[16] Реч је, дакле, о новцу који Венецијанци сматрају својим, а именом подсећа на фрацуски новац из ковнице Тура: denarii Turonenses. Деминутив torneselli потиче отуд што нису били обухваћени реформом из које је настао грош, остали су у систему либра (лира) – солид (солдо) – парвус (пиколо). И они су имали као представу на себи крст. Други помен сведочи такође о несклоности градова да прихвате тај новац. У расправама о примени уговора о предаји Бара врховној власти Венеције (1405), Барани су 1406. тражили да се не употребљава moneta curace.[17]

Како знамо да се то односи на торнезеле морамо обратити пажњу подацима о том новцу. Јављају се већ 1274. у Драчу где се врше исплате радницима и најамницима у turonensium parvorum solidos.[18] Та врста новца се, дакле, појављује далеко пре венецијанске власти, која ипак намеће њену циркулацију. На отпоре из Драча 1388. (quia hujusmodi moneta tornesellorum non est solita expendi in Durachio), одговарали су захтевом да господар Драча огласи да је то добар новац: quod faciat publicare quod illa moneta tornesellorum, que est bona moneta et expenditur multum bene in locis nostris Mothoni, Coroni et Corphoy, debeat expendi etiam in Durachio.[19]

Уколико је предложена хипотетичка идентификација cruches = moneta curace (torneselli) одржива следило би из царске исправе Душанове

---

[15] М. Динић, *Крстати грошеви (Grossi de cruce)*, ЗРВИ 1(1952) 86–104, посебно 94–95.

[16] *Acta Albaniae* II, 122, бр. 483; S. Ljubić, *Listine* IV, 292.

[17] *Acta Albaniae* II, 246, бр.799; S. Ljubić, *Listine* V, 81–84.

[18] *Acta Albaniae* I, 314.

[19] *Acta Albaniae* II, 102, бр. 424; S. Ljubić, *Listine* IV, 254.

да је тај новац циркулисао не само у Ахаји, на франачким поседима, и млетачким градовима, него и у Скадру. Поставља се, међутим, питање како то да се у стотинак помена новца у ранијем делу Статута, у коме се српски владар помиње са краљевском титулом (пре 1346), никад не спомиње новац, који у граду у време царства једино служи за одмеравање дажбина и такса? Друга јединица suldin ће свакако бити у вези са солидом парвула. Биле су то мале новчане јединице за које нисмо нашли податак са еквивалентом у односу на фолар и грош.

Просопографски и топографски подаци

Стефан (Stefano, fiolo del quondam conte Petri Berchigna), *115* (страна), 38 (ред у издању) – нотар скадарски 1393. године. Представља себе као сина кнеза Петра па би се могао повезати са оним скадарским кнезом коме је 1347. папа Климент VI упутио писмо тражећи да уз друге великаше, којима је истом приликом писао, делује на српског владара да дође под окриље католичке цркве. У издању извора је записан као Petro Craumusi,[20] што је К. Јиречек[21] повезао са Петром Chranimir de Scutaro, којега је познавао из которске архивске књиге из 1332.[22] С хронолошке тачке гледишта било би то могуће, али отац Стефанов је имао презиме (надимак) Berchigna.

Балта (pesce che vien de baltha), *114*, 18 – Блато је стари назив за Скадарско језеро који се јавља већ у Летопису Попа Дукљанина.

[20] *Acta Albaniae* II, 6–7, бр. 29, где су наведена стара издања папског регистра.

[21] К. Јиречек, *Историја Срба* II, 83.

[22] Сада документ приступачан у A. Mayer, *Kotorski spomenici* I, Zagreb 1951, 297, бр. 872 из 1332.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 123–138

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6) "13"
УДК 091=163.41"1355"

Невен Исаиловић

ПОВЕЉА БАНА ТВРТКА КОТРОМАНИЋА ДУБРОВЧАНИМА ИЗ 1355. ГОДИНЕ

Високи, 1. септембар

Бан Твртко Котроманић, заједно са братом кнезом Вуком и мајком госпођом Јеленом, на молбу дубровачког посланства које су чинили Симон Растић и Климе Држић, начелно потврђује све уговорне односе (укључујући привилегије, слободе, права и правне обичаје) који су владали између Босне и Дубровника у време његовог претходника бана Стјепана II Котроманића, дајући Дубровчанима милост и веру.

A la demande d'une délégation ragusaine composée de Simon Ristić et de Klime Držić, le ban Tvrtko Kotromanić, auquel se joignent son frère, le knez Vuk, et sa mère Jelena, confirme de façon générale tous les rapports contractuels (y compris les privilèges, libertés, droits, et us juridiques) qui étaient en vigueur entre la Bosnie et Raguse sous le règne de son prédécesseur le ban Stjepan II Kotromanić, en accordant aux Ragusains sa grâce et sa foi.

Историјски оквир

Босански бан Стјепан II Котроманић постао је средином 20-их година XIV века сусед Дубровника, па се наметнула потреба да се њихови односи регулишу. Када је дошло до затишја у сукобима, почетком 30-их година уследио је договор. У територијалном смислу, даровницу српског краља Стефана Душана којом је Дубровчанима за годишњи данак уступљен Стон са Пељешцем, острво Посредњица и приморски појас од Стона до Дубровника (1333), пратила је исте године повеља бана Стјепана II, тада *de facto* господара тог дела дубровачког залеђа, који је изузео одлуку о уступању Посредњице и Приморја, али је за Стон тражио једнак годишњи данак (тзв. *босански део Стонског дохотка*). Са друге стране, како би обезбедио повољне услове за развој трговине у Босни, бан је 1332. године, након преговора, издао повељу Дубровчанима којом је на детаљан начин регулисао међусобне односе Босне и

Дубровника – у домену правних обичаја, судства, решавања спорова, трговине итд.

Када је Стјепан II умро, у другој половини 1353. године, наследио га је синовац Твртко који је првих година владао у заједници са родитељима – кнезом Владиславом (+1354) и кнегињом Јеленом, и са млађим братом кнезом Вуком. Свака промена на босанском престолу, још од времена бана Кулина, изискивала је потврду аката претходних владара (пошто су ти акти били засновани на личном ауторитету, личној вери), а то је била и пракса између Дубровника и Србије док је српска држава контролисала дубровачко залеђе. Изгледа да је 1354. година прошла у учвршћивању Твртковог положаја у самој Босни и у утврђивању односа Угарске и босанске државе. Банови контакти са Дубровчанима бележе се већ почетком 1355. поводом закупа неких тргова, али је у августу те године Град послао и званично посланство за захтевом да се потврде дубровачке привилегије из времена Стјепана II. Овом повељом су начелно обновљени уговорни односи какви су између Босне и Дубровника установљени у време Твртковог претходника. Пошто у реченом акту од 1. септембра 1355. није експлицитно поменут статус трговаца и њихове робе, Дубровчани су се, са своје стране, званично заклели да ће поштовати своје обавезе према Босни и упутили су нову молбу након које је уследила повеља од 14. марта 1356. којом су на директан начин, мада без понављања одредби у појединостима, потврђене све дубровачке трговачке привилегије које су постојале у време бана Стјепана II.

Литература: V. Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882, 143–145; И. Руварац, *Бановање Твртка бана*, ГЗМ 6 (1894) 229–230; Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, стр. 164–166, док. бр. 32; В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, Посебна издања СКА књига 66, Београд 1925, 3–4; В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, Београд 1940, 252–255, 276–279; *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*, Sarajevo 1942, 259–260, 267–268, 289–292; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 99–100, 121–124.

Опис повеље

Повеља је сачувана у серији Државног архива у Дубровнику (DAD, Acta Sanctae Mariae Maioris, br. 194, Beč. lat.) која се неко време налазила у Бечу. Иако је издавана више пута, повељу је детаљно опи-

сао само Г. Чремошник. Документ је исписан на пергаменту немачке израде који је беo са обе стране и стога личи на папир. Текст је на храпавој страни, док је глатка страна спољашња. Димензије повеље су – леви руб 14,5, десни 15, горњи руб 27,7, а доњи 28 цм. Горњи руб и оба са стране су релативно равни, док је доњи кривудав. Уз десни руб се може уочити 18 рупица начињених неким шиљатим предметом, вероватно да би се пергамент причврстио за даску приликом обраде. Текст не испуњава целу страницу, а лепо је уклопљен у маргине. Писмо је глатка курзивна готица, а слова су ситна. Постоји неколико делимично украшених великих слова којима почињу реченице, односно којима су означена поједина имена и поједини појмови (*N*, *T*, *B*, *A*, *R*, *M*, *S*, *V*, *C*), али је само прво *N* више од осталих слова. Такође је тешко разликовати слова *c* и *t*, односно *s* и *ss*, а за *u* и *v* постоји јединствени облик *u*.

На спољашњој страни су остали жућкасто-смеђи трагови утиснутог печата (sigillum impressum), пречника 5,1 цм, који је био наливен на провучену заштитну траку како не би отпао. Изгледа да није пропао временом, већ да је откинут. По димензијама се види да је употребљен средњи, односно тзв. *мањи* печат бана Стјепана II Котроманића, пошто из текста сазнајемо да Твртко још увек није имао свој (опис печата дат је у наредном прилогу, будући да је на повељи из марта 1356. сачуван). Како није добио очекивани печат на време, Твртко је осим свог малог печатног прстена (употребљеног у писму од 13. фебруара 1355), почео да користи и стричев типар током 1355/56. године. Он је ретко користио утиснути печат који је долазио директно испод текста, и то готово искључиво у писмима, тако да се може закључити да овом акту није био придаван свечани карактер. У писму које пише Дубровчанима 20. септембра 1355. да би их обавестио да је Клими Држићу и Бисти Бунићу и њиховој деци дао две повеље, Твртко наводи да је једну од њих запечатио прстеном, а другу *великим печатом* (вероватно свог претходника), што сведочи о пракси употребе различитих печата за оверавање различитих категорија докумената током прве три године банове владавине. Иако је претходном тврдњом доказано да утиснути печат не диктира увек карактер акта, повељу коју обрађујемо сам аукторназива (*h*)*as literas* (*ово писмо*), а она је и пресавијена и сложена као што је обичај код писама. Стога, према својим спољним карактеристикама, ова повеља припада категорији писама.

A tergo, односно на спољашњој страни, постоји запис дубровачке канцеларије – *1355. Lettera de Tuarco Bano di Bossina per la confermazione della buona amicizia con i Ragusei*. Ово је опет званична потврда да

је акт заведен као писмо. Чремошник сматра да је и ову повељу, као и Твртково писмо од 13. фебруара 1355. сачувано само у дубровачком препису, писао католички свештеник Bernabay Thoma за шта, међутим, не може бити никакве палеографске, као ни дипломатичко-филолошке потврде.

Литература: К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 31–32, док. бр. 15; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I*, Београд – Сремски Карловци 1929, 72 док. бр. 79; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*, GZM n.s. 4–5 (1949–1950) 105–107; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 13–15, tab. II; М. Брковић, *Вањске карактеристике босанских латинских повеља које се данас налазе у Дубровнику и Венецији*, Херцеговина 6 (1987) 60; M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zadar – Mostar 1998, 101–102.

Ранија издања

F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1867) str. 145, dok. br. 14; S. Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike III*, Monumenta spectania historiam Slavorum Meridionalium vol. 3, Zagreb 1872, str. 275–276, dok. br. 416; E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 23, Zagreb 1892, str. 32, dok. br. 176; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 173–174, док. бр. 39; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije XII*, Zagreb 1914, 305, dok. br. 228.

Ниједно од наведених издања није дало потпуно коректан препис повеље, а грешке у читањима су се разликовале, мада углавном нису суштински мењале садржај. Рачки је дао транскрипт који му је, како наводи, *priobćio Ivan Kukuljević* у време док се повеља налазила у Бечу. Смичиклас је, осим једне исправке, у потпуности пренео издање Рачког, као и Новаковић који је то учинио без формуле датума, уз додатне грешке у читању. Ферменџин је дао само регест, према Рачком и Љубићу. Г. Чремошник и М. Брковић посебно критикују Љубићево издање као пуно грешака. Таква критика није оправдана, пошто је Новаковић (у свом скраћеном издању) направио девет грешака, а Рачки шест, колико и Љубић. Последње објављивање повеља је доживела у рукописној верзији доктората М. Брковића (Milko Brković, *Latinske povelje i*

pisma bosansko-humskih vladara i velmoža, Zadar 1989), где је дат коректнији препис, који, међутим, није укључен у штампану верзију тезе.

Међу погрешке досадашњих издавача укључене су и хиперкорекције које су последица недовољног познавања одређених форми изражавања у латинском језику и непоштовања принципа верног преношења изворника. Услед тешког, а понегде и немогућег разликовања слова *c* и *t*, односно *s* и *ss*, у оригиналном тексту повеље, нека решења у том погледу могу бити препуштена избору издавача (нпр. *gratia* или *gracia*). Поводом јединственог словног облика *u* за гласове *v* и *u*, одлучили смо да у нашем транскрипту користимо различите графеме, будући да се ради о два различита гласа. У вези са спорним словима, различите транскрипције у досадашњим издањима нису третиране као грешке. Датација је у свим издањима била тачна.

Литература: G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 105–107; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave bosanskih vladara izdane Dubrovniku*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku 28 (1990) 45–46; M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, passim.

Текст повеље[*]

Nos Tuertcho[1] dei gratia Bozne banus. Amicis[2] suis fidelibus nobilibus et comunitati de civitate Ragusiensi favorem ac |2| amicitie largitatem. Missistis ad nos nobiles viros dominum Symonem de Resti et dominum Clime de Drsa[3] (!), vestros cives dilectos, |3| cum vestris legationibus. Quas legationes et vestra vota, prout petivistis et desiderastis ac decet nostram magnificentiam, anuentes, |4| quorum legationes audivimus et atente inteleximus et dicimus quod[4] ipsas legationes ac vota vestra,[5] prout desiderastis et nostram decet magnifi|5|centiam, gratanter acceptavimus, vosque[6] et vestram civitatem ac omnes cum omnibus suis ad ipsam pertinentes ad nostram gratiam et fidem nostram |6| una cum nobilissimo iuvene comes Vuk nostro fratre karissimo ac

[*] Редакција издања и превода: Сима Ћирковић и Војин Недељковић.

[1] Код Љубића: *Tvarctcho*.

[2] Рачки, Новаковић: *Amicus*.

[3] Рачки, Љубић, Новаковић, Смичиклас: *Dessa*; Чремошник и Брковић предлажу: *Drssa* (ради се о погрешно исписаној речи, презимену *Dersa*, у којој је писар изоставио слово *e*).

[4] Рачки, Новаковић, Смичиклас, Брковић: *per*.

[5] Рачки, Новаковић, Смичиклас: *nostra*.

[6] Новаковић: *nosque*.

plurimum honestissima domina domina[7] Helena, nostra genitrice predilecta, suscepimus |7| et suscipimus ad omnem gratiam[8] et ad omnem consuetudinem et ad omnem ius ac protectionem, libertatem, sicut prius habuistis |8| clare memorie tempore predecessoris et patrui nostri Stephani olim bani Bozne, vosque[9] copulantes inseparabiliter nostre amicitie et omnium |9| nostrorum nostram voluntantem exequentium. In cuius rei testimonium, as[10] (!) literas sigilo Stephani condam Bozne bani assignatas prelibatis |10| nobilibus comunitati[11] eiusdem civitatis Ragusiensis[12] tradimus ac dedimus, quia ad presens nostrum proprium sigilum nondum habebamus.[13] Data et acta |11| in nostro castro Vizoka vocatum prima die mensis septembris, anno domini M^{o} CCCmo quinquagesimo quinto.

Превод повеље

Ми, Твртко, по милости Божјој бан Босне, својим верним пријатељима, властели и општини града Дубровника [упућујемо] наклоност и обиље пријатељства. Послали сте к нама племените мужеве господина Симона Растића и господина Климу Држића, ваше цењене грађане, са вашим молбама. Примивши те молбе и ваше жеље како сте их затражили и пожелели и као што приличи нашој узвишености, саслушали смо их и пажљиво разумели, те изјављујемо да смо радо прихватили дотичне молбе и ваше жеље како сте их пожелели и како приличи нашој узвишености, и да смо вас и ваш град, са свима који му припадају и свиме што им припада, примили и примамо у нашу милост и веру,[14] заједно с најплеменитијим мла-

[7] Новаковић наводи само једном *domina*, правећи тиме хиперкорекцију, пошто двоструко навођење ове титулације није грешка. Прво *domina* је назнака ословљавања, а друго титула.

[8] Рачки, Новаковић, Смичиклас: *fiduciam*.

[9] Новаковић: *nosque*.

[10] Љубић: *ac* (овде се ради о неправилном облику *as* уместо *has* који су сви издавачи, осим Љубића, исправно прочитали).

[11] Рачки, Новаковић, Смичиклас: *comunitatique*.

[12] Љубић: уместо *civitatis Ragusiensis* наводи само *Ragusiensi*.

[13] Љубић: *habeamus*; Новаковић: *habemus*. У оригиналу јасно стоји *habebamus*, тако да се овде очито ради о хиперкорекцији, пошто издавачи нису били упознати са формом епистоларног имперфекта, па су мислили да се ради о погрешној употреби прошлог времена од стране писара.

[14] Изворни латински термин *fides* може се превести и као *вера* (у смислу установе у ћирилским исправама познате под именом *вера*) и као *поверење* (у свом основном значењу).

дим кнезом Вуком, нашим најдражим братом, и са пречасном госпођом, госпођом Јеленом, нашом најмилијом мајком, у сваку милост, сваки правни обичај[15] и свако право, заштиту и слободу, као што сте раније имали у време нашег претходника и стрица светле успомене[16] Стјепана, негдашњег бана Босне, нераздвојно се везујући за пријатељство с нама и свима који врше нашу вољу. Томе у доказ, ово писмо, оверено печатом Стјепана, покојног бана Босне, предајемо и уручисмо га реченој властели и општини споменутога града Дубровника, пошто у овом часу још немамо властитога печата. Дато и сачињено у нашем дворцу Високи, првог дана месеца септембра лета Господњег 1355.

Дипломатичка анализа

Инвокација. – Ова формула у потпуности недостаје. Недостатак симболичке инвокације, упркос томе што верује да исправу пише католички свештеник за католички Дубровник, Чремошник објашњава јаком богумилском традицијом босанске канцеларије. Вероватније је да је изостанак ове формуле у вези са одређеним угарским моделима које је писар следио и да је последица неразвијености и неаутохтоности босанске латинске канцеларије у то доба.

Интитулација. – Твртковa интитулација првих година банске власти увек је интитулација више особа, која указује да он управља у заједништву са мајком и братом. У овој повељи, брат и мајка се помињу одвојено од почетне интитулације која је једноставна, кратка и обухвата само владарево име, територију (ограничену на Босну као државу), титулу и формулу девоције (*dei gratia*). Савладари су поменути, у контексту њихове сагласности за извршење правног чина, у оквиру диспозиције.

Инскрипција/салутација. – Пошто се ради о документу међудржавног карактера ословљавају се представници власти Дубровника, опет у једноставној форми – дубровачка властела и општина. Инскрипцију прати салутација у форми *favorem et amicitie largitatem*.

Експозиција/петиција. – Експозиција на коју се надовезује петиција кратка је и не даје много обавештења. Правном чину претходи долазак

[15] Изворни латински термин *consuetudo* означава сваки обичај или навику, док у множини често означава *пријатељство*, *пријатељске односе*, *пријатељске договоре*, али и *правне обичаје* (односно оне делове права који спадају у *обичајно право*). Из контекста ове повеље не види се шта термин тачно подразумева.

[16] *Стрица светле успомене* = покојног стрица.

дубровачког посланства босанском бану са молбом да се потврде ранији уговорни односи Дубровника и Босне, закључени у време Стјепана II, што се вероватно односи на одредбе повеље из 1332. године. Посланство чине дубровачки грађани Климе Држић и Симон Растић.

Промулгација/диспозиција. – Диспозицији, која чини највећи део повеље, не претходи права промулгација, већ нека врста увода у правни чин, који чини констатација да су захтеви пажљиво размотрени и да се радо прихватају. Реченице које чине тај увод доста су незграпне и неспретно срочене, док је сам правни чин општег карактера – бан, заједно са мајком и братом, прима Дубровчане у своју милост и у начелу им потврђује све што им је гарантовано у време Стјепана II.

Короборација/печат. – Короборација у овом случају најављује оверу печатом, без сведока, и то печатом бановог стрица и претходника Стјепана II будући да Твртко у то време још није имао свој печат. Више о печату у одељку *Опис повеље*.

Датум. – Бан Твртко у свим својим повељама датум наводи на крају есхатокола. Формулација *data et acta* значи да су идентична места настанка и издавања повеље. Наводе се редом место, дан, месец и година настанка повеље.

По бројним својим карактеристикама, спољним (види: *Опис повеље*) и унутрашњим, ова повеља има превасходно карактер писма и чини се да је и третирана као писмо, а не као свечани акт, односно диплома. Томе у прилог иде и чињеница да правни чин не садржи конкретније одредбе. Управо ће ради конкретизације одређених појединости настати нова Твртркова повеља од 14. марта 1356. године. Иако предмет акта, који је донет ради потврђивања привилегија, није предмет који би био садржај писма, према дипломатичким обележјима овде се ради о дорзалној белешци, односно о *litterae* – писму, а тако га је и завела дубровачка канцеларија.

Требало би се осврнути и на Чремошникове претпоставке о писару и формулама. Његова тумачења воде се уверењем да је у току раних година власти бана Твртка постојала развијена латинска канцеларија. Постоји много показатеља који не иду у прилог таквој хипотези. Босански владари из династије Котроманића ретко су упућивали Дубровнику латинске повеље; најзначајнији односи Босне и Дубровника углавном су регулисани ћирилским исправама. Једину значајнију латинску повељу упутио је Дубровчанима Стјепан II Котроманић 1333. када им је даровао Стон и Пељешац, коју је, међутим, истовремено послао и у ћирилској верзији.

Од самог бана Твртка за период 1353–1377. сачувано је свега шест латинских повеља, од којих се три тичу односа са Дубровником и настале су 1355/56. Чремошник сматра да их је вероватно све писао свештеник босанске дијецезе Тома Бернабај који је у дубровачким регистрима наведен као писар повеље издате у Ђакову 13. фебруара 1355. Такво мишљење није могуће проверити на основу палеографских особитости, будући да је поменута повеља сачувана само у препису, док се друге две (од 1. септембра 1355. и 14. марта 1356) палеографски разликују, али то може бити последица другачијих услова писања – различите маргине и различите стране пергамента (будући да је акт из септембра 1355. писан на храпавој, а онај из марта 1356. на глаткој страни). Чињеница је да је готички курзив писмо које не подразумева увек индивидуалност рукописа. Међутим, не треба заборавити да је исправа од фебруара 1355. издата у Ђакову и да ју је печатом озваничио и босански епископ Пелегрин који је тамо столовао, као и ђаковски каптол. Ако је препис коректан, та повеља је својим језиком и структуром знатно исправнија и приближнија угарском формулару. Свештеник босанске дијецезе није морао бити из Босне, пошто је центар те дијецезе био управо у Ђакову, нити неко из свите бана Твртка, па је вероватно дотични Тома Бернабај као јавни нотар у служби епископа, само саставио повељу за бана Твртка. Стога се не чини вероватним да је исти нотар састављао и много сиромашније и формом неугледније Твртковe исправе издате у Високом 1355. и Неретви 1356.

Закључак који нудимо је да су дипломатичке особености повеље од 1. септембра 1355, које укључују помало незграпну латинску синтаксу, извесне ортографске пропусте, недостатак и непотпуност више дипломатичких формула, недоследно праћење модела угарских канцеларија и њихово мешање са елементима формулара босанске ћирилске канцеларије, последица још увек неразвијене латинске канцеларије у босанској држави. Латинске повеље бана и краља Твртка показиваће сличне мањкавости све до његовог ширења на рачун Угарске 80-их година XIV века. Пратећи и места издавања повеља, може се изнети претпоставка да су сваку од латинских повеља писала различита лица која можда и нису била стално у владаревој пратњи, већ су по потреби налажена међу писменим људима, вероватно католичким свештеницима, у појединим дворским комплексима у којима је владар тренутно боравио. Могуће је и да су акти делом превођени са старословенског језика тј. са ћириличких концепата, али је мало вероватно да је босански бан имао свог званичног и сталног латинског канцелара или нотара, имајући у виду мањкавости повеље. Па опет, те

мањкавости, у случају анализираног документа из септембра 1355, могу бити и последица природе акта, будући да је он прелазна варијанта између писма и повеље. Оно што остаје неспорно, то је да су латинска акта босанских владара, за основ узимала угарску дипломатичку праксу, али да су истовремено одређене формуле директни преводи из формулара босанске ћирилске канцеларије која је у то време имала дужу традицију. Отуда и донекле хибридна природа ових докумената.

Литература: С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици* I–II, Београд 1928–1935; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 105–107; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave*, 45–52, 57–58; isti, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, 155–156, 185, 199, 203, 256–257, 311–312, 415.

Просопографски и топографски подаци

Твртко Котроманић, *127* (страна), 1 (ред у издању) – босански бан (1353–1377), краљ Срба и Босне (1377–1391). Син кнеза Владислава Котроманића и Јелене Шубић, наследио је стрица Стјепана II Котроманића на месту бана Босне. Испрва је владао у заједници са родитељима и братом Вуком, а затим самостално. На почетку владавине био је присиљен да уступи одређене области угарском краљу Лајошу I, а извесна нестабилност његовог положаја потрајала је све до 1373. године. Почев од те године, успешно је користио политичке околности да би на крају живота господарио пространом државом, пошто је изашао као победник из сукоба са властелом, стекао западне делове области Николе Алтомановића, повратио изгубљене територије од Угарске и заузео Далмацију и делове Хрватске.

Литература: И. Руварац, *Бановање Твртка бана*, 225–240; исти, *Три додатка к расправи Бановање Твртка бана (1353–1377)*, ГЗМ 6 (1894) 611–620; В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, Посебна издања СКА књига 66, Београд 1925, passim; исти, *Хисторија Босне* I, 276–338; М. Динић, *Босанска феудална држава од XII до XV века*, у: Историја народа Југославије I, Београд 1953, 530–536; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 121–165; Р. Поповић, *Повеља бана Твртка I Котроманића Дубровнику о ослобађању од царина*, ССА 5 (2006) 149–156.

Симон (Шимун) Растић, *127*, 3 – Симон Славе Растић (Syme Sclavi de Resti) помиње се у периоду 1336–1367. и заузимао је важна места у дубровачкој администрацији током 50-их и 60-их година XIV века, смењујући се на положајима са својим рођаком Витом Растићем (пом.

1329–1363). У том периоду редовно је члан Већа умољених и Малог већа. Постао је доживотни прокуратор Св. Марије (1363), а затим и први дубровачки кнез из породице Растића (1364). Каријеру је започео као посланик који је често био у мисијама. Био је у посланству босанском бану Твртку 1355. године, затим адвокат на станку са Nenecom Cicurichem (1356), посланик код Војислава Војиновића (1358), код босанског бискупа (1358), одређен у посланство млетачком дужду (1360), посланик у Угарској (1360, 1362). После његове смрти око 1367/8, због малолетства преживелих чланова породице, дуго није било Растића на важним положајима у Дубровнику.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 214, 388–389.

Климе Држић, *127*, 4 – Током XIV века у Дубровнику је било неколико чланова породице Држића који су носили име Климе (Clemens, Clime) и били укључени у дипломатску делатност. Климе Јунија Држић (Clime Iunii de Dersa) помиње се уз Бисту Бунића као закупац босанских царина у Дријевима и Остружници 1346, што сазнајемо и из Твртковe повеље издате у Ђакову 13. фебруара 1355. и његовог писма од 20. септембра 1355. којим обавештава Дубровник да је Држићу, Бунићу и њиховој деци дао две повеље, па би се могло закључити да би управо он био квалификован за посланика бану, будући да је пословао још са његовим стрицем Стјепаном II и будући да га Твртко помиње приближно у време издавања повеље од 1. септембра. Иако није искључено да се радило о њему, вероватније је да је личност из повеље Климе Томе Држић (Clime Thome de Dersa), који се помиње у периоду између 1326. и 1375. године и који је веома често био именован у посланства, а такође је био закупац царина. Његов отац Тома постепено је напредовао у дубровачкој администрацији да би као члан Већа умољених умро у време Велике куге 1348. године. После смрти брата Руска Климе је постао старешина свог огранка породице. Трговао је највише са Италијом, а приликом својих путовања више пута је упадао у неприлике, због чега су се водили дуги судски процеси између Дубровачке општине и италијанског трговца Форлеоне из Ђенове кога је, наводно, Климе опљачкао. Држић је те парнице изгубио и био је дужан да исплати одштету. Мање се помиње крајем 30-их и током 40-их година XIV века, да би се поново истакао почетком 1350-их. Децембра 1354. наводи се да је са једним партнером преузео на годину дана закуп над делом прихода царског кумерка солског у Дубровнику. Налазио се на одговорним дужностима у време напете политичке ситуације уочи и у

време рата Угарске и Венеције од кога је зависио и статус града Дубровника. Био је у Већу умољених 1356, у Малом већу 1357, кнез Стона 1358. А на свим тим дужностима, као и на дужности судије, био је повремено и током 1360-их година, најчешће као кнез и судија Стона. Постао је и прокуратор манастира Локрума 1359. Био је посланик код босанског бана Твртка 1355. године, упућен је хрватско-далматинском бану Иванишу Ћузу 1357. године, а његова дипломатска делатност посебно је интензивна када се вратио из заробљеништва у којем га је држао Војислав Војиновић 1359–1360. Био је у мисијама код Балшића (1360, 1361), код бана Твртка (1361), у Котору (1362) итд. Крајем живота био је биран и за дубровачког кнеза, а ту дужност сигурно је вршио јануара 1373. године. Умро је, по свему судећи, на Стонском рату, око 1375/6. године.

Литература: К. Јиречек, *Споменици српски*, 31–32, док. бр. 15; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I*, 72, док. бр. 79; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 13, 146–148, 188–189, 191–193, 217, 281–282, 428, 446; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave*, 57.

Вук, кнез, *127*, 11 – млађи брат бана Твртка, понекад навођен и као млади бан Вукић. Редовно се помиње у раним братовљевим повељама, како би се истакла његова сагласност са Твртковим одлукама. Исти је случај и са бановим родитељима, кнезом Владиславом (+1354) и кнегињом Јеленом, чији се консензус и учешће у правном чину такође истичу, што сведочи о породичном савладарству. Не зна се када је Вук рођен, али се може претпоставити да је постао пунолетан у периоду 1355–1357, када се и на латинским и на ћирилским повељама наводи пре мајке. Као *господин* кнез наводи се први пут 1357. године. Вук је, судећи према расположивим изворима, неколико пута покушао да збаци брата, у садејству са властелом и угарским краљем. Спор са Твртком потрајао је до Твртковe свадбе крајем 1374. године.

Литература: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 149, 345 (коментар С. Ћирковић); И. Руварац, *Бановање Твртка бана*, 225–240; A. Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1902, 361–365; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 124, 130–132; J. Šidak, *O vjerodostojnosti isprave bosanskog bana Tvrtka Stjepanu Rajkoviću*, u: Studije o crkvi bosanskoj i bogumilstvu, Zagreb 1975, 249–259; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave*, 57; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу 1366*, ССА 2 (2003) 172–173; иста, *Повеља бана Твртка Котроманића којом потврђује баштинске поседе Влатку Вукославићу 1353*, ССА 4 (2005) 109 (и нап. 22).

Јелена, кнегиња, *128*, 12 – ћерка Јурја II Шубића, кнеза Сплита, Трогира и Омиша (+1330). Удала се за кнеза Владислава, брата бана Стјепана II Котроманића 1338. године и поред блиског степена сродства. Заједно са мужем била је регент свом малолетном сину Твртку када је постао бан, а 1354. године путовала је на двор угарског краља Лајоша I (1342–1382) да би регулисала вазалне односе и добила потврду о Твртковом ступању на власт.

Литература: I. Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru* I, Split 1979, 536; V. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do godine 1347*, Zagreb 1897; В. Ћоровић, *Хисторија Босне* I, 257–258; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave*, 58; С. Рудић, *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу 1354*, ССА 2 (2003) 69**;** J. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка Котроманића којом потврђује баштинске поседе Влатку Вукославићу*, 108.

Стјепан II Котроманић, *128*, 16, 18 – босански бан (1322–1353), син бана Стјепана I Котроманића и Јелисавете Немањић, ћерке српског краља Стефана Драгутина. На власт је дошао као вазал угарског краља Карла Роберта (1301–1342) и уз помоћ домаће властеле окончао је превласт хрватске породице Шубића у Босни. Током његове успешне владавине дошло је до територијалних проширења босанске државе и окупљања босанских земаља. Повећао је владарски ауторитет, посебно након што се његова ћерка Јелисавета 1353. године удала за угарског краља Лајоша I. Међутим, почетком владавине бана Твртка, Јелисаветин мираз послужио је као изговор Лајошу I да одузме Босни неке области. Стјепан II у тренутку смрти није имао живих мушких наследника, па га је наследио синовац Твртко.

Литература: В. Ћоровић, *Хисторија Босне* I, 236–275; М. Динић, *Босанска феудална држава*, 525–530; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 81–121; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића великом кнезу Гргуру Стјепанићу 1329/30*, ССА 3 (2004) 24–25; иста, *Повеља бана Твртка Котроманића којом потврђује баштинске поседе Влатку Вукославићу*, 108.

Високи, *128*, 22 – Средњовековни утврђени град на брду Височица, недалеко од данашњег града Високо, који се први пут помиње 1355. године управо у овој повељи. Налазио се на повољном месту над рекама Босном и Фојницом, на путу према жупама Трстивници и Лепеници, у срцу некадашње *земље* Босне у којој су била сва стона места босанских владара. Не зна се ко је сазидао утврђење, али су изношене

претпоставке да је то учинио бан Стјепан II Котроманић будући да се под тим именом оно први пут помиње непосредно после његове смрти. Од 1363. помиње се и подграђе Подвисоки око реке Фојнице које се развило у веома значајно градско насеље и трговачки центар. Након неколико помена у другој половини XIV века, у XV веку Високи се често помиње као једно од главних седишта босанских владара. Такође је био и седиште великог кнеза босанског, где се придев *босански* не односи на читаву државу, већ на неку ужу област. Претпоставља се да су велики кнезови, будући да им положај није био наследан, именовани као владареви намесници у дворском дистрикту. Марко Вего сматрао је да је насеље Високи идентично са насељем Босна и да је Босна, која се као двор или град помиње у документима, алтернативни назив за Високи. Паво Анђелић је пак дошао до закључка да је појам Босна у ужем смислу обухватао територију радијуса од 5–6 км и да је подразумевао локалитете Високи, Подвисоки, Миле, Бискупићи и Моштре. Он тврди да се радило о једној територијалној општини посматраној као насеље, која одговара данашњој општини Високо. Дефинишући границе жупа Трстивнице, Лепенице и Видогошће, Анђелић закључује да је међупростор који остаје око Високог био одређен у најмању руку као кнежија, али вероватно као жупа, мада не знамо за њено име. Можда се њен назив не помиње јер је представљала издвојену владарску жупу, а можда је баш она одговарала појму Босне у смислу уже територије, када се тај појам не односи ни на државу ни на *земљу*. Турци су заузели овај град најкасније 1463, када се око њега већ помиње Височка нахија.

Литература: M. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 125–126; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978, према регистру; P. Anđelić, *Problem naselja i užeg teritorija pod imenom Bosna*, u: Studije o teritorijalnopolitičkom uređenju srednjovjekovne Bosne, Sarajevo 1982, 25–30 (isto u: P. Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska, stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću,* Sarajevo 1973, 231–234); isti, *Vladarska imanja u srednjovjekovnoj Bosni*, u: Studije o teritorijalnopolitičkom uređenju srednjovjekovne Bosne, Sarajevo 1982, 221–222; isti, *Uvod. Geopolitički položaj Visokog i Srednji vijek – Doba stare bosanske države*, u: Visoko i okolina kroz historiju I, Visoko 1984, 9–11, 101–309; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave*, 58; С. Ћирковић, *Двор и култура у босанској држави*, у: Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 435–445.

Важније установе

Banus, *127*, 1; *128*, 16, 19 – бан, титула владара или његовог наменика. Реч је турског порекла, а први пут је забележена у спису Константина VII Порфирогенита. Употреба ове титуле раширила се када је Угарска завладала деловима Балкана, па је тако традиционално именован бан Славоније и бан Хрватске и Далмације. Владари Босне, који су такође у једном тренутку дошли под власт Угарске, носили су титуле бана од средине XII века па све до 1377. године.

Литература: *ЛССВ*, 28–29 (С. Ћирковић).

Communitas, *127*, 2; *128*, 19 – општина, комуна. Првобитно назив за сваку заједницу, касније има специфично значење града са комуналним (општинским) уређењем, односно статутом, законима и развијеном организацијом власти која подразумева одређену самоуправу.

Largitas, *127*, 2 – овде вероватно представља свечани израз са значењем *ширина*, *обилност*, *обимност*. Ова реч, такође, представља латински термин за институцију, на Западу познатију као *largesse* (превод на француски), која означава једну од владарских особина и дужности – дарежљивост и широкогрудост.

Fides, *127*, 10 – латински еквивалент словенској институцији *вера* која представља тврдо задату реч да ће правни чин бити извршен и поштован. Вера се обично потврђивала приликом промена на престолу, као што је случај и у овој повељи. Сам термин може значити и поверење.

Литература: *ЛССВ*, 76–77 (С. Ћирковић).

Gratia, *127*, 10; *128*, 13 – латински еквивалент словенској институцији *милост* која је означавала владареву милост као правни чин посебног садржаја. У Босни од времена Стјепана II, у односу према Дубровнику, милост је у суштини подразумевала трговачке повластице у замену за босански део Стонског дохотка.

Литература: *ЛССВ*, 407 (М. Благојевић); Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнезу Вуку и Павлу Вукославићу 1351. године*, ССА 1 (2002) 86–87.

Comes, *127*, 11 – у класичном латинском језику означава пратиоца, а у позној антици и у феудалној ери добија различита значења. Током средњег века, на Западу означава феудалца са титулом грофа. На простору Балкана, па и Босне, обично се преводи титулом кнез. Титула кнеза није имала устаљено место на хијерерхијској лествици средњовековне босанске државе и носили су је племићи различитог друштвеног ранга.

Литература: М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 38–55; *ЛССВ*, 299–301 (Р. Михаљчић); Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, Сабрана дела VI, Београд 2001, 88–103; С. Рудић, *Повеља бана Твртка кнезу Влатку Вукославићу*, 80; А. Фостиков, *Писмо дубровачког кнеза и општине великом војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу, 8. април 1400*, ССА 2 (2003) 192.

Domina, *128*, 12 – госпођа, женски облик термина *господин* који је првобитно коришћен као додатак владарским и другим титулама, а касније као врста титуле са особеним значајем у владарској идеологији. У Босни је углавном носе пунолетни чланови владарске династије.

Литература: *ЛССВ*, 121 (Р. Михаљчић); Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, 104–113; Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II кнезу и општини дубровачкој*, ССА 1 (2002) 52.

Castrum, *128*, 22 – утврђени град, утврђење. Овде се ради о тврђави Високи која је уједно представљала и владарску резиденцију.

Литература: С. Ћирковић, *Двор и култура у босанској држави*, 435–445; *ЛССВ*, 122–124 (Љ. Максимовић).

Стари српски архив, књ. 6, стр. 139–149

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"13"
УДК 091=163.41"1356"

Невен Исаиловић

ПОВЕЉА БАНА ТВРТКА КОТРОМАНИЋА ДУБРОВЧАНИМА ИЗ 1356. ГОДИНЕ

Неретва, 14. март 1356. године

Бан Твртко Котроманић заједно са братом кнезом Вуком и мајком Јеленом потврђује све уговорне односе (укључујући и привилегије, слободе, права и правне обичаје) који су владали између Босне и Дубровника у време његовог претходника бана Стјепана II Котроманића и које је и сам већ потврдио својом повељом од 1. септембра 1355. Дубровчани су се сада са своје стране заклели да ће поштовати све што је предвиђено ранијим уговорима које су закључили са Босном, док се бан Твртко додатно обавезао да ће поштовати слободе и привилегије дубровачких трговаца што је и био повод за настанак ове повеље, будући да је експлицитно потврђена слобода трговине једина ставка по којој се она разликује од Твртковe повеље Дубровчанима из 1355. године.

Le ban Tvrtko Kotromanić, auquel se joignent son frère, le prince Vuk, et sa mère Jelena, confirme de façon générale tous les rapports contractuels (y compris les privilèges, droits, libertés et us juridiques) qui étaient en vigueur entre la Bosnie et Raguse sous le règne de son prédécesseur le ban Stjepan II Kotromanić, et qu'il a lui-même confirmés par sa charte du 1er septembre 1355. Les Ragusains, en contre partie, prêtent ici serment de respecter tout ce qui est prévu par les accords antérieurs qu'ils ont conclus avec la Bosnie, alors que dans la suite du texte le ban Tvrtko réitère son engagement de respecter les libertés et les privilèges des commerçants ragusains, ce qui constitue assurément le motif à l'origine de la délivrance de cette charte, compte tenu du fait que cette confirmation explicite est le seul point par lequel elle diffère de la charte de Tvrtko délivrée aux ragusains en 1355.

Историјски оквир

Ова повеља чини целину са претходном од 1. септембра 1355. и Твртко ју је издао како би констатовао да су се, након издавања његове прве повеље и повратка посланства из септембра 1355. у Дубровник, Дубровчани, са своје стране, обавезали да ће поштовати своје обавезе из уговора са баном Босне и како би на њихову молбу експлицитно потврдио у

појединостима уговорне тачке које су се односиле на дубровачке трговачке привилегије у босанској држави. Још од времена бана Кулина постојао је обичај да се размењивањем заклетви обезбеди поштовање уговора. У Твртково време то је имало за циљ да се бану обезбеди исплата босанског дела Стонског дохотка. Дубровчани су, са своје стране, добијали слободу трговине.

За шири историјски оквир и литературу, видети претходни прилог о повељи бана Твртка од 1. септембра 1355. године.

Опис повеље

Повеља је сачувана у серији Државног архива у Дубровнику (DAD, Acta Sanctae Mariae Maioris, Ć 104, Beč 1006) и једно време се налазила у Бечу. Повељу је најдетаљније описао Г. Чремошник. Документ је исписан на пергаменту немачке израде. Текст је исписан на глаткој страни, док је спољна страна нешто жућкастија и знатно храпавија. Димензије повеље су – леви руб 15,2, десни руб 16,2, горњи руб 31, а доњи 30,7 цм. Испод долази плика, висока лево 3,7, а десно 4 цм. Резови су релативно равни. Са обе бочне стране (лево и десно) је стилусом повучена по једна усправна црта, а на горњем делу једна водоравна. Чремошник сматра да је и повеља из септембра 1355. имала такве линије, али повучене оловном писаљком и доцније избрисане. Текст је естетски распоређен, смештен између поменутих црта. Црте по којима тече текст су лагано повучене и нема испупчења са друге стране. Писмо је читка курзивна готица, нешто већих слова, без украса, искључујући нешто китњастија велика слова *T* и *N*. Велика слова (*T*, *B*, *V*, *N*, *R*) су коришћена без доследног поштовања правописних правила и све их је мање како се иде према крају повеље. Слова се јасније међусобно разликују у поређењу са повељом од 1. септембра 1355. Пергамент је пресавијен на 8 делова.

Воштани печат (sigillum pendens), и то *мањи* печат Стјепана II, који по свему одговара категорији средњих печата, првобитно је висио о свиленој врпци црвено-жуте боје која се прекинула, па је касније стављен обичан канап какав стоји и данас. Провучен је кроз два прореза на пергаменту и плики. Короборацијом Твртко најављује употребу стричевог висећег печата, пошто још увек није имао свој. Подсећамо да је претходна повеља оверена утиснутим печатом који је, по свему судећи, био истоветан овом висећем, а из једног писма с краја септембра 1355. сазнајемо да је у то време Твртко, поред свог прстена, већ ко-

ристио и претходников *велики печат*. Први пут ће се Твртков лични *sigillum* појавити у повељи босанском епископу Петру од 1. септембра 1356, али он није сачуван. Печат на повељи којој је посвећен овај прилог је зделичаст, пречника око 5 цм, од тамносмеђег воска и има на себи натпис састављен од скраћеница. Слику типара за који су погрешно читање још раније дали Рачки и Смичиклас, први је уз правилну транскрипцију натписа објавио Алекса Ивић (мада је означио типар као Твртков), а касније са бољим пропратним текстом Паво Анђелић. Легенда гласи: + S(IGILLUM) M(I)N(US) STEPH(AN)I D(E)I GRA(TIA) TOTI(US) BOSNE BANI, а затим на ћирилици ГN БN СТЕПАN. Симбол је коњанички портрет бана Стјепана II у ритерској опреми, где је коњ представљен у трку, окренут надесно.

A tergo документа стоји само нумерација архива у Бечу – N° 104 an. 1356. Нема никаквих података о писару, али се на основу извесних разлика у рукопису може претпоставити да се не ради о истој личности која је састављала повељу из септембра 1355.

Литература: А. Ивић, *Стари српски печати и грбови*, Нови Сад 1910, таб. III; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka* II, GZM n.s. 4–5 (1949–1950) 107–109; A. Solovjev, *Prinosi za bosansku i ilirsku heraldiku*, GZM n.s. 9 (A) (1954) 91; P. Anđelić, *Neka pitanja bosanske heraldike*, GZM n.s. 19 (A) (1964) 164–166; isti, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 13–15, tab. II; М. Брковић, *Вањске карактеристике босанских латинских повеља које се данас налазе у Дубровнику и Венецији*, Херцеговина 6 (1987) 60–61; M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zadar – Mostar 1998, 100, 102; С. Рудић, *Повеља бана Твртка Котроманића кнезу Влатку Вукославићу 1354*, ССА 2 (2003) 73–74; Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Твртка Котроманића којом потврђује баштинске поседе Влатку Вукославићу 1353*, ССА 4 (2005) 103–104.

Ранија издања

F. Rački, *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU 1 (1867) str. 149, dok. br. 16; S. Ljubić, *Listine*, str. 312, dok. br. 462; E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 23, Zagreb 1892, str. 32, dok. br. 178; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 176, док. бр. 42; Т.

Smičiklas, *Diplomatički zbornik* XII, 333, dok. br. 250; В. Ћоровић, *Краљ Твртко I Котроманић*, Посебна издања СКА књига 66, Београд 1925, стр. 100, док. бр. 1.

Ниједно од наведених издања није дало коректан препис повеље, а грешке у читањима су се разликовале, мада углавном нису суштински мењале садржај. Рачки је дао транскрипт који му је, како наводи, „priobćio Ivan Kukuljević". Смичиклас је у потпуности пренео издање Рачког, као и Новаковић који је то учинио без формуле датума. Ферменџин је дао само регест, према Рачком и Љубићу. Овај пут Г. Чремошник и М. Брковић исправно критикују Љубићево издање као најлошије, мада се мора истаћи да је оно такво због суштинске природе која мења смисао акта, а не због броја грешака. Сви издавачи, осим Ћоровића који је направио чак 13, имали су по шест омашки у читању. Међутим, Ћоровићеве грешке нису супстанцијалне и последица су непажљивости. Последње објављивање повеља је доживела у рукописној верзији доктората Милка Брковића (M. Brković, *Latinske povelje i pisma bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zadar 1989), где је дат коректнији препис, који, међутим, није укључен у штампану верзију тезе.

За остале напомене видети претходни прилог. И у овом случају, нису као грешке третиране различите транскрипције речи у којима се не могу јасно разликовати слова *c* и *t*, односно *s* и *ss*, иако ова повеља има нешто мање таквих спорних случајева од претходне.

Литература: G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje*, 107–109; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave bosanskih vladara izdane Dubrovniku*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku 28 (1990) 46; M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara*, passim.

Текст повеље[*]

Tuertco[1] dei gratia Bozne[2] banus, una cum dilecto fratre suo comite Vulk[3] ac karissima[4] mater nostra domina Helena[5], nobi|2|libus viris

[*] Редакција издања и превода: Сима Ћирковић и Војин Недељковић.

[1] код Рачког, Новаковића и Смичикласа: *Tuerdco*; код Љубића: *Tuerco*.

[2] Ћоровић: *Bosne* (исту грешку прави и приликом следећег помена *Bozne* у 5. реду оригинала).

[3] Ћоровић: *Vulc*.

[4] Љубић: *komitissa*; Ћоровић: *illustrissima*.

[5] Ћоровић: *Hellena*.

Nicolao[6] Barbadico comiti Ragusiensi, iudicibus, consiliariis ac universitati predicte civitatis salutem et |3| gratiam ac favoris beneplacitum. Literas vestras sucepimus[7] (!) in quibus nobis promititis et vestram comunitatem obligastis[8] |4| servare iura, libertates, consuetudines, pacta, protectiones, que habuistis cum bone memorie Stephano olim bano |5| Bozne karissimo[9] patruo et predecessore nostro. Vestre benevolentie vicissitudinem impendere[10] volentes, eodem modo nos |6| vobis obligamus quod omnes mercatores vestre civitatis cum suis mercantiis ad fidem et gratiam,[11] protectionem |7| nostram sucipimus (!) et vestram comunitatem servare in iuribus, libertatibus, consuetudinibus, protectionibus, prout a prefato |8| Stephano[12] bano, predecessore nostro, novimus[13] vobis concesum et conservatum. In cuius rei testimonium, sigilum pe|9|ndens supra dicti Stephani bani, quia adhuc nostro proprio caremus, cum serico fecimus aponi. Data in curia |10| nostra in Nerethva,[14] feria secunda post dominicam primam quatragesime,[15] anno domini Mº CCCº quinquagesimo VIº.

Превод повеље

Твртко, по милости Божјој бан Босне, заједно са љубљеним братом својим кнезом Вуком и најдражом мајком нашом госпођом Јеленом [упућује] племенитим мужевима Николу Барбаригу, кнезу дубровачком, судијама, већницима и општини реченог града [Дубровника] поздрав и милост и наклоности потврду. Примили смо ваше писмо у којем нам обећавате и своју сте општину обавезали да поштује права,

[6] Љубић: *Vitatio*.

[7] Сви издавачи наводе *suscepimus*, иако у оригиналу стоји *sucepimus* без било каквог знака скраћивања. Реч је о писарској омашци, али се свакако ради о глаголу *suscipere*. Исти случај је каснија транскрипција оригиналног *sucipimus* (7. ред оригинала) са *suscipimus* од стране свих издавача.

[8] Рачки, Новаковић, Смичиклас, Ћоровић: *obligatis*.

[9] Ћоровић: *illustrissimo*.

[10] Љубић: *inpendere*.

[11] Рачки, Новаковић, Смичиклас: *fiduciam*; Ћоровић: *gratam*.

[12] Ћоровић: *Steffano*.

[13] Новаковић: *nonimus*.

[14] Ћоровић: *Neretva*.

[15] Рачки, Смичиклас: *quadragesime*; Љубић: *quadragessime*; Ћоровић и Брковић: *quatrogesime*.

слободе, правне обичаје,[16] уговоре и заштите које сте имали под Стјепаном драге успомене,[17] негдашњим баном Босне, нашим најдражим стрицем и претходником. У жељи да узвратимо на вашу добру вољу, ми вам се на исти начин обавезујемо примити све трговце вашега града с њиховом робом у нашу веру и милост [и] заштиту, и вашу општину држати у правима, слободама, правним обичајима[18] и заштитама какве су вам, по нашем сазнању, биле додељене и поштоване од реченог бана Стјепана, нашег претходника. Томе у доказ, стављамо, са свиленом врпцом, висећи печат поменутог бана Стјепана, јер својега још немамо. Дато у нашем двору у Неретви, у понедељак по првој недељи Четрдесетнице, лета Господњег 1356.

Дипломатичка анализа

Инвокација. – видети претходни прилог.

Интитулација. – Интитулација долази на почетку и једноставна је, а ради се о интитулацији више лица, односно бана Твртка, његовог брата кнеза Вука и мајке госпође Јелене. Поред владаревог имена, територије и титуле, садржи и формулу девоције, након које се титулишу савладари. Видети и претходни прилог.

Инскрипција/салутација. – Пошто се ради о акту међудржавног карактера, бан повељу адресира на дубровачког кнеза Никола Барбарига, судије, већнике и читаву општину дубровачку. Инскрипцију прати салутацију у форми *salutem et graciam ac favoris beneplacitum*.

Експозиција/петиција. – Експозиција и петиција су садржане једна у другој. Бан кратко саопштава да је примио дубровачко писмо којим се тражи потврда старих привилегија Дубровника из времена Стјепана II, вероватно регулисаних актом о босанско-дубровачким односима из 1332. године (што се најпре односило на трговачке повластице), констатујући да су се Дубровчани, са своје стране, обавезали да ће поштовати своје уговорне обавезе.

Промулагија/диспозиција. – Диспозицији не претходи класична формула промулгације, већ уводна реченица којом се изражава аукто-

---

[16] Изворни латински термин *consuetudo* (обичај, навика) може подразумевати *пријатељство*, *пријатељске односе*, *пријатељске договоре*, али и *правне обичаје* који су владали између Босне и Дубровника. Из контекста ове повеље не види се шта термин тачно подразумева. Видети и нап. 15 у претходном прилогу.

[17] *Стјепаном драге успомене* = покојним Стјепаном.

[18] Изворни термин може значити и *пријатељство* (видети нап. 16).

рова жеља да узврати на дубровачку добру вољу, након чега се он (бан Твртко) обавезује на поштовање ранијих уговорних односа између Босне и Дубровника, где нарочито истиче заштиту дубровачких трговаца, њихове робе и њихове делатности.

Короборација/печат. – Короборација је готово идентична оној из повеље од 1. септембра 1355, с тим што овога пута најављује оверу *висећим* печатом бановог стрица и претходника Стјепана II. Више о печату у одељку *Опис повеље*. Видети и одељак о *короборацији* у претходном прилогу.

Датум. – Бан Твртко у свим својим повељама датум наводи на крају есхатокола. За разлику од повеље из 1355, овде се не наводи формула *acta et data*, већ само *data* што вероватно значи да се тиме подразумева да је наведено место издања уједно и место настанка повеље, односно правног чина. Датовање према црквеним празницима вероватно је преузето из угарских канцеларија где је то био обичај. Наведени датум који стоји у свим издањима ове повеље је тачан, будући да Четрдесетница (*Quadragesima*) тј. Велики пост почиње шест недеља пре Ускрса који је те године падао 24. априла. Прва недеља је, дакле, била 13, а први понедељак 14. март.

Ова повеља нема назнаке које би указивале да је третирана као писмо, о чему сведочи и конкретизација правног чина, као и чињеница да је оверена висећим, а не утиснутим печатом. Она је, у поређењу са оном из 1355, знатно срећније срочена. Иако су маргине и писање на глаткој страни пергамента могли, независно од писара, допринети лепшем изгледу документа, јаснији латински израз и одређене разлике у писму указују на то да су Твртковe латинске повеље из 1355, односно 1356. вероватно сачинила два различита писара. Исправа је издата у Неретви и вероватно ју је сачинило неко писмено лице са солидним знањем латинског језика које је било у бановој близини. Насупрот поменутим разликама, формулар је овде готово идентичан са оним у претходној исправи, па је могуће да је коришћен исти предложак. Повеља се надовезује на акт од 1. септембра 1355. и заправо представља праву потврду ранијих уговорних односа Босне и Дубровника, док је претходна исправа заправо писмо настало у вези са радом дубровачког посланства из августа/септембра 1355. Из акта од 14. марта 1356. сазнајемо да постоје заклетве обеју уговорних страна што споразум чини валидним.

Једноставност форме повеље тумачимо неразвијеношћу, можда чак и непостојањем сталне латинске канцеларије босанских владара у

првим годинама владавине бана Твртка. Предлошци за формулар босанских латинских повеља из средине XIV века свакако су биле исправе угарске провенијенције, о чему сведоче распоред и неки елементи исказа појединих формула, а посебно начин датовања.

За остале напомене, тумачења и литературу, видети дипломатичке особености повеље од 1. септембра 1355. године у претходном прилогу.

Просопографски и топографски подаци

Твртко Котроманић, *142* (страна), 1 (ред у издању)– видети претходни прилог.

Вук, кнез, *142*, 2 – видети претходни прилог.

Јелена, кнегиња, *142*, 2 – видети претходни прилог.

Никола Барбадико (Николо Барбариго), *143*, 3 – претпоследњи млетачки кнез Дубровника (око 1354–1356/7). У објављеним изворима, мало је података о њему и његовој делатности. Неколико каталога млетачких кнезова у Далмацији помиње га на тој дужности оквирно у периоду 1354–1356/7. Акта дубровачких власти из тог периода често помињу *кнеза*, али готово увек само титулом, а не и личним именом. Ипак, неколико млетачких и босанских докумената, укључујући и ову повељу, сведоче о томе да је Барбариго био на положају кнеза Дубровника барем у периоду 13. фебруар 1355 – 14. март 1356, али је, по свему судећи, он то био и нешто раније, али и касније у време прекида осмогодишњег примирја између Венеције и Угарске (априла 1356). Претпоставља се да га је крајем 1356. или почетком 1357. године наследио Марко Суперанцио који је био последњи млетачки кнез у Дубровнику, будући да је 1358. овај град Задарским миром прешао под врховну власт угарске круне. Да ли је Никола Барбадико из ове повеље идентична личност са млетачким званичником истог имена који је био на положајима кнеза Трогира (1343/44), провидура у Далмацији (1344/45) и поморског капетана (1346), не може се утврдити на основу доступних извора, пошто постоји хронолошка празнина у периоду 1346–1354, али је вероватно да се радило о истој личности из знаменитог венецијанског рода Барбариго.

Литература: S. Ljubić, *Ob odnošajih Dubrovačke sa Mletačkom republikom tja do g. 1358.*, Rad JAZU 5 (1868) 106–112; isti, *Listine* II, 201, 212, 224, 248, 346, 350–351, 367, III, 269–273, 312, 333–334; К. Јиречек, *Споменици српски*, 31–32, док. бр. 15; D. Gruber, *Borba Ludovika I s Mlečanima za Dalmaciju (1348–1358)*, Rad JAZU 152 (1903) 64; Љ. Сто-

јановић, *Повеље и писма* I–1, 72, док. бр. 79; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, Београд 1953, 36; ed. F. Girardi, *Venezia – Senato. Deliberazioni miste. Registro XXIII (1345–1347)*, Venezia 2004, 2, 42, 46, 218, 221.

Стјепан II Котроманић, *143*, 7, 13, 15 – видети претходни прилог.

Неретва, *143*, 17 – Ни данас не постоји општа сагласност око локализације Неретве која се помиње као бански двор у коме је издата повеља Твртка Котроманића из 1356. године. Као могућности се помињу насеља Дријева (Narenta, Neretva) у Хуму и Коњиц (насеље Неретва у истоименој жупи). Владимир Ћоровић и Милко Брковић сматрали су да се ради о Дријевима која су у то време још увек била у рукама босанског бана пре него што је сасвим истиснут из Хума 1357. године предајом западног дела ове области угарском краљу Лајошу I (док је источни Хум држао Војислав Војиновић). Марко Вего, а посебно Паво Анђелић који је истраживањима Коњица и околине посветио огромну пажњу, били су склонији тврдњи да је у питању она Неретва која подразумева део града Коњица и која је била краљевски посед. У прилог њиховој аргументацији иде и чињеница да је за Коњиц који се јасно помиње тек крајем XIV века (1382) упоредо постојао и назив Неретва. Стога се и ми придружујемо уверењу да је анализирана повеља издата управо у Коњицу. Град Неретва се према П. Анђелићу налазио на једном од најважнијих трговачких путева који је ишао даље према унутрашњости босанске државе (Via Narente ili Via Chelmi), са десне стране реке Неретве око некадашње тврђаве Чрешњево, док се на левој обали налазила тврђава Биоград. Иако су термини Коњиц и Неретва коришћени за насеља на обе стране реке, Анђелић сматра да је Неретва која је била двор и део владарског поседа била на *Краљевој земљи*, дакле на десној обали. Испод поменутих тврђава развила су се подграђа и трговишта – Подкоњиц и Подбиоград. Као владарски домен, *curia*, Неретва се први пут помиње управо у документу из 1356. године. Анђелић је истакао да је у време писања своје расправе из 1958. мислио да се у повељи ради о Дријевима, али је променио мишљење пошто је закључио да би у веома бројним поменима Дријева то био једини пут да се у њима помиње било какав двор. Такође, објекти у непосредном поседу босанског владара у Коњицу, али и на другим локацијама у жупи Неретви, помињу се и у XV веку. Поприште важних политичких догађаја током XIV века, жупа Неретва је с временом подељена на босанску и хумску, а тако и град Коњиц. Северна, десна обала реке Неретве остала је све време у рукама краља, док је јужна, лева обала или преузимањем

од Санковића или даром Твртка II око 1404. прешла у руке Косача. Читава област пала је под турску власт 1463–1465. године.

Литература: В. Ћоровић, *Хисторија Босне I*, Београд 1940, 279; M. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 59; P. Anđelić, *Srednjevjekovni gradovi u Neretvi*, GZM 13 (A) (1958) 179–231; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 53–59; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978, према регистру; P. Anđelić, *Teritorijalnopolitička organizacija srednjovjekovne župe Neretve i njezino mjesto u širim političkim okvirima*, u: Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne, Sarajevo 1982, 85–116 (isto u: P. Anđelić, *Historijski spomenici Konjica i okoline*, Konjic 1975, 292–314); isti, *Vladarska imanja u srednjovjekovnoj Bosni*, u: Studije o teritorijalnopolitičkom uređenju srednjovjekovne Bosne, Sarajevo 1982, 233–235; M. Brković, *Srednjovjekovne latinske isprave*, 58–59; С. Ћирковић, *Двор и култура у босанској држави*, у: Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 435–445.

Важније установе

Banus, *142*, 1; *143*, 8, 13, 15 – видети претходни прилог.

Comes, *143*, 3 – У овој повељи ради се о титули која означава кнеза Дубровника, највишег званичника општине, који је у периоду млетачке власти (1205–1358) био једини званичник у граду именован споља, који је био из редова венецијанског патрицијата. За остале напомене видети претходни прилог.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 35–36; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.* I, Zagreb 1980, 121–123; *ЛССВ*, 299–301 (Р. Михаљчић); Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II кнезу и општини дубровачкој*, ССА 1 (2002) 50.

Iudex, *143*, 3 – судија, члан колегијума једне од више судских институција у средњовековном Дубровнику. Овде се највероватније мисли на петорицу судија Великог суда (*Iudices Maioris curiae*) који су бирани међу најугледнијим патрицијима и заједно са кнезом судили у кривичним споровима и другим важним правним пословима. Улазили су у састав Малог већа.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 36; Н. Порчић, *Писмо краља Владислава II*, 50.

Consiliarius, *143*, 3 – већник; члан неког од трију већа, државних органа Дубровника, са одређеним ингеренцијама законодавне и извршне власти.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 32–35; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, 121–123.

Universitas, *143*, 3 – општина, комуна, заједница. Видети термин *communitas*, у претходном прилогу.

Gratia, *143*, 4, 11 – видети претходни прилог.

Fides, *143*, 11 – видети претходни прилог.

Curia, *143*, 16 – један од латинских назива за владарски двор, односно владарско боравиште, које у ширем смислу подразумева место, а у ужем зграде у власништву владара. У Босни је постојало више таквих дворова, различитог значаја, ранга и улоге. Већину су представљали утврђени замкови, али је било и оних дворова који су се налазили при урбаним насељима.

Литература: С. Ћирковић, *Двор и култура у босанској држави*, 435–445; *ЛССВ*, 140–141 (С. Ћирковић).

Стари српски архив, књ. 6, стр. 151–166

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13"
УДК 091=163.41"13"

Раде Михаљчић и Ирена Шпадијер

СЛОВО БРАЋЕ БРАНКОВИЋА МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

(11. март 1365 – почетак децембра 1371)

Исправом која је сачувана у два примерка, браћа Бранковићи дарују манастиру Хиландару део своје баштине. Раније су Бранковићи Хиландару даровали села Трстеник, Бежаниће и Тушило и напуштено селиште Худинце. Овај дар цар Урош је потврдио 11. марта 1365.[1] На молбу најстаријег Бранковића, хиландарског монаха Романа, Гргур и Вук Бранковић приложили су српском манастиру на Светој гори још четири села у близини Трстеника: Баницу, Врбовац, Штучинце и Мучиваре. Даровницу је потписао Вук Бранковић, тада већ моћни обласни господар.

Par ce document conservé en deux exemplaires, les frères Branković font donation au monastère de Chilandar d'une partie de leur patrimoine. Préalablement les Branković avaient fait don à Chilandar des villages de Trstenik, Bežaniće et de Tušilo et du village abandonné de Hudince. Cette donation antérieure a été confirmée par l'empereur Uroš le 11 mars 1365. A la demande de l'aîné des Branković, le moine à Chilandar sous le nom de Roman, Grgur et Vuk Branković rattachent également au monastère serbe de l'Athos quatre autres villages sis à proximité de Trstenik : Banica, Vrbovac, Štučince et Mučivare. Cet acte de donation a été signé par Vuk Branković, déjà alors puissant seigneur local.

Опис и ранија издања

Слово браће Бранковића манастиру Хиландару сачувано је у два примерка – један са потписом Вука Бранковића и печатом, а други без потписа и печата. Копија са потписом и печатом исписана је црним мастилом, уставним писмом на пергаменту 385 мм ширине и 507 мм дужине. Основни текст садржи 34 реда, потпис, а испод потписа два, накнадно дописана реда. Исправа нема датума. Црвеним, избледелим мастилом исписани су иницијали, крстови и потпис.

[1] Р. Михаљчић, *Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа (1365, март 11, индикт III)*, ССА 5 (2006) 139–148.

Исправа је писана на палимпсесту, пергаменту на коме је избрисан старији текст. Видни су трагови старијих слова у шестом, седмом и десетом реду с леве стране, и двадесет првом, двадесет другом и двадесет осмом реду с десне стране. Слова првог дела потписа од почетка до врпце за печат – **Вь Христа Бога благовѣрни** – једва се назиру, јер су изукрштана са словима ранијег потписа. Из последња два, накнадно дописана реда, сазнајемо да су Бранковићи наложили властелину Станиславу да Хиландару поклони село Гревштицу. Ово је податак који пружа какав-такав хронолошки ослонац за време настанка копије недатиране исправе.

На полеђини исправе налази се запис монаха Никандра који доноси Душан Синдик: **Сеи хрисовꙋлъ естъ господара кнеза Гргꙋра и брата егѡ Вл̃ъка, синове севастократора господара Бранка, данъ монастирю нашемꙋ и показꙋетъ здѣ како даютъ монастирю селѡ Трестеникъ и цр(ъ)кѡвъ тамо сꙋщꙋю С(ве)тагѡ Архангела и дрꙋги тамо села со синорами и мегꙗми и всѣми правинами иже пространно и пишетъ**. Следи нечитак запис из кога је могуће прочитати: **За Трстеникъ**.

На садржину исправе скренуо је пажњу Архимандрит Леонид, *Историческое описанiе сербской царской лавры Хиландаря*, Москва 1868, 72. Слово Бранковића манастиру Хиландару објавили су Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31, В. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528–529, N° 55, а скраћено С. Новаковић, *Законски споменици*, 442–444 и В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича с печатью Иоанна Палеолога*, Polychronion – Festschrift Franz Dölger, Heidelberg 1966, 378–381. Опис исправе са записима на полеђини доноси Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 62.

Текст слова

\+ **По м(и)л(о)сти Б(о)жїеи и г(о)с(поди)на ни прѣв҅сѡкааго ц(а)ра Стефана Оѵрѡша, самодрьж҅ца всѣх(ь) Срьб҅скыих(ь) зем҅ль |2| и Грьч(ь)скыих(ь) и помор҅скыих(ь), ꙗ Грьгоѵр(ь) и брат(ь) ми Вльк(ь), с(ы)нове великаго севастократора Бран҅ка г(осподи)на же градꙋ**[2] |3| **Охридоѵ, имѣющима нама брата по пльти и по крьвы и рожденїемь старѣѥга нас(ь), иже изволѥнїемь** |4| **Б(о)жїемь не вьз-**

[2] **градоѵ** – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31; В. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 442; **градѵ** – В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 379.

люби житїе мира сего, нь вьсхоте быти мних(ь), понѥж(е)[3] вьспоменоу ꙗко хощет(ь) всака слава измѣ|5|нити се мира сего, ꙗкож(е) и прѣжде бывших(ь) ц(а)рь же и господ, и пакы вьспоменоу ꙗко вѣчнаа бл(а)гаа не имают(ь) нико|6|гда прѣити оуготовльшим(ь)[4] их(ь), и тѣм(ь) поревновавь вьсприѥ мнишьство, и оустрани се, желае оулоучити вѣчныих(ь) |7| бл(а)гьь. И вьз҆люби жити вь домоу С(ве)тыѥ Б(огороди)це Хилан҆дар҆скые, еже ѥс(ть) новаа лавра. И пакыи вьсхоте видѣ|8|ти нась паче и позговорити се сь нами, ꙗко да приложи ѡт[5] свое бащине и ѡт[6] нашего домоу прѣс(ве)тѣи Б(огороди)цѣ|9| Хилан҆дар҆скои. Тогда мыи за егово слад҆ко братолюбїе вьсеср[ь]д[ь]чно и любовно приѥсмо за егово хотѣ|10|нїе и за помолѥнїе брат(ь)ско и приложисмо цр(ь)квь с(ве)т(а)го Ӑрхагг(е)ла и сь селомь Трьстеникомь и сь всаком(ь) |11| правином(ь) цр(ь)кве тези и села тога и с мѣгꙗами сь ѡттѣсы[7] и с Тоушилѥмь.

И селище[8] Хоудин҆це сь мегꙗами и сь |12| всѣмь оправ҆данїемь их(ь) просто рек(ь) сь всѣмь оправ҆данїемь що[9] е быль г(о)с(поди)нь и родитель |13| нашь севастократорь приложил(ь) цр(ь)квы тоизи.

И еще[10] великоую его вьспоменоув҆ше братолюбноую и все|14|ср[ь]д[ь]чноую любовь. Пакы и за егово оумолѥннїе приложисмо г(о)с(поди)ноу и о(ть)цоу нашемоу Рѡманоу[11] село Бежа|15|никѥ сь всѣми мегꙗами села того.

---

[3] понеже – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.

[4] оуготовльщим – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31

[5] оть – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.

[6] баштине и оть – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443. оть – В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 379.

[7] оттесы – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443. ѡтьтѣсы – B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528.

[8] селиште – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.

[9] што – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.

[10] еште – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.

[11] ѡцоу – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31; отцоу, Романоу – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443; оцоу, Романоу – В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 379.

По семʼ же ꙉа бл(а)гоч(ь)стиви Вльк(ь), с(ы)нь великаага севастократора Бранька |16| распалꙉаем(ь) б(о)ж(ь)ствныим(ь)[12] желаніемь великоую вѣроу и любовь имѣѥ кь с(ве)тѣи м(а)т(е)ры Х(ри)с(т)а моего, приложих(ь) |17| домоу еи ч(ь)стномоу монастироу биш(е)реченʼные лавры Хиландароу села прилежещаа[13] Трьстеникоу: Баницоу, Врь|18|бовьць, Щоучнице,[14] Моучиварѣ, съ всѣми мегꙉами и правинами и сь ѡттѣсы[15] сель тѣхь.

А се мегꙉа Трьстени|19|коу и сь заселʼци: над Врьбовьць, над Градище,[16] посрѣд Каменице, на[17] стоуденьць каменичкы тер(ь) посрѣд Хоудинʼ|20|скога лоуга, под Козодерицоу на доубь, тер(ь) по дѣлоу на Мехоуновь ками на Ракитоу, тер(ь) на двѣ кроушке, |21| на дѣль ниже Моучивара такои оуправь на Юнаковьць дѣломь посрѣд Бранѥве баре, над Бежаникѥ дѣлом(ь) |22| на Окроуגличʼкы[18] дол(ь) тер(ь) низʼ Моурʼчанʼскыи поток(ь) на стоуденьць поповьчʼкыи тер(ь) оуз доль на дѣль[19] прѣма |23| Щоучинʼцех(ь)[20] на дроумь.

И Тоушилю мегꙉа: оуправь на Кречете дѣлом(ь) нис поток(ь) тер(ь) на Коунʼдел(ь), на Гоубавьц(ь) |24| на Милѥва[21] млинища, на Локʼвоу, оу Рѡсоулю и мегю Тоудоричевʼци на Локʼвоу, на Горʼнѥ село, ѡд Го|25|рнѥга села, оу Стрьчинь, оуправь оус потокь оу дѣль. Тази вьса вышеписанʼнаа попоустисмо сь ч(ь)стию и не|26|лицемѣрʼною любовїю г(о)с(поди)ноу и о(ть)цоу нашемоу Рѡманоу сь хотѣніемь нашимь ср[ь]дчныимь да си вса та |27| выше писанʼнаа приложи и запише прѣс(ве)тѣи и прѣч(и)стѣи матеры Х(ри)-

[12] **божьствниимь** – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31.
[13] **прилежештаа** – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.
[14] **Штоучнице** – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.
[15] **ѡтьтѣси** – B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528.
[16] **Градиште** – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 443.
[17] **на** – изостављено код В. Корабљева.
[18] **Окроуглиćкы** – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31.
[19] **на дѣль** – изостављено код В. Корабљева.
[20] **Шоучинцехь** – B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528.
[21] **Милѥва** – изостављено код В. Корабљева.

с(т)а Б(ог)а нашего[22] хилан҆дар҆скои иже име|28|ноует҆ се новаа лавра ꙗко да ѥс(ть) вь[23] сп(а)сенїе г(о)с(поди)ноу и ѡ(ть)цоу[24] нашемоу Рѡманоу,[25] а вь помень нашим(ь)[26] дѣдом(ь) |29| и родителѥм(ь) и нам неѡтѥмлѥмо[27] довѣка, понѥж(е) сїа бащина[28] ѥс(ть) наших(ь) прѣдед и дѣд(ь) и наших(ь) рѡдител(ь),[29] |30| даже и до д(ь)н(ь)сь наша.

Да аще кто вьсхощеть[30] дрьзноути и потворити и разорити сїе слово выше|31|писан҆ное или кто ѡт[31] сьродникь наших(ь), или кои любо властелин(ь) просто рек(ь) кто любо потьщить[32] се |32| сїе разорити, таковааго[33] да разорит(ь) Г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)стаа Б(о)гом(а)ты и да га порази сила ч(ь)стнааго и животво|33|рещааго кр(ь)ста Х(ристов)а, и да прїиме клетвоу ѡт ·вї· ап(о)с(то)ль и ѡт ·тиї· с(ве)тыих(ь) б(о)гоносныих(ь)[34] ѡт(ь)ць и ѡт(ь) всѣх(ь) |34| с(ве)т(ы)хь иже Б(ог)оу ѡт(ь) вѣка оугождьших(ь). Въ вѣкы аминь.

ВЬ Х(РИСТ)А Б(ОГ)А) БЛ(А)ГОВѢРНИ ГОСПОДИНЬ СТЕФАНЬ ВЛЬКЬ[35]

---

[22] **наша** – B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528.

[23] **вь** – изостављено код В. Корабљева.

[24] **и отьцоу** – изостављено код Љ. Стојановића и Ст. Новаковића, а слово **и** – изостављено код В. Корабљева.

[25] **Романоу** – Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 444.

[26] **нашимь** – изостављено код В. Корабљева.

[27] **неотьѥмлѥмо** – Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444; **неотъѥмлѥмо** – В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 379.

[28] **баштина** – Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444; В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 379.

[29] **родитель** – Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444; В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 379.

[30] **аште, вьсхоштеть** – Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444.

[31] **оть** – Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444.

[32] **потьштить** – Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444.

[33] **таковаго** – Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31; Ст. Новаковић, *Законски споменици,* 444.

[34] **б(о)гоносныих(ь)** – изостављено код В. Корабљева.

[35] **господинь Стефань Вльkь** – изостављено код Љ. Стојановића и Ст. Новаковића.

+ **Повелѣниѥм(ь) г(о)с(оди)на Грьгꙋра и г(о)с(оди)на Гюрьгꙗ и г(о)спогѥ Марѣ и г(о)с(оди)на Лазара приложи Станислав(ь) Гревщицꙋ и Врьчски доль. Сь записанїемь и милостию г(о)спостава имь.**

Печат: IWANNHS EYSEBHS DESPOTHS KOMNHNOS AGGE-LOS O PALLAIOLOGOS

Превод

По милости Божијој и господина нам превисоког цара Стефана Уроша, самодршца свих српских земаља, и грчких и поморских, ја, Гргур, и брат ми Вук, синови великог севастократора Бранка, господара града Охрида, имамо брата по плоти и по крви, и рођењем старијег од нас, који вољом Божијом не узљуби живот овога света него зажеле да буде монах опоменувши се да се свака слава жели ослободити (од) овога света. И као и цареви и господа који пређе бејаху, тако се и (он) опомену како вечна добра никада не долазе онима који их уготовљују и следећи њихов пример замонаши се и удаљи, желећи задобити вечна добра. И заволе живети у дому Свете Богородице хиландарске, који је нова лавра. И хтеде опет видети нас и договорити се с нама да приложи од своје баштине и нашега дома пресветој Богородици хиландарској. Тада ми за његову слатку братску љубав свесрдачно и љубазно прихватисмо његову жељу и због братске молбе и приложисмо цркву Светог арханђела, са селом Трстеником и са свим правинама те цркве и села тога, с међама, отесима и са (селом) Тушилом.

И селиште Худинце с међама и свим правинама, просто речено, са свим правинама што је господин и родитељ наш севастократор приложио тој цркви.

И опоменувши се, уз то, његове велике и свесрдачне братске љубави, опет, на његову молбу, приложисмо господину и оцу нашему Роману село Бежаниће са свим међама тога села.

Потом и ја благочастиви Вук, син великога севастократора Бранка, горећи божаственом жељом и имајући велику веру и љубав према мајци Христа мојега, приложих дому њеном, часном манастиру, вишереченој лаври Хиландару, села која припадају Трстенику: Баницу, Врбовац, Штучинце, Мучиваре, са свим међама, правинама и отесима тих села.

А ово је међа Трстеника са засеоцима: над Врбовац, над Градиште, посред Каменице, на студенац каменички, и посред Худинског луга (шуме), под Козодерицу на храст, и брдом на Мехунов камен, на Раки-

ту, и на две крушке, на брдо ниже Мучивара, тако право на Јунаковац брдом посред Врањеве баре, над Бежаниће брдом на Округлички дол и низ Мурчански поток на студенац поповачки и уз дол на брдо према Штучинцима на друм.

И Тушилу међа: право на Кречете брдом низ поток и на Кундељ, и на Губавац, на Миљева млиништа, на Локву, у Росуљу и међу Тудоричевце на Локву, на Горње село, од Горњега села у Стрчин, право уз поток у брдо. То све вишеписано дадосмо с чашћу и нелицемерном љубави господину и оцу нашему Роману, с жељом нашом срдачном да сва та вишеписана (имања) приложи и запише пресветој и пречистој мајци Христа Бога нашега, хиландарској, која се зове нова лавра, тако да буде на спасење господину и оцу нашему Роману, а за спомен нашим дедовима и родитељима и нама неотуђиво довека, јер ова је баштина наших прадедова и дедова и наших родитеља, све до данас наша.

Уколико би се неко дрзнуо да оповргне и разори ово вишеписано слово – (или) неко од сродника наших или било који властелин, просто речено, било ко да се усуди ово разорити, тога да разори господ Бог и пречиста Богородица и да га порази сила часног и животворног крста Христова, и да прими клетву од дванаест апостола и 318 светих богоносних отаца и од свих светих од века богоугодника. У векове амин.

У ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ ГОСПОДИН СТЕФАН ВУК

Заповешћу господина Гргура и господина Ђурђа и госпође Маре и господина Лазара, приложи Станислав Гревштицу и Врачски до. Са записанијем и милошћу господства им.

Печат: ЈОВАН БЛАГОЧАСТИВИ ДЕСПОТ КОМНИН АНЂЕЛ ПАЛЕОЛОГ

Неоверено слово браће Бранковића манастиру Хиландару
(11. март 1365 – почетак децембра 1371)

Неоверено слово браће Бранковића исписано је полууставним писмом на пергаменту ширине 310 мм, дужине 670 мм. Оно нема датума, потписа и печата. Садржи 41 ред исписан мастилом мрко браон боје док је црвеним мастилом исписан иницијал. На полеђини је запис монаха Никандра: **Оү Ѡхридѣ за села тамо и церква ради Хиландар дадени опис8етсѧ здѣ** – Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 63.

На неоверену исправу без потписа и без печата издавачи нису обраћали пажњу.

+ По м(и)л(о)сти Б(о)жиѥи и г(о)с(поди)на ни прѣв'сокааго ц(а)ра Стефана Оурѡша, самодрьж'ца всѣх(ь) |2| Срьб'скыих(ь) земль и Грьч(ь)скыих(ь) и помѡр'скыих(ь), ꙗ Грьгоурь и брат(ь) ми Влькь, синове |3| великааго севастократора Бранка г(осподи)на же градꙋ Ѡхридоу, имѣющима нама|4| брата по пльти и по крьвы и рожденїем(ь) старѣѥга нас(ь), иже изволѥнїем(ь) Б(о)жїем(ь) не вьзлюби |5| житїе мира сего, нь вьсхотѣ быти мних(ь), понѥж(е) вьспоменꙋ ꙗко хощет(ь) всака слава |6| измѣнити се мира сего, ꙗкож(е) и прѣыжде бывших(ь) ц(а)рь же и господ, и пакы вьспоменꙋ ꙗко |7| вѣчнаа бл(а)гаа не имают(ь) нико|6|гда прѣити оуготовльшимь их(ь), и тѣмь порѣвьновавь |8| вьсприѥ мнишьство, и оустрани се, желаѥ оулꙋчити вѣч'ныих(ь) бл(а)гь. И вьзлюби жити вь до|9|моу С(ве)тыѥ Б(огороди)це Хилан'дар'скые, ѥже ѥс(ть) новаа лавра. И пакыи вьсхѡтѣ видѣти нас(ь) |10| паче ж(е)[36] и посьговорити се сь нами, ꙗко да приложи ѡт своѥ бащине и ѡд наше[37] домоу прѣ|11|с(ве)тыѥ Б(огороди)це Хїландар'скыѥ.[38] Тогда мы за егово слатко братолюбїе вьсесрьд[ь]чно и любовно|12| приѥсмо за ѥгово хотѣнїе и за пом(о)лѥнїе брат'ско и приложисмо цр(ь)квь с(ве)т(а)го Архагг(е)ла |13| и сь селом(ь) Трьстеникѡм(ь) и сь всакѡм(ь) правинѡм(ь) цр(ь)кве тези и села тога и с мѣгꙗми сь ѡттѣсы и с Тꙋ|14|шилѥм(ь).

И селище Хꙋдин'це сь мегꙗми и сь всѣм(ь) ѡправ'данїем(ь) их(ь) просто рекь сь всѣмь ѡправда|15|нїем(ь) що е бил(ь) г(осподи)нь и родитель наш(ь) севастократорь приложил(ь) цр(ь)кви тоизи.

И еще великоую |16| ѥго вьспомѣноувше братолюбноую и всеср(ь)д(ь)-чноую любовь, пакы за егово оумолѥннїе |17| приложисмо г(осподи)ноу и ѡ(ть)цоу нашемоу Рѡманоу село Бежаникѥ сь всѣми мегꙗми |18| села то(го). По сѣем' же ꙗ бл(а)гоч(ь)стивы Вльк(ь), с(и)нь великааго севастократора Бранка распа|19|лꙗем(ь) б(о)ж(ь)ственным(ь) желанїемь великоую вѣроу и любовь имѣѥ кь прѣс(ве)тѣи б(огороди)ци |20| м(а)т(е)ри Х(рист)а моѥго,[39] приложих(ь) домꙋ ѥи ч(ь)стномоу монастироу вышере-

[36] ж(е) – изостављено у овереној исправи.

[37] нашего – наше

[38] Хилан'дар'скои – Хїландар'скыѥ

[39] с(ве)тѣи м(а)т(е)ры Х(ри)с(т)а моего – прѣс(ве)тѣи б(огороди)ци м(а)т(е)ры Х(рист)а моѥго

ч(е)нʼные лавры |21| Хїландароу села прилежеща Трьстеникоу: Баницоу, Врьбов(ь)ць, Щоучнице, Моучи|22|варѣ, сь всѣми мегꙗми и правинами и сь ѡттѣсы сель тѣх(ь).

А се мегѥ[40] Трьсте|23|никоу сь заселʼци:[41] над Врьбовʼць, над Градище, посрѣд Каменице, на стȣденьць каменички |24| посрѣд[42] лоуга Хȣдинʼ-скога,[43] тѣр(ь)[44] под Козодерицоу на доубь, по дѣлоу[45] на Мехȣнѡвь[46] ками |25| на Ракитоу, терь на две кроушке, на дѣль ниже Моучивара такои оуправь на Юнаковьць|26| дѣлѡм(ь) посрѣд Вранѥ[47] баре, над Бежаникѥ дѣлѡм(ь) на Окроугличʼкы дѡл(ь) низь[48] Моурʼчаньскыи |27| поток(ь) на стоуденьц(ь) поповчки терь оуз доль на дѣль прѣма Щоучинʼ-цѣх(ь) на дроумь.

И Тȣ|28|шилю мегꙗ: ȣуправь на Кр(е)чете дѣлѡм(ь) терь на Кȣн-дел(ь),[49] на Гоубавʼце[50] на Милѥва мли|29|ница, на Локʼвоу, оу Росолю[51] и мегю Тоудоричевʼци на Локвоу, на Горнѥ село, ѡт Горнѥга |30| села, оу Стрьчинь, оуправь ȣ дѣль.[52] Тази вьса вышеписанʼна попоустисмо сь ч(ь)стною[53] |31| и нелицемѣрʼною любовїю г(осподи)ноу и ѡ(ть)цоу нашемоу Рѡманоу сь хѡтѣнїем(ь) нашим(ь) ср[ь]дчным(ь) |32| да си вʼса та вышеписанна приложи и запише прѣс(ве)тѣи и пр(ѣ) ч(и)стѣи м(а)-т(е)ри Х(ри)с(т)а Б(ог)а нашег(о) |33| хїланʼдарʼскои иже имѣноует се нова лавра ꙗко да ѥс(ть) вь сп(а)сенїе г(осподи)ноу и ѡ(ть)цоу нашемȣ |34|

---

[40] мегꙗ – мегѥ

[41] и сь заселʼци – сь заселʼци, у овереној исправи додато и.

[42] тер(ь) посрѣд – у овереној исправи додата реч тер(ь)

[43] Хоудинʼскога лоуга – лоуга Хȣдинʼскога

[44] тѣр(ь) – ове речи нема у овереној исправи.

[45] тер(ь) по дѣлоу – у овереној исправи додата реч тер(ь).

[46] Мехоуновь – на Мехȣнѡвь

[47] Вранѥве – Вранѥ

[48] дол(ь) тер(ь) низ – дѡл(ь) низь – у овереној исправи додата реч тер(ь).

[49] нис поток(ь) тер на Коунʼдел(ь) – терь на Кȣнʼдел(ь) – у неовереној исправи изостављене речи нис поток(ь).

[50] Гоубавьц(ь) – Гоубавʼце

[51] Рѡсоулю – Росолю

[52] оус потокь оу дѣль – оуправь ȣ дѣль. У овереној исправи додате су речи оус потокь.

[53] ч(ь)стию – ч(ь)стною

Ршман8, а вь помѣнь нашим(ь) дѣдшм(ь) и ршдителѥм(ь) и нам(ь) нештемлѥмо довѣка, |35| понѥж(е) сїа бащина ѥс(ть) наших(ь) прѣдед и дѣ(дь) и наших(ь) ршдитель, даж(е) и до д(ь)н(ь)сь наша.

|36| **Да аще кто вьсхшщет(ь) дрьзноути и потворити и разорити сїе слов(о) вышеписан҄нооѥ |37| или кто шт сьршдникь наших(ь), или коои любо властелин(ь) просто рекь кто любо поть|38|щит се сїе разорити, таковааго да разорит(ь) Г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)стаа Б(о)гом(а)ти |39| и да га порази сила ч(ь)стнааго и животворещааго кр(ь)ста Х(ри)с(тов)а, и да прїиме кле|40|твоу шт ·вї· ап(о)с(то)ль и шт ·тиї· с(ве)тыих(ь) б(о)гоносних(ь) шць и шт всѣх(ь) с(ве)т(ы)хь иже |41| Б(о)гоу шт(ь) вѣка оугождьших(ь). Въ вѣкы аминь.**

Дипломатичке особености

Тешко је стићи до уверења о аутентичности слова браће Бранковића манастиру Хиландару. Исправа је заиста особена. Уводни део слова почиње родословом Бранковића, а као ауктор јавља се средњи брат: *ја, Гргур, и брат ми Вук*. Исправу је, међутим, потписао Вук. Необично је да се у исправи Бранковића накнадно дописују међе за села Трстеник и Тушило која је раније, 11. марта 1365, Хиландару потврдио цар Урош. Ова села млађа браћа поклањају монаху Роману да их лично *приложи и запише* Хиландару! Слово браће Бранковића Хиландару једини је дипломатички извор где се Вук потписује као Стефан. Ћириличку исправу браће Бранковића „оверава“ туђи, много старији печат са натписом на грчком језику. Ипак, знатно више чињеница говори у прилог аутентичности исправе.

Разумљиво је да слово Бранковића одступа од формулара владарске канцеларије. Слово обласних господра разликује се од царске хрисовуље иако је реч о истом правном чину, тачније наставку правног чина. Из овог слова сазнајемо да је на баштини Бранковића саграђена баштинска црква Светог арханђела којој су припадала села Трстеник и Тушило. Истој цркви севастократор Бранко приложио је селиште Худинце. Баштинска црква која је дарована Хиландару, припадала је свим члановима породице Бранковића. Гргур и Вук дали су старијем брату, монаху Роману, село Бежаниће, да би га Роман приложио манастиру у коме је носио монашку ризу. Српском манастиру на Светој гори сам Вук је приложио четири *села која прилежу Трстенику*: Баницу, Врбовац, Штучинце и Мучиваре. Ту нема ништа спорно. Пошто је реч о баштини

све је обављено у породичном договору. Вероватно су се браћа договорила да се накнадно допишу међе Трстеника и Тушила, села која су се већ налазила у поседу Хиландара. Али, тешко је објаснити одлуку Гргура и Вука да Трстеник и Тушило дају монаху Роману да их он *приложи и запише* Хиландару. Ово питање остаје без ваљаног одговора. Сигурно је, међутим, да су одлуку о правном чину браћа донела заједнички.

О новом даривању Хиландара сачуване су две исправе – једна је оверена, а друга није. Полазимо од неовереног слова браће Бранковић манастиру Хиландару, које нема ни датума ни потписа ни печата. Нема ни записа о месту правног чина или места записивања правног чина. Због тога су истраживачи заобилазили ову исправу. Она је, међутим, с палеографског и археографског становишта старија од овереног слова браће Бранковић Хиландару. Неоверена исправа писана је писмом друге половине XIV века, а писмо млађе, оверене исправе, припада крају XIV и почетку XV века. Истоветна је садржина обе исправе. Видне су само словне разлике и понека испуштена или додата реч. Природно, у таквом случају, предност се даје старијем, мада неовереном документу. Не искључује се могућност да је то концепт настао у канцеларији једног од браће Бранковића, пре Гргура него Вука. Садржина концепта дословно је преписана у исправи коју је потписао Вук Бранковић. Редослед послова је логичан. На молбу монаха Романа, уследио је договор у оквиру породице, затим записивање правног чина у два, можда и три примерка. Међутим, исправу је потписао само Вук јер су села Баница, Врбовац, Штучинце и Мучиваре, како се изричито наглашава у обе сачуване исправе, припадала њему.

Ниједна од две сачуване исправе нема датума. Оверену исправу издавачи су стављали у 1365. годину са упитником или без њега.[54] Хронолошки ослонац налазили су у наведеној хрисовуљи, односно потврди цара Уроша од 11. марта 1365. Уколико би се прихватило ово датовање остало би онда отворено питање зашто цар Урош није потврдио и други поклон браће Бранковића Хиландару, поготово што исправе о овом поклону почињу позивањем на српског цара: *По милости Божијој и господина нам превисоког цара Стефана Уроша*. Очигледно је да је између два поклона протекло нешто више времена, према Владимиру Мошину

[54] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 31; B. Korablev, *Actes de Chilandar* II, 528–529, N° 55; С. Новаковић, *Законски споменици*, 442–444; Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 62, 63.

најмање „10 до 15 година“.[55] Једино је сигурно да су села Баница, Врбовац, Штучинце и Мучиваре постала хиландарски метох између 11. марта 1365. и смрти цара Уроша почетком децембра 1371. То је terminus post quem и terminus ante quem за породични договор о поклону или одлуку о правном чину. Исто тако, то је време записивања правног чина и настанка неовереног концепта, што је у складу са палеографском анализом писма овог документа.

Млађе је писмо исправе са потписом Вука Бранковића. Оно одговара писму краја XIV и почетку XV века. Реч је о копији која је преписана са концепта или са оштећеног оригинала, вероватно пре смрти дародавца Вука Бранковића 1397. године. Према овој исправи господин Вук је од Немањића присвојио владарски придевак Стефан, што није јединствен случај када је реч о обласним господарима. Додуше, само у овој исправи присвојио је владарски придевак Немањића, а више исправа потписао је са скромном титулом господин. Али Вуку се придодаје име Стефан у запису на једном рукопису Пећке патријаршије и у Поменику Богородице Љевишке.[56]

Белешка испод потписа дописана је после Вукове смрти.

Печат на овој исправи прича је за себе. Метални печат са остацима позлате не припада Бранковићима, већ деспоту Јовану Комнину Анђелу Палеологу, брату византијског цара Михаила VIII Палеолога (1259–1282). Легенда је на грчком језику: IWANNHS EYSEBHS DESPOTHS KOMNHNOS AGGELOS O PALLAIOLOGOS. Туђи печат, настао око сто година раније, наивно „оверава“ исправу господина Вука. Није вероватно да је непримерена „овера“ обављена за живота Вука Бранковића, још мање је вероватно да је неук чин обављен у канцеларији овог обласног господара.[57] Зашто би Вук, односно његов канцелар, кривотворио аутентичну исправу? А да је реч о аутентичној исправи сведочи старији, неоверени концепт, на који истраживачи нису обраћали пажњу. Већ смо нагласили да је садржина ова два документа истоветна. Оне се садржински разликују само накнадно дописаном белешком у овереној исправи, белешком којом се после Вукове смрти, Хиландару поклања Грев-

---

[55] В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 380.

[56] И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, О кнезу Лазару, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд 1975, 234, нап. 28, 29.

[57] О овом печату корисне напомене саопштио је Владимир Мошин, али тешко је прихватити његов закључак: „Вук Бранкович использовал византийскую деспотскую буллу в качестве золотой печати для своей грамоты Хиландарю.“ – В. Мошин, *Грамота Вука Бранковича*, 381.

штица и Врачски до. Да није истовремено са накнадним дописивањем бе-лешке, премештен споран печат на аутентично слово Вука Бранковића?

Просопографски подаци

Гргур Бранковић, *152* (страна) 3 (ред у издању) – средњи син Бранка Младеновића, господара Охрида. У охридској цркви Богородице Перивлепте живописани су портрети цара Уроша, Гргура и Вука Бранковића. Гргур је управљао тетовским Пологом, али је живот провео у сенци млађег брата Вука, моћног обласног господара.

Литература: *EJ* 2, Zagreb 1956, 183 (Đ. Sp. Radojičić); М. Динић, *Област Бранковића*, Прилози КЈИФ XXVI, 1–2 (1960) 5–6; Ц. Грозданов, *Охридско сликарство XIV века*, Београд 1980, 122–124; *EJ* 2, Загреб 1985, 388 (Ђ. Сп. Радојичић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 18–20, 22, 23, 41, 49; И. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле*, Београд 1994, 130; Српски биографски речник 2, Нови Сад 2006, 788 (М. Спремић); ССА 5 (2006) 145 (Р. Михаљчић).

Вук Бранковић, *152*, 4; *154*, 28; *155*, 68 – најмлађи син Бранка Младеновића и зет кнеза Лазара. Баштина му се налазила у Дреници, а као обласни господар држао је Приштину, Вучитрн, Звечан, затим Скопље и Призрен. Предање му неправедно приписује издају у српско-турском сукобу на Косову 1389. године.

Литература: Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић*, Годишњица НЧ X (1888) 215–301 (= Бој на Косову, старија и новија сазнања, Београд 1992, 297–354; М. Динић, *Област Бранковића*, 5–29; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 217–219; исти, *Јунаци косовске легенде*, 139–203; *Српски биографски речник* 2, Нови Сад 2006, 391–393 (С. Ћирковић); ССА 5 (2006) 145 (Р. Михаљчић).

Бранко Младеновић, севастократор, *152*, 4; *153*, 23; *154*, 29 – намесник Стефана Душана у Охриду.

Литература: Б. Ферјанчић, *Севастократори и кесари у Српском царству*, ЗФФ у Београду X–1 (1970) 255–268; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 15, 17, 19, 20, 22, 26; Српски биографски речник 1, Нови Сад 2005, 778 (М. Спремић); ССА 5 (2006) 145 (Р. Михаљчић).

Роман, *152*, 5–20, 26; *154*, 49; *155*, 54 – малосхимничко име хиландарског монаха, најстаријег сина севастократора Бранка, брата Гргура и Вука Бранковића.

Литература: М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 18, 20–22, 29, 44, 56 (са старијом литературом); ССА 5 (2006) 144.

Гргур Вуковић Бранковић, *156*, 69 – најстарији син Вука Бранковића. Од оца је наследио титулу господин, а у исправама се јавља са владарским придевком Стефан. Борио се на страни Турака у бици код Ангоре 1402. године. Рано се повукао из политичког живота. Као монах Герасим тиховао је у манастиру Хиландару.

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 328, 336; II, 401; *Историја српског народа* II, 65; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 47, 49, 55, 57, 60–62, 92, 93, 167; Српски биографски речник 2, Нови Сад 2006, 788 (М. Спремић).

Мара Бранковић, *156*, 70 – ћерка кнеза Лазара и жена Вука Бранковића. После Вукове смрти борила се за опстанак заједно са синовима Гргуром, Ђурђем и Лазаром. Краће време државне послове водила је *славна и велможна* госпођа Мара. Умрла је као монахиња Марина око 1425. године.

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 321, 328, 335, 344; II, 359, 401, 432; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 16, 24, 37, 40, 47, 52– 56, 58–63, 61–63, 65, 67–71, 78, 80, 82–84, 85–94.

Лазар Вуковић Бранковић, *156*, 70 – најмлађи син Вука Бранковића. Дубровчани га по оцу називају **Вльковикь**. Веома млад увучен је у борбе између синова султана Бајазита. Погубио га је Бајазитов син Муса 1410. године.

Литература: К. Јиречек, *Историја Срба* I, 328, 342; II, 401, 432; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 47, 48, 56, 61, 64, 65, 93.

Станислав, *156*, 70 – властелин породице Бранковић. Спомиње се само у овој исправи.

Деспот Јован Палеолог, *156*, 72 – брат цара Михајла VIII Палеолога (1259–1282).

Литература: Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, пос. изд. САНУ, Византолошки институт, књ. 8, Београд 1960, 10, 15, 16, 21, 23, 25, 36–39, 67.

Установе и важнији појмови

Севастократор, *152*, 4; *153*, 23; *154*, 28 – ова титула спада у византијска царска достојанства (basilikŸ ¢xiÝmata). Оверена и неоверена исправа браће Бранковића бележи њиховог оца Бранка Младеновића као великог севастократора. Атрибут велики (mªgav) јавља се уз одређене византијске титуле, али велики севастократор је непознат у Византији. Међутим, домаће и византијске титуле Јована Оливера, вла-

стелина Стефана Душана, прати атрибут велики. Он је био *велики челник, велики слуга, велики војвода*, а сходно томе и *велики севастократор* и *велики деспот*.

Литература: Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 160–161; исти, *Севастократори у Византији*, ЗРВИ 11 (1968) 141–192; исти, *Севастократори и кесари у Српском царству*, Зборник ФФ у Београду 11, 1 (1970) 255–262; *ЛССВ*, 661–662 (Б. Ферјанчић).

Баштина, *153*, 15; *155*, 55 – видети ССА 1 (2002) 111–112 (С. Бојанин), 140 (А. Веселиновић), ССА 3 (2004) 86 (Р. Михаљчић), 121 (М. Шуица), 148 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 144 (С. Мишић).

Црква баштинска, *153*, 18 – баштинска црква суштински се није разликовала од баштине као неприкосновеног поседа. Једино је епископ био надлежан за духовне послове у баштинској цркви (видети ССА 4 (2005) 157–158 (Р. Михаљчић)).

Селиште, *153*, 21 – означавало је кућу са окућницом, насеље, заселак, село, део имања, земљиште погодно за насеље, али најчешће напуштено насеље.

Литература: Р. Михаљчић, *Селиште. Прилог историји насеља у средњовековној српској држави*, Зборник ФФ у Београду 9–1 (1967) 172–224 (= *Сабрана дела* IV, 89–158); *ЛССВ*, 664–665 (Р. Михаљчић).

Заселак, *154*, 35 – видети ССА 4 (2005) 58 (Р. Михаљчић).

Слово, *155*, 59 – *слово* или *златопечатно слово* чест је назив за исправе. Али и у називу постојала је разлика између исправа које је издавала владарска, односно царска канцеларија и исправа које је издавала канцеларија обласних господра. *Слово* је назив за оверену и неоверену исправу браће Бранковић, док се исправа од 11. марта 1365, којом цар Урош потврђује дар браће Бранковић манастиру Хиландару, назива *светли хрисовуљ царства ми, слово царства ми, славно и свемоћно златопечатно слово царства ми*. Видети ССА 2 (2003) 116–117 (Ђ. Бубало).

Господин, *152*, 4; *156*, 69–70 – додатак титулама, а повремено владарска титула и титула обласних господара.

Литература: С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 42–59, 95, 306; Р. Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, Београд 2001, 205–246; ССА 1 (2002) 51 (Н. Порчић).

Стефан, *152*, 2; *155*, 68 – Владарски придевак Немањића. После гашења главне гране владарског рода Немањића, присвајали су га Котроманићи као краљеви *Срба и Босне*, а затим и обласни господари.

Литература: Р. Михаљчић, *Владарска титула господин*, ИГ 1–2 (1994) 29–36 (= *Сабрана дела* VI, 104–113); *ЛССВ*, 121 (Р. Михаљчић); ССА 1 (2002) 52 (Н. Порчић).

Деспот, *156*, 72 – после царске највиша византијска титула. Спадала је у византијска царска достојанства (basilikŸ ¢xiÝmata). Титулу деспота додељивао је само цар блиским сродницима, понекад и страним владарима. Право доделе деспотске титуле стекли су и српски цареви. Међутим, у Српском царству испред деспота налазио се краљ као царев савладар. Краљ Урош био је савладар оцу, цару Душану, а цару Урошу савладар је био краљ Вукашин, кратко време и краљ Марко. Током прве половине XV века титулу деспота носили су српски владари.

Литература: Б. Ферјанчић, *Деспоти*; *ЛССВ*, 149–150 (Б. Ферјанчић, са старијом литературом); ССА 1 (2002) 139 (А. Веселиновић).

Топографски подаци

Села Трстеник, Бежанићи, Тушило и селиште Худине браћа Бранковић су даровала манастиру Хиландару, што је потврдио цар Урош хрисовуљом од 11. марта 1365 (ССА 5 (2006) 139–147 (Р. Михаљчић). Уз ове поседе, Хиландар је од браће Бранковић касније добио *села прилежешта* Трстенику: Баницу, Врбовац, Штучинце и Мучиваре. Села која *прилежу* Трстенику није било тешко убицирати.[58] Није убицирано село Гревштица које је Хиландару даровао властелин Станислав.

[58] Г. Томовић, *Глагољски натпис са Чечана*, ИЧ 37 (1996) 5–17. Видети приложену карту у *Насеља и становништво области Бранковића 1455. године*, САНУ, Одељење друштвених наука, Јавно предузеће „Службени гласник“, демографски зборник, књ. VI, главни и одговорни уредник Милош Мацура, Београд 2001.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 167–182

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"13"
УДК 091=163.41"13"

Срђан Рудић

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДАБИШЕ ДУБРОВНИКУ

17. јул 1392.

Краљ Стефан Дабиша, са супругом краљицом Јеленом, издао је на молбу дубровачких поклисара Стефана Лукаревића и Рафаила Гучетића повељу којом је потврдио Дубровнику све повеље господе српске, рашке и босанске и повељу краља Стефана Твртка. Повеља је издата 17. јула 1392. године у Лушцима у Доњим Крајима.

Le roi Stefan Dabiša, auquel se joint son épouse la reine Jelena, délivre à la demande d'émissaires ragusains, Stefan Lukarević et Rafail Gučetić, une charte par laquelle il confirme à Raguse toutes les chartes des seigneurs serbes, rasciens et bosniaques et la charte du roi Stefan Tvrtko. Cette charte a été délivrée le 17 juillet 1392 à Lušci dans les Donji Kraji (Basses Marches).

Опис повеље

Повеља краља Дабише Дубровнику од 17. јула 1392. године сачувана је у оригиналу и данас се налази у Државном архиву у Дубровнику. Детаљан опис повеље дао је Грегор Чремошник. Текст повеље је записан на пергаменту италијанске израде. Пергамент је широк 32,3 цм горе, 33,7 цм на средини и 32 цм на дну; дуг је 36 цм лево, 36,3 цм на средини и 35,8 цм десно. На то још треба додати 6,8 цм високу плику, тако да је дужина пергамента била око 44 цм. Дебљина пергамента је 0,19 – 0,12 – 0,12 – 0,14 мм. Упркос томе чврст је и не гужва се.

Писар је унапред означио поље у којем ће писати текст једном водоравном линијом 4 цм испод горње ивице и са две вертикалне линије – 2,8 цм од леве и 3 цм од десне ивице. У тексту је повучена још једна водоравна линија 15,5 цм испод горње ивице. Како нису повучене никакве друге линије редови нису равни. Све наведене линије извучене су тврдим стилом тако да се на полеђини виде као испупчене линије. Испод текста је остало 7 цм неисписаног простора, у којем се налази и потпис, али је он покривен пликом.

Писмо повеље је дипломатска минускула. Повеља има 31 ред са потписом. Као почетни украс служи традиционално високо слово **Б** које је сликано цинобером – високо је 4 цм и захвата висину три реда с тим што се изнад првог реда уздиже 1 цм. Још 22 слова у повељи су увећана и сликана цинобером. У првом реду су то осим почетног слова још једно **Б** и два **И**, у 3. реду два **Ѳ**, у 4. реду једно **Ѳ**, у 5. реду једно **Ѳ** и једно **К**, у 8. и 13. реду по једно **И**, у 14. реду једно **Є**, у 20, 22. и 27. по једно **И**. Цинобером су исцртана и слова потписа која су 4 цм висока.

За печатну врпцу избушена су два прореза кроз плику и пергамент – 5,3 цм над доњом ивицом и 2 цм један од другог. За врпцу су употребљена тамноцрвена влакна сложена у нити. Интересантан је начин на који је извршено провлачење врпце – „један крак иде са лица кроз десни прорез на полеђину, други крак је истодобно спуштен лицем до доњег руба, испод њега прелази на полеђину и ту се пење до лијевог прореза, кроз који пролази опет на лице. И на лицу и на полеђини се оба крака преплићу и подавијају један испод другог, на то се испод руба кенвергентно спуштају до улазног канала, али се у печату опет раздвајају и избијају доље на два излазна канала, око 4 цм удаљена један од другог. Испод печата висе врпце још око 18 цм.“

Печатна грудва је од природног тамносмеђег воска и има изглед неког прелазног облика између зделице и полутиквице. Горњи пречник грудве је 5,3 цм, а дубина је 2 цм. На врху грудве је удубљење од 7 мм, у којем је дно од црвеног воска и у њему је отисак печата краља Дабише пречника 3,2 цм. Између обода удубљења и спољашњег обода грудвиног круга је кружни прстен од готово 1 цм ширине. Он је од унутрашњег обода до дна косо порезан. Чремошник наглашава да је начин израде печата од велике важности јер су на њему видљиви трагови појединих фаза израде. Црвено дно грудвиног удубљења у које је утиснут печат не допире свуда до доњег руба косе падине – на појединим местима остало је између црвеног воска и доње ивице падине мало површине која није прекривена црвеним воском. На основу тога је јасно да је црвени отисак печата израђен одвојено од осталог дела груде. „Види се да је вјеројатно на изврнути типар наливен танак слој црвеног воска и гњечен на типару, тако да је отисак постао врло јасан, на то је на ободу типара брижљиво уклоњен сваки остатак црвеног воска. Одвојено је била приређена здјелица одн. полутиквица од природног воска и провучена кроз њу врпца. На готову здјелицу је онда причвршћен црвени

отисак са типара, тек на то је унаоколо око тога отиска прављен набор и порезан при врху и косом падином до црвеног отиска.“

Повеља је сложена на уобичајен начин – једна трећина је пресавијена одозго доле, једна трећина одоздо горе, и са леве и десне стране по једна трећина унутра. На повељи се налази и неколико записа. У средњем доњем делу руком Никше Звијездића је записано: *Poueya de Stephano Dabissa Re de Bossina. Confermacion de le altre: 1390 / achopiade e posta in libro*. Испод тога је његов знак, велико и одебљано X. Изнад овог записа је ознака бечког архива: *N° 128 an. 1392*. У средњем пољу другог прегиба је запис: *N° 5 del Pac. I. Steffano Dabissa conferma e ratifica ai Nobili Ragusei i privilgi (!) concessi da Steffano Tuertco. 1392 Luglio 17.*[1]

Ранија издања

Повеља је до данас издата четири пута. Први пут је објављена 1840. године у збирци која је издата под именом Павла Карано-Твртковића (*Србскіи Споменицы*, 104–106). Текст је углавном добро прочитан, мада скраћенице нису разрешене. Највећи недостатак овог издања је тај што је приређивач често две речи спајао и писао као једну (**Ваначетакь** уместо **Ва начетакь**; **сродителѣ ипрародителѣ** уместо **с родителѣ и прародителѣ**; **ивладаньѣмь**, **малимьже ивелицимь** уместо **и владаньѣмь**, **малимь же и велицимь** и слично). Приређивач је на крају текста повеље додао и кратку белешку у којој тврди да је Стефан Дабиша био законити син Твртковог брата Мирослава који је имао жену Цвету.[2] Наредно издање повеље приредио је Франц Миклошић (*Monumenta Serbica*, 220–222, који је унео надредна слова у текст и разрешио скраћенице, али их није обележио.[3] Стојан Новаковић је објавио само делове повеље који су му били интересантни (*Законски споменици*, 209–210). Последње издање ове повеље приредио је Љубомир Стојановић (*Повеље и писма* I–1, 172–175), који није разрешио скраћенице. Вредност овог издања лежи и у чињеници да је Љубомир Стојановић указао на то

[1] Опис повеље је дат према: G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM 4–5 (1950) 138–140.

[2] Порекло Дабише, као и степен његовог сродства са Твртком, нису са сигурношћу утврђени. Чини нам се да је најприхватљивије решење по којем је Дабиша био син Нинослава, односно Твртков брат од стрица.

[3] Приликом штампања, највероватније омашком, у првом реду Миклошићевог издања изостављена је реч **С(и)на**.

да се у Дубровнику чувају две копије ове повеље (у Cod. Rag. л 32б и 64б) и донео је одступања у њиховим текстовима.

Потребно је напоменути и да је фотографија ове повеље до сада објављена, колико нам је познато, два пута: С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964; П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1987, 396.

Текст повеље[*]

Ва начетакь Ѡт[ь]ца, ва изьпльнѥнье С(и)на и саньтиѥм(ь) Светаго Д(ꙋ)ха, иже ва начетакь небеса дивним(ь) ꙋтврьжденьѥм(ь) ꙋтврьди, и васеленнꙋю |2| своѥю волѥю ѡснова, за милосрьде же милост(ь)ю сниде с небесе на землю члов(ѣ)колюбно, и падьшее чловиче сꙋщьтво прѣстꙋпленѥм(ь) |3| собою ѡбоживь на небеса вазьведе. Ѳимь же вса ѡд[ь] небитиꙗ ва битиѥ састалѥна бише, ѳимь же и погибьшие ѡвьце домꙋ |4| Изравилева ка истинномꙋ пастирꙋ и Б(о)гꙋ вседрьжителю вазьвращене бише, ѳимь же и кꙋфтрѣ ц(а)рьсци по всеи васеленнои ꙋтврьждают(ь) се |5| и красеще се славеть Б(о)га вседрьжителꙗ. Ѳакожде же и азь Стефань Дабиша, по милости его бож(ь)ства краль Срьблѥм(ь), Босни и Прѣморѣю, |6| спод[о]блѥнь бихь ц(а)рьствовати ва землꙗх родитель и прародитель наших[ь], творе правьдꙋ и изьпралꙗе (!) правила, чине милости и записаниѣ, |7| вирꙋ же дае градовомь и владаньѣмь, малимь же и велицимь, всакомꙋ же по достоѣнию его, и тако састоѣти ми се крал(ѥ)вьствꙋ ва мири |8| и ва слави. И тагда прѣдоше ва славни дворь крал(ѥ)вьства ми ꙋ Трьстивьницꙋ племенити и мꙋдрѣ мꙋжие славнаго града Дꙋбровника вла|9|стеле и поклисарие Стифань Лꙋкаревиѣь и Рафаиль Гꙋчетиѣь сь почтенними и многоцинними дари и частьми, ѡд[ь] реченнога града |10| Дꙋбровника, властель и ѡпьѣине и тиї речени поклисарие са всакою любовью нась искаше и ѡпралꙗше (!) за ꙋвите и за законе и за свободьщи|11|не реченаго града, кое сꙋ имали ꙋ повелꙗхь с родителѣ и прародителѣ нашими, з господомь срьбьскомь, рашкомь и босаньскомь, како |12| да бисмо и миї по ѡбичаю речене господе нѣмь потврьдили и ꙋстанови-

[*] Редакција издања и превод: Татјана Суботин-Голубовић.

тили(!) прьвихь наших[ь] свободьщине, законе и ȣвѣте и повелѥ |13| господе срьбьске, рашке и босаньске. И миї слишавьще(!) и разȣмивьше нѣхь подобне, разȣмне и прѣличне прошне и имавьше сьвѣть с прѣ|14|високомь госпѡимь б[о]годарованномь ми кралѣцомь кѵр(а) Єленѡм(ь) и с властели и вельможами крал(ѥ)вьства ми сатворѣ милость крал(ѥ)вьство |15| ми р[е]ченномȣ градȣ Дȣбровникȣ и властелемь и ѡпьћини дȣбровачкои по сѣхь наших[ь] листихь и повелꙗхь, за нѣхь срьд[ь]чаньство потврь|16|дисмо имь все повелѥ р[е]чене господе срьбьске, рашьке и босаньске и повелю г[оспо]д[и]на кралꙗ Стефана Тврьтка, кою е ȣчиниль реченомȣ |17| градȣ Дȣбровникȣ под[ь] лѣти рожь(дь)ства Хрѣстова ·ч҃т҃о҃и҃·, м(ѣсе)ца апрѣла ·і҃· д(ь)нь, и ине все повелѥ и свободьщине, законе и ȣвѣте |18| прѣдьнѥ и послидне, кое е нѣмь ȣчиниль и записаль р[е]чени г[оспо]д[и]нь крал(ь) Стефань Тврьтко, да е довика реченомȣ градȣ и егѡ ѡпьћини |19| тврьдо и непорочно нами и нашими послидними, паче да сȣ всегда становити ȣ всихь речених повелꙗхь и ȣ законихь, ȣвѣтихь |20| и свободьщинахь речене господе срьбьске, рашьке и бос(а)ньске. И речени властеле и поклисарѣе града Дȣбровника прѣмише и завезаше се |21| крал(ѥ)вьствȣ ми давати ѡд[ь] реченаго град[а] и ѡпьћине срьбьски доходакь дви тисȣћи пер(ь)пер(ь) динари дȣбровачкихь всако годище на Дмитровь |22| д(ь)нь по законȣ и ȣвитȣ, како сȣ давали нашемȣ братȣ св[е]топочивьшемȣ г(оспо)д(и)нȣ кралю Стефанȣ Тврьткȣ. И на то више писанно прѣ|23|сегохь азь р[е]чени крал(ь) Стефань Дабиша и сь б[о]годарованномь ми госпоиѡм(ь) кралицѡм(ь) кѵр(а) Єленомь ⟨на светомь еванћельи и на часномь крьсти⟩[4] |24| Господни и с властели крал(ѥ)вьства ми: с воеводомь Хрьвоемь, с воеводомь Влаткомь Ȣсорьскимь, с кнеземь Стипоемь Хрьватинићемь, |25| с кнеземь Радосавомь Прѣбинићем[ь], с кнеземь Добросавомь Дивошевићемь, с тефачиѡмь Баталѡм(ь), с кнезем[ь] Гоћкомь Драгосалићемь, жȣпаномь |26| Тврьдисавомь Тȣицомь, с кнеземь Вльчихномь Влатковићемь,

[4] На овом месту је део текста тешко читљив, те је дат према издању Франца Миклошића. У издању Љубомира Стојановића он гласи: **на св҃томь еванћельии и на часномь крьт҃и**.

с кнеземь Воисавомь Воеводиħемь, с кнеземь Вльксцемь Нарьтичиħем(ь), |27| жѹпаном Радоемь Радосалиħемь, жѹпаном Юрѣемь Тихьчиновиħемь, з дворьсцимь Станьцем Прѣкѹшиħемь. И семѹ ѹтврьжденѹ и не|28|порочнѹ бѣти до вика нашега и нѣхь; тко ли би сие потворѣль али порекаль, да сѹ все клетви на немь пале, и да е клеть Б(о)гомь Ѿд[ь]цемь |29| и С(и)номь и Св[е]тимь Д(ѹ)хомь и всими Богѹ ѹгодивьшими. Писано ва честитои воисци крал(ѥ)вьства ми ѹ Дольнѣхь Краихь ѹ Лѹшьцихь |30| рѹкою срдьчанога ми слѹге Ѳѡмаша логофета под[ь] лѣти тогда господа Хрѣста рождениꙗ ·҃ч҃т҃ѕ· и дрѹго летѡ, м(ѣсе)ца юлиꙗ ·зі· д(ь)нь.

|31| Стефань Дабиша милостию господа[5] Бога краль Срьбьлемь, Босни и Приморию и господѣ кральица кир[а] Ѥлѣна.

Превод повеље

У почетак Оца, у испуњење Сина и силаском Светога Духа, који на почетку дивним утврђењем небеса утврди и васељену својом вољом основа, Милосрдни, из милости човекољубљиво сиђе с небеса на земљу, и људску природу која је због преступа пала, собом је обожио и на небеса уздигао. Тиме је све од непостојања у постојање било постављено, тиме су и изгубљене овце дома Израиљевог истинском пастиру Богу сведржитељу биле враћене, тиме се и скиптри царски по целој васељени утврђују и поносно славе Бога сведржитеља. Тако и ја, Стефан Дабиша, по милости његовог божанства, краљ Срба, Босне и Приморја, удостојен бих да царујем у земљи родитеља и прародитеља наших, да извршавам правду и поштујем правила, да дајем милости и записе, да дајем веру градовима и ономе чиме владам, малима и великима, свакоме према његовом достојанству, и тако ми Краљевство стоји у миру и слави. И тада дођоше у славни двор Краљевства ми у Трстивницу племенити и мудри мужеви, властела и поклисари славног града Дубровника Стефан Лукаревић и Рафаил Гучетић, са достојним и скупоценим даровима и почастима од споменутог града Дубровника, властеле и Општине. И ти споменути поклисари са сваком љубављу од нас тражаху и настојаху за уговоре и законе и за слобоштине реченога града, које су имали у повељама с нашим родитељима и прародитељима, с го-

---

[5] Према Љубомиру Стојановићу – г҃сл

сподом српском, рашком и босанском, да бисмо и Ми, по обичају речене господе, њима потврдили и установили слобоштине, законе и уговоре и повеље наших претходника, господе српске, рашке и босанске. И Ми, чувши и разумевши њихове сличне, разумне и прикладне молбе, и посаветовавши се са превисоком госпођом, Богом дарованом ми краљицом кира Јеленом, и са властелом и велможама Краљевства ми, учини милост Краљевство ми споменутом граду Дубровнику и властели и Општини дубровачкој по свим нашим листинама и повељама – за њихово пријатељство потврдисмо им све повеље споменуте господе српске, рашке и босанске, и повељу господина краља Стефана Твртка, коју је издао споменутом граду Дубровнику 10. априла 1378. године од рођења Христовог, и све друге повеље и слобоштине, законе и уговоре претходне и последње које је њима учинио и записао речени господин краљ Стефан Твртко, да је довека споменутом граду и његовој Општини тврдо и неоспориво од нас и наших наследника; такође, да су увек сигурни у све споменуте повеље и у законе, уговоре и слобоштине речене господе српске, рашке и босанске. И споменута властела и поклисари града Дубровника примише и обавезаше се давати Краљевству ми од споменутог града и Општине српски доходак, две хиљаде препера динара дубровачких, сваке године на Дмитров дан, по закону и договору како су давали и нашем брату светопочившем господину краљу Стефану Твртку. И на то више писано заклех се ја, речени краљ Стефан Дабиша са Богом дарованом ми госпођом краљицом кира Јеленом, на светом јеванђељу и на часном Крсту Господњем, и са властелом Краљевства ми: с војводом Хрвојем, с војводом Влатком усорским, с кнезом Стипојем Хрватинићем, с кнезом Радосавом Прибинићем, с кнезом Добросавом Дивошевићем, с тепачијом Баталом, с кнезом Гојаком Драгосалићем, жупаном Тврдисавом Туицом, с кнезом Вучихном Влатковићем, с кнезом Воисавом Војводићем, с кнезом Вукцем Нартичићем, жупаном Радојем Радосалићем, жупаном Јурјем Тихчиновићем, с дворским Станцем Прекушићем. И све да буде трајно и непорециво до века нашег и њиховог. Ко би ово оскврнуо или порекао – да све клетве на њега падну, и да је проклет Богом Оцем, и Сином и Светим Духом, и од свих који су Богу угодоли. Писано у честитој војсци Краљевства ми у Доњим Крајима, у Лушцима, руком драгог ми слуге логотета Томаша 17. јула 1392. године од рођења Господа Христа.

Стефан Дабиша, милошћу Господа Бога краљ Срба, Босне и Приморја, и госпођа краљица кира Јелена.

Дипломатичке особености

Краљ Стефан Дабиша је повељом од 17. јула 1392. године потврдио Дубровчанима повластице које су установили његови претходници „господа српска, рашка и босанска“, као и повељу, и све остале уговоре и повластице, коју је Општини даровао краљ Твртко I 1378. године. На издавање ове повеље краљ Дабиша је био присиљен јер су Дубровчани одбијали да му исплате трибуте док им не потврди старе повластице. Почетком марта 1392. године краљ Дабиша је узалуд тражио да му се исплати доходак од претходне године. Веће умољених није прихватило ни предлог да се краљу исплати само део трибута. Тек када је краљ Дабиша овом повељом потврдио повластице Дубровчанима они су му исплатили Светодмитарски и Стонски доходак.[6] Сачувано је и писмо издато на Чиховићима истог дана када и повеља, 17. јула 1392. године, којом је краљ Дабиша обавештавао Дубровчане да шаље кнеза Станоја Јелашића по доходке српске и стонске.[7]

Повеља краља Дабише Дубровнику на почетку садржи аренгу која се у босанским владарским повељама јавља тек од времена Твртка I, односно од проглашења Босне за краљевину. Ова аренга је донекле друкчија од аренги из повеља краља Твртка I.[8] Иста, односно слична аренга коришћена је у још три повеље које су Дубровчанима издали краљеви Стефан Остоја (5. фебруар 1399), Твртко II (24. јун 1405) и Стефан Остојић (5. март 1419).[9]

Повељу краља Стефана Дабише карактерише и веома опширан опис у којем се подробно приповеда како су на двор у Трстивницу дошли

[6] N. Lonza – Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390–1392*, Zagreb – Dubrovnik 2005, 285; М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА 168 (1935) 233; Дубровчани су исто захтевали и од краљице Јелене. А. Фостиков, *Писмо дубровачког кнеза и општине босанској краљици Јелени Груби*, ССА 4 (2005) 193, нап. 4.

[7] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175. Како је краљ Дабиша повељу издао у жупи Лушци у Доњим Крајима претпостављамо да су се Чиховићи морали ту налазити.

[8] С. Станојевић, *Студије из српске дипломатике*, Глас СКА 94 (1914) 200–202.

[9] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 235, 253, 282; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 424, 490, 554. Све три повеље односе се на потврду повластица Дубровнику. Скрећемо пажњу и на повељу бана Стефана II којом је 15. фебруара 1333. године уступио Дубровчанима Рат, Стон, Превлаку и острва око Рата која почиње слично као ова повеља краља Стефана Дабише – **Вь начетакь Ѡт(ь)ца вь испльн(н)ѥ С(и)на и С(вє)т(а)го Дꙋха**. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 105; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I/1, 45.

дубровачки посланици и тражили потврду ранијих повластица које су им даровала „господа српска, рашка и босанска“.[10] Након што се посаветовао са краљицом, властелом и велможама босанског краљевства краљ Стефан Дабиша је Дубровчанима потврдио тражене повластице, али је том приликом посебно наглашена потврда повеље коју им је 10. априла 1378. године издао краљ Твртко I, као и осталих повластица које им је учинио исти владар. Мотив због којег је повеља краља Твртка I нарочито истакнута лежи у чињеници да се у њој Дубровчани обавезује да ће сваке године на Дмитровдан исплаћивати босанским краљевима српски доходак. А како смо већ истакли, проблем који се јавио око исплате Светодмитарског дохотка био је главни разлог настанка ове повеље краља Стефана Дабише.

Из текста повеље видљиво је да она није одмах записана. Дубровачки посланици су дошли на двор у Трстивници и ту су краљу изложили своје молбе, док је сама повеља записана на сасвим другом делу државне територије, у Лушцима у Доњим Крајима. Из самог текста се не може сазнати када су дубровачки посланици боравили у Трстивници, колико је времена протекло док повеља није записана, као што се не може ништа рећи ни о томе шта је краљ Дабиша радио **ва честитои воисци** у Лушцима, жупи која је припадала војводи Хрвоју Вукчићу.

Повеља краља Стефана Дабише Дубровчанима од 17. јула 1392. године садржи и јединствен потпис – **Стефань Дабиша милостию господа Бога краль Срьбьлемь, Босни и Приморию и госпоѣ кральица кирь Єлена**. Ово је једина босанска владарска повеља у којој се уз име краља помиње и име краљице. Интересантно је још пар детаља. У две сачуване повеље из 1395. године, које је краљ Стефан Дабиша издао ћерци Стани и Семковићима, потпис је, за разлику од повеље од 17. јула 1392. године, једноставан: + *Господин краљ Стефан Дабиша*. Испред потписа на ове две повеље се налази крст, што није случај са повељом из 1392. године.

Повеља је оверена средњим печатом краља Дабише, пречника 3 цм. Овај Дабишин печат, осим у натпису, у потпуности је идентичан са средњим печатом краља Твртка I. „Кружна трака одређена за легенду оивчена је са две концентричне кружнице изведене помоћу тачкица, што повећава сликовитост представе. Печатни симбол смјештен је у раскошни готички оквир, комбиниран од 8 преломљених – готичких лукова. Оквир има нешто издужену форму – уписан је у замишљену елипсу – па врхови горњег и доњег лука продиру и у кружну траку за

[10] С. Станојевић, *Студије из српске дипломатике*, Глас СКА 96 (1920) 87.

легенду. Вањским рубом оквира тече ојачана линија, а са унутрашње стране прате је двије тање линије, од којих је једна изведена од тачкица. У слободним просторима унутар оквира, десно и лијево од печатног симбола, запажају се такођер неки орнаменти чију форму није могуће поближе одредити (листићи и розете?)".[11] Печатни симбол је краљевско знамење које се састоји од штита, кациге са плаштом, круном и крестом. Поље штита подељено је косом гредом на два дела у којима се налазе по три љиљана. Између кругова је готичким мајускулним словима исписан натпис: STEPHI DABISSE D(EI) G(RATIA) REGI RASIE E(T CETERA). Натпис је исти као на печату краља Твртка I с тим што у другој половини натписа код Дабише имају два слова мање. На Твртковом печату су слова NI из краљевог имена (TUERTCHO–NI) дошла у други део натписа, а простор који она заузимају код Дабишиног печата је попуњен једном звездом. У натпису је поновљена и грешка у писању речи REGIS (пише REGI), иако је добијено више простора него на Твртковом печату.[12]

Просопографски подаци

Стефан Лукаревић, *170* (страна), 18 (ред у издању) – син Николе Лукаревића (1312–1352) из другог брака. Када је Никола умро био је малолетан, тако да је тек 1364. године проглашен пунолетним. У последњој четвртини XIV века био је најугледнији члан породице Лукаревић и дуго времена је имао много већи углед и утицај у јавним пословима од брата који се звао Michael (1363–1416), иако је овај већ почетком 80-тих година XIV века био члан Малог већа. Стефан је 1367. године први пут постао члан Већа умољених, а тада му је морало бити 23 године. Од 1378. године редовно се може наћи међу iudices. Фебруара 1380. године стекао је први пут, као први Лукаревић, звање кнеза. До своје смрти вршио је више од десет пута ову највишу дужност у Дубровнику. Стефан је у више махова обављао и дипломатске мисије: ишао је 1379. године као посланик босанском краљу, године 1383. угарским краљицама, године 1392. опет у Босну, а 1403. био је код војводе Хрвоја. Бавио се трговином, и разним привредним пословима. Женио се три пута – имао је две ћерке и сина Николу из трећег брака.

[11] P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 21–22.

[12] G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM 4–5 (1950) 137, 140; P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, 22, 33.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 299–301, таб. XLI.

Рафаил Гучетић, *170*, 19 – син Марина Гучетића (1345–1368) чији је рад представљао врхунац у историји овог рода. Рафаил се заједно са браћом бавио трговином – главни послови су били везани за искоришћавање босанских рудника олова, извоз олова у Дубровник и увоз соли у Босну. Женио се два пута и имао дванаесторо деце.

Литература: И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 250–252, таб. XXXIV.

Хрвоје, војвода, *171*, 52 – Хрвоје Вукчић Хрватинић.

Литература: F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba*, Zagreb 1902; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји, крајина средњовековне Босне*, Београд 2002.

Влатко, војвода, *171*, 52 – Усорски великаш, син војводе Твртка Ивахнића сведока на повељама бана Стефана II у периоду између 1333. и 1370–74. године. Војвода Влатко се помиње као Влатко Војеводић и Влатко Твртковић. Сведок је на владарским повељама у периоду између 1378. и 1399. године. Само на повељи из 1378. године уписан је као Влатко Војеводић. На три повеље из 1380, 1392. и 1394. године уписан је као сведок од Триботића. Његов син би могао бити Вучихна Влатковић сведок на три повеље из 1392. и 1395. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 190, 222, 224, 234, 236; Š. Ljubić, *Listine* IV, 280–282; Љ. Талоци, *Како и када је Хрвоје постао велики војвода босански*, ГЗМ IX (1897) 183–191; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100–1499)*, 97; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 82, 174, 422, 426; P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falzifikatima Ivana Tomke Marnavića*, ГЗМ (А) 26 (1971) 352; исти, *О усорским војводама и политичком статусу Усоре у средњем вијеку*, Прилози 13 (1977) 32–33; isti, *Ubikacija oblasti Trebotića i teritorijalno-politička organizacija bosanskog Podrinja u srednjem vijeku,* GZM 30–31 (1977) 248–249; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* XVII, 299, 308; M. Brković, *Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Trogiru*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 33 (1991) 100; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанскога краља Стјепана Дабише*, ИЧ 39 (1992) 10–22; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу, 1380, март 12*, ССА 1 (2002) 117–129.

Стипоје Хрватинић, кнез, *171*, 53 – Члан горњобосанског властеоског рода чији се чланови као сведоци на краљевским повељама по-

мињу од 1333. до вероватно 1444. године. Први познати члан и родоначелник породице био је Хрватин Стефанић који је био сведок на повељама бана Стефана II из 1333. и 1345. године. Следећу генерацију породице представљају Пурћа и Стипоје који су носили презиме Хрватинић и за које претпостављамо да су били Хрватинови синови. Војвода Пурћа је као сведок на владарским повељама уписан у периоду од 1353/4. до 1378. године. Кнез Стипоје се као сведок на владарским повељама помиње у периоду од 1353/54. до 1392. године. На две повеље из 1353/4. године уписан је као пристав „од владанија". Наредни члан породице који се јавља као сведок у владарским повељама, 1392. и 1395. године, био је кнез Драгић Хрватинић. Како се јавља тек у последњој деценији XIV века претпостављамо да је био Пурћин или Степојев син, мада не треба искључити ни могућност да им је био млађи брат. Његов син је могао бити кнез Јурај Драгићевић који се у својству сведока помиње између 1400. и 1444. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; S. Ljubić, *Listine* IV, 280–282; К. Јиречек, *Споменици српски*, 32; Љ. Талоци, *Како и када је Хрвоје постао велики војвода босански*, 183–191; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100–1499)*, 97; L. Thallóczy, *Studien*, 20, 22, 26; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* XII, 270, 308, XVII, 299; П. Анђелић, *Barones regni и државно вијеће средњовјековне Босне*, 38–39, нап. 42; M. Brković, *Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Trogiru*, 100; Ђ.Тошић, *Двије повеље босанскога краља Стјепана Дабише*, 10–22; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу*, ССА 1 (2002) 117–129.

Радосав Прибинић, кнез, *171*, 53 – Прибинићи су били властеоски род из горње Лепенице. У повељама босанских владара помињу се од 1353/4. године до 1426. године. Радосав је сведок на повељама 1378, 1392, 1392. и 1394. године. Анђелић је сматрао да је његов син био Радоје Радосалић, сведок на повељама босанских владара у периоду 1392–1404/07. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 190, 222, 226; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174; P. Anđelić, *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja*, 351, 357; исти, *Barones regni*, 39, нап. 43; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанскога краља Стјепана Дабише*, 10–22.

Добросав Дивошевић, кнез, *171*, 54 – сведок на краљевским повељама из 1380, 1392. и 1393. године. Припадао је усорској властели. Отац му је био Дивош Тихорадић, сведок на повељама бана Стефана II

из 1332. и 1333. године. Имао је два брата: Милоша, сведока на повељи из 1357. године, и Сладоја, сведока на повељама из 1357, 1366, 1367. и 1370/1374. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta* Serbica, 222; Љ. Талоци, *Како и када је Хрвоје постао велики војвода босански?*, 183–191; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100–1499)*, 97; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174, 178; П. Анђелић, *О усорским војводама*, 40; исти, *Постојбина и род Дивоша Тихорадића*, Слово 25–26 (1976) 235; Р. Михаљчић, *Повеља краља Стефана Твртка I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу*, ССА 1 (2002) 117–129.

Батало, тепачија, *171*, 55 – Најпознатији и најмоћнији члан лашванског рода Шантићи чији се чланови на повељама босанских владара помињу између 1351. и 1461. године. Тепчија Батало се у повељама босанских владара у својству сведока помиње у периоду од 1391. до 1404–1407. године. Био је господар жупе Лашва у централној Босни и града Торичан. Женидбом са Ресом, ћерком Вукца Хрватинића, привремено је добио жупу Сану. Брак са Ресом допринео је да постане један од најугледнијих велможа свога доба. У повељи краљице Јелене из 1397. године Батало важи као четврта личност у држави после Хрвоја Вукчића, Сандаља Хранића и Павла Раденовића. Батало и Реса су имали три сина – кнежеве Вука, Степана и Остоју који се у изворима јављају са презименом Тепчић. Као сведоци на повељама краља Остоје јављају се по једном – Вук 1399. године, а Степан и Остоја 1409. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 224, 225, 226, 230, 232, 234, 236, 237, 249; Lj. Stojanović, *Jedan prilog k poznavanju bosanskijeh bogumila*, Starine JAZU 18 (1886) 230–232; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, 97; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175, 178, 240, 420, 422, 426; M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* IV, Sarajevo 1970, 74–75; Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 93; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанског краља Стјепана Дабише*, 10–22; исти, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 19–42; Ć. Truhelka, *Grobnica bosanskog tepčije Batala, obretena kod Gornjeg Turbeta (kotar Travnik)*, GZM XXVII (1915) 365–374; J. Petrović, *Lubanja (Calvarium) i dijelovi kostura bosanskog velmože Batala*, GZM XXXV (1923) 177–182; Đ. Mazalić, *Konzervatorski zahvat na Batalovoj grobnici i njezin današnji izgled*, Naše Starine VI (1959) 239–242; P. Anđelić, *Originalni dijelovi*, 357; исти, *Barones regni*, 39, нап. 46; J. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 77; иста, *Повеља бана Стјепана II Котроманића*

кнезу Вуку и Павлу Вукославићу 1351. године, ССА 1 (2002) 89; иста, *Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу – 1366, август 13, Прозор у Рами*, ССА 2 (2003) 182; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани, 1395, април 26*, ССА 4 (2005) 184–185.

Гојак Драгосалић, кнез, *171*, 55 – Ручник и сведок на два документа издата 6. марта 1392. године на којима се помиње као „дворски". Први је разрешница рачуна Драгоја Гучетића и дружбе му, а другим краљ овлашћује истог Драгоја Гучетића да може наплатити 95 литара финог сребра од Новака Маћедола који му је остао дужан. На повељи издатој Дубровнику 17. јула исте године уписан је као сведок. У повељама босанских владара помиње се само једна личност са презименом Драгосалић – реч је о кнезу Радоју Драгосалићу који је уписан као сведок на повељама из 1399. и 1404–1407 године.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 170, 171, 174.

Тврдисав Туица, жупан, *171*, 56 – Помиње се само у овој повељи.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174.

Вучихна Влатковић, кнез, *171*, 56 – Осим на повељи од 17. јула 1392. године, уписан је као сведок „од Усоре" са титулом војводе на две повеље краља Дабише из 1395. године. Према мишљењу Пава Анђелића његов отац је могао бити војвода Влатко Твртковић.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 225, 227; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174; P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi XIII (1977) 33, 36–37; isti, *Ubikacija oblasti Trebotića*, 248–249; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, 187.

Воисав Војеводић, кнез, *172*, 57 – Сведок на повељама босанских владара из 1392. и 1399. године. Са истим презименом помиње се још само Влатко Војеводић, сведок на повељи краља Твртка I Дубровнику из 1378. године, којег је Паво Анђелић идентификовао као војводу Влатка Тврватковића, припадника усорске властеле. Не знамо да ли су Влатко и Воисав били у сродству. Презиме које кнез Воисав носи свакако је изведено из титуле војвода.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 234, 237; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174, 422, 426; П. Анђелић, *О усорским војводама*, 37; Р. Михаљчић, *Презимена изведена од титула*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела VI, Београд 2001, 272–274.

Вукац Нартичић, кнез, *172*, 57 – Помиње се само у овој повељи.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174.

Радоје Радосалић, жупан, *172*, 58 – Сведок на повељама босанских владара између 1392. и 1405. године. Носио је титулу жупана и кнеза. Према мишљењу П. Анђелића био је син кнеза Радослава Прибинића. Анђелић такође сматра да је Радоје Радосалић у ствари велики кнез босански Радоје чији се надгробни споменик налази код Забрђа близу Торчина, као и да је његов син био кнез Радич Радојевић, сведок на повељама из 1417. и 1420. године, а унук кнез Драгич Радичевић, сведок на повељи из 1426. године.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222, 227, 234, 237, 256; S. Ljubić, *Listine* V, 40; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174, 422, 426, 494; P. Anđelić, *Originalni dijelovi*, 357; isti, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska, stolna mesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću,* 232, нап. 71; Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, 19–42; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише браћи Семковић, 1395, 17. мај*, ССА 5 (2006) 170.

Јурај Тихчиновић, жупан, *172*, 58 – Помиње се као сведок само на овој повељи. Припадао је усорској властеоској породици коју у изворима можемо да пратимо од двадесетих година XIV века па све до пред пропаст средњовековне босанске државе. Отац му је био Тихчин, сведок на повељи бана Стефана II из 1345. године, а деда Витан Тихорадић, сведок на повељама бана Стефана II из 1326–1329. и 1333. године. Павао Анђелић је сматрао да су потомци Јурја Тихчиновића били Златоносовићи. У две повеље краља Стефана Томашевића из 1461. године као сведок је уписан војвода Вукић Тихчиновић, који је највероватније био у родбинским везама са жупаном Јурјем.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174; П. Анђелић, *Постојбина и род Дивоша Тихорадића*, 236–238; исти, *О усорским војводама*, 33, 39–40.

Станац Прекушић, дворски, *172*, 59 – Познат само из ове повеље.

Извори: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 222; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 174.

Томаш, логотет, *172*, 65 – Томаш Лужац (Лушац) се помиње као писар на двору босанских владара у периоду између 1390. и 1397. године. На латинским повељама из 1390. године носи звање вицеканцелара и канцелара, док на четири ћириличне повеље краља Дабише носи звање логотета.

Извори и литература: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 225, 227; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 175, 178; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* XVII, 299, 308, 313; M. Brković, *Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane Trogiru*, 83–105; isti, *Latinska povelja kralja Tvrtka I. izdana Brači godine 1390*, 119–130; С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици, XIV. Дијак, Граматик, Нотар, Канцелар, Номик, Логотет*, Глас СКА CVI (1923) 69; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka II*, GZM IV–V (1950) 137–146; T. Anđelić, *Dijaci u srednjovjekovnoj Bosni i Huти*, Tribunia 7 (1983) 86; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, 188–189.

Установе и важнији појмови

Српски доходак, *171*, 45 – обавеза Дубровчана према српским краљевима. Први несумњиви помен српског дохотка је из 1268. године – износио је 2.000 перпера и исплаћиван је на Михољдан. За време краља Драгутина исплата је пренесена на Митровдан. Од 1378. до 1463. године Дубровчани су српски доходак исплаћивали босанским краљевима.

Литература: М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА 168 (1935) 224–239; *ЛССВ*, Београд 1999, 746–748 (Р. Михаљчић).

Топографски подаци

Трстивница, *170*, 17 – жупа у средњовековној Босни.

Литература: P. Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*, Sarajevo 1973.

Доњи Краји, *172*, 64 – област, „земља" у средњовековној босанској држави.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*.

Лушци, *172*, 64 – жупа у Доњим Крајима. Лушци су били матични посед рода Хрватинић, јер се у повељи бана Стефана II за кнеза Вукослава Хрватинића из око 1326. године изричито каже да је он прешао на страну босанског владара из ове жупе. Жупа Лушци се у изворима последњи пут помиње управо у овој повељи краља Стефана Дабише.

Литература: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 42, 243.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 183–199

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"13"
УДК 091=163.41"1399"

Синиша Мишић

ПОВЕЉА ВОЈВОДЕ РАДИЧА САНКОВИЋА ДУБРОВНИКУ

25. август 1399.

Повеља је оригинал писан на пергаменту и оверен оригиналним воштаним печатом. Њоме војвода Радич Санковић уступа своју баштину, село Лисац Дубровнику. У првом делу повеље истичу се његове заслуге и посредовање у продаји Приморја Дубровнику од стране босанског краља Стефана Остоје. У дипломатичком погледу видљив је утицај повеља из доба Твртка I, иако по својим основним особинама припада хумској канцеларији. Ово је прва хумска повеља са аренгом, која је узета из другог формулара. Датована је од године Христовог рођења и без потписа, што је карактеристично за хумске исправе. Као сведоци се јављају властела и сродници војводе Радича Санковића, њих петоро. Оверена је воштаним висећим печатом.

Original sur parchemin, ayant conservé son sceau d'authentification suspendu en cire, par lequel le voïvode Radič Sanković cède un bien patrimonial, le village de Lisac, à Raguse. Dans sa première partie son texte souligne les mérites de Radič et notamment son intercession lors de la vente de Primorije, par le roi de Bosnie Stefan Ostoja, à Raguse. Du point de vue diplomatique ce document dénote une évidente influence des chartes datant du règne de Tvrtko Ier, bien que par ses caractéristiques générales il appartienne à la chancellerie de Hum. Il s'agit de la première charte de Hum portant un préambule. Elle est datée à compter de la naissance du Christ et ne porte pas de signature, ce qui apparaît être des éléments caractéristiques des documents délivrés à Hum. En tant que témoins apparaissent cinq seigneurs ou parents du voïvode Radič Sanković.

Повеља је оригинал писан на пергаменту италијанског начина израде где је унутрашња страна бела, а спољашња светло жута. Њоме војвода Радич Санковић, са сродницима и својом властелом, уступа Општини дубровачкој своје село Лисац у Приморју. Пре тога је цело Приморје Дубровнику уступио краљ Остоја. Сачуван је и препис ове повеље из XV века, који се суштински не разликује од оригинала.

Опис и ранија издања

Повеља је написана на пергаменту, мајускулним писмом, црним мастилом у 26 редова. Димензије повеље по Грегору Чремошнику су 46,8 цм горе, 46,6 цм доле, 28,8 цм лево и 32,2 цм десно, као и плика на дну висока 4,5–4,9 цм (G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg veka*, GZM 6 (1951) 87–89). Писар је пре почетка писања на пергаменту извукао линије. На дну повеље је воштани висећи печат, који се помиње и у самом тексту као *закона подвисућа печат*, а наводи се као средство оверавања документа. За причвршћивање печата су кроз плику и пергамент прорезана два хоризонтална прореза 3,7 цм, а кроз њих је провучена тамноцрвена свилена врпца од 28 двоструко предених нити. Испод доњег руба повеље траке су уплетене у чвор, а затим одвојено улазе и излазе из печата. Печатна грудва је од смеђег воска у облику зделице при врху ужа, а при дну шира. Пречник горње површине је 2,8 цм, доње 3,2 цм а дубина 1,9 цм. У горњу површину начињено је удубљење чије је дно испуњено црвеним воском са отиском печатног типара. Црвени восак једино употребљавају Санковићи и Влатковићи, иначе је резервисан за владаре (видети G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slovena*, Sarajevo 1976, 79). Типар није више кнежевски (као на повељи из 1391) већ војводски, па је назив исправљен. Крст и почетак легенде налазе се тачно на врху печата. Текст гласи: + **печат воев радича**. Слова легенде су мања него на кнежевском печату, а лик хералдичког сидра испод текста је много неспретније и ружније израђен од кнежевског печата (G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg veka*, 89).

Ову исправу први је издао Павле Карано-Твртковић још давне 1840. године (*Србски споменицы*, 115–117, бр. 86), а затим и Франц Миклошич (*Monumenta Serbica*, 241–243). Њене законске одредбе је у своје издање уврстио Стојан Новаковић (*Законски споменици*, 320–321). Последњи је повељу у целини објавио Љубомир Стојановић (*Повеље и писма* I–1, 130–133). Том приликом он је навео и разлике између оригинала и преписа, које се у највећој мери тичу правописа. Снимак је објавио Петар Ђорђић (*Историја српске ћирилице*, 410, бр. 212). Оригинал повеље се чува у Дубровачком архиву, а фотографије у Архиву САНУ и по њима је урађено ово издање.

Текст повеље[*]

\+ Славни б(о)же, с(ве)та троице нераздѣлима, коѣ всегда славе н(е)беске чл(о)в(ѣ)к(о)мь крѣпишь срьца добраꙗ творити и мьздȣ плаћати добрѣхь дѣль всакомȣ вид(и)мих(ь), |2| сего ради ми воевода Радичь Сьнковићь смишлаѥ великȣ любьвь и срьчанȣ приꙗзьнь нераздѣлимȣ, коѣ бис(ть) мегȣ градомь Дȣбровником(ь) и с(ь) прародителим(и) нашим(и) и пакь с родителем(ь) на|3|шимь казньцемь Сьнком(ь) и сь б(о)гопотрѣбним(ь) г(оспо)ди(но)мь жȣпаномь Бѣлиꙗком(ь), и пакь виде що е свѣтȣ нескровно прѣсрьд(ь)чнȣ и краснȣ любимȣ приꙗзьнь, кою показаше и в᾿се|4|гда ȣказȣю паче дѣлом(ь) творе г(о)спода дȣбровьчка кь мнѣ, а ми хоте харни бити, а паче и дѣлом(ь) любьвь показати Дȣбров᾿никȣ и в᾿сои ѡпкини, смисливь и смотривь |5| вь моемь срьдьци, како бих(ь) Дȣбров᾿никȣ великȣ любьвь и срьдчанȣ приꙗзьнь добрѣми дѣли и творомь показаль, набѣди ме прѣч(ь)ста и погох(ь) ȣ Боснȣ прѣсвѣтломȣ г(оспо)д(и)нȣ кралȣ Ѡстои, и |6| поменȣх(ь) мȣ вь славное ȣз᾿вишение кр(а)л(е)вства прѣчьснȣ слȣжбȣ и разлике прѣцѣне даре кое сȣ примали г(о)спода босьньска ѡ(дь) Дȣбров᾿ника, моле славȣ кр(а)л(е)вства, да бȣде милосрьд(ь)нь Дȣ|7|бровникȣ чьстьним(и) дар(ь)ми, и тȣи ми се ѡбѣтова кр(а)л(е)вство, а говоре, кьда доидȣ кь мнѣ посли властеле дȣбровьч(ь)ци, хоке бит(и) вид[и]мо вьсакомȣ, како кȣ[1] Дȣбровникь даровати |8| жȣпомь, вла-д(а)ниемь како срьчане приꙗтели. И азь Радичь тои слишав ѡт[ь] кр(а)л(е)вства, вес(е)ло и много в᾿сесрьдно ȣписах(ь) г(о)сподѣ дȣ-бровьчкои, моле и просе, да пош(ь)лю поклисаре |9| г(оспо)д(и)нȣ кралȣ и навѣщȣе даре, кое имь ке г(оспо)д(и)нь краль дати, и г(о)-спода дȣбровьчка примише за свѣть брат(а) своего Радича, и послаше г(оспо)д(и)нȣ кралȣ властели свое поклисаре с ла|10|цѣми и много поч᾿теним(и) рѣчми и сь чьсним(и) дарми. И тȣи г(оспо)-д(и)нь краль виде краснȣ лȣбьвь и чьснȣ любьвь, кою показȣе Дȣ-бровникь вь ȣзвишение к(ра)л(е)вства, свекавь се |11| з

[*] Редакција издања и превод: Татјана Суботин-Голубовић.

[1] Miklosich, єȣ

господ[о]мь и сь властели и сь вельможами кр(а)л(е)вст(ь)ва и сь всомь Бос-номь, како те платит(и) краснȣ слȣжбȣ и чьснȣ любьвь добрим(и) дѣли Дȣбров'никȣ, и тȣи призвавь име Х(ри)с(т)а б(ог)а г(оспо)-д(и)нь |12| краль и вса Босна дарова и записа ȣ племенито вь вѣки градȣ Дȣбровникȣ все Приморие г(оспо)д(и)на крала и Босне ѡть Кȣрила дери прѣко Имотице до села кое се именȣе Дльжи, |13| и пакь како г(оспо)д(и)нь краль свршьȣе дѣлом(ь) Дȣбров'никȣ, що ѥс(ть) намь рѣчию рекьль и ѡбѣтоваль, бл(а)годарисмо б(ог)а, коемȣ е ȣкрѣпиль срьце на томь, и правимо|14| моле[2] б(ог)а да бȣде м(и)л(о)срьд[ь]нь Дȣбровникȣ градȣ, да се има зап(и)сание и владание ȣ вѣке. Кто ли би порекьль, да е клеть царемь н[е]беснимь, и да е ѡт[ь]падникь ѡд[ь] братие.

|15| А паче да е вȣдомо всакомȣ маломȣ и голѣмомȣ како и ми, воевода Радичь, свѣтовавь се с властели нашим(и), з братиѡм[ь] и зь ближиками, и мисле и хотѣе, |16| да свѣт(ь) не реч(е), да смо нехарни Дȣбровникȣ ȣз голѣмȣ любьвь, паче хотѣе да всакь вид[и] и свѣдѣтельствȣе да смо хар'ни великои красотѣ дȣбровьчкои и бла|17|го творение, а то дѣлом(ь) показȣемо по всѣх(ь) наших(ь) листих(ь), да е видим(о) всакомȣ, комȣ се достои, како ѣ воевода Радичь Сьн'ковиѣ дах(ь) Дȣбровникȣ градȣ |18| и ѡп'кини вь вѣке ȣ плем(е)нито село мое ȣ Приморию, на име Лисьць, сь всѣми сели и засельци и сь всѣми мегами и водами и дрьвьми, пашами, з дȣбрава|19|ми и сь всѣми котари и достоѣниемь села реч(е)наго записȣю и ȣкрѣплȣю, како т[о] е записаль г(оспо)д(и)нь краль Ѡстоѣ ȣ повели все Приморие Дȣбровникȣ и ѡпкинѣ, такоге|20|ре и наше реч(е)но село Лисьць дасмо властелом(ь) и ѡпкини град[а] Дȣбровника ȣ вѣке ȣ плем(е)нито нимь и них(ь) племенȣ, и к томȣ все границе, кое сȣ сталене наредьбеници град[а] |21| Дȣбровника ѡдь властель и ѡд[ь] оп'кине вь всѣх(ь) више реч(е)них(ь) землах(ь), ми воевода Радичь все тои ѡблюбисмо и правимо, да сȣ добре и праве границе.

И на сие више писано |22| ѣ воѥвода Радичь с моѡм(ь) братиѡм(ь), с властели и слȣгами, ротих(ь) се на с(ве)т(о)мь ѥв(а)н(ь)г(е)лию

[2] Писар је грешком ову реч два пута написао.

и на ч(ь)стьномь кр(ь)стѣ Х(ри)с(то)вѣ, ꙗко семꙋ више п(и)саномꙋ нами и нашим(и) послѣдними |23| не бити потворено и поколѣбимꙋ до дни и до вѣка, а на име сѣми и сѣми властелми жꙋпань Дабиживь Чиχорикь, Стѣпко Ѡзроевикь, Хребелань Богослаликь, жꙋпан(ь) |24| Божичко Брьликь, кнезь Бꙋдиславь ꙋпор҅ничикь. За велико вѣрование вь всако врѣме ми воевода Радичь законом(ь) печатию нашом(ь) подьвисекомь печатию запечатисмо.

|25| А ꙋписа се сиѣ м(и)л(о)сть, кьда бисмо ꙋ Дꙋбровници с више реч(е)ними нашим(и) властелми вь лѣт(о) рожд(ь)ст҅ва г(оспо)да І(сꙋ)с(ь)[3] Х(ри)с(т)а тисꙋщноѡ три ста и девет(ь) десеть и девето лѣт(о), м(ѣ)с(е)ца |26| авгꙋс(та) ·ке҃· д(ь)нь. А ꙋписа госп(о)цтва ми логоѳеть Милета Поповикь.

На полеђини повеље исписан је текст на латинском: Poueglia de Radich Sanchovich, chomo dono alo chomo(n) de Rag(u)s(io) la villa se calama Lisac. Испод тога другим мастилом, а руком Никше Звијездића 1399 di 25 agosto. Extrata и нацртано крупно и широко слово М и број 229.

Превод повеље

Славни Боже, света неразделима Тројице која свагда славом небеском крепиш срца људи да добра дела чине и да награду дају свакоме за добра дела која су очигледна – стога и ми, војвода Радич Санковић, објединујући велику љубав и срдачно неодвојиво пријатељство које је постојало између града Дубровника и прародитеља наших, и опет са родитељем нашим казнацем Санком и са богопотребним господином жупаном Бељаком, па опет видећи веома срдачно и дивно најдраже пријатељство које се не скрива пред светом, а које показиваху и увек мени исказују, а понајвише делом чинећи господа дубровачка, па ми, желећи да искажемо захвалност, а још више да делом искажемо љубав Дубровнику и свој општини, размислио сам и смислио у своме срцу на који начин бих Дубровнику велику љубав и срдачно пријатељство добрим делима и поступком показао, па ме убеди Пречиста те пођох у Босну пресветломе господину краљу Остоји и поменух му, за славно узвишење Краљевства, пречасну службу и различите пречасне дарове,

[3] Miklosich, **ісꙋ**

које су примала господа босанска од Дубровника, молећи славу Краљевства да часним даровима искаже милост Дубровнику; и ту ми се обећа Краљевство, говорећи: *Када буду дошли к мени изасланици властеле дубровачке, свако ће видети како ћу жупом у власништво даривати Дубровник, као срдачне пријатеље.* И ја, Радич, чувши то од Краљевства, весело и веома усрдно отписах господи дубровачкој, молећи и тражећи да пошаљу поклисаре господину краљу, наговештавајући дарове које ће им господин краљ дати, и господа дубровачка прихватише савет брата свога Радича и послаше господину краљу властелу своје поклисаре, са речима лаким и пуним поштовања и са часним даровима, и ту господин краљ виде красну љубав и часну љубав коју исказује Дубровник према уздизању Краљевства. Договоривши се са господом и са властелом и са велможама Краљевства ми и са свом Босном како ће добрим делима платити Дубровнику красну службу и часну љубав, и ту призвавши име Христа Бога, господин краљ и сва Босна дарова и записа у племенито у веке граду Дубровнику све Приморје господина краља, и од Босне – од Курила, пак, преко Имотице до села које се зове Дужи, и тако, господин краљ делом обави посао за Дубровник, како нам је речју и рекао и обећао, па благодарисмо Бога који му је учврстио срце у томе, и извршавамо, молећи Бога да буде милосрдан према граду Дубровнику – да има ово записање и имовину у векове. Ако би ко порекао, да је проклет од Цара небеског, и да је отпадник од братије.

А још, да је знано сваком малом и великом, како и ми, војвода Радич, посаветовавши се са властелом нашом и са братијом и са ближњима, мислећи и желећи да свет не каже да смо немарни према Дубровнику, уз голему љубав, желећи још више да свак види и посведочи, да смо благонаклони према великој красоти дубровачкој и добро чинимо, а то делом показујемо у свим нашим листинама: да је знано свакоме коме то приличи, како ја, војвода Радич Санковић, дадох граду Дубровнику и општини у веке у племенито село моје у Приморју по имену Лисац, са свим селима и засеоцима, и са свим међама и водама и шумама, пашњацима са дубравама и са свим котарима и имањем споменутог села, и утврђујем, како је то записао господин краљ Остоја у повељи – све Приморје Дубровнику и општини, а такође и наше споменуто село Лисац дадосмо властели и општини града Дубровника у веке, у племенито – њима и њиховом потомству, и к томе и све границе које су утврдили чиновници (представници) града Дубровника од властеле и од општине у свим горе споменутим земљама, ми – војвода Радич све то одлучисмо и чинимо да границе буду праве.

И на ово горе записано ја, војвода Радич, са мојом братијом, са властелом и слугама, заклех се на светом јеванђељу и на часном крсту Христовом, да ово горе записано нећемо прекршити ни ми нити наши потомци, и да је постојано од сада и до века. И ова властела поименично: жупан Дабижив Чихорић, Степко Озројевић, Хребељан Богославлић, жупан Божичко Брлић, кнез Будисав Упорничић. За велику веру у свако време ми, војвода Радич, законитим печатом нашим и висећим печатом запечатисмо.

А записа се ова милост када смо били у Дубровнику са више реченом нашом властелом, у лето рођења господа Исуса Христа хиљаду триста деведесет и девето, месеца августа 25. дана. А записа логотет господства ми Милета Поповић.

Познији препис повеље

Симболична инвокација и први ред су писани црвеним мастилом, а остали текст црним, на пергамету, који је пре тога изгребан, у 80 редова. Разлике су углавном правописне, у односу на оригинал. Препис је начинио Никша Звијездић. Препис у целини до сада није публикован. Љубомир Стојановић је донео разлике испод текста оригиналне повеље. Ово издање је приређено на основу снимака из Дубровачког архива, које је начинио др Ненад Векарић, на чему му љубазно захваљујемо.

+ **СЛАВНИ Б(О)ЖЕ, СВ(Е)ТА ТРОИЦЕ НЕРАЗДѢЛИМА**, |2| **кою свегда славе небес(ь)ке чловк(о)мь крьпишь**[4] **с(ь)рьтца** |3| **добраꙗ творьит(и) и мьзд8 плакати добрьχ[ь] диель всаком8** |4| **видимиχ[ь] 8 сегѡ ради ми воѥвода Радичь Санковик(ь) смишлаѥ** |5| **велик8 любавь и срьчан8 прьꙗзань нераздиелим8 коѣ бис(ть)** |6| **мег8 градомь Д8бровникомь и с прародителми нашими** |7| **и пак[ь] с родителем[ь] нашием[ь] казнацемь Санкомь и сь бо**|8|**гопотрьбнием[ь] го(спо)д(и)номь ж8паномь Биелꙗкомь, и пакь** |9| **виде що е свет8 нескровно прьсрьчан8**[5] **и красн8 лю-**|10|**бим8 прьꙗзан, кою показаше и всегда 8каз8ю паче дие**|11|**лѡм[ь]**

[4] У оригиналу **крѣпишь**. У целом тексту преписа **ѣ** је доследно замењено са **ь**, или са **ѥ**. На то ћемо упозорити тамо где се тиме мења смисао речи, као што је овде случај.

[5] У оригиналу **прѣсрьд(ь)чн8**.

творе господа дȣбровачка ка мение, а ми хоте харни |12| бити а паче и диелом[ь] любавь показати Дȣбровникȣ |13| и всои ѡпкини, смисливь и смотривь ва моем[ь] с(ь)рь(т)цȣ, како |14| бих[ь] Дȣбровникȣ великȣ любавь и срьчанȣ прьꙗзань |15| добрьми диели и творѡм[ь] показаль набиеди ме прѣч(и)стиа |16| и погѡх[ь] ȣ Боснȣ прьсветломȣ гѡ(спо)д(и)нȣ кралю Ѡстоѥ и поме|17|нȣх мȣ ва славно ȣзвишенѥ кралев(ь)с(т)ва прьчаснȣ слȣжбȣ |18| и разлике прьциене[6] даре кое сȣ прьмили[7] гос(по)да босанска |19| ѡд Дȣбровника, моле славȣ кралев(ь)с(т)ва да бȣде милосрь|20|дань Дȣбровникȣ частими дарьми, и тȣи ми се ѡбето|21|ва кралев(ь)с(т)во, а говоре, када доидȣ, ка мни посли власте|22|ле дȣбровачци хоке бит(и) видимо всакомȣ како кю |23| Дȣбровникȣ даровати жȣпомь владанѥм[ь] како срьчане |24| прьꙗтеле. Ꙗзь Радичь тои слишавь ѡд кралев(ь)с(т)ва, |25| весело и многѡ всесрьдно ȣписах[ь] господе дȣбровачкои, |26| моле и просе да пошлю поклисаре гѡ(спо)д(и)нȣ кралю и навие|27|щȣе даре, кое им ке гѡ(спо)д(и)нь краль дати, и гос(п)ода дȣбровачь|28|ка прьмише за свех[ь][8] брата своѥгѡ Радича и послаше |29| гѡ(спо)д(и)нȣ кралю властеле своѥ поклисаре слат(ь)цием|30|и[9] многѡ почтениеми риечми са часниеми дари. И тȣи |31| гѡ(спо)д(и)нь краль видие краснȣ и часнȣ любавь кою пока|32|зȣе Дȣбровникь ва ȣзвишенѥ кралев(ь)с(т)ва, свекасве с |33| з(ь) господѡм[ь] и с властели и с велможами кралев(ь)с(т)ва и са свѡм[ь] |34| Босном[ь], како те платит(и) краснȣ слȣжбȣ и часнȣ любавь |35| добриеми диели Дȣбровникȣ, и тȣи прьзвавь име |36| Х(ри)ста Б(о)га гѡ(спо)д(и)нь краль и вса Босна дарова и записа ȣ пле|37|мени(т)о ва виеки градȣ Дȣбровникȣ все Прьморьѥ |38| гѡ(спо)д(и)на кралꙗ и Босне ѡд Кȣрила дери прько[10] Имотице |39| до села кое се именȣѥ Дльжи, и пакь како гѡ(спо)д(и)н[ь] краль сврь|40|шȣе диелѡм[ь] Дȣбровникȣ що се намь риечю рекао и обетѡваѡ |41| благодарисмо Б(о)га кои мȣ ѥ ȣкрьпьль[11] срьтце на томь |42| и правимо моле Б(о)га да бȣде

---

[6] У оригиналу **прѣцѣнѥ**.

[7] У оригиналу **примали**. У питању је грешка преписивача.

[8] У оригиналу **примишѥ за свѣть**. Ова грешка мења смисао реченице.

[9] У оригиналу **слацѣми**.

[10] У оригиналу **прѣко**.

[11] У оригиналу **ȣкрѣпиль**.

милосрьдань Д8бровник8 |43| град8 да се има записанѥ и владанѥ 8 виеке. Тко ли би |44| порекао, да ѥ кметь царем[ь] небесниемь, и да ѥ ѡдпадникь |45| ѡд братѥ.

Паче да ѥ видомо всаком8 малом8 и големом8|46| како и ми воѥвода Радичь световав се с властели |47| нашиеми з братиѡм[ь] и зь ближиками, и мисле и хотие |48| да свиет[ь] не рече да смо нехарьни Д8бровник8 8з голем8 |49| любавь паче хотие да всакь види и свидителств8е да [смѡ] |50| харьни великои красоти д8бровачкои и благо|51|творенѥ а то диелѡм[ь] показ8емо по свех нашиех листиех, |52| да е видимо всаком8 ком8 се достои како ꙗ воѥвода |53| Радичь Санковикь дахь Д8бровник8 град8 и опкине |54| ва виеки 8 племенито село моѥ 8 Прьморью на име |55| Лисаць са свеми сели и засеоци и са свеми мегами |56| и водами и дрьвми и пашами, з д8бравами и са свеми |57| котари и достоꙗнѥм[ь] села реченаго запис8ю и 8кре|58|плюю како то ѥ записао гѡ(спо)д(и)нь краль Ѡстоꙗ 8 повели |59| все Прьморьѥ Д8бровник8 и ѡпкини, такогере и наше |60| речено село Лисаць дасмо властелѡм[ь] и опкини гр(а)да |61| Д8бровника 8 виеке 8 племенито ним[ь] и них[ь] племен8, |62| и к том8 все границе кое с8 сталене наредбеници |63| града Д8бровника ѡд властель и ѡд ѡпкине ва всиехь |64| више рečениех[ь] землꙗхь, ми воѥвода Радичь все |65| тои ѡблюбисмо и правимо, да с8 добре и праве границе.

|66| И на сеи више писано ꙗ воѥвода Радичь с моиомь |67| братиомь, с властели и сл8гами, ротисмо се на све|68|томь евангелю и на часномь крьст8 Хрьстов8 |69| ꙗко сем8 више писаном8 нами и нашиеми посли|70|едними не бити потворено и поколебим8 |71| до дни и до виека, а на име сими и сими властельми |72| ж8пань Дабиживь Чихорикь, Стиепко Озроевик(ь), |73| Хребелꙗнь Богосаликь, ж8пань Божичко Брьликь, |74| кнезь Б8дисавь 8порьничикь. За велико верованѥ |75| ва всако врьме ми воѥвода Радичь закономь |76| печатю нашомь подьвис8комь печатю запе|77|чатисмо.

А 8писа се сиꙗ милость када бисмо с више |78| реченнеми нашиеми властельми ва лита рожаства |79| г(оспо)да І(с8)с Х(рис)та -ч҃-т҃-ч҃-ѳ҃- лѣт(о) м(ѣсе)ца аг8ста -к҃е- дань |80| а 8писа господства ми логотеть Милета Поповикь.

Дипломатичке особености

Занимљиве су околности настанка ове повеље. У самој експозицији војвода Радич Санковић излаже своје посредовање у настанку повеље краља Стефана Остоје којом су Дубровнику додељене Нове земље (Сланско приморје). То је повеља коју је Остоја издао у Лушници на Усори 15. јануара 1399 (Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 420–423). Очито је Радич на почетку преговора 1398. посредовао, међутим, како су преговори одмицали он је постајао све незадовољнији. Током преговора, осим краља Остоје, у први план је избио Хрвоје Вукчић. Из других извора знамо да су преговори окончани без Радичевог учешћа. Када је у Дубровнику састављена исправа за Приморје и послата за Босну, била је украдена на територији Радича Санковића. То је одраз његовог незадовољства што се преговори одвијају мимо њега. Радич је одбио да се потпише на повељи краља Остоје о продаји Сланског приморја.

Дубровчани Радича Санковића у више наврата позивају у град и настоје да га умире. Истовремено са њим воде преговоре о уступању села Лисац са засеоцима, које се, као Радичева баштина, нашло унутар комплекса добијених поседа. На крају, Дубровник је Радичу платио 1.500 перпера за ово село, а он је издао ову повељу, приликом свог боравка у Дубровнику 25. августа 1399. године.

У току рата краља Остоје са Дубровником (1403–1404) Радич Санковић је напао Приморје и запосео га. После Остојине и Радичеве пропасти ове територије је запосео војвода Сандаљ Хранић. Дубровчани су морали са њим да воде дипломатску борбу око годину дана како би поново запосели Приморје и село Лисац, што је санкционисано повељом краља Твртка II Твртковића у Белим Селиштима 20. јуна 1405. Уз Сандаљеву сагласност Приморју се додају село Лисац и засеоци Имотица и Трновица (Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 490–495). Тиме је окончана продаја и одбрана Приморја од стране Дубровчана (видети опширно: G. Čremošnik, *Prodaja bosanskog Primorja Dubrovniku god. 1399. i kralj Ostoja*, GZM BiH 40–2 (1928) 109–126; J. Lučić, *Stjecanje, dioba i borba za očuvanje Dubrovačkog primorja 1399–1405*, Arhivski vjesnik 11–12 (1968–1969) 99–201. Овде је штампана и збирка докумената из Дубровачког архива који се односе на Приморје, као и елаборат о подели земљишта међу властелом и грађанима).

Ова исправа припада скупу дипломатичких аката насталих под утицајем старих хумских формулара из хумске канцеларије. Текст по-

чиње симболичном инвокацијом (уп. Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, 97, који тврди да нема инвокације). Писана је по формулару који је имао аренгу јер је текст везан за кратку молитву којом повеља почиње. Особеност је та што се у Хуму аренга први пут јавља управо у нашој исправи. Она је у облику молитве веома кратка, вероватно прекинута, и без икаквог смисла везана за експозицију, чији је почетак узет из различитог формулара. Видљив је утицај повеља из доба Твртка I Котроманића (Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, 97, 206).

Интитулација је једноставна (*Ми војвода Радич Санковић*), а после ње и аренге долази промулгација (*Да е видомо свакому*) која је узета из неког формулара. У експозицији говори о пријатељству својих предака и Дубровника. У диспозицији, која је кратка, уступа своју баштину, село Лисац са засеоцима и међама.

У завршним одредбама наводе се сведоци, петоро његове властеле и сродника, који се заједно са њим куну на Јеванђеље и крст часни, а повеља је и *запечаћена законом подвисућом печатју.* Нема потписа, што је уобичајено у хумским повељама од 1240. до 1448. Датум је од рођења Христова, што је редован начин датовања у хумским повељама. На крају се саопштава да је повељу писао логотет Милета Поповић. Овде треба напоменути да је војвода Радич Санковић 1391. имао дијака Рашка, што значи да је до 1399. на свом двору увео високо звање логотета, као шефа канцеларије.

Просопографски подаци

Бељак Санковић, *185* (страна), 8 (ред у издању) – старији син казнаца Санка Милтеновића, старешина породице после смрти оца (између 1370. и 1372). Помиње се за очева живота. Носио је титулу жупана. За разлику од оца био је истрајно одан бану и краљу Твртку I. Господарио је жупама Неретва, Невесиње, Дабар, Попово и Сланским приморјем. Имао је добре односе са Дубровчанима, који га називају *нашим пријатељем*. Боравио је у Дубровнику 1390. са братом Радичем где је добио кућу. Наредне године браћа су Дубровнику продала Конавле али их је Босна у томе спречила. У мају му Дубровчани шаљу лекара, а у време одузимања Конавала више се не спомиње.

Литература: Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, ИЧ 11 (1961) 17–45; Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево

1987, 141, 142; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 72; *Српски биографски речник* (А–Б), Нови Сад 2004, 487 (С. Ћирковић).

Божичко Брлић, *187*, 67 – жупан. Имао је своје људе у Раптима, и у Мравинцу. Људи његове жене Владане помињу се у Шћеници, између Нових земаља и Попова. До 1393. био је човек породице Николића, за које је те године подигао могориш. До 1399. постао је властеличић Радича Санковића. Дубровчани су га 1392. примили за свог грађанина, заједно са синовима Бранилом и Вукосавом.

Литература: М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 39; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 87, 118, 186, 188.

Будислав Упорничић, *187*, 67 – један од властеле Санковића, са титулом кнеза. У другим изворима се не помиње.

Дабижив Чихорић, *187*, 65 – жупан, син Ненца Чихорића, брата Степка и Дабижива, који је носио титулу слуге на двору цара Душана, Друго презиме породице је Друговић. Имали су баштину у Величанима. Мајка нашег Дабижива је Радача, сестра Санка Милтеновића. Он је брат од тетке Радича Санковића. Помиње се у Попову између 1383. и 1399.

Извори: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, бр. 176; М. Вего, *Зборник средњовјековних натписа БиХ* II, бр. 102.

Литература: К. Јиречек, *Властела хумска на натпису у Величанима*, Зборник К. Јиречека 1, Београд 1959, 425–432; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 66, 73, 117.

Милета Поповић, *187*, 74 – логотет, старешина канцеларије Радича Санковића. Пре заробљавања 1391. његову канцеларију је водио дијак Рашко. Ово указује на чињеницу да је Радич 1399. кренуо путем формирања своје области и прерастања у обласног господара. Милета се у другим документима не помиње.

Радич Санковић, *185*, 4, 22, 26; *186*, 44, 50, 59, 61; *187*, 68 – војвода. Први пут се помиње 1379. у Курилима. После смрти брата Бељака постао је старешина породице. После Твртковe смрти покушао је да иступа самостално, па је априла 1391. продао Дубровнику Конавле. Краљ и босански сабор су на њега послали војводу Влатка Вуковића и кнеза Павла Раденовића. Они су упали у Конавле, утамничили Радича, а ову жупу међусобно поделили. По доласку Остоје на власт њега је из заточеништва ослободио Сандаљ Хранић. Радич је поново загосподарио Неретвом, Невесињем, Дабром, Поповом и делом земаља у Приморју. Село Лисац је 1399. било његова баштина, зато га он посебно

уступа Дубровнику, иако је краљ Остоја уступио цело Приморје. У рату краља Остоје са Дубровником (1403) остао је до краја уз њега. Када су Сандаљ Хранић и Павле Раденовић прешли на страну херцега Хрвоја Вукчића, Сандаљ је у мају 1404. напао Радича Санковића, заробио га, ослепео а затим и погубио. Његове територије су припале моћном Косачи.

Литература: G. Škrivanić, *Rat bosanskog kralja Ostoje sa Dubrovnikom*, Vesnik VM 5 (1958) 35–60; Ј. Мијушковић, *Хумска властела породица Санковићи*, ИЧ 11 (1961) 17–54; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 185; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 68, 74, 75.

Санко Милтеновић, *185*, 7 – казнац *земље* Босне у време Твртка I Котроманића. Син жупана Милтена Драживојевића, кога наслеђује 1343, а 1348. се помиње као барон босанског бана. Поред Неретве и Загорја, 1344. загосподарио је и Невесињем, а од 1363. држи и Трусину, Дабар, Попово и Сланско приморје. У рату између Дубровника и кнеза Војислава Војиновића имао је улогу посредника током 1361, али у априлу 1362. његови људи заједно са Војиновићем пљачкају дубровачку територију. Пре јуна 1362. дошао је у сукоб са далматинско-хрватским баном. Обе стране су имале заробљенике, а један од њих је био и Санков брат Градоје. После смрти Војислава Војиновића припојио је Попово и Дабар. У периоду од 1363. до 1367. он прима могориш. Према Мавру Орбину, држао је Загорје и Хум од Приморја до Невесиња и Коњица. Од 1363. постао је Твртков вазал, али се 1366. побунио, Твртко га је потиснуо па се Санко 1367. склонио у Дубровник. Током исте године су се измирили, али је 1368. опет учинио неверу и прешао Николи Алтомановићу. По Орбину, убрзо се измирио са баном Твртком, а овај га је послао на Николу Алтомановића, где је Санко у сукобу код Требиња погинуо. То се десило између јула 1370, када се последњи пут помиње, и јула 1372. када се помиње као мртав. Земни остаци су пренети у породичну гробницу у Бискупима.

Извори: *Monumenta Ragusina* II, 48; III, 96, 97; IV, 90; T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus* XIII, 175 – 176; Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке Републике* I, Београд 1935, 82, 92, 93; М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1978.

Литература: М. Динић, *Дубровачки трибути*, Глас СКА 168 (1935) 203–256; Ј. Мијушковић, *Хумска властела породица Санковићи*, 21, 30, 34; M. Vego, *Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupi kod*

Konjica, Glasnik ZM BiH 10 (1955) 157–166, и 12 (1957) 127–141; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 62, 64–70, 72, 73, 211, 282, 283.

Степко Озроевић, *187*, 66 – као сведок се јавља само на овој повељи без титуле. Припадао властели Санковића.

Хребељан Богослалић, *187*, 66 – као и предходни сведок без титуле, властела Санковића. Непознат у другим изворима.

Важнији термини

Властела наша, *186*, 44, 62; *187*, 65, 71– припадници повлашћеног сталежа. Властелин се понекад назива и бољар. Овде је у питању властела подложна Радичу Санковићу.

Литература: ССА 3 (2004) 12 (С. Мишић); ССА 5 (2006) 145 (Р. Михаљчић).

Војвода, *185*, 3; *186*, 44, 49, 59, 61; *187*, 68 – ову титулу у средњовековној Босни носи угледна властела. До краја XIV века од сваке *земље* постоји највише један војвода, у XV веку њихов број се умножава, што се види и из спискова сведока у владарским повељама. Титула је била повезана са војничким позивом и наследна у породици. Од времена бана Стјепана II јавља се и титула великог војводе.

Литература: *ЛССВ*, 95–97 (Р. Михаљчић, А. Веселиновић); ССА 2 (2003) 80–81 (С. Рудић).

Дубрава, *186*, 52 – означава шуму и то храстову, уопште жирород-ну. Настала од основе *дуб-* што је старословенска реч за храст. Не крчи се, а у њој се жире свиње. Било их је свуда. Села се, као што је и овде случај, дају са дубравама. Једна жупа у Хуму и једна на десној обали Велике Мораве понеле су име по храстовим шумама.

Литература: *ЛССВ*, 171 (С. Мишић, са литературом).

Жупан, *185*, 8; *187*, 65, 66 – титула позната од времена досељавања Срба, када је то старешина жупе. Имали су локалне управне и судске функције. Ова титула је била наследна.

Литература: ССА 2 (2003) 81 (С. Рудић); ССА 4 (2005) 157 (Р. Михаљчић, са литературом).

Заселак, *186*, 52 – мањи или већи, одвојени скуп кућа у атару села. Често се помињу у повељама и посредно сведоче о демографском порасту становништва.

Литература: Ст. Новаковић, *Село*, 88–103; *ЛССВ*, 219–220 (Р. Михаљчић).

Казнац, *185*, 7 – службеник централне управе у Србији и Босни, који је задужен за прикупљање владаревих прихода, односно господара области. Од бана Матеје Нинослава у Босни постоје казнаци чије је деловање ограничено на поједине *земље*. У овом случају Санко Милтеновић је казнац од *земље* Босне.

Литература: ССА 2 (2003) 176 (Ј. Мргић-Радојчић, са прегледом литературе).

Кнез, *187*, 67 – током средњег века ова титула је имала различит ранг и карактер. Била је владарска титула (IX–X век), титула удеоних кнежева (XII век), титула обласних господара (XIV век). С временом се кнежеви појављују и у градским насељима, а, на крају, и међу влашким старешинама. У XIV и XV веку ову титулу носи крупна властела (Павле Раденовић), али и ситна, као што је овде Будисав Упорничић. Постојала је и титула великог кнеза.

Литература: *ЛССВ*, 299–300 (Р. Михаљчић); М. Благојевић, *Велики кнез и земаљски кнез*, ЗРВИ 41 (2004) 293–317; исти, *Влашки кнезови, примићури и челници у држави Немањића и Котроманића*, Споменица Милана Васића, Бања Лука 2005, 43–78.

Логотет, *187*, 74 – титула преузета из Византије. Обављао је дужност старешине владареве канцеларије. Овде је у питању старешина канцеларије Санковића, у овом тренутку господара Хума.

Литература: ССА 3 (2004) 13 (С. Мишић).

Паше, *186*, 52 – или пасишта. Тако се у средњем веку називају пашњаци. Деле се на летње, зимске и обичне у зависности од годишњег доба и надморске висине. Пашњаци на великим надморским висинама се зову планине. Овде се даје село са пашама, очито у његовом атару, дакле реч је о обичним пашњацима.

Литература: *ЛССВ*, 504–505 (М. Благојевић, са литературом).

Племенито, *186*, 34, 51, 57 – најчешћи назив за баштину, односно властеоски посед у Босни. Истоветан појам са баштином.

Литература: ССА 1 (2002) 126 (Р. Михаљчић, са литературом).

Подвисећи печат, *187*, 69 – знак, обележје, белег начињен од неког материјала, у овом случају од воска и причвршћен према одређеним правилима. У средњем веку он је средство овере докумената и јемац аутентичности. Печати су израђивани од метала (була) или од воска. По начину причвршћивања могли су бити висећи или отиснути. Висећи воштани печати су могли бити једнострани или двострани; наш је једнострани. Текст легенде на њему тече у круг око лика. Сачувани

су печати владара, властеле, црквених великодостојника, градова. Показивањем печата позивар је позивао обичне људе на суд, осим велике властеле.

Литература: *ЛССВ*, 510–513 (Д. Синдик, са литературом).

Поклисар, *185*, 24 – посланик, у овом случају назив за дубровачке посланике који су отишли у дипломатску мисију на босански двор краљу Остоји.

Литература: *ЛССВ*, 538–539 (С. Ћирковић); ССА 5 (2006) 154 (Р. Поповић).

Сва Босна, *186*, 31, 34 – у питању је русаг босански или државни сабор босанског племства. То је најзначајнија установа босанске државе у XIV и XV веку.

Литература: ССА 3 (2004) 148 (С. Рудић, са литературом).

Топонимија

Босна, *185*, 14 – у овом случају ради се о *земљи* Босни, а не држави. Радич Санковић, као поданик са дела босанске територије (Хум) иде свом краљу *у Босну*.

Длжи, *186*, 36 – село. Не постоји на терену, било је у суседству Лисца.

Имотица, *186*, 36 – заселак, касније село. Припада жупи Жаба. При подели добијених земаља Имотица је чинила једну десетину (децен). И у катастиху се истиче да припада жупи Жаба, као и Трновица. Повељом из 1405. се каже да се имају рачунати у Приморје.

Литература: P. Andjelić, *Srednjovjekovna humska župa Žaba*, Hercegovina 3, Mostar 1983, 35–56; J. Lučić, *Stjecanje, dioba i borba*, 158–159.

Курило, *186*, 36 – село, данас Петрово Село близу Мокошице.

Литература: С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 156.

Лисац, *186*, 51, 56 – село, пре овога помиње се и 1335. Дубровчани ће 1405. имати проблема са Сандаљем Хранићем око овог села. Помиње се и 1431. У њему је *царине* имао локални властелин Дабижив Сапе. Остојином повељом 1399. и оно је обухваћено границом продатих поседа, али је било баштина Радича Санковића па га он посебно продаје Дубровнику. По добијању Дубровчани су га дирекно потчинили Општини.

Литература: J. Lučić, *Stjecanje, dioba i borba*, 124–138, 158. С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 157.

Приморје, *186*, 35, 51, 55 – ранофеудална жупа. Поред ове повеље јавља се и у повељи Твртка II Твртковића 1405. године. На северозападу се граничило са Жабом, а на северу са Поповом. У раздобљу X–XII века припадали су му и Затон, Груж и Дубровачка Ријека, а у почетку вероватно и острва Шипан, Лопуд и Колочеп. У каснијем периоду, под притиском Дубровника, ова жупа се разбила на више мањих области. Центар жупе било је Слано.

Литература: P. Andjelić, *Srednjovjekovna župa Primorje u Humskoj zemlji*, Tribunia 6, Требиње 1982, 27–40; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 31–32.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 201–207

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.6)"14"
УДК 091=163.41"1423/1424"

Јелена Мргић

ПИСМО КНЕЗА ДРАГИШЕ ДИЊИЧИЋА КНЕЗУ ВУКАШИНУ И ВОЈВОДИ ВУКМИРУ ЗЛАТОНОСОВИЋУ

зима 1423 – мај 1424, Сребреница

Кнез Драгиша Дињичић у овом писму образлаже својим сениорима, усорској господи Златоносовићима, одлуку да дубровачком трговцу Мароју Држићу не дозволи улазак у Сребреницу. Разлог томе је да га је поменути Мароје псовао, што је представљало велику повреду части.

Par cette lettre le prince Dragiša Dinjičić justifie à ses suzerains, les seigneurs Zlatonosović d'Usora, sa décision d'interdire au commerçant ragusain Maroje Držić d'entrer à Srebrenica. La raison en est que ledit Maroje l'a insulté, ce qui a constitué une grave atteinte à son honneur.

Опис писма и ранија издања

Критичко приређивање овог невеликог текста од 7 редова, извршено је на основу снимка са микрофилма,[1] те се не може више рећи о његовим оригиналним димензијама. Писмо је доста читка минускула, док дуктус и редови нису сасвим уједначени. Судећи према прегибима, који се истичу нешто светлијом бојом, писмо је било пресавијено уздуж, а затим са леве и десне стране ка средини. При доњој ивици, у средини последњег реда приметно је мало округло оштећење, што може бити траг воштаног печата. Према подацима ранијих приређивача – К. Јиречека и Љ. Стојановића, оригинал писма се чува у Дубровачком архиву, као прилог уз тужбу, регистроване 18. маја 1424. у збирци *Lamenta de foris* 5, fol. 291. На документу се споља налазила адреса: **Кнезꙋ Вꙋкашинꙋ и воеводи иде.**[2] Јиречек је своје издање пропратио приказивањем садржаја писма, на основу кога је регистрована поменута тужба. Марин Држић је 18. јуна уложио тужбу

[1] Архив Историјског института, Београд.
[2] К. Јиречек, *Споменици српски,* 75–76; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 7.

против сребреничких цариника Николе и Ивана Сараке (de Saracha).[3] Инцидент који је узрок тужби десио се у зиму 1423. године, када су браћа Сараке хтели да му наплате „удаву“ од 50 перпера, јер Марин, тачније његов слуга, није платио царину за сукна која је донео из Зворника у Сребреницу. „Удава“ је термин којом се означавала казна наплаћена без изласка пред суд, а приход је припадао владару.[4] Од 1411/12. Сребреница је припадала деспоту Стефану Лазаревићу, а браћа Сараке су били закупници сребреничке царине.[5] Према Мариновим речима, након инцидента са његовим слугом, он је отпутовао у Стон, а по повратку је сазнао да су га Сараке у међувремену посваћали с жупаном Драгишом, тако да је морао да се заустави у Подзворнику. Ту је замолио кнеза Вукашина Златоносовића да поручи жупану Драгиши Дињичићу да му омогући слободан долазак (*salvo conducto*) у Сребреницу. Кнез Вукашин је у том смислу упутио писмо Драгиши, а његов одговор је документ чији текст доносимо. Само Драгишино писмо не садржи ниједну временску одредницу, као ни место издавања, нити место где се упућује, али се на основу контекста који пружају тужба и писмо, може оквирно датирати у период између зиме 1423/24. и маја 1424. године. Други извори допуштају да се закључи да је жупан Драгиша резидирао у самој Сребреници или у непосредној околи-

---

[3] Браћа Сараке су били дубровачки племићи, синови *ser* Илије Сараке. Никола је од августа 1422. до августа 1424. био конзул у Сребреници. Илија је вршио дужност конзула у Новом Брду 1421/22, а од јуна 1425. до августа 1429. у Сребреници и Зворнику – А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће о Србији (1415–1460)*, Београд 1997, према регистру.

[4] С. Ћирковић, *„Удава“*, Зборник ФФ у Београду 11–1 (1970), 345–351; А. Веселиновић, *Још једном о значењу средњовековног појма „удава“*, ИГ 1–2 (1988) 129–135; *Удава*, у: *ЛССВ*, 758–759 (А. Веселиновић).

Околности настанка и датирање писма жупана Драгише појашњене су захваљујући помоћи академика проф. др С. Ћирковића, на чему му захваљујемо.

[5] Према подацима из 1417, закупнина сребреничке царине износила је 3.000 литара сребра, односно нешто више од хиљаду килограма сребра, рачунајући по новобрдским (танким) литрама од по 337,24 грама – В. Ћоровић, *Сребреница за владе деспота Стевана (1413–1427)*, Прилози КЈИФ 2 (1922) 69–70; С. Ћирковић, *Мере и мерење у средњовековној Србији*, у: Работници, војници, духовници, Београд 1997, 145–148. У намери да сакупе овако велику суму сребра, као и приход за себе, закупници су постављали нова места за цариње робе и покушавали су да уведу нове прописе. Такву праксу је отпочео и деспот Стефан, постављајући тзв. „капиције“ који су чували прилазе граду и прелазе преко реке, како би трговци били принуђени да иду у Сребреницу. „Капиције“ су деловали заједно са цариницима. Када су Дубровчани почели да избегавају сребреничку, отворена је нова царина у Костиреву – В. Ћоровић, *нав. дело*, 67.

ни града, контролишући прилазе, док су Златоносовићи у ово време боравили у свом двору у подграђу Зво(р)ника – у Подзво(р)нику.

*Текст писма**

+ **Много почтеномȣ и намь драгомȣ и миломȣ братȣ стариемȣ кнезȣ Вȣкашинȣ |2| и воиводи Вꙋкмирȣ ѡд вашега жȣпана Драгише. Господо, разȣмихь што ми писасте |3| за Дрьжића за Мароћ. Господо, ви сте мени волни заповидити како м(о)ћ господа. |4| Да мене Дрьжићь срамотно псоваѡ, то е свидочно цариникомь сребрьничцимь и свими |5| добрими лȣдми ȣ Сребрьници. Да молимь вась како мо(ю) господȣ разьгледаите тои, |6| ере не би мене боли чловикь ѡпсоваѡ, а нека ли Дрьжићь. [И] молимь вашȣ милость |7| разберите тои како е тои. И Бог вась ȣ почтению дрьжи вазда.**

Превод

Многопоштеном и нама драгоме и миломе старијем брату, кнезу Вукашину и војводи Вукмиру, од вашег жупана Драгише. Господо, разумео сам што сте ми писали о Мароју Држићу. Господо, ви можете мени да заповедате, као моја господа. Да је мене Држић срамно псовао, то може да посведочи цариник сребренички и сви добри људи у Сребреници. Молим вас као моју господу да то размотрите, јер мене не би ни бољи човек опсовао, а камо ли Држић. Молим вашу милост да о томе размислите, како је то. И Бог да вас увек држи у поштењу.

Садржај

Иако доста штуро, ово писмо сасвим прецизно одсликава односе какви су владали на релацији феудални господар – слуга (вазал). Жупан Драгиша јасно изражава схватање свог подређеног положаја и спреман је да изврши какву год одлуку донесу његови сениори, кнез Вукашин и војвода Вукмир. Истовремено, међутим, он апелује на њихово лично осећање части, јер је Мароје Држић пред бројним сведоцима вређао њега, Драгишу, као њиховог човека, и то се сматрало недопустивим. Сениор је, наиме, имао обавезу да у сваком погледу пружи заштиту свом вазалу, и заправо, ко увреди његовог вазала, увредио је посредно и сениора лично.

* Редакција текста писма и превода: Татјана Суботин-Голубовић.

Можда је нешто од Драгишине љутње према дубровачким трговцима, ипак, остало, јер су Дињичићи септембра наредне, 1425. године, приликом напада босанске војске на Сребреницу, спалили њено подграђе и нанели штете у висини од 50.000 дуката.

Личности

Жупан Драгиша Дињичић, *203* (страна), 2 (ред у издању) – син жупана Дињице (1378). Без титуле се јавља 1400. године као сведок „од Подриња“. Његова браћа су била Ковач, Владислав и Павле Дињичић. Када је 1404. године краљ Остоја збачен, жупан Драгиша и кнез Владислав били су на страни новог краља, Твртка II.[6] Након десет година, међутим, Драгиша је заједно с краљем Остојом и војводом Вукмиром Златоносовићем, учествовао у завери која је 1415. довела до убиства кнеза Павла Раденовића. На „станку“ босанске властеле Драгиша и Остоја су проглашени за главне кривце и одлучено је да се „свежу“, међутим, обојица су успели да побегну на време.[7] До августа 1420, жупан Драгиша је, као и војвода Вукмир Златоносовић, признао власт поново изабраног краља Твртка II.[8] Када је босански владар наредне године обновио привилегије Дубровчанима, они су сматрали да су за то највише заслужни управо Златоносовићи и Драгиша Дињичић, те су им упутили поклоне.[9] Септембра 1425, користећи напад Турака на Деспотовину, Твртко II је покушао да заузме Сребреницу, али је био приморан да бежи пред војском деспота Стефана Лазаревића, док су Дињичићи овом приликом спалили Сребреницу. Треба претпоставити да је деспот проширио своју власт и на околину Сребренице, односно да је овом приликом освојио тврђаву Тишницу у области Осат, како се помиње 1426. у тексту уговора у Тати.[10] Поседи Дињичића нала-

---

[6] J. Gelcich, *Diplomatarum relationae Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest 1887, 163–166; М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* I, Београд 1955, 38–42, 55; P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo 1981, 50.

[7] J. Gelcich, *Diplomatarum*, 261; М. Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, Београд 1955, 29; С. Ћирковић, *Две године босанске историје (1414–1415)*, ИГ 3–4 (1953) 38; P. Živković, *Tvrtko II*, 72–73.

[8] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 304–305; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 503–504.

[9] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 316–318; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 504–506; P. Živković, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosović i bosanski kraljevi*, HZ 39 (1986) 153–154.

[10] Ч. Мијатовић, *Деспост Ђурађ Бранковић* 1, Београд 1880, 391–400; L. Thallóczy, *Prilozi k objašnjenju izvora bosanske historije*, GZM V (1893) 181–184; J. Радо-

зили су се у Осату, у непосредној околини Сребренице, и у долини Јадра. У наредној генерацији синови војводе Ковача Дињичића – Петар и Твртко Ковачевић, после слома Златоносовића 1430, проширили су своју власт и на област Бирача, западно од Јадра до Дрињаче, и Вратара, у долини реке Жепе, леве притоке Дрине. На такав закључак упућује најранији османски пописни дефтер Босанског санџака (1468/69), у коме се помиње *вилајет-и Ковач* – „Област Ковачевића". Њој су припадале нахије: Треботић, Осат, Вратар и Бирач.[11]

Кнез Вукашин и војвода Вукмир Златоносовић, *203*, 2 – босанска властеоска породица из Усоре, синови непознатог властелина под именом или надимком Златонос.[12] Њихов успон отпочео је крајем XIV века (1399), с нестанком чланова породице Ивахнић-Твртковић, који су до тада носили титулу војводе Усоре.[13] Након „расапа" области Павла Раденовића, планирано је да војводи Вукмиру припадне Олово, што може да указује на то да су се области Златоносовића на југозападу приближавале долини реке Криваје и овом рударском граду. Изгледа да је војвода Вукмир Златоносовић најкасније 1415. постао вазал угарског краља Жигмунда, будући да градом Ђурђевцем (Szentgyörgy) у Крижевачкој жупанији у Славонији од 22. маја поменуте године управља његов кастелан Франко.[14] Због залагања за интересе дубровачких трговаца у Босанском краљевству, браћа су августа 1421. богато награђена од стране Републике, ко-

нић, *Споразум у Тати*, 186–191; М. Динић, *Сребрник крај Сребрнице*, у: Српске земље, 361–364; исти, *За историју рударства* I, 58–59; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 257; А. Веселиновић, *Граница између Србије и Босне Босне у XV веку*, у: Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, САНУ, Историјски институт, Београд 1995, 92.

[11] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 253–257; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 490–495; М. Динић, *За историју рударства* I, 38–43, 54–55; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1982[2], 117, 134–135; P. Živković, *Zlatonosovići*, 151.

[12] Са презименом Златонос (*Slatonos*) јављају се још две личности, које нису у сродству с овом босанском властелом – Тасовац, кожар у Приштини 1437/1438, и Ратко, дубровачки грађанин, у Црнчи 1438, и 1445. године у Бохорини – А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће*, 390, 406, 410, 491.

[13] P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore*, Prilozi Instituta za istoriju 13 (1977) 33; Ј. Мргић, *Жупе и насеља „земље" Усоре*, ЈИЧ 1–2 (2000) 27–41.

[14] Године 1420, као Вукмирови кастелани се помињу Вукашин и Радошин – E. Malyusz, *Zsigmundkori Okleveltar* V, Budapest 1997, br. 654; P. Engel, *Magyarország villagi archontologiaja* I, Budapest 1996, 426; P. Engel, *Zur Frage der bosnisch-hungarischen Beziehungen im 14.–15. Jahrhundert*, Südost-Forschungen 56 (1997) 30, nap. 19, 20.

ја је послала поклоне у њихов двор у Подзвонику (*Sottosuonich*).[15] Осим у овом граду, браћа су боравила и у жупи Спречи, куда је дубровачки лекар Бартол одбио да путује 1413. и 1424. Реч је о области у горњем, изворишном делу ове реке, где ће бити формирана турска нахија Спреча.[16] Војвода Вукмир је преминуо крајем 1424, а његова удовица Марија, сестра крбавског кнеза Ивана „Грофа", помиње се тек деценију касније, априла 1434. године.[17] Вукашин је наследио свог брата у части војводе, али је одлучио да поведе самосталнију политику у односу на босанског краља, уз ослонац на деспота Стефана Лазаревића и потом деспота Ђурђа Бранковића. Краљ Твртко II је 1430. године искористио сукоб Павловића и Дубровчана, познат под именом „Конавоски рат", како би скршио моћ неверног властелина. Ток ратних операција није познат, али су резултати били очигледни – након новембра 1430. године из извора нестаје име војводе Вукашина, а област Златоносовића је заузео Твртко II. То је, међутим, покренуло Вукашиновог сениора, деспота Ђурђа да се умеша, тако да је он заузео део те области, прецизније – градове Теочак и Зворник са њиховом околином, узевши титулу „господара читаве Усоре".[18] Иако није реч заиста о целокупној територији Усоре, деспот Ђурађ је ипак контролисао много већи простор од области уз реку Дрину, захваљујући томе што су оба поменута града била најважнија саобраћајна чворишта за читаву источну и североисточну Босну. Може се претпоставити да се граница Деспотовине и Босанског краљевства на овом одсеку налазила у долини горњег тока Спрече, с обзиром на то да је Твртко II „расуо" породичне поседе Златоносовића. У власт деспота Ђурђа свакако треба придодати и подручје од Бијељине до Теочака, и област Осата јужно од Сребренице, тако да се формирала јединствена територија са леве обале Дрине. На

[15] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 316–318; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 504–506; P. Živković, *Zlatonosovići*, 153–154; Đ. Basler, *Zvonik (Zvornik) – Stari grad na Drini*, GZM n.s. X (1955) 73–83; XI (1956) 243–277; D. Kovačević-Kojić, *Zvornik (Zvonik) u srednjem veku*, GDI BiH 16 (1965) 19–34.

[16] R. Jeremić – J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* II, Beograd 1939, 25; III, 137; Р. Јеремић, *Прилози историји здравствених медицинских прилика Босне и Херцеговине под Турском и Аустро-угарском*, Београд 1951, 8–9.

[17] L. Thallóczy – S. Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Blagay*, Budapest 1897, 308, 312. Уп.: Vj. Klaić, *Rodoslovlje knezova Krbavskih od plemena Gusić*, Rad JAZU 134 (1898) 190–214.

[18] L. Thalloczy – A. Aldasy, *Magyarország es Szerbia közti összekötetesek okleveltar*, Mon. Hung. Hist. 33, Budapest 1907, 171; М. Динић, *За историју рударства* I, 33, 74; P. Živković, *Tvrtko II*, 150–152, 163–168; исти, *Zlatonosovići*, 158–161; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 149–156, 159–161; А. Веселиновић, *Граница између Србије и Босне у XV веку*, 95.

освојеној територији су основане војно-управне јединице Деспотовине – „власти“, попут „теочачке власти“ (1458).[19]

Мароје Држић (Marinus de Dersa), *203*, 3, 5, 8 – дубровачки трговац, који се у периоду 1417–1424. кретао и пословао на релацији Сребреница, Зворник и Рудник.[20]

Установе и важнији термини

Господин, господа, *203*, 3, 4, 7 – владарска титула, али у овом конкретном случају, има исто значење као и феудални *господар*, односно сениор, надређени у феудалној друштвеној хијерархији.

Литература: Р. Михаљчић, *Владарска титула господин,* ИГ 1–2 (1994) 29–36; *ЛССВ* (под: *господар*), 120–121 (Р. Михаљчић); *исто* (под: *господин*), 121 (М. Благојевић).

Старији брат, *203*, 1 – реч је не о стварном сродству, већ о пренесеном значењу овог сродственог термина, који означава личност на вишој степеници феудалне хијерархије, односно сениора.

Литература: М. Благојевић, *Сродствена терминологија и друштвена хијерархија у средњовековној Србији*, Зборник Етнографског музеја у Београду, 1901–2001, Београд 2001, 115–129.

Добри људи, *203*, 6 – овај термин означава часне и угледне представнике заједнице, који се могу позвати као сведоци, јер се њиховим изјавама може веровати. Њихове функције су биле многобројне: бирани су за чланове поротног суда, учествовали су и у вансудским поравнањима, као и приликом утврђивања међа поседа.

Литература: *ЛССВ*, 161–162 (Ђ. Бубало).

Псовање, *203*, 5 – Упућивање погрдних речи сматрало се великом увредом и срамоћењем, о чему сведоче велике новчане казне прописане одредбама Душановог Законика (чл. 50, 55). У питању је износ од 100 перпера, али су за ниже сталеже предвиђене и телесне казне, као што су ударци штаповима и опаљивање косе и браде (смуђење).

Литература: *ЛССВ*, 603–604 (С. Ћирковић).

---

[19] О територији Усоре и освајањима српских деспота у Подрињу детаљније у: Ј. Мргић, *Северна Босна у средњем веку. Земља – историја – народ*, необјављена докторска дисертација.

[20] А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће*, према регистру.

Стари српски архив, књ. 6, стр. 209–217

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"14"
УДК 091=163.41"1495"

Катарина Митровић

ПОВЕЉА ДЕСПОТА ЂОРЂА, ЈОВАНА И АНГЕЛИНЕ БРАНКОВИЋ МАНАСТИРУ СВЕТОГ ПАВЛА

1495, новембар 3, Купиник

Готово десет година по доласку у Срем деспоти Ђорђе и Јован Бранковић, са мајком деспотицом Ангелином, обавезали су се повељом од 3. новембра 1495. да ће са 500 златника годишње помагати манастир Светог Павла, који су иначе сматрали породичном задужбином Бранковића. Српски деспоти у јужној Угарској, потомци Ђурђа Бранковића и његовог сина слепог Стефана, настојали су да у новој средини оживе и сачувају традиције некадашњих српских владара.

Près de dix ans après leur arrivée dans le Srem les despotes Djordje et Jovan Branković, auxquels se joint leur mère la despotine Angelina, s'engagent par cette charte datée du 3 novembre 1495 de verser une aide annuelle de 500 pièces d'or au monastère Saint-Paul qu'ils considèrent comme une fondation familiale des Branković. Ces despotes serbes installés en Hongrie méridionale, descendant de Djuradj Branković et de son fils Stefan l'aveugle, s'efforçaient alors de faire revivre et de perpétuer dans ce nouveau milieu les traditions rattachées aux anciens souverains serbes.

Опис повеље

Повеља је сачувана у оригиналу који се налази у Архиву манастира Светог Павла под сигнатуром 3 (4), у зеленом омоту заједно са још пет листова. Пергамент је без видљивих оштећења, широк 243 и дуг 379 мм, док плика износи 21 мм. Повеља је исписана црним мастилом у 34 реда, полууставом са елементима брзописа, посебно уочљивим у петнаестом реду који је готово цео написан курзивним писмом. Иницијали и оквир око текста су жуте боје и по свему судећи у питању је позлата. Потпис заузима два реда и изведен је црвеном бојом. Повеља има и златни висећи печат на концу светло црвене боје који је провучен кроз плику. Печат је масиван, пречника 40 мм и дебљине 4 мм на

ивицама. На аверсу су приказане три стојеће фигуре са крунама на глави и натписом уз сваку од њих – **Господ(гіа) де(с)по(ти)ца Ѧгг(е)ліна, г(о)спо(динь) деспот Гіеѡргіе, г(о)спо(динь) деспот(ь) Иѡ(ань)**, док се на реверсу налази позната сцена, која приказује св. Ђорђа на коњу како убија аждају, уоквирена натписом: + **С(ве)ті в(е)л(и)ком(ꙋ)ч(е)ни(ч)е Гіеѡргіе пом(и)лꙋи раби свое.**[1] Сличне представе јављају се и на ранијим печатима Бранковића. На аверсу печата за повељу коју су 15. октобра 1406. године Хиландару издали Мара, Ђурађ и Лазар Бранковић приказани су мајка и двојица синова,[2] док се сцена са св. Ђорђем налазила на печату којим је својевремено била оверена повеља царице Маре намењена манастирима Хиландар и Свети Павле.[3] Ово издање приређено је према фотографији из Археографског одељења Народне библиотеке Србије (НБС Ф 1837). У Београду постоји још један снимак повеље у власништву Хиландарског одбора бр. 1798–1800.

Ранија издања

П. Јулинац, **Краткое введеніе въ їсторію происхожденія славено-сербскаго народа, Бывшихъ въ ономъ владѣтелевъ Царевъ, Деспотовъ, или владѣтельныхъ кнѧзевъ Сербскихъ, до времене Георгіѧ Бранковича, послѣднѧго Деспота Сербскаго, сочинено и изъ разныхъ Ѧвторовъ нотами изѧснено Павломъ Юлинцемъ, находѧщимсѧ въ Россійской Їмператорской Службѣ Военной**, Венеција 1765, 120–124, нап. 2; фототипско издање: САНУ, НБС, МС, Фототипска издања књ. 1, књигу приредио и поговор написао М. Пантић, Београд 1981, двострука пагинација, оригинална као што је наведено, нова, стр. 148–152 (на основу оригинала; цртеж аверса и реверса печата; кратак Пантићев коментар издања повеље на стр. 257–258

[1] Ј. Рајић, *Историја*, 316 (репродукција печата); за опис печата још видети Я. Шафарикъ, *Описаніе свию досадъ познаты' србски' новаца*, Гласник ДСС 3 (1851) 244–245 са грешком у датуму будући да је уместо 1495. повеља датована 1496. годином; Д. Синдик, *Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла*, Miscellanea 6 (1978) 202–203 (= Д. Синдик, *Српске повеље у Светом Павлу*).

[2] На реверсу је приказана Богородица са Христом у наручју; за опис печата видети Ђ. Бубало, *Повеље Маре Бранковић и синова јој Гргура, Ђурђа и Лазара манастиру Хиландару*, Прилози КЈИФ 65–66 (1999–2000) 100 са старијом литературом; С. Новаковић, *Законски споменици*, 464–465.

[3] Печат није сачуван али је у тексту повеље дат његов опис; Р. Ћук, *Повеља царице Маре манастирима Хиландару и Св. Павлу*, ИЧ 24 (1977) 103–116 (= Р. Ћук, *Повеља царице Маре*).

фототипског издања); П. Карано-Твртковић, *Српски споменици*, 340–341, № 178; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 539–541, № 462 (према претходним издањима); С. Новаковић, *Законски споменици*, 533 (кратак извод према MS).

Текст повеље[*]

Бла(го)с(ло)вень Г(оспод)ь Б(ог)ь ѡт(ь)ць нашихь, промышлꙗе намь сп(а)сенїа нашего и вⸯсегда |2| бл(а)годѣтельстⸯвоуе ѡ родѣ нашемь искїи вⸯсегда сп(а)сенїа нашего, въ|3|зводе нас(ь) чисти Троицꙋ единосоущⸯноую и нераздѣлимоую, прѣсоущⸯ|4|ноу и прѣб(о)жьствьвⸯноую, его же оумь чл(овѣ)чь постигноути не можеть |5| тькмо вѣрою единою праве исповѣдающе сп(а)саемⸯ се, иже дѣлы подражающе ꙗко |6| же наꙋчи нас(ь) собою, иже вь послѣ(д)нꙗ лѣтомь сьшьды сь н(е)б(е)се, еди(нь) сы с(ве)тїе Троице сьпро|7|славлꙗемь ѡт(ь)цꙋ и дꙋхови. И вьпльтиви се ѡт(ь) с(ве)тїе пр(и)сно Д(ѣ)вы Марїе, егоже исповѣдаемь м(и)л(о)сть, |8| не таимь бл(а)г(о)д(а)ть, проповѣдаемь бл(а)годѣанїа величьство, и свои(мь) вьчл(о)в(ѣ)ченїемь показа |9| нам(ь) различ(ь)ны поуть сп(а)сенїа, ꙗкоже прѣжде своего пришьствїа пророкы проповѣда, послѣжде |10| ап(о)с(то)ли наоучи, и по тѣх[ь] прѣемници и ини с(ве)тїи моужїе собою показаше. Ꙗкоже иже вь Х(рист)а Б(ог)а |11| бл(а)говѣрнїи господин(ь) Гѥѡргїе, деспот(ь) срьб(ь)ски, дѣд(ь) наш(ь), ничимже ѡстае бл(а)гых(ь) ѡбычаи прѣжде ѥго бывⸯ|12|ших(ь) господ(ь) срьб(ь)скых(ь) с(ве)тїих(ь), поревноваⸯ бо ѡт(ь)цем(ь) своим(ь), ꙗкоже ѡни ѡбновише и сьставише въ С(ве)теи |13| Горѣ Аѳона монаст(и)рь Хиландарь въ сп(а)сенїе себѣ и хотещих(ь) быти по них(ь). Такожде и сь бл(а)гочьстиви |14| деспот(ь) Гѥѡргїе више вьспоменꙋтїи въ тоижде Горѣ С(ве)теи Аѳона ѡбнови и вьздвиже монастыр(ь) |15| С(ве)ты Павль зовом(ь), храм(ь) же с(ве)т(а)го великомꙋч(е)ника и побѣдоносца Гѥѡргїа въ сла(во)у и чьсть с(ве)то|16|мꙋ великомꙋч(е)никꙋ, себе же вь помощь и сп(а)сенїе, и

[*] Редакција издања: Татјана Суботин-Голубовић и Ирена Шпадијер. Превод: Татјана Суботин-Голубовић.

хотещим(ь) по нѥм(ь) быти. И мы тако|17|жде изволихѡм(ь) елико ѡ(ть)честитьщеще (се) послѣдовати их(ь) бл(а)гым(ь) ѡбычаем(ь) по силѣ нашеи и исис(!) |18| прѣжде не вѣд8щим(ь), обаче же наипаче вьспомен8тїем(ь) ер(о)монах(а) кѵр(ь) Никона, иг8мена тоежде |19| ѡбители, и не простым(ь) ч(ь)л(овѣ)кѡм(ь) нь доброрѡдным(ь), и прѣжде быв҆шим[ь] с(ве)таго рѡдителꙗ нашего господ(и)|20|на деспота Стефан(а) вь полатѣ, пакы монастыр(ь) С(ве)т(а)го Павла вьспрїехѡм(ь) и ѡбѣщахом(ь) се хти|21|торїе быти. Тебѣ же молим(ь) господи мои с(ве)ти Гѥѡргїе побѣдос҆че вь моѵч(е)ницѣхъ ч(ь)с(т)нѣиши, при|22|ми ѡт[ь] 8богїе паз8хы нашее ꙗкоже в҆довые ѡное ·в҃· лѣп҆тѣ, и 8моливь бл(а)гаго Б(ог)а нашего да|23|ждь бл(а)г(о)д(а)ть твоеи же ѡбители сьпомагаемь ·ф҃· златикь на в҆сак8ю годин8, прїими малое сїе при|24|ноше(нї)е, ꙗкоже смѣрил(ь) си еси прїети малое сф8(н)гато[4] ѡт[ь] отрочища ѡного. Просив҆шомо(ѵ) дал(ь) |25| ѥси крѣпо(сть), тако и нас(ь) 8крѣпи с(ве)тїи б(о)жїи сил҆нимь быти сьпомагати с(ве)тым(ь) твоим(ь) храмом(ь) и и|26|ным(ь) б(о)ж(ь)с(т)вьным(ь) храмовом(ь), идеже име б(о)жїе славит҆ се. Обаче же да с8т(ь) дльжни више реч(е)нїе ѡби|27|тели С(ве)т(а)го Павла иноци ·а҃· д(ь)нь вь сед(ь)мици, въ че(тврьть)к(ь), съврьшати б(о)ж(ь)стьвн8ю лѵт(оѵ)ргїю и братїа(мь) |28| прилѣвак(ь), и си 8ставь да б8дет(ь) непрѣмено. Вса же више писан(ь)наа и завѣщателнаа да боѵд(оѵ)|29|ть тврьда и непоколѣбима. Аще ли кто дрьзнет(ь) ѡт[ь] нас(ь) или хотеи быти по нас(ь) раздр8ши|30|ти, да ѥс(ть) проклет(ь) ѡт[ь] Г(оспод)а Б(ог)а и ѡт[ь] прѣч(и)стїе Б(огороди)це и ѡт[ь] всѣх(ь) с(ве)тых(ь) и ѡт[ь] с(ве)т(а)го Гѥѡргїа и под(ь) запрѣщенїе|31|мь с(ве)тых(ь) хтитор(ь), и да дас(ть) слово Б(ог)8, амин(ь). Писа се сїа книга въ градѣ К8пин҆номь, потр8|32|ждена же и сьставлѥна Гѥѡргїемь деспотом(ь), под(ь)писано Їѡаном(ь) деспотом(ь), бл(а)говолѥ|33|нї-

[4] Сф8нгато представља врсту јела, можда омлет. У житију св. Ђорђа често се појављује мотив изражавања захвалности оличене у гозби или оброку. Најпознатији пример јесте прича о младићу Георгију из Амастриде кога је св. Ђорђе избавио из бугарског ропства док је послуживао за трпезом господара. Није јасно да ли се овде мисли на ту или неку сличну епизоду из житија овог свеца; уп. Ј. Поповић, *Житија светих за април*, Београд 1973, 347–374.

емь деспотице Ѧнггюлине (!). Писано въ лѣт(о) ·ЗД· м(ѣ)с(е)ца ноем(ь)вріа ·Г· на ѡбно|34|влюніе храма с(ве)т(а)го Гюѡргіа.

ВЪ ХР(И)СТ(Ѧ) Б(О)ГѦ БЛ(Ѧ)Г(О)Ч(Ь)СТИВИ И ХР(И)СТ(О)ЛЮБИВИ Г(О)СПОГѦ ДЕСПОТ(И)ЦѦ Ѧ(Н)ГГ(ЕЛ)ИНѦ И ДЕСПОТ(Ь) ГЮѠРГИЕ Ї ДЕСПОТ(Ь) ИѠѦН(Ъ)

Превод повеље

Благословен Господ Бог отаца наших који размишља о спасењу нашем и вазда добро чини роду нашем, стално тражећи спасење наше и подстиче нас да поштујемо јединосуштну и неразделиму Тројицу, пресуштну и пребожанску. Њега ум човечији не може да спозна, а спасавамо се само вером самом исповедајући (је) на прави начин, подражавајући делима, као што нас је лично научио онај, који је на крају слободно сишао са небеса, један од свете Тројице, слављен заједно са Оцем и Духом, и оваплотио се од свете Деве Марије, а његову милост исповедамо, не тајимо благодат, проповедамо величину доброчинства. Својим очовечењем показао нам је различите путеве спасења, као што је наговестио кроз пророке пре свога доласка, а на крају је и апостоле поучио. И по њима, наследници и други свети људи собом показаше, као и у Христа Бога благоверни господин Георгије, деспот српски, дед наш, који ничим није напустио добре обичаје свете господе српске која су пре њега била, па је подражавајући оцима својим, као што су они обновили и подигли у Светој гори Атона манастир Хиландар на спасење себи и својим наследницима, тако и овај више споменути благочастиви деспот Георгије, у истој тој Гори светој Атона, обнови и подиже манастир назван Свети Павле, а храм светог великомученика и победоносца Георгија у славу и на почаст светоме великомученику, а себи на помоћ и спасење, као и онима који ће после њега доћи. Тако смо и ми пожелели да, потрудивши се из поштовања, следимо њихове добре обичаје према снази нашој и прво не знајући, на спомен јеромонаха кир Никона, игумана те обитељи, који није био прост човек него племенитог рода, а раније је служио у палати родитеља нашег господина деспота Стефана, прихватили смо Светога Павла и обећали смо се да будемо ктитори. А тебе молим, господине мој свети Георгије, најчаснији победоносшче међу мученицима: прими из убогих недара наших као оне две лепте удовичине, и умоливши Бога нашега дај благодат оној обитељи, којој дајемо помоћ од 500 златника годишње. Прими овај мали принос, као што си се удостојио да примиш мало сфунгато од оног момка коме си, кад је затражио, дао снагу. Тако и нас учврсти, свече Божији, да будемо у

могућности да помажемо светим храмовима твојим, и другим божанским храмовима, у којима се име Господње прославља. Но да су више споменути иноци обитељи Светога Павла, један дан у седмици, у четвртак, обавезни да свршавају божанствену литургију и прилевак братији, и ово правило да се обавезно извршава. Све што је горе написано и завештано има да буде тврдо и непроменљиво. Ако ли се ко од нас, или оних који дођу после нас, дрзне да ово прекине, да буде проклет од Господа Бога и од Пречисте Богородице и од свих светих и од светог Георгија, и под епитимијом светих ктитора, и да се закуне Богу, амин. Писа се ова књига у граду Купинику, о њој се постарао и саставио ју је Георгије деспот, а потписао Јован деспот, са пристанком деспотице Ангелине. Писано године 7004. месеца новембра трећег (дана), на празник обнове храма Светог Георгија.

У ХРИСТА БОГА БЛАГОЧАСТИВИ И ХРИСТОЉУБИВИ ГОСПОЂА ДЕСПОТИЦА АНГЕЛИНА, ДЕСПОТ ГЕОРГИЈЕ И ДЕСПОТ ЈОВАН

Дипломатичке особености

Повеља нема протоколарних формула, већ започиње аренгом која је веома дуга (1–17. ред) и заузима половину документа. У њој се велича милост Бога који се стара о *спасењу нашем и вазда добро чини роду нашем*. Како човек није у стању да снагом сопственог ума спозна величину божију, дарована му је вера која га води ка спасењу. Таква вера мора бити подржавана делима, на шта је властитим примером указао сам Спаситељ, који се удостојио да сиђе са небеса, што су пророци наговестили. Стога и браћа Ђорђе и Јован *не таје благодат* већ исповедају *величину доброчинства*. Следећи Христов пример *господин Георгије*, *деспот српски* и *дед наш*, није одступио од обичаја пређашње *господе српске* Стефана Немање и Саве Немањића, који су на гори Атону подигли Хиландар, те је обновио манастир Светог Павла и у њему саградио цркву посвећену св. Ђорђу, на славу великомученику и *помоћ и спасење себи и онима који ће после њега доћи*.

Аренга ове повеље веома је интересантна јер показује колико су последњи Бранковићи, који су деспотску титулу носили у краљевини чијим је државноправним традицијама и обичајима она била потпуно страна, држали до континуитета са државом деспота Ђурђа Бранковића, а преко њега и са наслеђем Немањића.[5] Као што је деспот Ђурађ

[5] С. Ћирковић, *Моравска Србија у историји српског народа*, у: Моравска школа и њено доба. Зборник радова са научног скупа одржаног у Ресави 1968. године, Београд 1972, 101–109. Уп. К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића о прихва-*

пред очима имао узоре Стефана Немању и Саву Немањића, тако су се Ђорђе и Јован угледали на дело свога деде. Свети Павле је представљао задужбину Бранковића, те је свака генерација ове породице, према својим могућностима, манастиру приносила дарове. Манастир, који се у рангу келије налазио под управом Ксиропотама, обновили су око 1380. великосхимник Герасим, најстарији син севастократора Бранка Младеновића, и Антоније Багаш, припадник властеоске породице која је господарила Врањем.[6] Најпре је Гргур Бранковић између 1403. и 1406. године заједно са мајком Маром и браћом Стефаном, Ђурђем и Лазаром даровао Светом Павлу села Добрашевце на Дреници, Вранин Дол на Лабу, Патеи и „коло“ у Труповштици, као и прилог од 20 литара сребра годишње.[7] Неколико година касније, 15. новембра 1410, Ђурађ Бранковић је са мајком Маром, а за помен у то време већ покојног брата Лазара, даровао Светом Павлу село Кузмино на Ситници са свим међама и правима.[8] Десетак година доцније Ђурађ Бранковић је са супругом Јерином повељом од 15. новембра 1419. манастиру поклонио село Трнаву и потврдио даровницу свог покојног брата Гргура.[9] По одобрењу Ђурђа Бранковића, манастир су обдарили монахиња Макрина, чији се дар састојао од цркве Светог Николе у Чичавици,[10] као и челник Радич који је манастиру поклонио Горњу Пешчаницу у Браничеву, село које му је својевремено даровао сам деспот Ђурађ.[11] Повељом од 21. маја 1466. године Ђурђева кћер Мара Бранковић даровала је Хиландару и Светом Павлу приходе од села Мравинце и Јежево.[12] Поред тога, деспот Ђурађ је око 1447. године у оквиру светопавловског

тању ктиторства над Хиландаром, ССА 5 (2006) 235–236 (= К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића*).

[6] М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 21. (= М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*).

[7] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 277–279, № 259; С. Новаковић, *Законски споменици*, 529–530.

[8] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА 3 (1890) 32 (= Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*); С. Новаковић, *Законски споменици*, 528–529.

[9] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 32–33; С. Новаковић, *Законски споменици*, 530–531.

[10] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 36.

[11] Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, 5; С. Новаковић, *Законски споменици*, 531–532.

[12] Р. Ћук, *Повеља царице Маре*, 103–116. О наведеним повељама још видети Д. Синдик, *Српске повеље у Светом Павлу*, 183–205.

комплекса подигао цркву посвећену св. Ђорђу. Црква је према ктиторовом налогу живописана и обдарена иконама.[13]

Текст повеље наставља се експозицијом у којој се истиче да су се браћа Ђорђе и Јован у жељи да следе добар пример својих прадедова прихватили ктиторства над Светим Павлом. На то их је подстакао светопавловски игуман Никон, човек племенитог рода, кога су они, по свему судећи, од раније познавали будући да је својевремено служио на двору њиховог оца слепог Стефана. Диспозиција има форму молитвеног обраћања св. Ђорђу. Браћа моле свеца заштитника да из њихових *убогих недара* прими дар од 500 златника годишње, као што је некада Христос од сиромашне удовице примио два лепта, што је алузија на приповест из јеванђеља по Луки (21, 1–4), која се наставља указивањем на поучни пример из житија св. Ђорђа у коме се помиње дар захвалности, оличен у некаквом оброку, младића кога је светац окрепио. Браћа су исказала добру вољу да помажу и друге цркве посвећене свом свецу заштитнику, као и остале хришћанске храмове, те стога моле св. Ђорђа да им помогне да тај наум у будућности и остваре. Заузврат, ктитори од братства Светог Павла траже да им се један дан у седмици, у четвртак, служи литургија након које ће се у трпезарији давати прилевак, односно сваки инок ће из ктиторског пехара наздрављати за здравље и спасење њихово. После експозиције следи санкција у којој се ономе *ко буде дошао после нас* с намером да прекрши оно што је *тврдо и непоколебимо* прети проклетством Господа Бога, Пресвете Богородице, св. Ђорђа и других светаца, као и епитимијом светих ктитора, при чему се мислило на Немањиће, пре свега на св. Симеона и св. Саву.

Повеља се завршава напоменом да је писана у Купинику. Саставио ју је деспот Ђорђе, а потписао брат му деспот Јован са пристанком њихове мајке деспотице Ангелине.[14] Повеља носи датум 3. новембар, када се светкује спомен на обнову храма Св. Ђорђа у Лиди, 7004. године од стварања света, што одговара 1495. години хришћанске ере.

Даровницу су потписали *у Христу богу благочастиви и христољубиви* госпођа деспотица Ангелина, деспот Ђорђе и деспот Јован. Пот-

---

[13] М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 323–324 са старијом литературом.

[14] Повеља за Хиландар од 20. марта 1486. представља Ђорђев аутограф (**и писавъ и подписахъ**), док је текст повеље за Светог Павла деспот саставио, а исписао га непознати писар са двора у Купинику. Већ летимичан поглед на два документа наводи на закључак да су их писале две руке, видети К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића*, 234.

пис се упадљиво разликује од прве повеље сремских Бранковића намењене Хиландару од 20. марта 1486. године, коју је потписао само *Георгије деспот, милошћу Божијом господар Срблљем*. Потпис из светопавловске повеље је скромнији, иако аукториi истичу своје деспотско достојанство а посредством њега и континуитет са српском владарском породицом.[15] То је уједно прва ћирилична исправа у којој је Јован Бранковић наведен са титулом деспота.[16]

Просопографски и топографски подаци

Деспот Ђурађ Бранковић, *211* (страна), 16, 21 (редови у издању) – син Вука Бранковића и Маре, најстарије кћери кнеза Лазара, рођен око 1375, српски деспот (1427–1456).

Литература: М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994.

Стефан, Ђорђе, Јован и Ангелина Бранковић, *212*, 32, 53–55; *213*, 58–59 – видети К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића*, 236–238.

Никон, *212*, 29 – игуман Светог Павла. О овој личности познато је само оно што се о њој казује у светопавловској повељи. У питању је човек племенитог рода, који је некада служио на двору слепог деспота Стефана, вероватно у фурланском Белграду.

Манастири Хиландар и Свети Павле, *211*, 20, 23; *212*, 33, 44 – видети Ђ. Бубало, *Фалсификована повеља цара Стефана Уроша о стонском дохотку*, ССА 2 (2003) 141–142.

Купиник, *212*, 53 – видети К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића*, 238–239.

---

[15] *Исто*, 234–235.

[16] *Nos Georgius et Johannes regni Rasciae despoti* први пут се заједно помињу са истом титулом у исправи од 27. априла 1495. године, састављеној у Иригу, а поводом сукоба великаша из доње Угарске са Ловром Илочким, L. Thallóczy – Áldásy, *Diplomatarium*, 292–293; уп. D. Dinić-Knežević, *Sremski Brankovići*, Istraživanja 4 (1975) 31–32. Давање деспотске титуле обојици браће последица је реформе коју је 1493. спровео краљ Владислав II, а која је подразумевала именовање по две личности на све важније положаје у одбрамбеном систему, видети *Историја српског народа* II, 453 (С. Ћирковић).

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ ДИПЛОМАТАРУ

Стари српски архив, књ. 6, стр. 221–231

Оригинални научни рад
УДК 930.2:003.074(497.11)"13/16"

Ђорђе Бубало

ДВА ПРИЛОГА О ДЕЧАНСКИМ ХРИСОВУЉАМА

Апстракт

У првом прилогу приказују се околности и наводе разлози уметања интерполације у текст прве Дечанске хрисовуље. Прерада је извршена највероватније у последњим деценијама XVI века, с циљем да се додатно оснаже манастирски аргументи у одбрани остатака властелинства од насртаја локалних спахија и живља. Други прилог пружа реконструкцију првобитног обима и садржаја рукописа треће Дечанске хрисовуље. Рукопис је имао 80 листова, од којих данас недостају 1, на којем није исписиван текст хрисовуље, и 78. с делом повеље монахиње Евгеније Дечанима из 1397. на recto страни и повељом српског патријарха Калиника I (1691–1710) на verso страни.

1. Интерполација у првој Дечанској хрисовуљи и манастирски посед у XVI веку

Истраживачи Дечанских хрисовуља без тешкоћа су уочили да је пергамент оригинала прве Дечанске хрисовуље исечен између редова којима се завршава нарација а почиње диспозиција и на том месту уметнут комад пергамента са десет редова текста (у коначном следу то су редови 122–131).[1] Реч је о наводном поклону три винограда (Дечанин, под манастиром и Харац) и земље Бивољак од стране оснивача.[2] Показатељи кривотворења бројни су и очигледни. Осим оних на које је већ упозорено у радовима цитираним у нап. 1 (пергамент лошије израде; крупнија слова; већи размак између редова – 20 мм наспрам просечних 10–13 мм оригинала; правопис и словни облици познијег раздобља; невешто уметање испред почетка диспозиције обележеног великим иницијалом и формулацијом која указује на почетак набрајања –

[1] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976, 27 и снимак на стр. 63; П. Ивић – В. Јерковић, *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља*, Нови Сад 1982, 5–10, 125–128; М. Грковић, *Прва хрисовуља манастира Дечани*, Београд 2004, 35.

[2] F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 92; М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 70–71.

Село прво Дечани), додао бих и неспретну формулацију *приложих краљевство ми*, као и упадљиво развучену последњу реч (**гєѡргїа**), уз помоћ изразито растегнуте омеге у лигатури **ѡр** и стилизованог брзописног **а**, до десне маргине, да би се створио утисак да уметак представља органску целину с текстом који следи.[3]

За разлику од препознавања фалсификата, које је сразмерно једноставно анализом формалних и садржинских елемената, далеко је тежи подухват открити време и мотиве прераде. У овом случају она на први поглед делује збуњујуће јер је реч о поседима који су се налазили у границама селâ поклоњених манастиру првом хрисовуљом – виногради у непосредној манастирској околини и заселак Истинића Бивољак.[4] Као најприкладније полазиште може нам послужити чињеница, на коју је својевремено упозорила Олга Зиројевић, да се попис дечанских имања према дефтерима Дукађинског санџака из 1570/71. и 1582. у великој мери поклапа с оним наведеним у интерполацији – виноград Дечанин, Придворац код манастира одговарао би оном под манастиром, а Харац је у турским пописима заведен као њива. Дефтери бележе још неколико њива, лазова и воденица, али не и земљу Бивољак. Уз манастир је убележено и девет цркава или манастира, свакако метоха.[5]

Сличност између података које дају турски пописи и оних у уметку упућује на претпоставку да се време и побуде прераде морају везати за доба османске превласти. На срећу, о овом периоду историје Дечана говори и веома богат османски одељак манастирског архива (са преко 250 сачуваних аката).[6] Након метежних времена и страдања последњих

---

[3] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 63, L 131; М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 123, L 131.

[4] О поседима у непосредном окружењу манастира уп. Р. Ивановић, *Дечанско властелинство, историско-географска обрада*, ИЧ 4 (1952–1953) 182–188; Г. Томовић, *Затрнавска жупа*, Косовско-метохијски зборник 2 (1998) 1–11.

[5] О. Зиројевић, *Имање манастира Дечана у светлу турских пописа (1485–1582)*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Научни скупови САНУ, књ. XLIX, Одељење историјских наука, књ. 13, Београд 1989, 411–412; с незнатним допунама рад је прештампан у књизи *Posedi manastira u Skadarskom sandžaku*, Novi Pazar, s. a., 29–35. Неке од ових цркава убележене су као манастирске већ у једном ферману султана Сулејмана из 1565. (И. Јастребов, *Манастир Дечани*, Братство 12–13 (1908) 185).

[6] Само мањи део је издат или парафразиран: И. Јастребов, *Податци за историју цркве у Старој Србији, по изворима на српском и турском језику. III Стање Дечанског манастира у течају предидућа три столећа, по турским изворима, налазећим се у истом манастиру*, Гласник СУД 40 (1874) 235–257; исти, *Манастир Дечани*, 158–199; H. Kaleši – I. Eren, *Četrnaest turskih fermana manastira Dečana*, Glasnik Muzeja

деценија XIV века, привремене турске власти 1439–1444, Дечани су коначно ушли у границе Османске царевине 1455. године.[7] Успостављање нове власти довело је до губитка готово читавог, огромног средњовековног властелинства. Најстарији попис Скадарског санџака из 1485. бележи манастирске обавезе заједно с онима села Дечана (које му више не припада), а као манастирски посед изричито наводи само један виноград.[8] И имовина наведена у један век млађим пописима била је, као што смо видели, скромна по обиму. За њу је манастир плаћао годишње одсеком 1.000 акчи.

Осим имовне оскудице (која се ни у наредним вековима није битније поправила појединим куповинама и поклонима), положај манастира у раздобљу турске власти био је обележен и једном нарочитом повластицом – гајењем соколова за султанов двор.[9] Најстарији познати ферман о соколарској служби Дечана написан је 1516, а према једном акту султана Мурата III (после 1574) излазило би да је ову привилегију манастир стекао још за владавине султана Мурата II, тј. за првог пада Деспотовине, 1439–1444.[10] Оно што је пак особено за дечански доганџилук, ако је судити према већини сачуваних турских аката у дечанској ризници, било је везивање ове обавезе за личност игуманову и за поседовање баштине у Бивољаку![11] Међутим, ни ова привилегија, ни скромни поседи нису поштедели манастир од готово непрекидних насртаја локалних моћника и житеља на његова права и поседе. Настојања братства да прибави заштиту турских власти напунила су дечанску ризницу оволиким бројем докумената. Нарочито је био угрожен посед

Kosova 10 (1970) 305–344. Потпуни инвентар, с регестима и српским дорзалним записима доноси М. Шакота, *Дечанска ризница*, Београд 1984, 379–420.

[7] Прегледе историје манастира на основу свих расположивих извора дају М. Шакота, *нав. дело*, 47–76; Б. Тодић – М. Чанак-Медић, *Манастир Дечани*, Београд 2005, 15–46, 116–131; видети и радове И. Јастребова наведене у претходној напомени.

[8] О. Зиројевић, *Имање манастира Дечана*, 407–408. Ауторка је изнела тврдњу да се међу још неким поседима наведеним уз село Дечане могу препознати манастирска имања.

[9] Уп. Јастребов, *Податци*, 249–254; исти, *Манастир Дечани*, 183–188; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 386, ДК-173; 399, ДК-25; 404, ДК-323; 406, ДК-72, 315; О. Зиројевић, *Имање манастира Дечана*, 409–410.

[10] И. Јастребов, *Манастир Дечани*, 186; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 53, 381, 406.

[11] Изузимајући берат султана Селима II из 1568, у којем се осим баштине у Бивољаку, помињу и оне у Краљима у манастиру Св. Спаса и у манастиру Дечанима (H. Kaleši – I. Eren, *Četrnaest fermana*, 311, № 5). У ферману пак султана Сулејмана из 1565. наводи се да су цркве метоси манастира Дечана заведене као шаинџијске земље (И. Јастребов, *Манастир Дечани*, 185).

Бивољак, заселак Истинића, на који су господари, доцније и житељи овог села дословно вековима наваљивали.[12]

Имајући у виду укратко срочене околности манастирског положаја под Турцима, близу је истини претпоставка да је и уметак прве Дечанске хрисовуље настао с циљем да се скромни поседи на сваки начин заштите. Палеографске и правописне одлике не допуштају ближе датирање – словни облици и елементи ресавске норме могу се растегнути на раздобље од краја XIV до XVII века.[13] Иако је соколарска привилегија стечена, како изгледа, већ у време првог пада Деспотовине под Турке, нема доказа да је тада везана за поседовање баштине Бивољак. Најранији доказ о томе потиче из 1543. године.[14] По свој прилици, манастирски посед откупљен је у обиму какав је посведочен дефтерима из 1570/71. и 1582. након присилне конфискације свих земљишних поседа хришћанских цркава у европском делу Османског царства.[15] Другим

[12] И. Јастребов, *Податци*, 241–242, 246; Р. Ивановић, *Дечанско властелинство*, 185–186, нап. 60 (аутор доноси записе из, како их зове, чивчиских књига манастира Дечана; то су вероватно српски писани пописи чифчија манастира Дечана, заведени под сигнатуром ДК-227 и 228, и тефтери за имања у Истинићу и Бивољаку, ДК-353, 357 и 359, сви из XIX века; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 425); H. Kaleši – I. Eren, *Četrnaest fermana*, 317, № 11; О. Зиројевић, *Имање манастира Дечана*, 409–411; Б. Тодић – М. Чанак-Медић, *Манастир Дечани*, 117–118. Чак 18 турских докумената из манастирског архива говори о непрекидним невољама са Истинићанима (М. Шакота, *Дечанска ризница*, 388, ДК-190; 395, ДК-303, 319, 321; 396, ДК-171; 397, ДК-299; 398, ДК-305; 399, ДК-189, 308; 400, ДК-176; 407, ДК-329; 409, ДК-307; 414, ДК-76; 415, ДК-165, 306, 325; 419, ДК-328; 420, ДК-304).

[13] Опредељивање П. Ивић – В. Јерковић, *Палеографски опис*, 126, 128, за крај XIV века има полазиште у чињеници да се не јављају извесни словни облици (нпр. троного Т или широко Е) карактеристични за XV век, као и да ресавска норма није доследно спроведена. Таква аргументација, међутим, не води довољно рачуна о томе да се коришћење извесних словних облика или одлика правописа, чија је појава и употреба сразмерно прецизно утврђена, може без остатка користити само за одређивање најранијег могућег настанка рукописа, тј. за искључивање могућности писања пре њихове појаве, али да након тога они никад не успевају да стекну апсолутну премоћ, чиме би добили вредност прецизног хронолошког мерила. Рецимо, једноного Т, које користи писар дечанске интерполације, јавља се спорадично у рукописима XV, XVI и XVII века, па одсуство троногог Т не може значити да уметак није млађи од краја XIV века. Исто тако, писање групе *ја*, на које се указује као на одступање од ресавске норме, не може бити поуздан показатељ времена настанка, јер ресавска, као и свака друга правописна норма јесте идеална, а никако доследно и увек примењена.

[14] H. Kaleši – I. Eren, *Četrnaest fermana*, 311, № 5.

[15] Уп. А. Фотић, *Конфискација и продаја манастира (цркава) у доба Селима II (проблем црквених вакуфа)*, Balcanica 27 (1996) 45–77.

речима, манастири и цркве били су присиљени да имања која су до тада држали наново откупе и за то добију турске званичне документе (тапије) о поседовању. Иако је црквама и манастирима остављено право прповокупа, они нису увек успевали да прибаве средства за откуп свих својих поседа. Дечани су повратили своја за 15.000 акчи, мада с добијањем тапије за земљу није ишло глатко.[16] Дечански игуман жалио се 1581. да није добио тапију иако је платио откупну цену. Није јасно да ли је те године извршен откуп или раније. Будући да се „продаја цркава" обављала упоредо с прављењем нових пописа, могуће је да је дечански откуп извршен за време пописивања 1570/71, али се више од деценије чекало на тапију. Један пак документ из 1598. наводио би на помисао да је откуп извршен тек 1583, мада из садржаја није јасно да ли је реч о некој накнадној куповини.[17]

Ако је манастир имао чврсте доказе о поседовању имања, у виду дефтера и османских докумената, зашто је било потребно интерполисати податке о стању манастирског властелинства у XVI веку у оснивачку манастирску повељу? Иако су у Турском царству званична акта султана и његових чиновника имала релативно најјачу предност у доказном поступку, ипак се нису престала користити акта на језицима немуслиманских народа, како она настала пре турског освајања или бар том добу приписивана, тако и она написана након тога. И то не само у међусобном правном и пословном општењу немуслимана, већ и пред турским судовима и органима управе.[18] Штавише, како је недавно показао Александар Фотић, познат је случај да је Хиландару након откупа издат 1569. званичан акт о границама имања на Атосу (худуднама) састављен доследно на основу фалсификоване повеље коју је наводно Хиландару за поседе на Светој гори издао цар Душан 1348.[19]

Разуме се, не може се истоветном праксом тумачити дечанска интерполација. Подаци о дечанским поседима у одговарајућим власничким документима издатим након откупа и у дефтерима нису преузети

---

[16] М. Шакота, *Дечанска ризница*, 387, ДК-213; О. Зиројевић, *Имање манмастира Дечана*, 412.

[17] H. Kaleši – I. Eren, *Četrnaest fermana*, 316; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 387–388, ДК-201. Уп. А. Фотић, *нав. дело*, 49.

[18] А. Фотић, *Уговори на «другим» језицима и османски шеријатски суд (XVI–XVIII век)*, Balcanica 32–33 (2001–2002) 175–182.

[19] А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству XV–XVII век*, Београд 2000, 252–253; исти, *Средњовековне повеље на шеријатском суду: примери из повести манастира Хиландара (XV–XVI век)*, Хиландарски зборник 11 (2004) 333–334.

из уметка. Било би сасвим нелогично да се користе обавештења из сасвим малог одељка оснивачке повеље, поготову што је, за разлику од манастирских поседа на Атосу, који су били заштићени извесним степеном самопуправе и остали у власништву светогорских обитељи, Дечански манастир изгубио готово читаво средњовековно властелинство. Најзад, Дечани су сигурно имали правоснажна турска акта за посед Бивољак – најближи времену конфискације и откупа, хуџет из 1565. и берат из 1568[20] – мада он према правном основу држања није подлегао конфискацији нити је убележен у дефтерима. Пре ће бити да је смер преузимања података био обрнут од оног посведоченог у настанку хиландарске худуднаме из 1569.

Подаци о најважнијим имањима осталим у поседу Дечана након откупа преточени су, уз додавање описа међа, у интерполацију зарад стварања привида да су манастиру припадали од самог оснивања. У садржинском смислу то и није прави фалсификат јер, као што сам већ напоменуо, реч је само о деловима поседа које је манастиру приложио оснивач. Али у несрећним приликама оцртаним непрекидним покушајима да се изиграју манастирска имовинска права и повластице и сразмерне немоћи турских власти да томе стану на пут, дечанско братство је посезало за сваким средством да докаже и одржи своја права. У време када пред турским званичним органима доказну моћ нису изгубили ни српски документи, позивање у помоћ оснивачке хрисовуље био је само још један очајнички корак с циљем да се пред турским властима оснаже манастирски аргументи. Отуд је, верујем, и овај уметак сачињен последњих деценија XVI века, али позивање у помоћ светог ктитора овим путем није манастиру донело жељену сигурност. Она је зависила од спремности и моћи турских власти да спроведу у дело своје одлуке и заштите поданике, а то се у суровом арнаутском окружењу Дечана готово није ни осећало.

2. О првобитном обиму и саставу треће Дечанске хрисовуље

Када су године 1852. посредством књижице дечанског јеромонаха Гедеона Јуришића *Дечански првенац* први пут јавности предочени подаци о постојању најмлађе верзије Дечанске хрисовуље, тзв. треће Дечанске хрисовуље, рукописна књига у којој је исписана била је неоште-

[20] H. Kaleši – I. Eren, *Četrnaest fermana*, 311, № 5; М. Шакота, *Дечанска ризница*, 386, ДК-173; 399, ДК-189.

ћена и повезана.[21] Рукопис је послат из Дечана у Београд, на подстицај Милоша Милојевића, најкасније 1872.[22] Приликом припремања издања друге и треће Дечанске хрисовуље у Српском ученом друштву, уочено је да недостаје првих седам листова и, претпостављало се, неколико с краја. Приређивачи, Стојан Новаковић и Нићифор Дучић, забележили су у уводу издања да су листови од осмог (првог од тада сачуваних) до 73. повезани у књизи, „а остали до краја, одцепљени су. По садржају види се, да и ту није много изгубљено".[23] Рукопис је након објављивања остао, по свој прилици, у Милојевићевим рукама, за време Првог светског рата губи му се траг, а пронађен је у Дирекцији ратног плена, у једном сандуку са старим рукописима који су припадали Милојевићу. Откупљен је за Српску краљевску академију 1929. године.[24] Недавно је пронађено, откупљено и похрањено у Архив САНУ, под истим бројем као и главни део рукописа, шест листова првог кватерниона.[25]

Према начину на који је рукопис настао, фрагментарним подацима о његовом садржају из времена када је био целовит и његовог садашњег стања могуће је прецизно реконструисати првобитни број листова и садржину. С обзиром на обим текста, трећа Дечанска хрисовуља морала је бити исписана у рукописну књигу. При томе је примењен уобичајен начин формирања рукописа спајањем кватерниона, свешчица од осам листова. Чим би текстом био попуњен један кватернион додаван му је нови. Након девет исписаних свешчица додата је и десета, ишпартана у целини и на исти начин као и претходне. У њој је текст повеље, закључно с потписом на крају, допро до трећег листа verso, тј. у укупној пагинацији до листа 75v. Пошто је читава повеља исписана остало је пет празних листова. С обзиром на то да је првобитна сврха састављања рукописа писање хрисовуље, није било потребе ни разлога да се додаје још свешчица. Према томе, оригинални рукопис бројао је 10 кватерниона, тј. 80 листова.[26]

---

[21] Г. Јуришић, *Дечански првенац. Описание манастира Дечана, диплома краља Дечанског, описаније Ипећске патријаршије, многи стари зданија, многи места Старе Србије и Косовског поља*, Нови Сад 1852, 31.

[22] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 32.

[23] М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД, Друго одељење, књ. 12 (1880) VII.

[24] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 33; М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 31. Данас се чува у Архиву САНУ, Стара збирка № 360.

[25] М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 31; П. Ивић – М. Грковић, *Непознати почетак Дечанске хрисовуље*, Политика, 21. мај 1988, стр. 11.

[26] То су већ претпоставили П. Ивић – В. Јерковић, *Палеографски опис*, 6.

Од ових 80 листова данас је познато 78. Главни део рукописа састоји се од 72 листа, које чине последњи, осми лист првог кватерниона, затим комплетни кватерниони од другог до деветог и седам секундарно повезаних листова десетог кватерниона.[27] Пронађени део првог кватерниона броји шест листова, те према томе недостаје један лист првог кватерниона и један лист последњег.

Пошто су кватерниони састављани слагањем четири комада пергамента једног на други а потом пресавијањем на пола (чиме се добија осам листова), слично као већина дневних новина данас, а да шест листова првог кватерниона садрже континуирани текст, с почетком хрисовуље на првом recto листу, очигледно је да му недостаје први комад пергамента по редоследу слагања, тј. онај који твори први и осми лист. Будући да се осми лист сачувао уз главни део рукописа, лист који недостаје може бити само први.[28] Међутим, текст повеље почиње на првом сачуваном листу, тј. на листу 2r из чега следи да је први, изгубљени лист вероватно био празан и служио као заштита[29] и, што је још важније, да је сада текст треће хрисовуље комплетан, без иједне празнине. Набрајање становника села Дечана почиње на 6v листу и наставља се до 8r, затим следе дечански засеоци Чрвени брег, Белег и Лучане.[30] Исти редослед је могуће уочити из познатих фрагмената почетка друге Дечанске – осми лист садржи део житеља засеока Белег и житеље Лучана, изгубљени листови 6 и 7 обухватали су становнике Дечана, Чрвеног брега и део Бележана.[31]

Када је реч о последњој, десетој свешчици, потребно је на првом месту нагласити да су листови преостали након исписивања хрисовуље доцније попуњени записима, белешкама и једном повељом. Главни део рукописа је два пута пагиниран арапским бројевима у новије време – пагинацијом која почиње од првог сачуваног листа (осми првог кватерниона) и иде до 72 и пагинацијом од 8 до 79, узимајући у обзир првих

[27] П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 30–32; П. Ивић – В. Јерковић, *Палеографски опис*, 6. Уп. извештај Р. Станковића из Археографског одељења Народне библиотеке Србије, од 25. маја 1977, прикључен уз рукопис у Архиву САНУ.

[28] На то је упозорила и М. Грковић, *Прва хрисовуља*, 31.

[29] У најбољем случају на њему су могли бити исписани накнадни записи.

[30] Видети у овој свесци издање почетка треће Дечанске хрисовуље и П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 143–146.

[31] *Исто*, 76.

седам листова који су накнадно одвојени.[32] У оба случаја пагинација нема прекида, што значи да је извршена након што је један лист последњег кватерниона нестао. Страница 76r, прва следећа након краја хрисовуље, садржи три записа, од којих један грчки[33], а на страницама 76v–77v исписан је део повеље монахиње Евгеније Дечанима из 1397.

Ову повељу је уочио и издао је (без аренге) већ Гедеон Јуришић.[34] Текст се тада протезао на четири странице и прекидао изгледа при крају диспозитивног дела. Неколико деценија доцније, када је рукопис доспео у Београд, недостајала је последња, четврта страна текста који је видео и преписао Јуришић, тако да се данас, у сачуваном делу излагање прекида на самом почетку диспозиције. Према распореду листова, последња, данас изгубљена страница, чији нам је садржај познат једино посредством Јуришићевог преписа, била је recto, а нема видљивог разлога због којег би Јуришић прекинуо преписивање текста без неког смисла. Штавише, он сам додаје, након издања текста, да повеља нема печата и да јој у рукопису следе повеља Калиника, патријарха српског и записи хвостанских митрополита Никона и Максима. Два последња записа налазе се и данас у сачуваном делу рукописа, fol. 78r и 79v, али повеље патријарха Калиника није било још у време када су Новаковић и Дучић приређивали прво издање друге и треће Дечанске хрисовуље (1880), те о њеном постојању сведочи једино поменута Јуришићева белешка. Према распореду последњих листова у рукопису, излазило би да је recto страна листа који је нестао била четврта с текстом Евгенијине повеље, а на verso је била записана повеља српског патријарха Калиника I (1691–1710). То повлачи могућност да је verso страница тог листа остала празна када је преписивана Евгенијина повеља, тј. да из неког разлога повеља није била ни преписана у целости.

У прилог томе говорила би још једна појединост. Цртани потпис кнеза Стефана и датум, који се, с доста оправдања, везују за текст повеље, налазе се на verso страни 78. листа, који је, према садашњем распореду, заузео место изгубљеног листа, тј. који му је првобитно следио.[35] На његовој

[32] Међутим, претпоставка П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 32, да је та пагинација извршена у време док почетни листови нису били одвојени (учињена, додуше, док још нису били пронађени) не налази потврду у чињеници да пронађени део прве свешчице нема никаквих трагова пагинирања на себи.

[33] Х. Меловски, *Запис на листот 76 recto од Дечанскиот хрисовул*, Историја 28, св. 1–2 (1992) 55–61.

[34] Г. Јуришић, *Дечански првенац*, 41–43.

[35] Дакле, изгубљени лист био је 78, а садашњи 78. и 79. били су 79. и 80.

recto страни пак налазе се два записа хвостанских митрополита, од којих је један Максимов, који помиње и Јуришић. По свој прилици, и ова страница је остављена празна, када је преписивана повеља, тј. када је цртан кнежев потпис. Веза потписа с повељом изводи се из аналогије с другим сачуваним повељама које су заједнички издавали монахиња Евгенија са синовима, где се потписује Стефан самостално или с братом, као и из чињенице да је Стефанова титула у интитулацији и у потпису веома слична, с карактеристичним атрибутом самодршца. Две празне странице, између записаног дела повеље и потписа, биле су, како изгледа, предвиђене да се на њих препише остатак текста, али то није учињено.

Ни у једном од постојећих издања[36] није публикован у целости текст повеље. Ради увида у целину потребно је користити Милојевића за прве три стране и потпис, а Јуришића, односно *Monumenta Serbica* за четврту страну и неколико почетних речи на првој и трећој страни[37], јер у време када је Јуришић преписивао повељу није било оштећења горњег дела листова.

DEUX CONTRIBUTIONS RELATIVES AUX CHRYSOBULLES DE DEČANI

1. Interpolation au texte du premier chrysobulle de Dečani et possessions du monastère au XVIe siècle.

On a remarqué, depuis longtemps, la présence, dans le premier chrysobulle de Dečani, d'une interpolation apposée sur une pièce de parchemin insérée dans le document. Son texte, occupant les lignes 122-131, fait état de la donation, de la part du fondateur, de trois vignes et d'un bien appelé Bivoljak. Les biens ici mentionnés se recoupent, pour une large part, avec les possessions de Dečani énumérées dans deux defters délivrés pour le sandjak de Dukadjinski en 1570/71 et 1582. Bien qu'à l'époque de l'autorité osmanli le monastère ne possédait qu'un domaine très modeste, et nonobstant le privilège accordé à son higoumène d'élever des faucons pour la cour du sultan, Dečani était constamment en but, tant s'agissant de ses droits fonciers que de ses privilèges, aux exactions des spahis et populations locales. Face

---

[36] Осим Јуришићевог то су: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 264–265, № CCXLVIII (према Јуришићу); М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД, Друго одељење, књ. 12 (1880) 137–140 (без четврте странице, али са интегралним текстом аренге); С. Новаковић, *Законски споменици*, 655–656 (извод); П. Ивић – М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 280–284 (фотографије према садашњем стању – прве три стране и кнежев потпис); T. Živković – S. Bojanin – V. Petrović, *Selected charters of serbian rulers (XII–XV century) relating to the territory of Kosovo and Metohia I*, Athens 2000, 122–125, № 14.

[37] Не и на другој, јер је у том делу аренга, коју је Јуришић изоставио.

à cette situation et dans le cadre des efforts constants de la confrérie pour protéger les biens du monastère, les données figurant dans ces defters faisant état des principales possessions du monastère ont été interpolées dans l'acte de fondation afin de donner l'impression que ces biens appartenaient au monastère depuis l'époque de sa fondation. Un tel acte ne pouvait être de quelque utilité qu'à l'époque où les documents serbes n'avaient pas perdu leur pouvoirs de preuve devant les organes officiels turcs. Cet ajout a donc été très vraisemblablement opéré dans les dernières décennies du XVIe siècle.

2. Sur l'ampleur et la composition originelles du troisième Chrysobulle de Dečani

Le troisième Chrysobulle de Dečani, la plus courte version de la charte de fondation du monastère de Dečani, a été conçu sous forme de livre manuscrit. Parmi les chercheurs d'époque moderne le seul à avoir vu ce document dans son intégralité est l'hiéromoine de Dečani Gedeon Jurišić. Son observation, remontant au milieu du XIXe siècle, est d'autant plus précieuse que, lorsqu'il est parvenu à Belgrade, au plus tard en 1872, ce manuscrit avait, entre temps, perdu ses sept premiers feuillets ainsi qu'un des feuillets du dernier quaternion. Depuis, six des sept premiers feuillets ont été retrouvés il y a deux décennies de sorte que les deux parties, à nouveau réunies de ce manuscrit, sont à présent conservées dans les Archives de SANU. D'après la façon dont cet ouvrage a été confectionné, les données fragmentaires nous renseignant sur son contenu alors qu'il était encore entier, et son état actuel, il est possible d'établir de façon précise le nombre de feuillets et de reconstituer le contenu du manuscrit originel. En l'occurrence, composé de plusieurs quaternions de parchemin, le texte du chrysobulle s'y terminait sur la 3ème feuillet du 10ème quaternion dont les 5 derniers feuillets étaient restés libres. Compte tenu que ce manuscrit a précisément été confectionné pour accueillir le texte de ce chrysobulle, il n'y avait aucune raison ni besoin d'y rajouter d'autres quaternions. Par conséquent, le manuscrit original comptait 10 quaternions, soit 80 feuillets. De ces 80 feuillets 2 sont aujourd'hui manquants, à savoir, le premier, qui n'était pas consacré au texte même du chrysobulle dont nous savons, après la découverte des feuilles perdues, qu'il débute sur la page 2r et qu'il est à présent complet, et le feuillet 78 du dernier quaternion, donc une des 5 feuillets restés libres après l'écriture du chrysobulle et ayant ultérieurement accueilli quelques notices et le texte de deux chartes dont un seul est partiellement conservé. En l'occurrence, son recto constituait la quatrième page d'une charte de la moniale Evgenija délivrée à l'attention de Dečani en 1397, alors que le verso accueillait le texte d'une charte du patriarche serbe Kalinik Ier (1691-1710). Il apparaît en fait que les pages 78v et 79r étaient à l'origine destinées à accueillir la charte de la moniale Evgenija, mais que, pour quelque raison, ce travail a été interrompu avant la fin de la disposition, de sorte que les partie libres ont, plus tard, accueilli la charte du patriarche Kalinik et quelques notices des métropolites de Hvosno.

РЕГИСТАР

УПУТСТВО ЗА ИЗДАВАЊЕ ИСПРАВА

Кратак историјат исправе: време и место одлуке о правном чину и/или записивању правног чина; ауктор и дестинатар; оригинал, копија, печат; врста и димензије материјала на којем је исправа писана; очуваност; место чувања документа.

Ранија издања: библиографија ранијих издања; битне разлике у односу на раније или ранија читања.

Текст исправе:

1. Сваки пети ред означити бројем.
2. Киноварна слова су велика и означавају почетак новог пасуса.
3. Почетак новог пасуса понекад се означава крстом. У том случају такође се користи велико слово.
4. Предлаже се употреба великих слова у складу са данас важећим правописом.
5. Надредни знаци (акценти) се не бележе.
6. Титле се обавезно остављају код бројева.
7. Скраћенице написане са титлом разрешавају се у округлим заградама – ( ).
8. Скраћенице написане без титли разрешавају се у четвртастим заградама – [ ].
9. Натписана слова спуштају се у ред без икаквих посебних ознака.
10. Оштећене празнине разрешавају се у стреластим заградама – 〈 〉.
11. Очигледне писарске грешке означавају се ускличником (!). У одређеним случајевима препоручује се коментар у напомени.
12. Оригинална интерпункција замењује се савременом, при чему реченица треба да представља логичку целину.
13. Нема потребе да се при издавању докумената користи широко *е* (**є**), које се понекад појављује уместо прејотованог *е* (**ѥ**), пошто је према позицији употребљеног широког *е* јасно каква му је гласовна вредност. Предлажемо да се уместо њега употребљава обично *е* (**е**).

14. Приликом издавања босанских повеља и, евентуално, докумената писаних босанчицом, неопходно је, тамо где се појављује, задржати ђерв (ꙉ).
15. Уколико је реч скраћена тако да је изостављен један (или оба) вокала који се понављају, у заграду се ставља један од њих, нпр. **прⷪрокь – пр(о)рокь**, **реⷱнное – реч(е)нное**.

Каснији записи на документу

Превод на савремени језик

Дипломатичке особености

Установе, важнији термини

Топографски подаци: убицирање топонима који се помињу у исправи (по потреби приложити карту)

Обавезан снимак документа

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Acta Albaniae	L. Thallòczy – C. Jireček – E. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, vol. I–II, Vindobonae 1913–1918
Глас СКА/САН/САНУ	Глас Српске краљевске академије/Српске академија наука/ Српске академија наука и уметности
Гласник ДСС/СУД	Гласник Друштва српске словесности / Српског ученог друштва
Годишњак ДИ БиХ	Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине
Годишњица НЧ	Годишњица Николе Чупића
Гласник ИД НС	Гласник Историчарског друштва Новог Сада
Годишњак СФФ	Годишњак скопског Филозофског факултета
Ђ. Даничић, *Рјечник*	Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* I–III, Београд 1863–1864.
EJ	*Enciklopedija Jugoslavije* I–VII, Zagreb 19??–197?
ЕСИ	*Енциклопедија српске историографије* (ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић), Београд 1997
Зборник ФФ у Београду	Зборник Филозофског факултета у Београду
ЗРВИ	Зборник радова Византолошког института
ИСН	*Историја српског народа* I–VI, Београд 1981–????
ИГ	Историјски гласник
ИЦГ	*Историја Црне Горе* II/2, Титоград 1970
ИЧ	Историјски часопис

К. Јиречек, *Споменици српски*	К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892).
П. Карано-Твртковић, *Србскии споменицы*	Павле Карано-Твртковић, *Србскии споменицы или старе рисовулъ, дипломе, повелъ, и сношенія босански, сербски, херцеговачки, далматински и дубровачки кралъва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина*, Београд 1840
B. Korablev, *Actes de Chilandar* II	B. Korablev, *Actes de Chilandar. Deuxième partie, actes slaves*, Византийскій Временник, приложение къ XIX тому, С. Петербургъ 1915.
S. Ljubić, *Listine*	S. Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike* I–X, Zagreb 1868–1891.
ЛССВ	*Лексикон српског средњег века* (ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић), Београд 1999
F. Miklosich, *Monumenta Serbica*	F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae 1858.
Monumenta Ragusina	*Monumenta Ragusina. Libri reformationum* I– V, Zagreb 1879–1897
С. Новаковић, *Законски споменици*	С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912
L. Petit, *Actes de Chilandar* I	L. Petit, *Actes de Chilandar. Première partie: Actes grecs*, Византийскиıı Временник, приложение къ XVII тому, С. Петербургъ 1911
Прилози КЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
М. Пуцић, Споменици србски	М. Пуцић, *Споменици србски* I–II, Београд 1858, 1862.
Rad JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*	Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998)

Д. Синдик, *Српски средњовековни печати*	Д. Синдик, *Српски средњовековни печати у манастиру Хиландару*, Осам векова Хиландара – историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 229–239.
Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти*	Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988.
T. Smičiklas i dr., *Diplomatički zbornik*	T. Smičiklas i dr., *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I– ; XV, Zagreb 1934; XVII, Zagreb 1981
А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље*	А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936
А. Соловјев, *Одабрани споменици*	А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926
Споменици на Македонија	*Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* I, уредник В. Мошин, Скопје 1975
Љ. Стојановић, *Записи и натписи*	Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I–VI, Београд 1902–1926
Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*	Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд – Сремски Карловци 1927
Љ. Стојановић, *Повеље и писма*	Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I–1, Београд – Сремски Карловци 1929; I–2 Београд – Сремски Карловци 1934
Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*	Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА III (1890)

СТАРИ СРПСКИ АРХИВ
КЊИГА 6 (2007)

Филозофски факултет у Београду
Филозофски факултет у Бањој Луци
Филозофски факултет у Српском Сарајеву
Историјски институт у Бањој Луци
Историјски архив у Чачку

Рецензенти
Сима Ћирковић
Раде Михаљчић

Секретар Редакције
Небојша Порчић

Лектура, коректура и регистар
Илија Ковић

Компјутерска обрада и корице
Небојша Порчић

Превод на француски
Паскал Донжон

ISSN
1451–3072

Штампа:
Графичар, Ужице
Тираж 400

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93 / 94

СТАРИ српски архив = Anciennes archives serbes / одговорни уредник = rédacteur en chef Раде Михаљчић . – 2002, књ. 1– . – [Београд] : [б. и.] , 2002– (Ужице : Графичар) . – 24 цм

ISSN 1451–3072 = Стари српски архив
COBISS:SR–ID 112563724